

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General de Cultura i Joventut

**institut d'estudis
balearics**

VII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX
celebrades a Fornalutx els dies 9 i 10 de novembre de 2012

© de l'edició: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2013
© dels textos: els autors, 2013

Correcció ortogràfica: els autors
Amb el suport: Institut d'Estudis Balearics
Col·labora: Grup Serra, Llibreria Calabruix i Estanc de Plaça
Producció i fotocomposició: Ensiola Editorial
Impressió: Impremta Muro sl

ISBN: 978-84-937292-5-7
DL: PM 2222 - 2013

Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Antoni Quetglas Cifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Josep A. Morell González, Dr. Manel Calvo Trias, Pere Crespi Isern i Plàcid Pérez Pastor.

ÍNDIX DE LES VII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Presentació del batle de Sóller. 9

Presentació del batle de Fornalutx. 11

PONÈNCIA

- *La prehistòria del tren de Sóller*
de Nicolau Canyelles Serrano 13

SOCIETAT, CULTURA I ART POPULAR

- *L'educació a Sóller en el segle XIX*
de Miquel Jaume Campaner i Francesc Lladó i Rotger 25
- *La depuració del magisteri a Sóller.*
Els casos de Natividad Vayá i Ramón Chavarría
d'Antoni Aulí Ginard, Joan Cánovas Salvà i Jaume Soler Capó. . . 47
- *Un lliurepensador solleric de principis del segle XX*
de Francesc Lladó i Rotger 61
- *La nostra llengua a Sóller: l'Obra Cultural Balear*
de Francesc Lladó i Rotger 85
- *Apunts sobre la recuperació de la llengua catalana a Sóller*
durant la Transició 1970-1990
de Jaume Albertí Sastre 105
- *Claude Dervenn: a mig camí entre els llibres de viatgers*
i les guies de viatges
de Vicenç Amengual 127
- *Projecte TS-ST: fragment, memòria i còpia*
de Laura Marte i Neus Marroig 139

GEOGRAFIA, MEDI AMBIENT I TERRITORI

- *Una primera descripció geogràfica i els primers mapes de la Vall de Sóller (finals del segle XVI)*
d'Antoni Ginard Bujosa i Joan Bauzà Llinàs 151
- *Reconstrucció de la inundació d'octubre de 1885*
de Joan Rosselló Geli 187
- *Les nevades del segle XIX*
d'Alberto Darder Rosell 205
- *La vessant ornitològica de J. Rullan i Mir*
de Cristina Fiol Paris i José Luis Martínez 217

HISTÒRIA

- *Del temps "dels moros" al pretalaiòtic.*
Més de 150 anys d'arqueologia a la Vall de Sóller
de Jaume Deyà Miró 223
- *El poblament d'Almallutx (Escorca-Mallorca), a l'Edat Mitjana*
de Plàcid Pérez Pastor 245
- *La primera independència municipal de Fornalutx i el primer batle Antoni Mayol -Xoroi-*
de Joan Estades de Moncaira i Bisbal 273
- *Illetes i carrers de Sóller. Anys de 1826 a 1900*
de Pere Frontera Alemany 303
- *El secret d'en marquès: un nom de lloc tràgic*
de Tomàs Mut Ferragut 345
- *La situació del futbol sollerí en el període de l'escissió del Bloc de Defensa Balear (1927-1928)*
de Bartomeu J. Celià Sastre 357

PATRIMONI

- *Mossèn Josep Rullan i Mir: la seva figura i el seu arxiu particular*
d'Antoni Quetglas Cifre 387
- *La recuperació del "Concepción"*
d'Ignasi March Pizà, Josep Lluís de Santiago Nicolau
i Aina Mora Vives 409
- *La Parròquia de la Mare de Déu de la Victòria de l'Horta*
de Josep A. Morell González 423
- *L'arxiu fotogràfic d'en Guillem Casanovas -Guiemó-.*
L'amor pel Port de Sóller i la mar
de Rafael García Pérez 495
- *Senyals marítimes del Port de Sóller, història, evolució i situació actual*
de Juan Antonio García Fernández 501

De nou m'omple de satisfacció com a Batle de l'Ajuntament de Sóller, presentar juntament amb Fornalutx, la VII edició del llibre de les Jornades d'estudis locals. Aquesta és una fita ja obligada a la nostra vall que s'ha reconegut com una eina bàsica de recopilació i difusió de la nostra història, patrimoni i cultura.

Malgrat les dificultats actuals, hem considerat del tot imprescindible l'edició d'aquest llibre ja que és un referent, demandat per molts sollerics i fornaltuxencs, que cada any ens endinsa en molts aspectes desconeguts de la nostra vall i que de segur us faran gaudir i valorar cada vegada més, tot el relacionat amb la cultura i el patrimoni dels nostres pobles.

Tot això, no seria possible sense la tasca feta per la Regidoria de Cultura, l'Ajuntament de Fornalutx, els membres del GRES, els comunicants que han presentat els seus treballs i, com no, els assistents a les Jornades. No podem deixar d'agrair tampoc, el suport econòmic de l'Institut d'Estudis Baleàrics, el Grup Serra, la Llibreria Calabruix i l'Estanc de de Plaça. A tots, moltes gràcies per fer realitat aquest projecte cada any.

Carlos Simarro Vicens
Batle de l'Ajuntament de Sóller
Sóller, febrer de 2013

Un cop més, és una gran satisfacció tornar a presentar el llibre de les Jornades d'Estudis Locals que enguany ja van per la VII edició. L'èxit d'aquest projecte que ens agermana com a pobles, ens referma en la voluntat de seguir recolzant la feina de tots els investigadors que posen en valor i difonen la nostra cultura, història i patrimoni. Segur que el llibre que teniu en aquests moments a les vostres mans us descobrirà molts fets desconeguts i interessants de la nostra vall i de ben segur que gaudireu amb la seva lectura.

Agrair la feina feta pel Grup de Recerca i Estudis Sollerics i la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Sóller en l'organització de les Jornades i amb l'edició d'aquest llibre, així com a tots els investigadors sense els quals no tendríem aquest recull d'articles tan interessants, als assistents a les Jornades i demés col·laboradors.

Enhorabona a tots per la feina feta i encoratjar-los per a les properes Jornades.

Joan Sastre Albertí
Batle de l'Ajuntament de Fornalutx
Fornalutx, febrer de 2013

LA PREHISTÒRIA DEL FERROCARRIL DE SÓLLER

Nicolau S. Cañellas i Serrano

Text de la ponència inaugural de les VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx

Bon vespre a tots i gràcies per haver vingut.

Avui vespre m'abelliria parlar-vos dels orígens del ferrocarril de Sóller que, des de ja fa més de 100 anys, comunica la resta de la illa amb la vall.

Fins el 1847, anar de Sóller a Ciutat és una tasca feixuga que s'ha de fer a peu, o a llocs de bèstia, per un camí empinat, tortuós i mal cuidat. El 1786, la *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País* ha proposat el traçat d'un nou camí des de Sóller fins a Alfàbia. En aquell moment, 428 muls i 132 asses asseguruen el transport a través del Coll. La proposta no reeixirà fins molts d'anys després, però a l'agost de 1847, es completa el traçat d'un camí carreter de sis metres d'ample. El canvi és radical, el nou camí és més segur i, sobretot, permet el pas de carros. Un carro no és més ràpid que una bèstia amb beaces, però permet transportar molta més càrrega. El mateix animal que transporta 90 kg sobre el seu llom, en pot arrossegar més de 500 damunt d'un carro.

D'aquells anys data la primera proposta d'acostar el tren a Sóller. El 1859, els enginyers barcelonins Enric i Frederic Gispert presenten un projecte per establir una xarxa ferroviària a Mallorca. Entre les línies proposades, hi ha un ramal de 6 km, de tracció animal, que va des de la línia Palma - Inca fins a Alfàbia. El 1865, després d'haver intentat obtenir infructuosament el suport econòmic de l'Estat, s'inicia la subscripció d'accions per a constituir la companyia que ha de construir i explotar les línies. Però la subscripció no té èxit i la iniciativa no continua.

El 1871, Eusebi Estada considera Sóller com un dels pobles més importants de Mallorca. Però el cost de perforar un llarg túnel per creuar la serra d'Alfàbia li fa desestimar la possibilitat de construir la línia. Així i tot, el 1882, una companyia catalana valora la possibilitat de construir una línia entre Sóller i les estacions de Santa Maria, Alaró o Binissalem. Per iniciar el projecte, l'empresa demanava el compromís de compra de 2000 accions i la cessió gratuïta dels terrenys. A Sóller es crea una junta per avaluar la possibilitat de

col·locar les accions i el 1883 s'arriba a començar una subscripció que només en col·loca 623. La proposta és abandonada.

No són bons temps per a iniciatives tan costoses. Entre 1860 i 1885 Sóller passa una mala situació econòmica. Una epidèmia afecta els tarongers de la vall i l'exportació de taronges es redueix dràsticament. A més, també minva la producció de teixits, llavors completament manual. Però a partir de 1885 l'activitat econòmica reviscola. Entre 1884 i 1900 es creen 8 empreses tèxtils mecanitzades que tendran una llarga vida. A més, el 1890 es constitueix el Banc de Sóller i el 1892, el Gas.

En aquest context, el 1893, es completa el primer projecte de ferrocarril de Sóller. La línia eludeix la serra d'Alfàbia. Parteix de Palma, va cap a Son Sardina i passa per Establiments i Esporles. Llavors puja cap a la Granja i Son Cabaspre, des d'on mitjançant un túnel de 1.310 m creua la mola de Son Ferrandell per sortir en es Verger, a la banda de Valldemossa. Des d'allà davalla cap a Deià i Sóller. És un traçat llarg, de 43.500 m, amb pendents de 30 mm i corbes de 125 metres de radi, valorat en 5,248 milions de pessetes. El 1895, Jeroni Estades, polític i empresari obté la concessió per construir-la. Però el cost és massa elevat i el recorregut massa llarg. Caldrien dues hores i mitja per recórrer la línia.

Fins a aquell moment, la construcció de ferrocarrils de via estreta, molt més econòmics que els de via ampla, no ha rebut cap suport econòmic directe de l'Estat. Però, el 1904 es promulga la *Ley de Ferrocarriles Secundarios*. Aquesta llei atorga als constructors l'anomenada garantia d'interès, que garanteix als inversors el 4% del capital invertit durant 20 anys, en cas que el ferrocarril no doni almenys aquest guany. La garantia està limitada a un màxim de 50.000 ptes/km i no inclou la despesa corresponent al material mòbil.

Aquesta garantia permet als promotors assegurar l'interès del capital invertit i, per tant, els ha de facilitar l'obtenció del finançament. Però no s'atorga a qualsevol línia, sols a les incloses al *Plan de Ferrocarriles Secundarios*, on l'Estat estableix quines línies convé construir.

El 1904, la Diputació fa públiques les línies que proposa incloure al Pla: la de Palma a Felanitx, per Lluçmajor i Campos, la de Palma a Establiments; la de sa Pobla al port d'Alcúdia, la de Manacor a Artà i la de Maó a Ciutadella. Quant es coneix la proposta, a Sóller esclata la protesta: la línia de Palma a Sóller no hi apareix! Però la causa de l'exclusió és ben senzilla. La línia ja ha estat objecte de concessió i, per tant, no es pot incloure a la llista de noves línies.

La reacció és immediata: Jeroni Estades renuncia a la concessió de 1895 i els ajuntaments afectats demanen, i aconsegueixen, la inclusió de la línia de Palma al Port de Sóller (36 km), amb una ramal fins a Establiments (5 km), a la proposta de la Diputació i, en conseqüència, al Pla de ferrocarrils secundaris.

Inicialment, es planteja construir el ferrocarril per Valldemossa, seguint el projecte de 1893. Però, quasi tot d'una, l'octubre de 1904, es decideix valorar la idea de creuar el coll de Sóller amb un túnel. S'encarrega la feina a l'enginyer Pere Garau Cañellas, que ha treballat a la carretera de Palma a Sóller i, per tant, coneix bé el Coll.

En poc més de tres setmanes, Pere Garau lliura l'informe. La millor opció de les estudiades (traçat per Valldemossa, túnel d'Alfàbia o túnel al barranc de l'Ofre) és la del túnel d'Alfàbia. Amb una perforació de 2.600 metres es pot creuar la Serra i llavors anar directament a Palma.

La traça del túnel s'ha definit cercant la major economia possible, ni massa curt (barat però inútil perquè aleshores cal pujar fins molt amunt per entrar-hi i llavors baixar molt en sortir-ne), ni massa llarg (de fàcil accés, però de cost immens). Per exemple un túnel de Bunyola a Sóller evitaria qualsevol problema d'accés, però obligaria a perforar 7,1 km. Un túnel que arrancàs de Biniforani seria molt més curt, però l'explicació necessària per arribar a les dues boques seria costosíssima, tant a l'hora de construir-la com de explotarla. La solució escollida suposa perforar 2,6 km de túnel (finalment seran 2.856 m) i entrar a la vall a només 3 km de Sóller, però 170 metres més amunt que la vila.

A partir d'aquí Pere Garau ha de resoldre un altre problema gens menyspreable. Com baixar fins a Sóller? El problema es greu, cap ferrocarril no pot salvar un desnivell de 170 metres en 3 km. Això suposa pujar, o baixar, 56 metres per quilòmetre. En aquest moment, s'arribarà a plantejar la opció de fer un tren cremallera per recórrer aquest tram, però la cremallera és costosa i limitaria la capacitat de la línia. Aquesta no és la solució.

L'enginyer recorre tots els costers del teix i d'Alfàbia fins trobar la solució. La línia pujarà des de Sóller cap a la carretera de Deià i, just damunt, voltarà a l'esquerra en direcció a la boca del túnel. Això suposa una voltera de 7.490 metres, però permet arribar a la boca del túnel pujant 22 o 23 m en cada quilòmetre. Una xifra alta, però assolible per un ferrocarril convencional.

Un cops resolt els difícils problemes que planteja el traçat, Pere Garau conclou que la línia que ell proposa serà més curta, econòmica i rendible que la que volta per Valldemossa. Animats per aquestes conclusions, a començaments de 1905, una comissió organitzadora de la futura empresa li encarrega el projecte de línia.

Mentre s'aclareix l'aspecte tècnic de l'obra, es va treballant per aconseguir el finançament. Durant tot l'any 1905 es controla el tràfic de viatgers i mercaderies de Sóller, tant el del Port com el del Coll per valorar els possibles beneficis de la línia. Pel juny, després de llargues discussions, es una decisió transcendent: renunciar a la garantia d'interès. Per obtenir-la, cal construir dos trams que no interessin als promotors: el de Sóller al port de Sóller i el ramal d'Establiments. A més, la garantia d'interès sols abasta una part de la inversió, que representa menys de la meitat de la prevista (sols inclou 50.000 ptes/km, de manera que en queden excloses 55.000 ptes/km i les 300.000 ptes de material mòbil). La confluència d'ambdues circumstàncies redueix l'atractiu d'aquest incentiu.

El 30 de juliol de 1905 s'obri la subscripció d'accions, que té un èxit aclaparador. En 4 mesos se subscriuen els 3,5 milions de pessetes de l'emissió. Així el 5 de novembre es pot constituir la *Sociedad del Ferrocarril de Palma a Sóller*. Segons la informació que va publicant el *Sóller*, el 86% de les accions s'han pres a Sóller. S'han invertit 375 ptes per habitant i a Fornalutx 105 ptes/habitant.

Mentrestant, Pere Garau continua treballant en el traçat, acaba els treballs de camp l'abril de 1906 i el 30 de juny completa el projecte. Una Reial Ordre de 13 de juliol de 1907 atorga a la companyia una concessió per 75 anys, sense garantia d'interès. A l'abril ja s'han subhastat les obres d'explanació i de fàbrica de la línia i la perforació del túnel. En surt guanyador l'italià Luigi Bovio Gin, que ja ha construït més de 300 km de línies fèrries i ha excavat un centenar de túnels.

Les obres s'inicien el dilluns, tres de juny de 1907, i l'excavació del túnel major es romp el 23 de juny. A principis de novembre hi ha 400 homes treballant a les obres, i en continuen arribant més.

Però mentre a Sóller regna aquesta febril activitat, a Madrid s'estan analitzant els resultats de la llei de Ferrocarrils Secundaris. Les conclusions no són bones, la llei ha fracassat, no s'ha adjudicat cap línia amb garantia d'interès. La conclusió es òbvia: si l'Estat vol ferrocarrils secundaris, caldrà augmentar els incentius als promotors.

Per això, el març de 1908, es promulga la *Ley de Ferrocarriles Secundarios y Estratégicos* que substitueix a la de 1904. A la nova llei, desapareix el sistema d'adjudicació per grups i es milloren significativament els beneficis oferts. La garantia d'interès inclou totes les despeses d'establiment de la línia, també les del material mòbil, i desapareix el limit de les 50.000 ptes/km. La durada de la concessió passa d'un màxim de 75 anys, a 99. A més, l'interès garantit puja fins al 5%, durant 99 anys.

A Sóller la notícia genera frustració. Des de fa un any s'està construint una línia sense cap suport de l'Estat amb una concessió per 75 anys i ara, una nova llei, permetria garantir un interès del 5% per tota la inversió amb una concessió de 99 anys!

Les avantatges de la nova llei són tals que Ajuntament i companyia cerquen un camí que permeti acollir-s'hi. A l'estiu, Jeroni Estades viatja a Madrid per trobar una solució. En aquell moment, el mallorquí Antoni Maura Muntaner, amic i coreligionari d'Estades presideix el govern de l'Estat, la qual cosa facilitarà les gestions. La solució és simple, es traurà a concurs la concessió de la línia de Palma al port de Sóller, que ja figurava al pla de 1904, amb les condicions de la llei de 1908. Per evitar que una altre empresa es pugui aprofitar de la feina ja feta, s'afegeix una clàusula al Plec de Condicions del concurs: «*El concesionario de la línea de Palma al Puerto de Sóller no podrá en ningún caso aprovechar las obras del ferrocarril de Palma a Sóller sin previo justiprecio y abono al concesionario de esta última línea, de todas las obras que tenga ejecutadas hasta el momento de incautarse de ellas*».

El juliol de 1908, tretze mesos després del principi de les obres i mentre Estades és a Madrid, s'han excavat 400 metres del túnel Major a la banda de Bunyola, i 625 a la de Sóller. El nombre de treballadors que intervenen a les obres arriba a ésser molt elevat. A finals de 1908 n'hi ha 700 a la banda de Sóller i 350 a la de Bunyola. La presència de tantes persones externes a la vila, que té uns 8.000 habitants, serà motiu d'alguns incidents. Potser la feta més sonada es produeix el maig de 1910. Un veí que va pel carrer nota que li cau un roll al damunt. En aixecar el cap, veu que un carriler que va gat, l'està compixant. Comprensiblement, l'home s'enfada i li diu de tot. Però la discussió queda aturada en sec quant el carriler treu una pistola. Aleshores el solleric li dona a les cames, mentre l'altre li pega un tir que, gràcies a Déu no el fer.

No totes les relacions que s'estableixen entre els solleric i els carrilers són tan dramàtiques. Una bona mostra d'això és la cançó següent, recollida per Flora Gual a Sóller. La canta Margalida Pons Llabrés, que la va aprendre de la

seva padrina, Margalida Bernat. Ella va néixer l'any 1883 i, per tant, tenia una vintena d'anys quan es construïa la línia. Segons deia, la cantaven els obrers per fer més lleugera la dura feina d'excavar el túnel Major.

*Las montañas de Sóller
tram, tram,
qué buenas son,
y qué frutos se crían allí
con aquella ilusión.*

*Calma y alegría
es en general
que vendrán de Sóller
con el ay que lay.*

*Qué chicas más guapas
se crían allí,
por falta de trenes
no vienen aquí.*

*Y cuando el tren marche
en velocidad,
que es verdad
que vendrán estas muchachas
tan lindas y guapas
que no caben más.
¡Sí!*

L'agost de 1908, les perspectives d'obtenir la nova concessió són prou bones com perquè la companyia comenci els estudis per arribar al Port. El projecte de la nova secció, obra de Pere Garau, es completa el 24 de març de 1909. Garau proposa un traçat tramviari que travessi el nucli urbà de Sóller, deixant de banda la possibilitat de voltar la ciutat amb un traçat ferroviari, és a dir, amb explanació pròpia. Aquest traçat tendria l'avantatge de permetre establir enllaços directes Palma - Port de Sóller sense cap entrebanc, però també ofereix series desavantatges: costoses expropiacions, un recorregut major i un servei als viatgers de la vall molt inferior, ja que el traçat tramviari permet donar un servei més freqüent i amb més aturades.

L'interès econòmic de l'enllaç directe també es veu molt limitat pel fet de que no es preveu que generi cap tràfic de mercaderies. El 1904 Pere Garau havia escrit: «No hay que soñar en que una sola tonelada de mercancías recorra el

trayecto Palma - Puerto de Sóller». Per si de cas en el futur s'estableix una línia de vaixells ràpids Barcelona - Port de Sóller, una vella idea, que ja esmentava Estada el 1871, es dimensionen els automotors del tramvia perquè puguin remolcar un dels cotxes del ferrocarril. Així els usuaris d'aquest servei no haurien de fer cap transbord. Com a força motriu de la nova secció s'adopta l'electricitat. En aquell moment, malgrat ser rara a les línies fèrries, la tracció elèctrica ja és la més habitual a les línies de tramvies.

Les obres del tren continuen. Els rails es compren a Bilbao el febrer de 1909 i arribaran a finals d'any. El 15 d'abril de 1909 s'han excavat 1.681 metres al túnel Major. A finals de maig, dos anys després del començament dels treballs, les trinxeres estan molt avançades, els túnels petits perforats i quasi tots voltats i amb peus construïts. Falta foradar 80 m del túnel de Son Angelats, on s'han trobat terrenys guixosos i argilosos. S'han completat les feines d'explanació a la banda de Bunyola, fins alguns quilòmetres abans d'arribar a Palma. Una brigada d'obres d'Esporles treballa al pont del Torrent Gros, que esta més de mig fet.

El 15 de gener de 1910 s'han perforat 2.515 metres al túnel Major (1.385 a Sóller i 1.130 a Bunyola). Només el darrer mes s'han perforat 54 m a la part de Sóller i 50,5 a la de Palma. Entre tantes bones notícies, una d'inquietant, el diumenge 3 d'abril es produeix un esbaldrec al túnel 6, que es troba poc abans de Monreals. Les plujes intenses fan caure 20 metres de volta. L'accident no provoca víctimes.

Finalment, el 23 d'Agost, Antoni Maura inaugura oficialment el túnel Major, la perforació ja havia quedat pràcticament acabada a finals de juny. Al llarg del darrer any, entre d'altres obres de fàbrica, s'han aixecat el viaducte de Monreals i el pont sobre la carretera de Palma a Sóller, vora la boca del túnel. Ara les obres es returen, la tasca es centra en la construcció dels edificis de l'estació de Palma i, a més, s'inicia el procés de la compra de les locomotores.

Mentrestant la nova concessió va endavant. Segons la Llei de 1908, el procés de construcció d'una línia comença amb un concurs de projectes. Després d'aquest concurs, es convoca la subhasta de la concessió de la línia. En aquesta subhasta, l'empresa propietària del projecte guanyador tendrà el dret de tempteig i en cas de no ser adjudicatària, a cobrar el cost de redacció del projecte. A la subhasta els concursants, han d'oferir baixes sobre el capital i l'interès garantits per l'Estat i sobre la durada de la concessió.

D'acord amb la companyia, i segurament per raons de tipus legal, Pere Alcover Maspons, notari de Sóller, és qui formalment presenta el projecte al

concurs de projectes. No se'n presenta cap altre, així que l'agost de 1910 es declarat guanyador.

El febrer de 1911 es celebra la subhasta per adjudicar la línia. Sols s'hi presenta Pere Alcover, que en resulta adjudicatari. Pel maig es clou el procés de canvi de concessió: la companyia del Ferrocarril Palma - Sóller passa a dir-se del Ferrocarril de Sóller i a Madrid s'aprova el traspàs de la concessió de Pere Alcover a la companyia.

El canvi de concessió ha estat un excel·lent negoci pel ferrocarril que, amb la Garantia d'Interès com a recolzament, emet obligacions per valor de 1,4 milions de pessetes, que es col·loquen ràpidament. La injecció de capital permetrà finançar la construcció del tram Sóller - Port de Sóller i, a més, una millora fonamental, el trasllat de l'estació de Sóller fins Can Mallol.

Al projecte original de la línia de Palma a Sóller, s'havia previst situar l'estació de Sóller a Can Cuera, part damunt el convent dels Franciscans. Però ja el 1906 es planteja la possibilitat d'apropar l'estació al centre de la vila. El juny de 1907 la Junta Directiva acorda traslladar de lloc l'estació fins Can Bauçà, prop del carrer de Ramon Llull.

Però la modificació aprovada per la Junta és polèmica. Implica un sobrecost econòmic i la modificació de tot el perfil de la línia al tram túnel Major - Sóller, on el pendent ha de passar de 22 a 23 mil·lèsimes. Alguns accionistes creuen que una decisió tan important s'ha de consultar a la Junta General d'Accionistes. Per això a la Junta General del dia 4 d'agost hi ha una discutida forta sobre aquesta qüestió. Finalment s'acorda fer l'explanació amb un pendent de 23 mil·lèsimes, i segons les disponibilitats econòmiques del moment, fer l'estació a Can Cuera o a Can Bauçà.

Els diners aconseguits gràcies a la emissió de 1911, permeten resoldre la qüestió i situar la estació al millor, i més car, dels emplaçaments estudiats: Can Mallol, al final del carrer del Princep.

En aquell moment, l'explanació, les obres de fàbrica i els túnels estan pràcticament acabats. A partir de llavors es compra el material mòbil, s'adjudica a Bovio el muntatge de la via, es subhasta la construcció dels edificis de l'estació de Bunyola, s'acaba el darrer tram de l'explanació a Sóller i s'inicia l'adaptació de Can Mallol.

A finals de juny de 1911, comencen les obres de la secció del Port. Els treballs s'inicien als indrets on serà més difícil fer feina durant l'hivern: a la

banda de la Torre, on s'ha de construir un mur de sosteniment per protegir la via de l'embat de les ones, i al Mercat on es cobreix el torrent per permetre el pas de la línia. A l'agost comença el cobriment d'un segon tram de torrent, vora l'estació. Pel novembre de 1911 es completa el cobriment del Mercat. Durant el 1912, han començat les obres d'explanació i, pel desembre d'aquest any, es contracta amb Siemens-Schukert tota la instal·lació elèctrica.

Les vies del tren s'instal·len entre abril i setembre de 1911. Així, el dijous 5 d'octubre, un comboi format per la Maria Lluïsa, el cotxe saló dels Ferrocarrils de Mallorca i un furgó, duu a Antoni Maura fins Sóller. Mig any més tard, el 16 d'abril de 1912 s'inaugura oficialment la línia.

El juny de 1913 es comença a muntar la via i pel juliol la catenària del port. La línia s'inaugura el 4 d'octubre, poc més de dos anys després de l'inici de les obres. És el primer tramvia elèctric de Mallorca, els de Palma no s'electrificaran fins el 1916.

La inauguració de la secció del Port culmina l'obra, però el cost ha estat molt superior al previst, les 4.654.167 ptes pressupostades al projecte de 1909, que va obtenir la garantia d'interès, s'han transformat en 5.540.227 ptes. Això obligarà a llançar una nova emissió d'obligacions, de 650.000 ptes, ara sense garantia d'interès.

A finals de 1912, en plena eufòria per l'èxit de la inauguració, la companyia del Ferrocarril de Sóller estudia l'establiment d'altres línies: la de Palma a Andratx i la de Palma a Sóller per Esporles, Valldemossa i Deià. Pel que fa a la primera, la iniciativa es limitarà a contactes amb l'ajuntament d'Andratx, que no arribaran a res concret.

Pel que fa a la línia de Palma a Sóller per Esporles i Valldemossa la cosa arribarà més envant. De moment, s'encarrega a Pere Garau la revisió del projecte de 1893, que és modificat per reduir els forts pendents de l'original, incloent l'excavació de túnels helicoidals per guanyar o perdre altura a la Granja d'Esporles i a sa Pedrissa de Deià. Simultàniament es comencen gestions amb els pobles que ha de servir la via per obtenir la cessió gratuïta dels terrenys i amb Madrid per obtenir la declaració d'estratègica.

La proposta és molt ben rebuda, el mateix 1912 l'Arxiduc Lluís Salvador cedeix les terres de Miramar que calguin per passar la línia, i a Valldemossa es constitueix una comissió per promoure'n la construcció. Però aviat la proposta resta embarrancada i l'esclat de la Gran Guerra la bloquejarà definitivament. El 1915 hi ha una sèrie de contactes amb l'ajuntament d'Esporles, per

traçar un ramal fins a aquest poble, que en aquell moment compta amb una important indústria llanera. La prolongació cap a Valldemossa ja sembla oblidada, però tampoc aquesta opció, més reduïda, no reeixirà.

La inauguració de la línia a Palma, dona lloc a algunes anècdotes motivades per la manca de costum en l'ús del nou mitjà de transport, de característiques molts diferents a la diligència. Una bona mostra pot ser el que succeeix el juny de 1912: un solleric va a prendre el tren cap a Palma, però quant arriba, el tren ja ha partit. L'home frisa i troba que no és cosa d'haver d'esperar a la partida de l'altre tren. Així que li dona a les cames i per amunt s'ha dit! puja corregeut per les dreceres cap el pujol d'en Banya, i córr tant, que hi arriba abans que el tren. Quant el veu venir, es posar a fer senyes perquè s'aturi. El maquinista quant veu un home pegant bots i fent senyes amb els braços, creu que hi ha algun de nou i atura la màquina. Llavors l'home, que ha actuat amb el tren com hauria fet amb la diligència, ben cansat, i amb la consciència ben tranquil·la, puja al tren, on l'espera una bona renyada.

Més enllà de les anècdotes, el tren ha multiplicat les possibilitats de traslladar viatgers i mercaderies a la resta de l'illa. En un comboi format per tres cotxes i tres vagons, es poden transportar 168 persones i 21 tones de mercaderies. Fins aleshores, per moure aquesta càrrega havien fet falta 14 diligències i 42 carros, que es torbaven 4 o 5 vegades més temps a arribar. El ferrocarril acaba de obrir un enorme ventall de possibilitats que Sóller i Fornalutx aprofitara amb entusiasme.

Podriem dir que el coll de Sóller, que complica tant les comunicacions per carretera amb la resta de la illa, ha estat la mare de la línia. Ara, durant molts d'anys, esdevindrà el seu millor amic. Però no l'únic. L'altre element que donarà vida al tren seràn els sollerics i els fornaltuxers que, amb la seva iniciativa i amb la seva feina generen la activitat que el tren requereix per existir. Quant el transport per carretera aconsegueix reduir l'obstacle que suposa el coll, han passat dues coses fonamentals. La vall de Sóller s'ha convertit en un dels punts de visita obligada d'aquells que viatgen a Mallorca, i Mallorca un dels punts de visita obligada dels que viatgen. A més, el ferrocarril ha superat el punt en que les coses passen de velles a antigues i ha esdevingut una atracció més, indefugible, pels qui volen conèixer Sóller.

En un món cada cop més globalitzat, on cada vegada cal anar més enfora per trobar als amos de la casa de veïnat o per saber on es cultiva la farina amb la qual s'ha fet el pa que menjam, el ferrocarril de Sóller es una magnífica mostra d'arrelament i de proximitat. Per mi es una bona notícia que el Ferrocarril de Sóller continui estretament lligat al lloc on va néixer. Crec que

en els difícils temps que estam vivint és una demostració de que la solució als nostres problemes és més prop del que ens pensam. Es troba en la vitalitat, la iniciativa, en la confiança i en la feina de la societat. Unes qualitats que, ara fa cent anys es manifestaren amb exuberància a aquesta vall i es ben clar que, encara ara hi són ben presents. Per molts d'anys!

Gràcies per la vostra atenció.

La major part de la informació d'aquesta ponència prové del setmanari *Sóller* de l'època i del llibre *El ferrocarril a Mallorca. La via del progrés* (2001. Edicions Documenta Balear) on es pot trobar una àmplia bibliografia sobre el tema.

L'EDUCACIÓ A SÓLLER EN EL SEGLE XIX

Miquel Jaume i Campaner
Francesc Lladó i Rotger

Resum

Aquesta comunicació vol donar una visió panoràmica de l'estat de l'educació a Sóller en el segle XIX inscrivint les peculiaritats de les condicions locals dins el context de la política educativa illenca i dins el marc general del sistema educatiu espanyol. Ens hem servit principalment de les referències al món educatiu que apareixen a les actes de l'Ajuntament, referències que l'any 1974 van compilar sis estudiants de Pedagogia per presentar un treball acadèmic per a l'assignatura "Pedagogia contemporània" impartida pel professor Antoni J. Colom Cañellas.¹ La gran quantitat d'informació recollida d'aquesta i altres fonts, i el poc espai de que disposem per exposar-la, ha fet que ens limitem a tractar només de les escoles i dels mestres deixant per a una altra avinentesa la presentació d'altres aspectes de la instrucció i l'escolarització dels sollerics.

Un informe de l'any 1800

A començament de segle la situació de Sóller quant a equipaments educatius no podia ser més miserable com es desprèn de la resposta de l'Ajuntament a un interrogatori ordenat pel ministre d'Hisenda Miquel-Gaietà Soler Rabassa. La resposta a la pregunta sobre l'existència o no d'escoles i mestres sostinguts amb diners públics és desoladora: "No hay escuela pública en donde se enseñe a los niños la doctrina Christiana, a leer, escribir y contar con aquella formalidad que sería necesaria en este pueblo, sino únicamente algunos sujetos que enseñan alguna cosa de doctrina de pura voluntad sin dotación alguna; a más de que el cura párroco la enseña públicamente en la iglesia en algunos días de precepto".²

La no existència d'una escola pública no significa que l'educació dels infants estigués del tot abandonada. L'informe parla d'una mestressa de costura a qui se donaven vint lliures anuals del fons dels arbitris municipals³ i no diu res, en canvi, d'un mestre de música i un de gramàtica pagats aleshores per l'Ajuntament.

¹ Manifestem el nostre agraïment als seus autors: Caterina M. Alemany i Marco, Joan Arbona i Mas, Bernat Lladó i Arbona, Francesc Lladó i Rotger, M. Antònia Oliver i Castanyer, i Francesca M. Riera i Alzina. Les referències a les actes municipals recollides en aquest treball se citaran amb les inicials AAS seguides de la data en què es va celebrar la sessió de l'Ajuntament.

² MOREY, 2002: 175.

³ MOREY, 2002: 178.

Les mestres de costura (1800-1849)

La mestra de costura, Antònia Cladera, només ensenyava a cosir i a brodar, a més dels rudiments de la doctrina cristiana, cosa que es feia recitant de memòria les oracions. Per això no feia falta que les nines, ni tampoc la mestra, sabessin llegir i escriure. De fet, no sabem si en sabien ella i les que la succeïren en el càrrec: Maria Bisbal Fustera,⁴ Catalina Oliver⁵ i Margalida Seguí.⁶ Cap de les quatre tenia el títol de mestra i no varen haver de passar cap tipus de prova per demostrar la seva capacitat pedagògica. Fins a l'any 1849 no hi va haver a Sóller cap mestra amb títol i formació suficient per ensenyar de llegir, escriure i comptar.

Escoles de gramàtica

Les escoles d'aquest tipus eren establiments on s'ensenyava castellà i llatí, la llengua de cultura necessària per seguir estudis superiors eclesiàstics i civils. Venien a realitzar, per tant, la mateixa funció que tindrien després els col·legis o instituts d'ensenyament secundari. L'any 1800 l'Ajuntament de Sóller sostenia una d'aquestes escoles que era regentada per Jaume Mayol, un personatge del qual amb certesa només coneixem el nom i que aquell any demanava augment de sou. El mestre estava obligat, per acord municipal, a fer al manco dues hores de classe al matí i dues més a la tarda.⁷

No sabem fins quan Mayol va estar al front d'aquesta escola. El cert és que el 18 d'agost de 1814 l'Ajuntament va decidir contractar un nou mestre i ubicar l'escola a una dependència de L'Hospital.⁸ El mestre elegit va ser el prevere Jaume Frontera i Deyà que, amb un sou anual de 40 lliures, se comprometia a observar un reglament especial redactat amb el beneplàcit del bisbe Bernat Nadal.⁹ El 17 de març de 1822 l'Ajuntament va acordar deixar de pagar el sou a Mn. Frontera.¹⁰

Segurament hi va haver a Sóller més escoles de gramàtica de les quals no han quedat més que petits rastres, com per exemple, la que tenia l'any 1833

4 Maria Bisbal Fustera va substituir interinament Cladera l'any 1809 i ja definitivament des de 1917 fins a l'any 1824 (RULLAN 1924: 33).

5 Catalina Oliver, mestra des de 1824 en què se li pagaven 20 lliures anuals (AAS 31-7-1824).

6 Margalida Seguí, mestra a l'escola pública des de juliol de 1845, era "costurera de niñas con la dotación de veinte y cuatro libras ... con la obligación de coser, brodar y hacer medias y al mismo tiempo la doctrina cristiana con la condición de admitir las muchachas pobres sin pagar retribución alguna" (AAS 27-7-1845).

7 AAS 20-1-1800.

8 RULLAN (1873: 3) atribueix aquest acord a la influència del bisbe Nadal.

9 El reglament, reproduït a RULLAN (*El Magisterio Balear*, 13 diciembre 1873), especifica al final que "Estos capítulos, siendo del agrado del Ilmo. Sr. Obispo y los que tenga por conveniencia añadir el mismo Sr. Obispo deberá (sic) observar y cumplir el maestro de gramática de Sóller." Era una versió reduïda dels estatuts de l'escola de primeres lletres (1802).

10 AAS 17-3-1822.

el prevere Antoni Pastor en una dependència de l'església parroquial.¹¹ A Fornalutx, quan era llogaret de Sóller, hi va haver un mestre de gramàtica, Miquel Llambies i Orell, que va exercir durant quaranta-set anys.¹² També al convent dels franciscans hi havia des de feia segles una escola de gramàtica de la qual era mestre el P. Llorenç Esteva devers l'any 1820 i el P. Bartomeu Pons, natural de Lluçmajor, l'any 1835 en el moment de la supressió del convent.¹³

Les escoles d'aquest tipus existents als convents de Palma van ser jutjades molt durament per una comissió d'instrucció primària que l'any 1835 va emetre un dictamen que denunciava "los innumerables defectos de estas enseñanzas".¹⁴ Sospitem que aquest judici es pot fer extensiu als altres convents de Mallorca, encara que el dels franciscans de Sóller podria ser una excepció ja que va ser objecte d'especial atenció per part del bisbe Nadal que "educado en el mencionado convento, hizo que su escuela se hallase bajo la dirección de religiosos inteligentes...".¹⁵

El mestre de solfa i de lletres.

Si l'any 1800 no hi havia a Sóller cap escola de primers lletres, ¿on havien après de llegir i d'escriure els alumnes que assistien a l'escola de gramàtica? L'informe citat més amunt fa referència a "algunos sujetos que enseñan alguna cosa de doctrina de pura voluntad sin dotación alguna". Aquests "subjectes" eren probablement alguns dels molts clergues o frares que, a la parròquia¹⁶ o al convent dedicaven el temps que volien o podien a instruir els infants ensenyant les oracions, però també de llegir, escriure i comptar, i un poc de gramàtica als alumnes més avançats. Però és que l'Ajuntament pagava també al prevere Damià Alcover 40 lliures anuals perquè ensenyés, a més de solfa, les primeres lletres als infants.¹⁷ Fent-ho així complia religiosament aquesta ordenació del sínode diocesà mallorquí de 1691 que va estar vigent fins a l'any 1932:

... manam als Jurats de les ciutats, viles i pobles de tot el Regne que passen dels 300 veïns que, transcorreguts dos mesos des de la publicació d'aquest decret, sota pena d'excomunió, tinguin mestre a sou, perquè ensenyin públicament a llegir i escriure, i la doctrina cristiana als infants, comptant amb la nostra aprovació prèvia en el que respecta als seus costums, i havent fet professió de fe ... I exhortam que,

11 AAS 9-8-1833.

12 ESTADES DE MONTCAIRE I BISBAL, Joan Antoni (2011). "El mestre Llambies. Miquel Llambies i Orell (1754-1822)". A: *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, p. 83-86.

13 NICOLAU, 1968: 98.

14 El dictamen, signat el 20 de juliol de 1835, es va publicar a *El Propagador Balear* (26 febrer 1837), p. 32-35.

15 RULLAN, 1925, 723.

16 L'any 1791 hi havia a la parròquia 36 clergues segons MASCARÓ PASSARIUS, *Corpus de toponimia de Mallorca*, tom IV, p. 1594.

17 AAS 20-1-1800.

en el lloc on els mitjans no són suficients per a contractar un mestre, curin que algun sacerdot o eclesiàstic, secular o regular, de bona anomenada i fama, exerceixi aquesta tasca per amor de Déu i el profit de la comunitat civil, comptant amb alguna gratificació o ajuda.¹⁸

El maig de 1814 el mestre Damià Alcover va ser cessat “sin motivo de infamia” per l'Ajuntament que li recriminava que “daba muy poca o quasi ninguna instrucción a los pocos muchachos que tiene en su escuela”.¹⁹ Per substituir-lo es va contractar Antoni Escalles, també clergue, que des de 1810 havia dirigit l'escolania dels blauets de Lluc.²⁰ En el seu contracte ja no s'especificava que hagués d'ensenyar de llegir i d'escriure.

Un pla d'escola de primeres lletres

L'Estat central també disposava que a cada “concejo” hi hagués una escola de primeres lletres però delegava en els ajuntaments l'organització, vigilància i finançament de les escoles, i els ajuntaments anaven molt justos de recursos per fer front a aquesta obligació. Una felix conjuntura va fer que a Sóller, l'any 1802, el Batle Reial, Joan Baptista Pons, presentés al consistori un pla per a una escola de primeres lletres dirigit pel màxim representant de l'Església a Mallorca, el bisbe Bernat Nadal, i la proposta d'un mestre, Vicenç Almodóvar, per executar-lo.²¹ Amb tals garanties l'Ajuntament va aprovar aquest pla que ha estat considerat un intent del bisbe Nadal per implantar la pedagogia de Pestalozzi. Efectivament, Mn. Rullan va deixar escrit sobre el bisbe que:

Sus vastos conocimientos en los idiomas usados en Europa, y su natural disposición para la diplomacia, le habían dado a conocer los adelantos de la instrucción popular en Alemania; a cuyos progresos tanto contribuyeran las doctrinas desarrolladas por el célebre Pestalozzi, y cuya planta deseaba con ardor aclimatar entre sus compatriotas para que saboreasen su rico fruto, mucho antes de que fuese conocido en España.

Educado en el mencionado convento, hizo que su escuela se hallase bajo la dirección de religiosos inteligentes, y para ello socorría la comunidad con repetidas limosnas. Las escuelas elemental y de música, fueron encargadas a maestros distintos que debían sujetarse a un cuadro de distribución del tiempo, reducido a dos horas de clase por la mañana y otras dos por la tarde. Los fondos públicos satisfacían 25 libras de haber al primero, y 35 al segundo: a esto se agregaba la gratificación que el Prelado satisfacía por cuenta propia y las retribuciones de los alumnos. Sin embargo de que no le dejaba del todo satisfecho en sus aspiraciones la simple variación introducida en la enseñanza, era el Obispo demasiado prudente para chocar con sus compatriotas implantándoles un medio de educación completa de que se hubieran escandalizado desde luego en una época en que la generalización de la enseñanza

literaria se miraba como una calamidad por los que juzgaban la ignorancia como el mejor medio de anonadar las doctrinas de la filosofía volteriana con que llegaron inficionadas a España las ideas liberales. Por medio de modificaciones iba preparando los ánimos, y avanzaba por grados hasta lograr su objeto. En sesión del 22 de Agosto 1802, el Ayuntamiento examinaba ya un nuevo plan de enseñanza primaria y una muestra del buen carácter de letra de D. Vicente Almodóvar que debía realizar el proyecto concebido por el Sr. Obispo, en el caso de merecer la aprobación del municipio, y de que éste se dignase de nombrar maestro público al referido Almodóvar. Muchas eran las innovaciones introducidas por dicho plan, que fue admitido y aprobado en todos sus extremos, menos en el que señalaba la cuota mensual de retribuciones que no debía bajar de 4 ni pasar de 6 reales”.²²

A l'Arxiu Municipal de Sóller se conserva una còpia sense data d'uns estatuts²³ que se suposa que es corresponen al reglament d'aquest pla de 1802. L'anàlisi d'aquest document no permet afirmar que el disseny o projecte d'implantar a Sóller la metodologia de Pestalozzi passés de l'estadi de les bones intencions i arribés a fer-se realitat. El mateix Rullan així ho dona a entendre quan diu que durant els darrers anys de la vida del bisbe, en les visites i estades que feia a Sóller, “organizó escuelas de niños y juntas de inspección para su gobierno, pensamiento de grandes resultados si la muerte no hubiera venido a desbaratar sus planes”.²⁴ Ara bé, en data més recent, el professor Joan A. Colom, assenyalava que el pla de 1802, si bé no esmenta per res Pestalozzi, “aporta uns detalls que almanco el podrien apropar de forma significativa a la pràctica que de l'obra del pedagog suís es feia a Espanya”.²⁵ Comptat i debatut, creiem que aquest pla té efectivament alguns pocs aspectes que podien estar inspirats en l'esperit de la pedagogia de Pestalozzi però les diferències quant als continguts i mètodes d'ensenyament són més grans que les semblances. En aquest sentit és especialment significativa l'absència en el pla de Sóller de la proposta de pràctiques tan típicament pestalozzianes com el recurs constant a la intuïció sensible, l'estudi de la natura a partir de l'observació directa, els passeigs i exercicis físics, l'atenció al propi cos, l'estudi de la geometria i del dibuix com iniciació a l'escriptura, etc. ...

Escola pública de nins núm. 1

El mestre Vicens Almodóvar va romandre sis anys a Sóller, fins a l'octubre de 1808 en què es va traslladar a Palma on anys després destacaria aplicant el mètode d'ensenyament mutu a una escola del carrer de Puigdorfil. Va ser substituït pel prevere Sebastià Deyà²⁶ que va exercir fins el juny de 1833 en què

22 RULLAN, 1925: 723-725.

23 Arxiu Municipal de Sóller, llibre 3132.

24 RULLAN, 1924: 34.

25 COLOM, 1996: 11.

26 AAS 13-6-1833.

18 Citat a AMENGUAL, 2002: 79-80.

19 AAS 14-5-1814.

20 GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA, vol. 5, p. 9.

21 AAS 22-8-1802.

va morir.²⁷ El seu successor, el prevere Francesc Pastor, que ja havia treballat anteriorment a l'escola,²⁸ va obtenir la plaça a Sóller després de superar unes oposicions.²⁹ Va estar al capdavant de l'escola fins a 1840 en què el va substituir Salvador Rosselló, un mestre que la va dirigir durant 27 anys. L'any 1869 va prendre possessió el mestre Pere Coll Estades que encara hi va estar més temps, 36 anys, fins a la seva jubilació esdevinguda l'any 1905.

Vegem ara quins edificis va ocupar aquesta escola. Inicialment degué estar ubicada en alguna dependència parroquial o en algun pis o casa de lloguer que no hem pogut localitzar. L'any 1837 es va projectar la construcció d'un edifici escolar de nova planta "en el antiguo cementerio ante el portal menor de la parroquial Iglesia".³⁰ Cinc anys més tard, davant les deficiències del local on estava l'escola, l'Ajuntament va decidir "hacer una cuartera o alhóndiga pública y establecer sobre ella la escuela y habitación para el maestro".³¹ Aquests projectes no es van dur a terme perquè el gener de 1843 la *Junta de Bienes Nacionales* va cedir gratuïtament al poble l'edifici de l'exconvent dels franciscans amb la condició que abans de sis mesos fos destinat a presó, escola i quarter.³² L'escola, per tant, dirigida aleshores per Salvador Rosselló es va traslladar, després de les oportunes reformes, a l'edifici conventual el dia 8 d'abril de 1844. No hi va estar gaire temps perquè el *Jefe Superior político*, després de visitar l'escola, el maig de 1845 va proposar traslladar-la a un lloc més cèntric ja que la seva situació "redundaba en perjuicio de los muchachos tanto en el rigor del invierno como en el del verano que a causa de las excesivas lluvias y fríos y excesivo calor les impedía muchos días de poder concurrir en la misma escuela".³³

El maig de 1869 l'escola estava en un local del tot inadequat, en un lloc anomenat "Es Campanar", amb tan males condicions que el mestre Pere Coll havia fet saber al batle "que es del todo punto imposible continuar en él ya por su pequeñez, ya por su falta de ventilación, ya en fin por estar dividido en dos departamentos cuya circunstancia imposibilita que los niños estén a la vista del profesor".³⁴ Davant aquesta denúncia l'Ajuntament va demanar a la Diputació, i aquesta va autoritzar, el trasllat de l'escola a una sala del col·legi de les escolàpies que s'estava construint al carrer de Batac i que els titulars de l'edifici estaven disposats a cedir gratuïtament sempre que l'Ajuntament

abonés les despeses de les obres d'adaptació del local.³⁵ L'estada al col·legi va durar poc perquè el 14 de novembre s'hi van traslladar les monges i l'escola de nins va passar a ocupar alguna de les sales de l'exconvent.

Com que la llunyania del casc urbà afavoria l'absentisme, l'escola es va traslladar l'any 1873 a un indret més cèntric, a una casa situada a l'illa 24,³⁶ però deu anys més tard tornava estar lluny del centre "en un desván o porche colocado sobre un almacén situado casi a las afueras de la villa", primer, i una altra vegada, després, a l'exconvent.³⁷ També va estar una temporada al primer pis de la casa 32 del carrer de la Victòria.³⁸ Finalment, després d'una circular de la Junta Provincial d'Instrucció Pública que recomanava la construcció d'edificis escolars,³⁹ l'Ajuntament va comanar diversos estudis entre els quals el que va prosperar va ser el de la barriada "Es Celler". La nova edificació, pensada inicialment com a seu de l'escola núm. 2, tenia prou capacitat per acollir les dues escoles públiques que efectivament s'hi traslladaren el gener de 1899.⁴⁰ No queda massa clar per què, a final d'any, la Junta Local va decidir separar-les una altra vegada i traslladar la número 1 al convent reservant el nou edifici per a la número 2.⁴¹

Hi ha poques dades sobre el nombre d'alumnes i l'estil d'educació que donaven els mestres. Sabem que l'any 1844 el mestre Rosselló tenia 125 alumnes, 45 de 5 a 8 anys, 40 de 8 a 10 anys, i 40 de 10 a 15 anys. Els darrers anys que va exercir aquest mestre la qualitat de l'ensenyament no devia ser gaire bona "por cuanto la avanzada edad y achaques de Rosselló no le permitían dedicarse a la enseñanza con el esmero que le corresponde".⁴² Quant al mestre Pere Coll ha quedat gravat damunt el portal de l'escola del Fossaret l'homenatge que li va retre un dels seus deixebles, el metge Antoni Arbona Estades, que va finançar les obres de l'edifici escolar.⁴³

Escola pública de nins núm. 2

Segons la legislació vigent a mitjan segle, a Sóller, que aleshores tenia prop de 8000 habitants, li corresponia tenir dues escoles públiques de nins, una de les quals havia de ser superior, és a dir, on s'aprofundís en l'estudi de

27 AAS 13-6-1833.

28 L'any 1822 se va examinar de mestre però la Diputació li va donar el títol només per dos anys (AAS 29-3-1822). Aquell any cobrava, com Sebastià Deyà, 100 lliures anuals.

29 AAS 4-8-1833.

30 AAS 22-4-1837 on s'informava que el Rector i la Comunitat de Preveres de la parròquia no tenien cap inconvenient en què se construís l'escola sempre que s'afegís al projecte un pis destinat a vicaria.

31 AAS 14-5-1842.

32 AAS 14-1-1845.

33 AAS 20-5-1845.

34 AAS 22-5-1869.

35 ORELL (2008:67) reproduïx la sol·licitud del trasllat que es conserva a l'Arxiu General del Consell de Mallorca.

36 AAS 27-4-1873. L'acta no és més explícita i es limita a dir que la casa pertanyia a una societat de la qual era membre un tal Joan Joy, que era el qui cobraria el lloguer.

37 AAS 23-10-1884.

38 AAS 30-5-1891 on es tracta de la reclamació del propietari, Guillem Colom i Rullan, que diu que l'Ajuntament li deu el lloguer des de 1887.

39 AAS 1-11-1888.

40 AAS 22-12-1898.

41 AAS 4-11-1899 dona les següents raons per aprovar el trasllat: "ya por el beneficio que ha de reportar a la enseñanza ya por la comodidad del vecindario".

42 AAS 30-10-1868.

43 ALBERTÍ, 2011: 43.

les matemàtiques i s'impartissin les matèries de dibuix lineal, física, història natural, geografia i història.⁴⁴ Coneixedor d'aquesta norma, l'octubre de 1844, Joan Palou, que acabava de finalitzar els estudis de Magisteri, va demanar a l'Ajuntament que creés una escola superior i que el nomenés mestre de la mateixa.⁴⁵ Se li va cedir un local de l'església parroquial, al carrer den "Magrededéu", al costat de la sagristia, i allí va fer classes des de gener de 1845 fins a final de curs en què va morir.⁴⁶ Aquest mestre havia estat un dels sollerics que l'Ajuntament va pensionar l'any 1842 per estudiar a l'Escola Normal de Magisteri que s'acabava d'inaugurar. L'altre mestre pensionat era Josep Miró que regentaria l'escola de nins núm. 2 durant 45 anys, des de la seva creació l'any 1853 fins a la mort del mestre esdevinguda el maig de 1901.

Josep Miró i Pastor va començar la seva carrera docent l'any 1846 com a mestre particular al mateix local, mobiliari i material escolar que havia fet servir el seu condeixeble Joan Palou.⁴⁷ En poc temps va aconseguir tenir una vuitantena d'alumnes i va haver de traslladar-se a un local més gran. Quan l'any 1853, per indicació de la Comissió Provincial d'Instrucció Primària, s'havia de crear la segona escola de nins, el mestre Miró es va oferir per fer-se'n càrrec.⁴⁸ L'Ajuntament i la Comissió Provincial van acceptar l'ofertament i el van nomenar per dirigir interinament la nova escola.⁴⁹ En entrar en vigor la llei Moyano (1857), sospitant que la plaça sortiria a oposició, el mestre va sol·licitar a la més alta instància del país que se li adjudiqués la plaça en propietat, cosa que va aconseguir amb una Reial Ordre de 30 de setembre de 1859.⁵⁰

L'escola núm. 2 va estar ubicada inicialment a un pis que tenia un trespol sense la consistència suficient per aguantar el pes dels alumnes que hi assistien i per això a final de 1856 es va traslladar provisionalment a una casa situada a una cantonada del carrer de la Mar que abans havia estat fonda.⁵¹ En algun moment, després que les escolàpies passessin al carrer de Batac, l'escola va ocupar una dependència de l'exconvent dels franciscans. L'any 1873, a instàncies de Miró, adduint la llunyania de l'edifici, es va traslladar a una casa que tenia el mestre dins el casc urbà.⁵² L'augment del nombre d'alumnes va fer que la casa fos insuficient i el mestre va demanar reiteradament que se li

concedís un local més ampli,⁵³ cosa que no va aconseguir fins que se van haver acabat les obres de l'edifici del Cellar el febrer de 1898.⁵⁴ L'Ajuntament havia fet construir aquesta escola damunt una solar comprat el 13 de desembre de 1894 a Ramon Fortuny i Moragues.⁵⁵ El 23 d'abril de 1896 es va aprovar el projecte arquitectònic que es va executar sota les ordres del mestre d'obres Gaspar Reinés. Mentrestant, l'escola es va instal·lar al pis principal d'una casa nova de trunca, propietat de Josep Pons Ferrer, ubicada al Fossaret.⁵⁶ A la fi, el gener de 1899 es van acabar les obres i mestre i alumnes es traslladaren al nou edifici.

Escola pública de nines

La primera mestra que va començar a ensenyar lectura, escriptura i càlcul a les nines de Sóller va ser Margalida Bauzá Barceló que havia estat contractada per l'Ajuntament el 24 d'abril de 1849 amb un sou anual de 100 lliures mallorquines.⁵⁷ No hi ha gaire informació sobre aquesta mestra i la que hi ha és confusa. En algunes publicacions es diu que quan va ser contractada no tenia estudis pedagògics,⁵⁸ però la sol·licitud que va presentar a l'Ajuntament el 17 de març de 1849 mostra que no era així ja que, segons acreditava, havia passat els exàmens per obtenir el títol de mestra.⁵⁹

L'escola no tenia edifici propi ja que no havia prosperat el projecte de 1837 de construir-ne un damunt els rentadors públics.⁶⁰ Estava instal·lada en una casa o pis de lloguer que no reunia les condicions higièniques més elementals.⁶¹ La primavera de 1850 després d'una visita a les escoles de Sóller l'inspector provincial, Josep Ignasi Moragues, va adreçar un informe a l'Ajuntament i a la Comissió Local d'Instrucció Primària instant-los a que tinguessin en

⁵³ AAS 27-7-1886 i AAS 26-3-1896).

⁵⁴ AAS 10-2-1898.

⁵⁵ La compra es va fer efectiva el dia 13 de desembre davant el notari Francisco Ferrer i Jaume (Arxiu Municipal de Sóller, estant 33, lligall 1). Es tractava de "una parcela de terreno de la finca nombrada El Seller (sic), existente a la entrada de la nueva calle que por dentro dicha finca va a abrirse en breve, comprendida entre las nombradas de La Luna y el camino denominado d'Els Estiradors ... puesto que además de tener capacidad necesaria para ello, puede recibir luz y ventilación por los cuatro lados y obtener terreno, si se quiere, para jardín de dicha escuela, cuya parcela mide quince metros noventa y dos centímetros cuadrados y su importe es de seis mil setecientos cincuenta pesetas" (AAS 19-11-1894).

⁵⁶ AAS 13-2-1896.

⁵⁷ AAS 24-4-1849.

⁵⁸ RELIGIOSAS DE LAS ESCUELAS PÍAS, 1971: 160; ARBONA, 1996: 112.

⁵⁹ El text de la sol·licitud era: "Dª Margarita Bauzá maestra examinada, aprobada con título correspondiente a V^a Mag^a con el debido respecto expone: Que teniendo noticia que en esa Villa no hay escuela pública de niñas y deseando ocuparse en provecho y utilidad de ese vecindario acude a V^a Mag^a exhibiendo el título expedido a su favor el 12 de Setiembre último." (AMS)

⁶⁰ "Se acordó de formar el presupuesto para una escuela de niñas sobre el lavadero público cerca el puente del Borne" (AAS 3-4-1837).

⁶¹ L'Ajuntament, coneixedor de que la casa "no estaba decente para hacer escuela a las muchachas" va acordar fer-hi millores i que els costos fossin a mitges amb el propietari (AAS 2-5-1849).

⁴⁴ Així ho manava l'article 9è. del *Plan de Instrucción Primaria* de 21 de juliol de 1838: "Toda ciudad o villa cuyo número de vecinos llegue a 1.200, está obligado además a sostener una escuela primaria superior".

⁴⁵ AAS 12-10-1844.

⁴⁶ AAS 7-6-1845.

⁴⁷ AAS 14-7-1846.

⁴⁸ AAS 7-1-1853.

⁴⁹ AAS 30-4-1853; AAS 11-6-1853.

⁵⁰ AAS 11-5-1901 reproduïda a la secció "De la Provincia" de EL MAGISTERIO BALEAR (25- mayo 1901), p. 200.

⁵¹ Arxiu Municipal de Sóller, lligall a prestatge D, taula 3.

⁵² Concretament a l'illa núm. 2 segons AAS 22-3-1873.

consideració les observacions que havia fet la mestra sobre la conveniència de substituir el local “enormemente reducido” de l'escola per una casa més gran.⁶² La Comissió Provincial va demanar també amb insistència que el consistori posés remei a les males condiciones del local-escola,⁶³ però l'Ajuntament no feia res i excusava la seva desídia en la manca de recursos.

Margalida Bauzá no era ben vista pels elements directius de l'Ajuntament, especialment pel secretari Jordi Frontera i Vaquer, que l'any 1854 va provar de substituir-la per la sollerica Francesca Maria Mir “que reunía las cualidades apetecidas por sus conocimientos en dibujo, bordados, labores y demás de enseñanza que había practicado por espacio de 14 años en el colegio de la Pureza, de Palma”.⁶⁴ No eren només aquestes qualitats tècniques o professionals que feien desitjable la seva substitució sinó que hi havia raons de tipus ideològic que invocava el secretari Frontera segons la versió de Mn. Rullan:

La mayor instrucción de sus compatriotas ocupaba el lugar preferente de sus proyectos, convencido de que sin ella nada podía esperarse, a cuyo fin fomentaba las escuelas de adultos, de música y dibujo; pero la educación de la mujer era lo que más preocupaba su ánimo, al contemplar la desagradable perspectiva que descubriría en el porvenir de su patria si la mujer no salía de su ignorancia mediante una educación sólida, capaz de neutralizar el efecto de las nuevas ideas que nos importaba el comercio de la naranja con Francia, inficionando a la juventud nada favorecida por una instrucción superficial con pretensiones de filosófica y resultados como los que tomamos en el día. Esto le movió a dar los primeros pasos para dotar al pueblo de una buena maestra, ya que no le era dado implantar de golpe el instituto de las Hijas de Caridad por qué tanto suspiraba; mas la dificultad de dar con ella dio por resultado el establecimiento de las Hijas de María.⁶⁵

El mateix Mn. Rullan assumeix la tesi de Frontera quan conclou que “la necesidad creciente de dotar al pueblo de una buena maestra y la dificultad de dar con ella, trajeron los proyectos de un establecimiento o instituto para educar a la niñas...”.⁶⁶ Tanmateix, si aquesta necessitat era real, no s'entén per què l'Ajuntament es resistia a sol·licitar la convocatòria d'oposicions per proveir en propietat la plaça de mestra ocupada interinament.⁶⁷

La mestra Margalida Bauzá, a qui el consistori no pagava puntualment el lloguer de la casa a que tenia dret,⁶⁸ i que no veia indicis de veure satisfetes les aspiracions de tenir un local-escola més espaiós i confortable, degué sentir com si li peguessin una bufetada quan va saber que l'octubre de 1857 l'Ajuntament cedia l'exconvent dels franciscans a les Mares Escolàpies que acabaven d'arribar a Sóller. Era l'anunci de la seva destitució i de l'ocupació per part de les monges de la titularitat de l'escola pública de nines. Efectivament, poc temps després l'Ajuntament la va acomiadar declarant vacant la plaça a fi de proveir-la per oposició. La Junta Provincial d'Instrucció Primària no va aprovar aquesta decisió perquè violava una clàusula del contracte que establia que per acomiadar la mestra se l'havia d'avisar amb sis mesos d'antelació.⁶⁹ Mentre Jordi Frontera i el rector Pere J. Llompart, amb el suport del secretari de la Junta Provincial, Josep Ignasi Moragues,⁷⁰ maniobraven per aconseguir que l'escola pública fos regentada exclusivament per les escolàpies, l'inspector Bartomeu Álvarez Fiol es va posar de part de la mestra Bauzá i va proposar mantenir-la en el càrrec i repartir el pressupost municipal destinat a educació, 300 lliures, entre ella i les escolàpies. La proposta no va prosperar i l'any 1859 la mestra es va veure obligada a dimitir.⁷¹ La plaça havia estat adjudicada en propietat a Sor Maria Teresa Cañellas i Pi després de superar les oposicions pertinents celebrades el 21 de juny de 1858 a la seu del Govern Provincial.⁷² Era l'única de les monges arribades de Barcelona que tenia el títol de mestra⁷³ i se va presentar a les oposicions empena pels promotors de l'establiment de les escolàpies a Sóller que no veien altra manera de culminar amb èxit la seva empresa si no era aprofitant els recursos que l'Ajuntament estava obligat a invertir en educació.

El col·legi “Sant Josep de Calassanç” de les Mares Escolàpies

Així el col·legi de les escolàpies va esdevenir *de facto* i *de iure* l'escola pública de nines, estatus que va conservar durant tot el segle perquè les mestres que

68 “Dióse cuenta y quedó el Ayuntamiento enterado de un oficio de la comisión provincial de instrucción primaria fecha veinte de agosto en que previene se abone el alquiler de la casa a la maestra de niñas” (AAS 2-9-1856).

69 Carta de Pere J. Llompart a Jordi Frontera datada a 9 de desembre de 1857, reproduïda a RULLAN, 1924: 162.

70 Josep Ignasi Moragues Mata, primer inspector d'instrucció primària a les Balears (1849-1854). Des de l'abril de 1857 era secretari de la Junta Provincial d'Instrucció Pública de les Balears. Per a més informació veg. COMAS 1999: 61-64.

71 RULLAN (1924: 35) escrivia que “las circunstancias le obligaron a dimitir, a pesar de haber cesado ya el año anterior, destituida por el Ayuntamiento con motivo de la venida de las Escolapias, sobre lo cual mediaron algunas contestaciones”.

72 Veg. convocatòria a EL ISLEÑO de 20-6-1858, p. 2.

73 Sor Maria Teresa Cañellas havia obtingut el títol de mestra a la Universitat de Barcelona l'any 1850. Abans de venir a Sóller va treballar al Col·legi de Sabadell (LABARTA, Maria Luisa. “Biografía diacrónica de una educadora: Paula Montal de San José de Calasanz”. A: INSTITUTO DE HIJAS DE MARÍA, 2011: 113-114).

62 Informe signat a Sóller el dia 6 d'abril de 1850 que es conserva a l'Arxiu Municipal de Sóller.

63 AAS 11-2-1851; Arxiu Municipal de Sóller, lligall a Estant D, Taula 3, document de 14 de maig de 1853.

64 No va voler acceptar l'ofertament per manca de salut i altres circumstàncies (RULLAN, 1924: 35-36).

65 RULLAN, 1924: 21-22.

66 RULLAN, 1924: 36.

67 AAS 14-1-1856.

van substituir Sor Maria Teresa al capdavant de l'escola pública eren també escolàpies. Efectivament, el mateix dia de la seva mort, esdevinguda el dia 5 de juliol de 1869, l'Ajuntament va nomenar interinament Sor Remedios Trenchs i Folch⁷⁴ que va exercir fins el 31 d'octubre en què va arribar Sor Antònia Quer i Sala que havia obtingut la plaça per oposició, i que la va ocupar fins a l'any 1903.⁷⁵

El col·legi va estar a l'exconvent dels franciscans des del dia 17 d'octubre de 1857 fins a dia 14 de novembre de 1869 en què es va traslladar al nou edifici del carrer de Batac que s'havia construït sobre els terrenys cedits per Guillem Castanyer i Bibiloni i altres solars adjacents comprats a particulars.⁷⁶ L'edifici reunia unes condicions excel·lents d'amplària, ventilació i il·luminació, amb la qual cosa van poder admetre més alumnes en règim extern i, des de 1877, en règim intern. Mn. Josep Rullan el descrivia amb aquests termes: "Un suntuoso colegio con espaciosas salas para las labores propias del sexo, capaces de contener más de trescientas educandas; un pensionado independiente con todas las comodidades apetecibles, para alumnas internas; un huerto de naranjos rodeado de andenes con vistosas y aromáticas flores, y un escogido número de profesoras que han hecho voto de consagrarse a Dios por medio de la educación de la mujer, constituyen la preciosa perla que se halla engastada en medio del poético y delicioso valle de Sóller".⁷⁷

A la planta baixa hi havia l'aula núm. 3, de 81,22 m² a la que assistien les alumnes que rebien ensenyament gratuït i a la qual s'accedia pel carrer de Sant Bartomeu. L'aula núm. 8, a la qual se podia accedir des del jardí de 762 m², estava dedicada a les alumnes externes i se comunicava amb l'aula núm. 9 dedicada a classe de costura i labor per a les alumnes més grans. En aquesta planta hi havia també les dues sales destinades a parvulari, una petita, de 27,72 m², i una més gran, de 89,20 m². A la segona planta hi havia dues aules de música, una de 32,43 m² i l'altra de 85,76 m², i dues sales d'estudi de dimensions semblants a les de música.⁷⁸

Escoles a Binieraix

L'Ajuntament de Sóller no tenia gaire interès en l'establiment d'una escola pública al llogaret de Binieraix on pel nombre d'habitants li corresponia tenir-ne una de nins i una de nines. Això li recordava la Junta Provincial de Primera Ensenyança l'any 1869 i la resposta va ser: "si bien este ayuntamiento vería con gusto el establecimiento de dichas escuelas no considera conveniente

gravar más el presupuesto en las actuales circunstancias mayormente cuando son pocos los niños de aquel lugar y cuando la enseñanza no está desatendida por dedicarse a ella una persona de bastante instrucción".⁷⁹ Amb tot, l'octubre d'aquell mateix any es van crear una escola de nins amb el mestre Jaume Sastre, sotsdiaca, i una escola de nines amb la mestra Sebastiana Monserrat Mas.⁸⁰ Eren escoles de les anomenades "incompletes" perquè en elles només s'ensenyaven les parts més bàsiques de la instrucció elemental, és a dir, a llegir, escriure i recitar la doctrina cristiana. Les despeses que implicaven aquestes escoles eren pràcticament iguals a les que es feien per al sosteniment de les completes i l'Ajuntament no tenia prou recursos per mantenir-les. Per això, a l'hora de discutir els pressupostos de 1873, el consistori va decidir suprimir-les,⁸¹ acord que no es va fer efectiu. El març de 1874, se va tornar a decidir el mateix⁸² però va ser de bades perquè la Junta Provincial no va fer cas de les raons que exposava el batle de Sóller: "pudiendo satisfacer aquellos vecinos [de Binieraix] la retribución al maestro, pues ninguno ha reclamado su asistencia gratuita, prefieren al parecer a la escuela pública la privada, siendo por tanto mucho más concurrida la escuela que de esta clase existe".⁸³ Encara l'any 1875, en ocasió de la dimissió del mestre Joan Anfós i Vicens, l'Ajuntament va insistir i va demanar al Governador Civil la supressió de l'escola ja que només hi assistien sis o set alumnes.⁸⁴ Tampoc el Governador va accedir a la petició municipal i el maig d'aquell any un nou mestre, el prevere Francesc Canals i Mayol, va ser nomenat titular propietari de l'escola de nins.⁸⁵ Amb el canvi de mestre, l'augment de nombre d'alumnes va ser considerable i, a principi de l'any 1877 el mestre demanava augment de sou perquè tenia més de 70 alumnes ja que, a més dels nins de Binieraix, s'havien incorporat els de l'Alqueria del Comte i els del Camí des Murterar. L'any 1882 l'escola va ser declarada completa per la Junta Provincial d'Instrucció Pública i el sou del mestre va pujar a 825 pta.⁸⁶

El mestre Francesc Canals va morir el maig de 1893⁸⁷ i el van substituir interinament Mateu Melis Font i Joan Torrens fins que el desembre de 1894 es va incorporar Antoni Ferrer Fanals després d'obtenir la plaça per oposició. Aquest mestre va demanar reiteradament cobrar el mateix que cobraven els mestres de les escoles públiques de Sóller, ja que –deia ell– Binieraix era una

79 AAS 24-3-1869.

80 AAS 22-9-1869.

81 AAS 5-12-1872.

82 AAS 12-3-1874.

83 Arxiu General del Consell de Mallorca, II-710, Ensenyament; reg. núm. 54, f. 17, 3 gener 1873 - Citat a ORELL, 2000: 229.

84 AAS 26-1-1875.

85 AAS 20-5-1875.

86 AAS 31-8-1882.

87 AAS 13-5-1893.

74 Arxiu Municipal de Sóller, lligall 122.

75 Sor Antònia Quer tenia el títol de mestra obtingut a la Universitat de Barcelona des de 1859. Va aconseguir la plaça de l'escola pública de Sóller el dia 22 de setembre de 1869 però va retardar la presa de possessió a causa dels esdeveniments polítics de Catalunya (BONED, 2000: 277).

76 RULLÁN, 1924: 203-205.

77 RULLÁN, 1924: 225.

78 BONED (2000:319-320) exposa l'estructura i els plànols de l'edifici que va arribar a tenir uns 1359 m² distribuïts en dues plantes.

barriada de Sóller, cosa que negava l'Ajuntament.⁸⁸

L'escola de nines, a càrrec de la mestra Sebastiana Monserrat Mas des de l'any 1869, estava més mal dotada que la de nins. L'any 1881, una nova mestra, Maria Colom i Trias, va renunciar a la seva plaça per aquest motiu.⁸⁹ El seu sou era de 183 pta., una xifra escandalosament baixa que l'Ajuntament, per indicació de la Inspecció, quasi va doblar per a benefici de la següent mestra, Maria Visconti i Ripoll.⁹⁰ El benefici encara va ser major a partir del 31 d'agost de 1882 en què l'escola va passar a ser completa i el sou de la mestra va pujar a 550 pta.⁹¹ Fins a final de segle van exercir a l'escola pública de nines cinc mestres més: Margalida Ferrer (ho era l'any 1888), Francesca Mulet Mayol (interina fins a 1889 en què va morir), Maria Capó Barceló (era interina l'any 1889), Margalida Triay Palliser (ho era l'any 1893) i Francesca Valls i Cortès, mestra amb plaça en propietat des del dia 13 de juliol de 1896.⁹²

Escoles a L'Horta

Totes les escoles que van existir en aquesta barriada varen ser de caràcter privat. Les primeres van ser les regentades a partir de 1886 pels germans Vicenç i Vicenta Garcés Colom que no tenien el títol de mestre però que, segons garantia el seu pare, el mestre valencià Simó Garcés i Barchero, posseïen aptituds per ensenyar.⁹³ L'escola de nins es va instal·lar en una casa bastant cèntrica propietat de la Sra. Isabel M. Casanovas.⁹⁴ La de nines estava a Can Siquier, propietat de Guillem Coll i Antonia Oliver.⁹⁵

Des de 1889 hi va haver dues escoles més. La de nins, a L'Horta de Dalt, durant un temps va estar a càrrec del mestre Eusebi Ordines Alexandre.⁹⁶ Aquell any les de nines eren dirigides per Maria Colom i Castanyer, a L'Horta de Baix,⁹⁷ i Antònia Julià i Verger, a L'Horta de Dalt.⁹⁸ L'any 1900 l'Ajuntament va retirar la subvenció de 369 pta. que rebia la mestra de l'Horta de Baix "en vista de que no se obtiene el resultado apetecido",⁹⁹ però a començament de curs es va revocar aquest acord.¹⁰⁰

88 AAS 20-4-1889; AAS 18-XII-1897.

89 AAS 5-11-1881.

90 AAS 9-3-1882; AAS 30-3-1882.

91 AAS 31-VIII-1882.

92 AAS 13-8-1896.

93 AAS 30-9-1886.

94 AAS 11-11-1896.

95 AAS 25-11-1886.

96 AAS 20-10-1901.

97 AAS 16-3-1889.

98 AAS 6-4-1889 on se diu que l'escola estava situada al lloc anomenat "Camp den Font".

99 AAS 18-8-1900.

100 AAS 15-10-1900.

Escoles al Port de Sóller

La primera notícia que hem trobat referida a una escola ubicada al Port de Sóller és la que apareix a l'acta de l'Ajuntament de dia 15 de maig de 1869 on figura que Joan Vinent, natural de Maó i resident a Sóller, volia establir-hi una escola de nins i demanava que per això se li cedís algun local de l'oratori de Santa Caterina, cosa a la qual es va accedir facilitant-li "las habitaciones nuevas que hay a la izquierda entrando en dicho edificio". Aquestes mateixes habitacions es van cedir després, l'any 1872, al mestre Miguel Ferrer i Corró que també a títol particular les havia sol·licitat.¹⁰¹ Es tractava, per tant, d'una escola privada on els alumnes pagaven directament al mestre. A les mateixes dependències de l'oratori s'hi va establir l'any 1894 una escola sota la direcció del diaca Joan Covas i Capó que rebia una subvenció de l'Ajuntament.¹⁰²

Fins l'any 1894 no hi va haver al Port cap escola pública. Des de feia deu anys la Junta Provincial d'Instrucció recordava periòdicament a l'Ajuntament l'obligació d'instaurar-ne una de nins i una de nines. L'octubre de 1893 la Junta Local de Primera Ensenyança va acordar, a proposta de l'Inspector Provincial, establir les dues escoles, "una escuela de niños y niñas en la barriada de este Puerto con el haber de 625 pesetas anuales".¹⁰³ L'Ajuntament va assumir immediatament la creació de l'escola de nins que es va posar sota la direcció del mestre i vicari del Port, Joan Covas i Capó.

L'escola de nines va haver d'esperar. Des de 1890 se'n subvencionava una d'incompleta amb unes característiques especials ja que l'Ajuntament havia volgut que estigués regentada per un sacerdot. Per això, en sessió de dia 19 de desembre de 1889 es va acordar sol·licitar al bisbe que destinés al Port un prevere que fes a la vegada de mestre i de vicari a canvi de tenir local gratis i 500 pta. anuals. El bisbat va accedir a aquesta petició i el capellà escollit va ser Josep Escalera Mesquida¹⁰⁴ que només va durar fins el setembre de 1890 en què va ser substituït per Rafel Ramis.¹⁰⁵ Després, l'escola de nines, situada en una casa propietat d'Antònia Garau Vicens,¹⁰⁶ va estar a càrrec d'una mestra que cap a l'any 1895 va ser destituïda perquè l'Ajuntament estava descontent amb l'ensenyament que impartia.¹⁰⁷ Un any després, la mestra Antònia Julià i Verger, que també dirigia una escola de nines a L'Horta, va reobrir-la amb les mateixes condicions estipulades en el contracte amb la mestra anterior.¹⁰⁸

101 AAS 10-9-1872.

102 AAS 19-7-1894.

103 AAS 21-10-1893.

104 AAS 11-I-1890.

105 AAS 20-9-1890.

106 AAS 21-3-1895.

107 AAS 21-2-1895.

108 AAS 7-3-1896.

Parvularis

Des de la fundació de la primera escola de pàrvuls a Madrid l'any 1838 el creixement de parvularis al territori espanyol va ser espectacular. A meitat del segle n'hi havia prop d'un centenar i l'any 1900 passaven ja de mil.¹⁰⁹ Bona part d'aquest èxit es va deure a la tasca divulgativa de Pablo Montesino, Julián López Catalán i Pedro de Alcántara García Navarro, però també a les necessitats assistencials sorgides arran de la incorporació de les dones al món laboral. Aquest va ser el cas del primer parvulari que va existir a Sóller, el que van dirigir les Germanes de la Caritat des de 1869. Feia set anys que havien arribat a Sóller per fer-se càrrec de l'Hospital i servir als malalts de dins i de fora d'aquesta institució. També dedicaven un temps a ensenyar doctrina cristiana als infants de la barriada per preparar-los per fer la primera comunió.¹¹⁰ Va ser per això que un grup de dones joves que treballaven a les fàbriques de teixits van demanar a les monges "si podian cuidar de sus hijos durante la jornada de trabajo". Com que les Germanes de la Caritat s'havien traslladat a Can Pati on hi havia un bon jardí i prou espai per agombolar els infants, les monges van accedir a fer aquest servei de guarderia per amor de Déu.¹¹¹ En poc temps van arribar a tenir un centenar de nins i nines menors de 4 anys. D'una manera informal, sense reconeixement per part de l'administració, les monges van prestar aquest servei de casa bressol fins el setembre de 1896 en què l'escoleta va esdevenir oficialment escola de pàrvuls. Aleshores s'adaptaren dues dependències de Can Pati, una per a guarderia, a càrrec de dues monges, i l'altra per a escola on anaven els infants majors de quatre anys a càrrec de Sor Francesca del Sagrament Bosch vinguda a Sóller aposta per dirigir el centre escolar. El setembre de 1897 l'inspector José M. Barcia va passar visita el parvulari i va informar molt favorablement. Tanmateix, no hi podia haver millor "informe" que la gran demanda de places que va fer que les Germanes de la Caritat haguessin de llogar una casa que tingués més espai i millors condicions higièniques.¹¹²

Al darrer quart de segle va funcionar a Sóller un altre parvulari que es va obrir per iniciativa del prevere Josep Oliver Coll. L'agost de 1879 el vicari va proposar a la Junta Local d'Instrucció Pública establir l'escola "en la cual serán admitidos gratis los alumnos pobres que justifiquen esta circunstancia con papeleta de la alcaldía".¹¹³ Quan al cap de dos anys el parvulari va tancar, la Junta Local va demanar a l'Ajuntament, que subvencionava l'escola, que

nomenés el mestre Nicolau Nadal per fer-se'n càrrec.¹¹⁴ *Mestre Lau*, com era conegut popularment, va posar-se al front de l'escola que es va ubicar primer al carrer de Real i, després, al d'Isabel II fent cantonada amb el Carreró dels Fideus.¹¹⁵ L'Ajuntament li pagava el lloguer amb la condició de que fos gratuïta per als pobres i amb quotes proporcionals als ingressos familiars per als no tant pobres.¹¹⁶

Escoles nocturnes d'adults

Les escoles nocturnes d'adults van sorgir amb l'objectiu de suplir les deficiències d'escolarització de la infància. Els destinataris d'aquestes escoles eren els joves que s'havien posat a treballar abans d'acabar els estudis obligatoris. Fins a l'any 1838 no es van reconèixer oficialment i això va ser en una llei que es limitava a dir que el Govern procuraria la conservació i foment de les existents.¹¹⁷ La llei Moyano de 1857 no anava molt més enllà i es quedava també en una declaració de bones intencions.¹¹⁸ No va ser fins a començament del segle XX que va ser obligatori que hi hagués a cada població una classe nocturna per a adults.¹¹⁹ Fins aleshores, per tant, la creació d'escoles d'adults depenia en bona part de la política i de l'economia municipal i de la iniciativa dels mestres, de les associacions obreres i de les institucions religioses o de caire cultural.

Sembla que la primera escola d'adults que hi va haver a Sóller va ser la que va regentar durant tres anys, de 1836 a 1839, el monjo cartoixà exclaustat Bartomeu Frontera Marquès.¹²⁰ No tenia aleshores el títol de mestre i per exercir la professió es va acollir a una disposició legal que permetia ensenyar a qualsevol "persona que, mediante la posible retribución, se preste a hacer este servicio, tenga o no título de maestro, si no desmerece por sus costumbres".¹²¹ No va rebre cap subvenció pública i, per tant, s'hauria de classificar entre les escoles privades que per iniciativa particular se sostenien amb una aportació de l'alumnat.

La primera escola pública d'adults es va crear sobre el paper, només sobre el paper, en un acord municipal de dia 2 de setembre de 1856 arran d'una proposta que havia fet l'inspector i secretari de la Comissió Provincial

114 AAS 22-9-1891.

115 ARBONA, 1996: 124.

116 AAS 22-9-1881 on es diu també que la casa llogada al carrer Real era propietat d'Amador Ensenyat, Pruna.

117 Art. 37 de la *Ley autorizando al Gobierno para plantear provisionalmente el plan de Instrucción Primaria* de 21 de juliol de 1838.

118 Art. 106: "Igualmente fomentará el establecimiento de lecciones de noche o de domingo para los adultos cuya instrucción haya sido descuidada, o que quieran adelantar en conocimientos".

119 Art. 15 del *Real decreto de 26 de Octubre de 1901 dando nueva organización al pago de las atenciones de personal y material de las Escuelas públicas de primera enseñanza*.

120 Arxiu Municipal de Sóller, lligall estant D, taula 3, dia 23-5-1839.

121 Art. 8 del *Plan General de Instrucción Pública*, aprovat per R. D. de 4 d'agost de 1836.

109 DORADO 1984: 57-91.

110 La major part d'informació aportada en aquest paràgraf està extreta del llibre d'actes de la Congregació de les Monges de la Caritat, reproduït parcialment al treball citat a la nota núm. 1.

111 Avui Can Pati és la seu del Col·legi Sant Vicenç de Patil. Sobre la casa i solar primitius i les ampliacions que es van fer veg. ARBONA, 1996: 154-157.

112 AAS 28-7-1900 on es dona compte de la petició de la Mare Superiora a l'Ajuntament perquè subvencionés el lloguer del nou establiment.

113 AAS 21-8-1879.

d'Instrucció Primària.¹²² Se va decidir habilitar un local a l'antiga Torre de la Plaça mentre se'n cercava un de més adequat i es va projectar que l'ensenyament estigués a càrrec dels mestres Josep Miró, que s'encarregaria de la instrucció elemental, i de Salvador Rosselló, que ho faria de les classes d'ampliació amb nocions de dibuix lineal i comptabilitat.¹²³ L'escola no es va posar en marxa per falta de recursos segon ho justificava l'Ajuntament en una carta al Governador Civil.¹²⁴

El novembre de 1888 es va tornar a revifar el projecte d'una escola nocturna d'adults i també va ser per iniciativa de la Junta Provincial de Primera Ensenyança que en una circular s'havia adreçat als ajuntaments "excitando su celo a fin de que procure, en la sesión más próxima que celebre, acordar la inmediata apertura de las escuelas nocturnas de adultos, a ser posible en todos los puntos en que existan las públicas de niños, utilizando para este objeto los locales en que las mismas están establecidas y los medios materiales de que disponen poniéndose de acuerdo con los maestros encargados de dirigirlas respecto de la gratificación que han de percibir por los servicios que en ellas prestarán durante los meses de otoño e invierno en que deben permanecer abiertas...".¹²⁵ En aquesta ocasió el consistori va poder executar la petició de la Junta Provincial i les escoles nocturnes van començar a funcionar el dia 12 de novembre ja que tot d'una es va arribar a una acord amb els mestres de les escoles públiques, Pere Coll Estades i Josep Miró Pastor, que manifestaren la seva conformitat en organitzar-les a les seves respectives escoles entre les 7 i les 8,30 del vespre.¹²⁶ L'èxit d'assistència va ser tan gran que se va habilitar a un local de la parròquia una tercera escola nocturna que va estar a càrrec del prevere Francesc Canals i Mayol, mestre de Biniaraix.¹²⁷

A més d'aquestes tres escoles públiques se'n van establir algunes de privades. Una d'elles va ser la promoguda el març de 1888 pel rector Miquel Bennassar que va engegar una subscripció popular per instal·lar-la i mantenir-la. Sota l'advocació de Sant Josep es va obrir amb una matrícula de 45 alumnes el primer d'abril en un local annex a l'església parroquial.¹²⁸

Dins aquest mateix any es va instaurar una altra escola privada nocturna dirigida per Miquel Bernat Pastor, que acabava de treure el títol de mestre.¹²⁹ Estava situada a la casa núm. 3 del carrer del Mar i es presentava com "un colegio de primera enseñanza y mercantil bajo la advocación de San Luis Gonzaga, y en el que se dará clase de 8 a 10 de la noche a fin de que puedan

122 Arxiu Municipal de Sóller, lligall estant D, taula 3, dia 15 abril 1856.

123 Arxiu Municipal de Sóller, lligall estant D, taula 3, 28 juny 1856.

124 AAS 4-6-1857.

125 AAS 1-11-1888; SÓLLER (3-11-1888), p. 3.

126 AAS 10-11-1888.

127 AAS 22-11-1888; 1-12-1888; 8-12-1888.

128 SÓLLER (1-3-1888).

129 SÓLLER (30-6-1888).

instruirse igualmente los que lo deseen y su trabajo les impida asistir a las clases de día".¹³⁰

La Unió Obrera de Sóller, lligada a la Unió Obrera Balear, era una associació de socors mutus que va ser fundada l'any 1886 pels republicans locals amb la intenció de crear cooperatives de consum i escoles per a obrers.¹³¹ Tenia la seva seu al número 13 de la Plaça de la Constitució en un local que no devia ser prou gran per instal·lar-hi una escola, fet que va retardar la seva creació. L'any 1895 es va traslladar a la casa núm. 5 del carrer Palou i allí tot d'una es va crear una Junta d'Instrucció per tal d'accelerar l'establiment de l'escola que va poder ser inaugurada l'octubre d'aquell mateix any. L'alumnat estava format per socis i fills de socis encara que també s'admetien no afiliats que fossin pobres de solemnitat per la qual cosa rebien una subvenció de l'Ajuntament que es reservava el dret a elegir tres alumnes.¹³² Les matèries que s'oferien eren les pròpies d'un establiment d'educació popular entremig de l'ensenyament primari i el secundari: Escriptura, Gramàtica, Història, Geografia, Aritmètica, Càlcul Mercantil, Francès, Cal·ligrafia i Tenidoria de Llibres. En aquesta escola estaven absolutament prohibits els càstigs corporals.¹³³

El col·legi de Francesc Saltor

Francesc Saltor i Montagut, nascut l'any 1840 a Ribes de Freser (Tarragona),¹³⁴ va arribar a Sóller el 1874, i tot d'una va sol·licitar un local per establir un col·legi de segon ensenyament. L'Ajuntament li va deixar unes dependències de l'exconvent dels franciscans. El centre educatiu que va crear i dirigir, que li agradava dir "escola popular", era un dels sis col·legis privats de Mallorca reconeguts oficialment per l'Institut Balear. Els professors eren, a més de Francesc Saltor (Llicenciat en Filosofia i Lletres), Josep Oliver (prevere), Joan Coll (Batxiller en Filosofia i Lletres), Francesc Vallès (Enginyer Industrial) i Antoni Crespí (Farmacèutic que després seria catedràtic d'Agricultura a l'institut de Pontevedra).¹³⁵

El setembre de 1879 el professor Saltor se'n va anar de Sóller sense haver-ho notificat a l'Ajuntament. Durant la seva absència es van fer càrrec de l'escola Jaume Calafat Rotger i Mn. Josep Oliver que va optar per donar les

130 SÓLLER (11-8-1888).

131 QUETGLAS & BERNAT 2008: 305.

132 AAS 3-10-1895.

133 Informació proporcionada per l'arxiver Antoni Quetglas que la recull a la seva tesi doctoral inèdita *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller, 1830-1936*.

134 JAURÉS (1984) informa que va morir el dia 6 d'abril de 1895 a conseqüència d'un tumor hepàtic.

135 AAS 25-6-1874.

LLABRÉS, 1971: 255.

classes fora del convent.¹³⁶ El gener de 1880 l'Ajuntament va acordar rescindir el conveni que havia signat amb el professor i recuperar les claus de les habitacions que s'empraven com aules excepte la que ocupava Jaume Calafat.¹³⁷ A final de curs Saltor va tornar a Sóller i probablement va continuar dirigint el col·legi fins una data que no hem pogut determinar.

Molt semblant a aquest col·legi va ser l'escola comercial que es va projectar l'any 1881 per iniciativa d'alguns membres de l'Ajuntament comptant amb la col·laboració de Francesc Saltor que estava disposat a dirigir-la.¹³⁸ No va ser fins deu anys després que l'escola se va posar en marxa.¹³⁹ Era una escola superior d'ensenyament primari o escola d'ampliació, com també es deien, en la que se donava prioritat a l'estudi de l'Aritmètica mercantil, la Tenidoria de llibres i la llengua francesa, imprescindible en una població que tenia tantes relacions comercials amb França. Podem conèixer l'organització i els mètodes pedagògics utilitzats en aquesta escola gràcies al llibre publicat pel seu director amb el títol "La escuela popular o sea método razonado para la ampliación de la primera enseñanza y preparación para el ingreso en la segunda".¹⁴⁰

Conclusions

1. El títol de la nostra comunicació promet més del que ofereix perquè hem topat amb més riquesa informativa de la que esperàvem. Per això i per respectar els límits d'espai per a la seva publicació ens hem centrat en informar només sobre la creació d'escoles i sobre els mestres que hi treballaren, renunciant a l'exposició dels programes, mètodes, llibres, material escolar, dades estadístiques d'escolarització i altres qüestions que indefectiblement han de formar part d'una història de l'educació.

2. Una de les peculiaritats d'aquesta història a Sóller en el segle XIX és la intervenció del bisbe Bernat Nadal en un pla per a una escola de primeres lletres (1802) i en uns estatuts per a una escola de gramàtica (1814) la importància dels quals Mn. Josep Rullan tant va ponderar interpretant que formaven part d'un projecte per implantar a Sóller la pedagogia de Pestalozzi abans de que s'experimentés a cap altre lloc d'Espanya. No hem trobat cap document que permeti validar aquesta interpretació que tampoc no s'aguanta amb l'anàlisi dels textos mateixos que exposen el pla per a les dues escoles.

3. Una altra singularitat de Sóller és l'establiment del col·legi de les Mares Escolàpies que es van fer càrrec de l'educació de les nines amb notable

dedicació i eficàcia. Des de 1858 l'escola pública de nines estava ubicada dins el seu col·legi i va ser regentada sempre per monges que amb el títol de mestra havien obtingut la plaça per oposició. El fet que altres religioses col·laboressin amb la mestra titular va permetre una graduació de l'ensenyament i la conseqüent millora de la qualitat de l'educació.

4. Una tercera particularitat va ser l'existència des de 1874 d'un col·legi de segon ensenyament dirigit pel professor català Francesc Saltor. L'enfocament pedagògic, caracteritzat pel predomini dels coneixements útils quant als continguts i per la utilització sistemàtica d'exercicis pràctics quant a metodologia, va xocar amb els elements conservadors, i concretament amb Mn. Josep Rullan que li retreia que en la seva escola, que qualificava de laica, no hi hagués espai per a l'ensenyament de la moral i la religió.

5. La relació d'escoles i mestres és només una primera aproximació a la història de l'educació a Sóller en el segle XIX que s'haurà de continuar amb l'exposició dels programes, mètodes i materials utilitzats. Podem anunciar que tenen una riquesa informativa extraordinària els plans d'estudi aprovats pel bisbe Bernat Nadal, el de les Mares Escolàpies i el de l'escola popular de Francesc Saltor.

Bibliografia

ALBERTÍ SASTRE, Jaume (2010). "Escoles i serveis educatius de la comarca de Sóller durant el segle xx". A: *IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller*.

(2011). "De l'històric Fossaret al Fossaret nou, vuitanta-cinc anys d'una escola sollerica". A: *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*.

ALEMANY I MARCO, Caterina M; ARBONA I MAS, Joan; LLADÓ I ARBONA, Bernat; LLADÓ I ROTGER, Francesc; OLIVER I CASTANYER, M. Antònia; RIERA I ALZINA, Francesca M. *L'educació a Sóller del segle XIX*. Setembre 1974. Inèdit.

AMENGUAL I BATLE, Josep (2002). *Llengua i catecisme de Mallorca: entre la pastoral i la política (1576-1962)*. 2ª ed. revisada. Mallorca: Institut d'Estudis Balearics.

ARBONA I OLIVER, Andreu (1996). *Fent volar l'estel*. Palma: Gráficas Terrassa.

BONED MOZOTA, Maria Jesús (2000). *Las primeras escuelas de las Hijas de María, escolapias*. 2 vols. Zaragoza: MM. Escolapias-Provincia de Aragón.

COLOM CAÑELLAS, Joan Antoni (1996). "Mallorca i l'origen del Pestalozzianisme". *L'Arc*, núm. 1, (1996), p. 10-14.

COMAS RUBÍ, Francesca (1999). "Els orígens de la Inspecció provincial a les Balears, una mesura politicoeducativa del liberalisme moderat". *Educació i Cultura*, núm. 12, p. 57-67.

(2001). *La consolidació dels sistema educatiu liberal a Mallorca. L'aportació de Francesc Jaume Riutort i Feliu (1812-1885)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

136 AAS 26-9-1879.

137 AAS 8-1-1880.

138 AAS 5-5-1881.

139 AAS 18-7-1891.

140 Hem consultat l'exemplar que es conserva a la Biblioteca "Lluís Alemany" de Palma. Va ser imprès a Palma l'any 1883 a la tipografia de Pedro J. Gelabert. A la portada s'especifica que el llibre conté "el método de enseñanza y organización de la escuela, una colección de máximas morales, y los programas de Gramática Castellana, Aritmética Mercantil, Francés, Taquigrafía, Teneduría de libros y Latín".

DORADO SOTO, Maria Ángeles. (1984). "Realidad preescolar en España de 1876 a 1900. Aspectos cuantitativos y cualitativos". *Anales de Pedagogía*, núm. 2, p. 57-91.

DURAN PASTOR, Miquel (1986). *Bernat Nadal i Crespi. Un Bisbe solleric que fou Diputat a les Corts de Cadis*. Ajuntament de Palma.

GRUP DE RECERCA I ESTUDIS SOLLERICS (GRES) (2012). "Construccions expressament per a escoles i edificis històrics fets escoles". *Sóller*, 3 de novembre de 2012, p. 11.

INSTITUTO DE HIJAS DE MARÍA – RELIGIOSAS DE LAS ESCUELAS PÍAS (2001). *Madre Paula Montal, Educadora de la mujer*. Madrid.

JAURÉS (Joan Antoni Estades de Montcaire) (1984). "Dades per a la nostra història. El mestre Saltor". *Sóller* (27 octubre 1984), p. 3.

LLABRÉS BERNAL, Juan (1971). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tom V (1871-1880). Palma de Mallorca.

MOREYITOUS, Antònia (2002). *Els interrogatoris del ministre Soler (1800-1802). L'economia mallorquina a la fi de l'Antic Règim*. Palma: Documenta Balear.

NICOLAU BAUZÀ, J. (1968). *El Santo Cristo de Sóller*. Palma: Publicaciones "Sagrados Corazones".

ORELL VILLALONGA, Bartomeu (2000). "L'administració educativa a les Illes Balears". *Mayurqa*, núm. 26, p. 209-236.

(2008). *Llegir i escriure al món rural mallorquí (1860-1930)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

QUETGLAS CIFRE, Antoni - BERNAT JOY, Catalina (2008). "L'associacionisme a Sóller de 1868 a 1936". A: *II Jornades d'Estudis Locals a Sóller*.

RELIGIOSAS DE LAS ESCUELAS PÍAS (1971). *Datos para nuestra historia*. Zaragoza.

RULLÁN MIR, José (1873). "Noticias sobre la instrucción primaria en Mallorca y particularmente en la villa de Sóller". *El Magisterio Balear*, 6 setiembre 1873, 13 setiembre 1873, 6 diciembre 1873.

RULLÁN MIR, José. "Reseña histórica de la enseñanza de la mujer en Mallorca". *El Magisterio Balear*, 20 febrero 1873, 28 febrero 1877.

RULLÁN MIR, José (1875). *Historia de Sóller*. Palma: Imprenta de Felipe Guasp y Vicens.

RULLÁN MIR, José. (1924). *Historia del establecimiento de las Escolapias en Sóller y de su progreso*. Sóller: Imp. de J. Marqués Arbona.

SUREDA GARCÍA, Bernat (1985). "Los inicios de la difusión del método de Pestalozzi en España. El papel de los diplomáticos españoles en Suiza y de la prensa periódica." *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, nº 4, 1985, p. 35-62.

(1998). *L'educació a les Balears en el segle XIX*. Palma: Documenta Balear.

LA DEPURACIÓ DEL MAGISTERI A SÓLLER. ELS CASOS DE NATIVIDAD VAYÁ I RAMÓN CHAVARRÍA

Aulí Ginard, Antoni
Cánovas Salvà, Joan
Soler Capó, Jaume

INTRODUCCIÓ

Presentam en aquesta edició de les Jornades d'Estudis Locals de Sóller, els casos de depuració de dos mestres que treballaven a la població. Són Natividad Vayá i Ramón Chavarría que, com veurem en el devenir de la comunicació, tenen una resolució ben diferent.

Com és ben sabut, una de les conseqüències de la Guerra Civil fou la iniciació d'un procés de depuració del magisteri arreu de l'Estat Espanyol. Aquest procés, legalment establert en el ban nacional pel decret del 8 de novembre de 1936, volia justificar i demostrar que l'educació havia estat en mans inapropiades durant el temps de la República.

D'entrada, es produí una depuració de tots els docents. Recuperar total o parcialment la seva situació laboral anterior depenia de diversos informes de les forces vives del lloc. En aquestes informacions, que resultaven determinants en la majoria dels casos, es tenien en compte la seva conducta, i les seves actuacions polítiques i actituds religioses, entre altres qüestions.

Com ja hem explicat en alguna ocasió anterior, un bon grapat de mestres varen ser apartats del seu lloc de feina, separats i expulsats del cós, o bé destinats de forma forçosa a altres escoles sense possibilitat de tornar a demanar destinació en un període de temps determinat. Les sancions, en la majoria dels casos, foren per desafecció al règim de Franco i a l'església catòlica.

És reconegut, els historiadors així ho han explicat de forma reiterada, que la depuració a les Illes fou un procés dels més durs que es donaren a l'estat espanyol. A més a més, consta que es produí una doble actuació.

Per una part intervingué la Comissió Provincial, amb seu a Palma, que prengué les primeres decisions i posteriorment fou la Nacional la que dictà les mesures definitives. Es donaren ordres estrictes per a que tots els expedients

foren remesos a Burgos. S'ha explicat que les dificultats de comunicació foren la causa d'aquesta situació.

NATIVIDAD VAYÁ GONZÁLEZ

Neix a Carabanchel Alto (Madrid) el dia 15 de desembre de 1890. El seu títol de Mestra de Primer Ensenyament Superior està expedit el 9 de novembre de 1915 amb una qualificació d'Excel·lent.¹

Treballa a distintes escoles de la comunitat valenciana, des de 1916 fins a 1929, sempre com a interina.

Arriba a Oviedo l'any 1929 i és destinada a l'escola de Cernias. Ja com a propietari treballa a Aguilar (Oviedo), on gaudirà d'una excedència de tres anys.

El dia primer de febrer de 1936 arriba a l'escola de Ses Marjades, on té un sou de tres mil pessetes anuals. Tres anys més tard en cobra quatre mil.

És aquí, a Sóller, on sofreix el procés de depuració.

L'ACUSACIÓ: "IRRELIGIOSA Y ATEA"

A la documentació existent als arxius de l'AMEIB (Arxiu-Museu de l'Educació de les Illes Balears) trobam una Providència signada per Jaime Casanovas Pastor², aleshores batle-president de la comissió gestora de l'ajuntament (8-octubre de 1936), en la qual s'especifica que Natividad Vayá, mestra de pàrvuls del "Grupo Escolar Bisbal", no ha estat confirmada en el seu càrrec ja que existeix una denúncia per considerar-la "irreligiosa y atea".

En aquesta documentació no hi trobam cap referència a l'autor(s) de l'esmentada denúncia.

El signant ordena que s'obri informació testifical i es citi a declarar a: José Miró Pastor, jutge municipal, Miguel Colom Mayol, ex-batle, i al capellà Bernardo Pujol Barceló.

INFORMES FAVORABLES

Autoritats.

Aquests són els testimonis de les persones citades per part del batle.

1 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA- Expedient personal de la mestra Natividad Vayá González.

2 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 5. Informació testifical.

- José Miró³, jutge municipal, en les seves declaracions fa constar que:

1. La seva conducta professional i privada és immillorable.
2. A més a més *"La labor a su cargo ha sido provechosa para las tiernas criaturas a su cuidado, enseñándoles buena educación e infiltrando en sus corazones el amor a la Patria"*.
3. La considera catòlica, ja que l'ha vista en moltíssimes ocasions a l'església i sap que freqüenta famílies de reconeguda moral cristiana.
4. I que la seva conducta privada no ha donat lloc a cap comentari desfavorable.

- Miguel Colom⁴, que era el batle de Sóller en el moment d'arribar Vayà, febrer de 1936, al poble i prendre possessió de l'escola de pàrvuls del "Grupo Escolar Bisbal":

1. Manifesta que la coneix i que la seva tasca pedagògica ha estat excel·lent i *"de provechoso resultado para los párvulos del barrio de Ses Marjades"*, a més de que els pares dels nins estaven molt satisfets de l'ensenyament que oferia als seus fills.
2. Reitera que és catòlica, *"profesa la religión católica asistiendo a la mayor parte de las funciones que se celebran en la iglesia parroquial"* i que la seva conducta privada *"le consta no merece reproche de ninguna clase por ser inmejorable"*.
3. Expressa la certesa de que és afecta al *"Movimiento de Salvación de España"*, ja que havia presentat la seva adhesió *"en tiempo oportuno"*. (Sembla que hi va haver discrepàncies sobre aquesta qüestió).

- El reverend Bernardo Pujol⁵, (el clergat era un dels informadors sobre la conducta del magisteri i de qualsevol persona objecte d'investigació).

1. Indica que la coneix des de fa bastants mesos, que l'ha vista en reiterades ocasions a l'església; i haver coincidit amb ella en el mateix compartiment del tren a Palma; *"donde en ocasiones hablaron de asuntos de enseñanza y religión"*.
2. De les seves converses dedueix que la mestra posseeix sentiments catòlics i caritatius.
3. Considera bona la seva conducta particular *"por no haber oído jamás concepto alguna(sic) en menoscabo de su honorabilidad"*.

3 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 5. Informació testifical.

4 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 5. Informació testifical.

5 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 5. Informació testifical.

Els pares i mares.

El 15 d'octubre de 1936, un total de vint-i-un pares i mares⁶ de *“la escuela de párvulos de Ses Marjades”* signen un escrit, en algun cas per ordre, en el que declaren estar satisfets de l'educació i instrucció de les seves filles.

A més a més assenyalen: *“su actuación no ha podido ser más acertada y de nuestro gusto y además declaramos que nuestras pequeñas asisten con gusto a clase lo que prueba el cariño y amabilidad con que son tratadas por su Maestra señorita Vayá; deseando vivamente sea ella y no otra la que continúe al frente de dicha Escuela de Párvulos”*.

ADHESIÓ AL MOVIMIENTO NACIONAL

En el seu moment no quedà clar si s'havia adherit o no al “Movimiento”. L'adhesió era necessària, entre altres coses, per poder cobrar el sou.

La pròpia Vayá assabentada de la situació es presenta a batlia i aporta tota una sèrie de documents que volen explicar la situació i la seva actuació.

Això fa que trobem tota una sèrie de justificacions que demostren que la seva actuació fou correcta.

Per una part, l'expresident del Consell Local de Primer Ensenyament de la població, José Guasch Espina⁷, certificarà en relació a l'adhesió de Vayá, i a petició de la mateixa Natividad Vayá,

“Que en la relación de los firmantes a la adhesión(sic) al Movimiento Nacional Salvador de España, que los Maestros Nacionales de ésta Ciudad elevaron a la Superioridad no figura el nombre de la Señorita Doña Natividad Vayá Gonzalez, Maestra de Párvulos de “Sesmerjades” por hallarse ausente de ésta y petición (sic) de la interesada”.

Vayà, també, aportarà una tarja postal datada el 13 d'agost dirigida a la seva companya i mestra de Biniaraix, María Leandro, en la qual li recomana⁸:

“se enterase de la orden de adhesión al Movimiento Nacional y avisase a su común compañera Caridad (Caridad Martí), de dicha orden”.

Si bé, no tenim constància documental de la mateixa, ja que no consta a l'expedient, coneixem el fet a través de les diligències del batle de Sóller.

6 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 3. Escrit de les famílies.

7 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 5 f. Certificació.

8 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 5. Informació testifical.

Per altra part, Miguel Garrido Vecin⁹, capità que està al capdavant de la “Primera Compañía de la Comandancia de Carabineros”, i al domicili del qual vivia Natividad Vayá des del divuit de juliol, certifica que:

“sin incitación personal alguna confeccionó la papeleta de adhesión al Movimiento Nacional cuya papeleta fué llevada y entregada personalmente por el que suscribe en la dependencia correspondiente de la Comandancia Militar de esta Plaza”.

La certificació està signada el vuit d'octubre de mil nou-cents trenta-sis.

Per altra banda, Juan Bautista Mayol¹⁰, director de l'escola, té notícia que es practica una informació testifical sobre Natividad Vayá. Decideix posar-se en contacte amb el batle i oferir-li el seu testimoni en relació a la residència de Vayà en el moment d'esclatar el “Movimiento de Salvación de España”.

En el mateix afirma que:

1. La mestra estava fora de Sóller per motiu de “las vacaciones caniculares”.
2. *“Que el día que los maestros se presentaron ante la Inspección de 1ª enseñanza para reiterar ante esta Autoridad el Manifiesto de adhesión al Movimiento Nacional, vi entre otras, a la referida compañera en el local de Inspección, digo en las oficinas de Inspección, y luego al pasar a esta población, hizo el viaje con el declarante, seguramente para presentar las fichas de información ante la autoridad local”*
3. Manifesta que durant l'estiu *“...no vio nunca a la susodicha maestra, ni tuvo noticia de que hubiera estado en Sóller, pues, todas las referencias fueron siempre de que se encontraba ausente”*.
4. Acaba el document que: *“el dicente tiene la firma convicción de que la Srta Vallá(sic) no pudo firmar la hoja de adhesión al Movimiento Nacional ante la Alcaldía, por la sencilla razón de hallarse ausente; ausencia que me confirmaron otros compañeros días después, al decir que aquella había sido firmada por todos los maestros que se hallaban en Sóller”*.

L'escrit està datat, també, el vuit d'octubre de mil nou-cents trenta-sis.

En un foli sense signar de “Cursillos Selección Profesional Para Ingreso En El Magisterio Nacional”¹¹, que inclús porta el segell (quasi amb total

9 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 2. Certificació.

10 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 5 c. Declaració.

11 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 4. Escrit sense signar.

seguretat i havia escassetat de paper) hi trobam una informació que indica que el ja citat capità de carabiners, Miguel Garridó, presentà la seva adhesió i que *“procedía de Mieres (Asturias) i posee una carta de la directora de la graduada calificándola de derechista”*.

EL PROCÉS DE DEPURACIÓ

El 19 d'octubre de 1937, arranca el propi procés de depuració de Natividad Vayá, tot seguint els tràmits que eren habituals per part de la “Comisión Depuradora del Personal del Magisterio”.

El president de la mateixa, Bartolomé Bosch¹², a un escrit signat amb segell, demana informació sobre aspectes de la seva conducta professional, religiosa, social i particular, sobre si formà part d'alguna *“associació secreta”*, sobre les seves actuacions polítiques-especialment des de la revolució d'octubre de 1934-, sobre si orientà l'ensenyament o activitat professional en el “sentido disolvente” del “Frente Popular y asociaciones secretas”, i sobre si va simpatitzar amb alguns dels partits nacionalistes “catalán, vasco, navarro, gallego, etc”

Convé recordar que els informes, ordre de 10 de novembre de 1937, que havien de constar a qualsevol expedient de depuració del magisteri, era obligació que fossin del “alcalde, cura párroco, comandante de puesto de la Guardia Civil y de un Padre de Familia bien reputado del lugar en que radique la Escuela”.

Aquests informes s'havien de remetre al “Instituto Nacional “Ramón Llull” de Palma”, seu de l'esmentada Comissió Depuradora.

Cal assenyalar, també, que als informants se'ls indicava que *“La tramitación de los expedientes será secreta, debiéndose (...) guardar la más absoluta reserva. (...) los informes que se interesan habrán de responder a la más estricta imparcialidad, sin recurrir a censurables reservas mentales o sentimentalismos fuera de lugar y de tiempo, y que sabrá sobreponerse para obrar en justicia y sin apasionamientos, con la mirada puesta solo en el bien de la educación de la infancia, que es la esperanza mejor de la nueva España”*.

Les paraules sonaven molt bé però els fets i els informes ja eren una altra història.

En els cas de Vayá sols comptam amb els informes del batle, del capellà i del guàrdia civil.

¹² AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 6. Model de la Comissió.

ELS INFORMES. EL RESULTAT FINAL.

El aleshores batle, Jaime Casanovas¹³, no té cap dubte en relació a Natividad Vayá González, de la que diu:

“...se ha manifestado siempre como persona de orientación derechista, no sabiendo haya orientado la enseñanza en sentido disolvente. Su conducta profesional, religiosa, social y particular ha sido siempre buena en esta localidad. No se sabe que haya pertenecido a Asociación secreta alguna. Tampoco manifestó simpatías por los llamados Partidos Nacionalistas. Ultimamente ha sido nombrada Delegada local del “Auxilio de invierno”.

L'escrit acaba amb l'habitual “Arriba (falta Franco) y Viva España”.

Per la seva part el “comandante de puesto”¹⁴ és molt més concís en la seva resposta. A totes les qüestions que se li planteja sobre la conducta respon amb *“buena”*. “Se ignora” si formà part d'alguna associació secreta. És qualificada com a *“derechista”*. L'orientació del seu ensenyament és considerada de *“orden”* i manifesta que no ha simpatitzat amb *“ningún partido separatista”*

El rector, Rafael Sitjar¹⁵, es manifesta de forma similar als informes anteriors, dient:

“...ha observado buena conducta profesional, particular y social sin demostrar tendencia alguna política y ha dado buena educación a las niñas sin orientarlas en sentido disolvente”.

Amb els informes favorables de les forces vives, amb la seva adhesió al Movimiento Nacional aclarida i també amb el suport dels pares i mares de les seves alumnes, Natividad Vayá González superà sense entrebancs el procés de depuració. El dia primer de gener de 1940 continuava a l'escola de “Ses Marjades”.¹⁶

¹³ AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 8. Informe del batle a la Comissió Depuradora.

¹⁴ AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 7. Informe de la guàrdia civil a la Comissió Depuradora.

¹⁵ AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 6 b. Informe del rector a la Comissió Depuradora

¹⁶ AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 4-584. Doc 1. Sobre amb el resultat de la Depuració.

EL SEU PAPER EN EL CAS DE CARIDAD MARTÍ

A les Jornades d'Estudis Local del 2011 presentàrem una comunicació sobre Caridad Martí, una mestra que fou acusada per la dona del mestre Miguel Guillem de tenir relacions amb el seu home.

En el procés de depuració de la mestra citada, hi trobam un document de la pròpia Natividad Vayà, que juga un paper d'amiga i consellera, a més de mostrar-se una dona de caràcter, lleial i de voler mantenir el companyerisme i amistat, en uns moments prou difícils¹⁷.

“...enterada de la denuncia que ante este tribunal y sobre la Srta Caridad Martí pesa, cree un deber de conciencia y un acto de justicia manifestar...”

Més endavant afirmarà que:

“...no haber observado en ella, ni el más leve signo que la haga indigna de la amistad de personas honradas; pues la calumnia lanzada sobre ella por la Sra del Maestro Sr. Guillem, es cosa cuya falsedad ha quedado suficientemente probada”.

El paper de consellera personal de Caridad Martí ho demostra amb les paraules següents:

“...y al quedarse sola la Srta Martí y ante el temor que se reprodujesen los disgustos promovidos por la los celos de la Sra de Guillem, por consejo mío abandona su casa solo por las tardes después de terminar la tarea escolar y se venía a la fonda del Comercio donde me hospedo y cuyo dueño puede dar fe.”

Acaba d'una manera taxativa:

“Pido a Dios con toda mi fe que se haga la luz en este asunto y resplandezca la verdad y la justicia”.

Aquí finalitza l'anàlisi del cas de Natividad Vayà González i en les següents pàgines contemplam el de Ramón Chavarría Talleda, que té un final absolutament diferent.

RAMÓN CHAVARRÍA TALLEDA

Un cas diferent al de Natividad Vayà és el de Ramón Chavarría Talleda.

Neix el 31 de desembre de 1903 a Arbúcies (Girona). Treballa inicialment a l'escola de Tomonde-Cerdedo (Pontevedra). El 18 d'agost de 1931 arriba destinat a Deià; però un problema burocràtic fa que sigui assignat a Inspecció Educativa.¹⁸

En concret, el problema es centrà en el fet de que l'escola havia estat adjudicada a un altre mestre. Davant aquesta situació, el Ministeri per “Orden de la Dirección General de 1ª Enseñanza de 7 de diciembre de 1931”, (B.O. del 11 del mismo mes), va resoldre:

“Que D. Ramón Chavarría Talleda se ponga a las órdenes de la Inspección de Primera Enseñanza de Baleares para que preste, con carácter eventual, los servicios profesionales que se le encomienden, los cuales se le considerarán, a efectos exclusivamente administrativos como continuación de los prestados en la Escuela de Tomonde-Cerdedo. Pontevedra”.

El 6 d'abril de 1932 passa a treballar a l'escola número 4 de nins de Llucmajor. Per concurs de trasllats és destinat a Ses Marjades de Sóller amb data de 25 d'agost de 1933. Cobrava tres mil pessetes anuals.

L'ACUSACIÓ

Als nostres arxius no consta, a diferència d'altres casos, molta documentació sobre el cas de Ramón Chavarría; però, de totes maneres, tenim la possibilitat de conèixer els càrrecs que li són imputats.

Seguint l'ordre cronològic dels documents existents sabem que el 25 de febrer de 1937, el president de la “Comisión Depuradora de la 1ª Enseñanza”, Alvaro Llompart, li comunica¹⁹:

“...pesa sobre Vd. la acusación de haber militado en la Sociedad Balear de Trabajadores de la Enseñanza, seccion (sic) de la U.G.T. establecida en la Casa del Pueblo de esta ciudad”

I li dona un termini de deu dies per poder formalitzar els descàrrecs i aportar la documentació que cregui convenient per a la seva defensa.

¹⁸ AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA- Expedient personal del mestre Ramón Chavarría Talleda.

¹⁹ AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 1-096. Doc 3. Escrit del President de la Comissió Depuradora a Ramón Chavarría.

¹⁷ AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 17. Carta de Natividad Vayà a la Comissió Depuradora.

El 20 de maig de 1937, se li tornava a enviar un escrit²⁰, en aquest cas el document va sense signar, on se li comunicaven els càrrecs i si li tornaven a donar els protocol·laris deu dies per enviar documentació i el plec de descàrrecs.

Així se l'acusa de:

- *Ser dirigente y propagandista del partido comunista.*
- *Ser de la Sociedad Balear de Trabajadores de la Enseñanza.*
- *Informar la enseñanza en el sentido disolvente del Frente Popular, cantándose la Internacional en la Escuela de Adultos.*

En un document²¹ que sembla d'ús intern de la pròpia Comissió, sense cap tipus de capçalera, i escrit a mà, trobam resumides les acusacions:

- *Ser del Frente Popular.*
- *Ser de Trabajadores de Enseñanza, incluso directivo.*
- *Orientó la enseñanza en sentido disolvente, cantando la Internacional en las clases de adultos.*
- *Su conducta antirreligiosa.*
- *Mala conducta profesional.*

EL RESULTAT FINAL

Per ordre del governador civil de 5-XI-1936 (B.O.del dia 7)²² **es suspèn de feina i de sou a partir de l'1 d'octubre de 1936.**

A un document de la Comissió, molt possiblement de 1937, veim que no es troba a Mallorca.²³

L'agost de 1937 sabem que: *“se ignoraba su actual domicilio a pesar de haber sido requerido mediante el Boletín Oficial de la provincia”*²⁴.

La Comissió Depuradora decideix: *“Proponer la separación del servicio”*.²⁵

20 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 1-096. Doc 4. Escrit del President de la Comissió Depuradora a Ramón Chavarría.

21 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 1-096. Doc 2. Document de la Comissió Depuradora.

22 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA- Expedient personal del mestre Ramón Cavaría Talleda. Full de Serveis.

23 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 1-096. Doc 1-A. Document de la Comissió Depuradora.

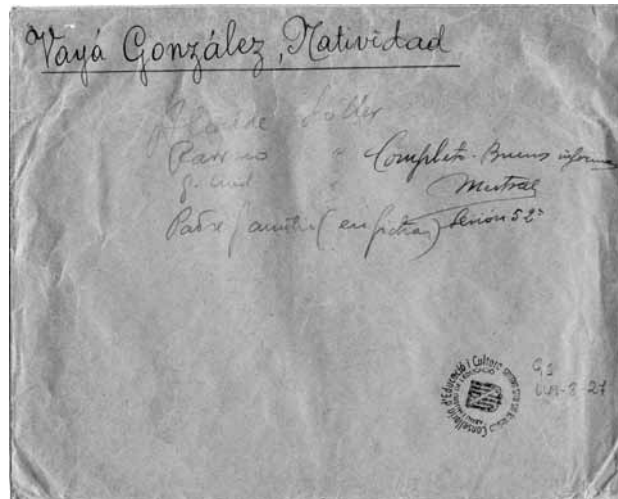
24 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 10. Actes de la Comissió Depuradora. Sessió 12.

25 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 10. Actes de la Comissió Depuradora. Sessió 26.

Tenim constància que fou rehabilitat per OM de 3-09-1974²⁶. Prengué possessió el sis del mateix mes i cessà *“por haber cumplido la edad forzosa con anterioridad”* el vint-i-sis del mateix mes.

Fou un tràmit per poder cobrar la jubilació. Tenia 70 anys complits i vivia a Barcelona.

26 AMEIB-GUERRA CIVIL-FONS LLEONARD MUNTANER, 1-096. Doc 1. Escrit de la Delegada Provincial del MEC a Barcelona.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA
DELEGACIÓN PROVINCIAL
BARCELONA

BARCELONA: 31 de junio de 1975.

REFERENCIA: Personal "unidad HR"

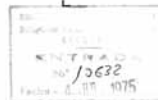
REFERENCIA: solicitud expediente o certificación

ASUNTO: de D. Ramon Chavarria Talleda, Profesor EGB

DESTINATARIO: Delegación Provincial EDUCACIÓN Y CIENCIA

Unidad de Personal.

PALMA DE MAYORCA

En fecha 16 de noviembre de 1974, se solicitó de esta Delegación el expediente personal de DON RAMON CHAVARRIA TALLADA, Profesor de EGB a fin de poder completar su expediente de jubilación.

El referido Profesor fue rehabilitado por O.M. de 3 de septiembre de 1974, tomó posesión en 6 de septiembre y cesó por haber cumplido la edad forzosa con anterioridad en 26 de septiembre de 1974.

Su expediente de jubilación se halla paralizado desde septiembre de 1974, en espera de poder confeccionar los certificados que se detallan en la fotocopia adjunta, ya que el interesado no los posee, y en esta Delegación no constan antecedentes toda vez que su último destino fue en Sóller (Mallorca).

Por consiguiente, rogamos se nos remita el expediente personal -omen su defecto se nos dé la conformidad para poder realizar los certificados que se detallan, y resolver así definitivamente el expediente de jubilación que ya sufre un retraso de 9 meses, sufriendo el interesado los consiguientes perjuicios.

LA DELEGADA PROVINCIAL

[Handwritten signature]

COMISIÓN DEPURADORA
DE
PRIMERA ENSEÑANZA

N.º

De acuerdo con lo ordenado por el art.º 3º del Decreto de 3 de nov.-1936 (nº27) publicado en el Boletín Oficial del Estado de 11-nov. del mismo año, se le comunica que pesa sobre Vd. la acusación de haber militado en la Sociedad Balear de Trabajadores de la Enseñanza, sección de la U.G.T. establecida en la Casa del Pueblo de esta Ciudad.

En el plazo improrrogable de diez días ha de formalizar Vd. por escrito los descargos y aportar la documentación que estime conveniente conveniente a su defensa; todo lo cual entregará Vd. al Presidente de la Comisión depuradora o lo enviará a la misma por correo certificado. *Palacio-3º*

Dios guarde a Vd. muchos años.
Palma 16 de febrero de 1937

El Presidente de la Comisión depuradora de la Enseñanza

[Handwritten signature]

L. D. Ramon Chavarria Talleda

EN LA CIUDAD DE PALMA DE MAYORCA

BALEARRES SOLLER

En contestación a su atento escrito de fecha 19 del actual; tengo el honor de participar a V.S. que según los informes adquiridos, sobre la conducta y de más antecedentes de la Maestra de Sóller, D.ª NATIVIDAD VAYA GONZALEZ, han resultado los siguientes:

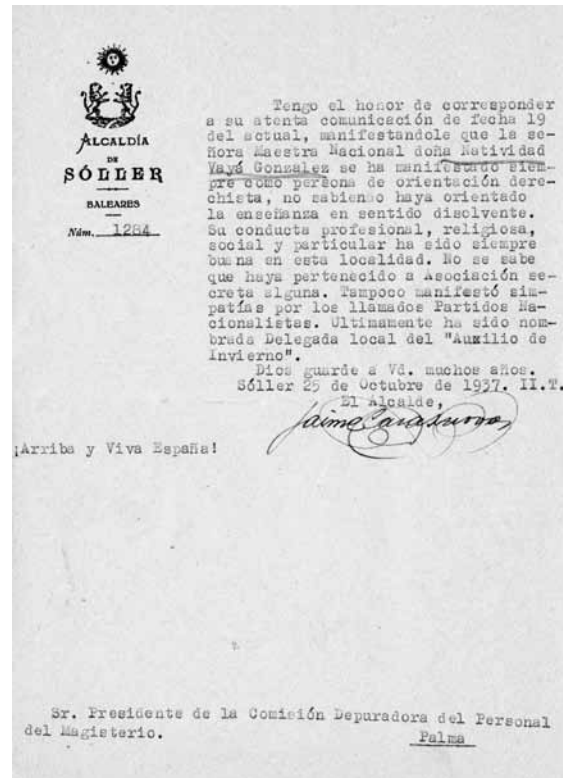
- 1ª Conducta profesional. = Buena.
- 2ª Conducta religiosa. = Buena.
- 3ª Conducta social y particular. = Buena.
- 4ª Si formó parte de alguna asociación secreta. = Se ignora.
- 5ª Actuación política. = Derechista.
- 6ª Como orientó su enseñanza. = De orden.
- 7ª No ha simpatizado con ningún partido separatista

Dios guarde a V.S. muchos años.
Sóller 25 de octubre de 1937. 2ª.-T.
El Comandante del Puesto.

[Handwritten signature]

Señor Presidente de la Comisión Depuradora del Instituto Nacional "Ramón Llull". =

PALMA

JAUME RULLAN FRAU. UN LLIUREPENSADOR SOLLERIC DE PRINCIPIS DEL SEGLE XX

Francesc Lladó i Rotger¹

INTRODUCCIÓ

Fa cent anys, Sóller vivia una època d'esplendor, fruit dels capitals que havien arribat de l'emigració que donaren lloc a les grans obres que tots coneixem: El tren, el banc, el gas, les fàbriques i moltes altres. Per tant podríem pensar que Sóller era una societat progressista amb idees avançades i que l'emigració no només havia duit doblers sinó també idees noves de progrés. I així era, encara que, aquestes idees progressistes republicanes, laiques i d'esquerra, tenien més mal de fer avançar dins una societat dominada pel caciquisme i l'Església. Tot aquest progrés anava acompanyat també d'una ideologia fomentada per aquesta mateixa Església i el caciquisme de dretes —plenament conjuntats i actuant com un sol cos—, que permetia que molta gent es resignàs a viure en la pobresa i en la misèria i, a vegades, era perseguida per pensar de manera diferent als altres. Aquesta gent, i no només les grans idees, feren possible aquest Sóller progressista del qual n'estam tots tan orgullosos. Malgrat tot aquest progrés material, eren pocs i mal vists aquells que gosaven dir o defensar allò que pensaven i, en moltes ocasions, eren víctimes de la persecució més salvatge.

Un dels poders dominants dins aquesta societat, que estava associat i, a la vegada permetia, predicant la resignació, el poder polític i la dominació capitalista, era l'Església catòlica. Aquesta havia estat present, representada per la figura de Mn. Rullan i Mir, en moltes de les grans empreses que duia endavant aquesta societat. El doble objectiu de Mn. Rullan era el progrés de la societat sollerica, però al mateix temps la intervenció de l'Església en ella, per tal que la modernitat no l'apartàs de les seves directrius i de l'ortodòxia. Però Mn. Rullan havia envellit i havia mort el 1912. El director d'aquesta església sollerica era, des de 1913, el rector Sitjar. Un personatge que havia obtingut la plaça de rector de Sóller en unes oposicions i que tenia un poder semblant al que ara tenen els bisbes.

En aquesta comunicació volem destacar la figura de Jaume Rullan Frau, un solleric que, de jove, havia participat a les guerres carlistes com a soldat i havia emigrat a França, a Puerto Rico i a l'Argentina. Les seves idees havien evolucionat amb el temps i l'experiència. Rullan, ja major, havia tornat a Sóller i l'any 1919 es va enfrontar directament amb el rector Sitjar. Aquest,

¹ Doctor en Filosofia per la UIB.

l'havia acusat davant el bisbe i davant el batle maurista de ser l'autor d'un fulletó que havien repartit pel poble. Rullan publica un opuscle que conté una carta inèdita al rector Sitjar en la qual l'acusa de totes aquestes accions i el fa responsable de que ell s'hagi apartat de l'Església catòlica.

Però aquest és el final d'una història molt més llarga que va passar uns anys abans, concretament de l'estiu de 1914 al de 1915. Rullan era un dels promotors del periòdic republicà *El Pueblo (EP)* i, durant aquest període, va escriure sistemàticament, amb el pseudònim de "Pablo", articles a aquest setmanari. Els escrits de Rullan eren crítics amb l'Església i posaven en dubte les creences dels catòlics. Aquests articles produïren reaccions diverses en la tancada societat sollerica. Primer hi mantingué una polèmica, des del *Sóller*, Joan Marquès Arbona que inaugurà una nova secció al diari, titulada *Entre noltros dos* que signava amb el pseudònim de "Jo Mateix". Com que aquesta polèmica no dugué com a fruit que Rullan es desdigués de les seves idees i tornàs a l'ortodòxia, com Marquès esperava, aquest cessà en la polèmica i s'hi afegiren el setmanari integrista de Manacor *La Aurora (LA)*, el pseudònim *Peregrino* al periòdic solleric *El Grano de Mostaza (GM)* que continuà la polèmica a *Heraldo de Sóller (HS)* i, posteriorment, *La Veu d'Inca* i *El seglar catòlico*. Cada un a la seva manera, intenten donar resposta a aquest personatge dissident, sempre des del dogmatisme que implica creure's tenir la veritat i no acceptar-ne d'altra que la seva.

En aquesta comunicació farem una petita biografia de l'interessant personatge Jaume Rullan, a partir de les dades de que disposam. Seguidament realitzarem un seguiment dels seus escrits i de les polèmiques que suscitaran i, finalment, donarem compte de la carta inèdita que va escriure Rullan Frau al rector Sitjar. Pensam que, a través d'aquest desenvolupament, ens podrem acostar a un moment ben interessant de la societat sollerica a la qual Rullan va tenir la valentia d'enfrontar-se, una societat que no sabia anar més enllà de les seves rànquies idees religioses i polítiques.

BIOGRAFIA DE JAUME RULLAN FRAU²

Va néixer a Sóller el 20 de febrer de 1850³. Era fill de Joan Rullan Bernat, Pauló. Joan Rullan Bernat va tenir 12 fills, deu homes i dues dones. El major era Joan Rullan Frau i el darrer Josep Rullan Ripoll. Joan Rullan Frau vivia a Palma a Santa Catalina i era d'esquerres. El veim fotografiat amb un grup de gent que acompanya Niceto Alcalà Zamora al llibre *La segona República*

² Per realitzar aquesta biografia hem disposat de molt poc material, car no coneixem quasi res d'aquest personatge. El que hem esbrinat ho hem tret principalment del que manifesta ell mateix en els seus articles i d'allò que també conta el seu amic i contrincant Joan Marquès, a més de les dades que ens han proporcionat Josep Morell, Joan F. Rullan, Antoni Quetglas i els familiars de Jaume Rullan Frau als quals agraïm aquestes informacions.

³ Antoni QUETGLAS i Joan ESTADES, *L'emigració sollerica (1836-1936)*, pàg. 188.

a *Mallorca*⁴ com a Mestre Sollé. Un altre dels fills nomia Antoni, tenia una casa a Sóller al Born, està enterrat a Sóller. Joan Rullan Bernat, pare de Jaume Rullan Frau va enviuadar i es va casar el 1894, en segones núpcies, amb Margalida Ripoll Ensenyat.⁵

La família "Dulce" a un moment determinat es va separar dels Paulons. Ens ho conta d'aquesta manera Joan Marquès a les seves memòries mentre ens parla també de Jaume Rullan:

"En el "Forn del Born" no hi hagué en molts anys més variació que l'augment constant de la seva producció i de la seva fama, gracies a la bona ajuda que prestaren a l'amo Antoni, ja vellet, dos nebots de la seva esposa: "N'Antoni i En Jaume Rullan i Frau. El primer, que va heretar l'establiment a la mort del onclo, va perfeccionar i donà un major impuls al ram de pastisseria, i el segon, a la seva vinguda de Marsella, a on havia emigrat esent jovenet, contribuï igualment a aquesta preponderància agregant a les ensaïmades, quartos, coques i bescuit que, endemés del pa blanc, eren especialitat de la casa, altres pastes exquisides que durant la seva estada a França havia après de fer. Fou de gran satisfacció per l'onclo i la tia la novetat, i cridà també molt l'atenció del públic una vitrina o escaparata portàtil que en el portal del seu establiment se colocava al obrir-se, en la que hi estaven exposats els dits primors, amb els que se va augmentar encara més la ja nombrosa clientela, sobretot la femenina, a la que "feia l'article" En Jaume amb els majors mirament i amabilitat. Aquesta introducció de més gran varietat de pastes dolces i la finura del tracte del venedor al despatxar-les, li valgueren aviat el cal·licatíu de *Dulce*, que li aplicaven les joves al parlar d'ell entre elles en privat; però poc a poc se va anar generalitzant, i acabà per esser un renom, o motiu, amb que continuà essent conegut en el poble i ho son —i probablement ja ho seran sempre— els seus descendents".⁶

És difícil, a causa de la manca de dades, determinar alguns trets de la seva biografia, especialment els llocs on va viure, car fou un home que es mogué molt i només el trobam dues vegades empadronat a Sóller. Segurament que la mare de Jaume Rullan Frau va morir quan ell i el seu germà Antoni eren petits i aquests, al manco Jaume, foren educats per la tia casada amb l'amo del forn del Born. De jove emigrà a Marsella a fer de forner. En Jaume es va casar abans de 1878 amb Maria Frau Marquès sis anys més jove que ell. Una vegada casat, podem seguir els seus moviments migratoris a partir del naixement dels seus fills encara que això no és totalment segur. El primer, Joan, neix el 1878 a Maricao, Puerto Rico. El segon, Bartomeu neix a Sóller el 1880. El tercer Jaume Antoni, neix a Marsella el 1882 on tornam trobar Jaume Rullan el

⁴ Albert HERRANZ i Joana Maria ROQUE, *La segona República a Mallorca*, Palma, 2006, pàg. 64..

⁵ Nascuda a Sóller el 19 de desembre de 1873 fou la mare del padrí de Joan F. Rullan al qual agraïm la informació d'aquest paràgraf.

⁶ Joan MARQUÈS ARBONA, *Records de temps enrere*, 1936-37, pàg. 244-246. Obra inèdita. Hem respectat escrupolosament l'ortografia.

1893 fent de forner.⁷ De tota manera el 1884 neix la seva primera filla Maria a Sóller i el 1888 neix el seu quart fill Antoni a Sóller on trobam Jaume Rullan l'octubre de 1885 entre la gent que ajuda en les famoses inundacions de La Vall. Sembla que tengué, en aquestes inundacions una actuació heroica ajudant als damnificats⁸. El 1894 torna a Sóller on té el seu darrer fill Ramon. Aquí, és secretari de la cooperativa de consum i socors mutus "La Artesana Sollerense" que es crea el 1893 i desapareix el 1899. El seu fill Jaume Antoni emigra als 13 anys a l'Argentina on treballà com a dependent d'un comerç.⁹

Per saber més sobre la seva família, fills i professió hem de recórrer al padró de Sóller de 1895 que és l'únic any que el trobam empadronat. Viu al carrer Ramon Llull 15, és escrivent. Està casat amb Maria Frau Marquès. Viuen amb el matrimoni les següents persones: Maria Sánchez Frau nascuda el 1874 i els fills, Joan Rullan Frau nat a Maricao, Puerto Rico el 1878, Bartomeu, nascut a Sóller el 1880, Jaume Antoni, nat a Marsella el 1882, Maria nada a Sóller el 1884, Antoni nat a Sóller el 1888 i Ramon nat a Sóller el 1894. El 1893 vivia al carrer Bauzà nº 4 i, a partir de les sortides de Sóller dels seus fills podem deduir que la seva família havia viscut als carrers Sant Joan 26 i a Pare Baró 5 a partir de 1902 i fins que mor la mare¹⁰.

Joan Marquès a *Entre noltros dos* conta que la tia de Jaume Rullan, ja morta el 1914, en prengué cura quan era petit, el va educar cristianament i es va procurar que les creences religioses arrelassin bé dins el seu cor tendre quan era nin. Rullan va pertànyer a la congregació del Lluïsos que anaven a combregar, al manco, un pic cada més i assistien a les processons amb una creu penjada pel coll¹¹.

Tenim la sort que Jaume Rullan ens conta, als seus articles, la manera com va perdre la fe. Per contar això, ens detalla la seva vida aventurera en els seus anys joves. Segons aquest relat es va "llançar a la vida a edat molt primerenca i als denou anys va agafar les armes en defensa de Déu, Pàtria i Rei és a dir, de l'Altar i el Tron, sense altre bagatge que les quatre regles de la comptabilitat, un regular bagatge d'Història Sagrada, tota la Doctrina Cristiana i un fals concepte de les coses d'aquest món, originat per les lectures novel·lesques en boga en aquella època"¹².

L'any 1869, pocs mesos després de l'expulsió d'Isabel II del tron, va anar, per primera vegada a França, als Pirineus Orientals, com emigrat polític amb les

tropes del General Cabrera fidels a Carles VII. Com ell mateix conta, "víctima del fanatisme religiós i de les discòrdies civils que delmaven la nostra pàtria". Diu que llavors creia i tenia el valor que dóna la fe. Va romandre vuit mesos en varis pobles dels Pirineus Orientals i després tornà a Sóller perquè havia fracassat l'intent¹³. I segueix contant a un altre article: "Als tres anys de conspiració va sonar el senyal i una altra vegada me vaig reunir a les meves banderes". El desembre de 1872, atacaren Manresa i després marxaren cap a Sùria i Cardona i tornaren de nit cap a Manresa. I afirma commogut: "Han transcorregut quaranta un anys. Només la bogeria o la mort poden esborrar de la meua memòria aquella nit d'impressions mai sentides." Segueix contant aquest atac a Manresa, diu que eren 800 homes i que a un moment donat els arribà una forta descàrrega que el feu pensar en la mort: "¡Adéu estimat pare, concos estimats... germans...! Renou infernal, càrregues de cavalleria, trets de fusell, carrers obscurs, crits d'homes, plors de dones i nins, veus de comandament, ais de dolor i vives a Carles VII. «L'atura't bala, el Cor de Jesús és amb mi»... m'havia salvat... Va augmentar la meua fe"¹⁴.

El jove Jaume Rullan Frau.

A un altre article comenta com pocs dies després, es va unir al seu cap "Antonio Casals (cabecilla Campos)" de qui era secretari des del 1869 i, setmanes més tard, la força que manava es va unir a la partida del general Tristany. El 18 de març de 1873 arriben, de matinada a Pobla de Segur on s'havien armat i fortificat els republicans i després de combatre aconseguiren apoderar-se d'un carrer que estava unit al poble per un pont. El següent dia, en una càrrega a la baioneta s'apoderaren del poble. I continua contant "Aquells heretges es feren forts a l'església, que poc després era un *horrorós forn de foc*, i així ho vaig escriure a la comunicació passada a D. Alfonso. De la festa vaig sortir amb una contusió que me va obligar a deixar la partida... ¡i vaig mirar amb recel l'escapulari!"¹⁵

13 PABLO, *Desde Cette*, EP 14-11-14.

14 Tot aquest paràgraf fins aquí: Jaime RULLAN FRAU *Lección Primera*, EP 5-12-1914, pàg. 2.

15 PABLO *De como perdí la fe Mirada retrospectiva II*, EP 12-12-14.

7 Antoni QUETGLAS i Joan ESTADES, *L'emigració sollerica (1836-1936)*, pàg. 188.

8 En el *Sóller* de 31 d'octubre de 1885 hi ha una llista de persones que es distingiren d'una manera senyalada per la seva abnegació i heroisme en el salvament dels inundats. Per a més informació veure també Josep Rullan i MIR, *La inundaciones de Sóller y Fornalutx*, Sóller, 1885.

9 Agraïm aquestes informacions a Antoni Quetglas, Josep Morell i a la família de Jaume Rullan Frau.

10 Arxiu Municipal de Sóller. Padrons de Població. Sign. 2840 i 2846.

11 JO MATEIX, *Entre noltros dos I*, *Sóller*, 5-12-14.

12 PABLO, *Inauguración del nuevo curso*, EP, 5-06-15. Ens hem permès traduir del castellà, en aquesta ocasió i en les següents, les paraules que escrigué Jaume Rullan a EP i a la *Carta inédita*...

A un altre article ens conta:

“Passà el temps, l'adversitat es va cendrer sobre el meu cap durant molts anys, quasi me vaig creure rebutjat per família, amics i coneguts i vaig cridar Déu i Déu no em va sentir... i finalment vaig exclamar [...] ¿Déu ha oblidat, doncs, tot el que vaig fer per ell?... On trobar consol? On cridar?

Em vaig refugiar en la lectura, era un lenitiu, vaig llegir molt, vaig devorar llibres, encara llegesc és la meua panacea.”¹⁶

Seguidament diu que, a causa d'aquests i altres motius —que veurem més endavant, quan analitzem els seus escrits — va perdre la fe.

A partir d'aquests moments agafà una gran afecció per la història en la qual fou un autodidacta. Fruit de la confluència d'aquesta afecció per la història i dels dubtes religiosos va llegir aquells llibres, principalment d'història però també d'arqueologia, antropologia i etnologia que li podien aclarir alguna cosa sobre els seus dubtes.

Com hem vist, de jove treballà de pastisser en la pastisseria del seu oncle i emigrà a Marsella, això darrer ho feu, en tot cas, després de 1869.

Pel que fa al seu caràcter i a les seves idees i actuacions, Joan Marquès deia d'ell que continuament maleïa la guerra i s'interessava per la sort dels obrers i abominava de l'opressió dels dèbils i el movien a compassió els desgraciats i, fins i tot, era el president de la Societat Protectora d'Animals i plantes de Sóller.¹⁷ També treballà, devers el 1898, d'auxiliar amb Joan Marquès a l'estació telefònica i telegràfica de l'Ajuntament que es trobava als baixos de l'edifici. Joan Marquès recorda que en aquells moments Jaume Rullan tenia temps per poder llegir llibres d'història d'Espanya i altres obres instructives que Marquès no podia consultar a causa dels seus molts deures i ocupacions¹⁸. Això ens fa veure que Rullan era una persona interessada en la història d'una manera compromesa, és a dir, dedicava part del seu temps a llegir llibres d'història per informar-se i per intentar contestar les preguntes que la vida li anava plantejant. D'aquí podem concloure que les acusacions que li faran els seus contrincants de que no sap res d'història ni de religió i que el que diu és una repetició del que ha llegit a altres llocs, no és certa.

Sabem també que fou una persona interessada per la cultura i per la seva ciutat, Sóller. Ens ho conta Joan Marquès a la seva necrològica: “En els seus bons temps, quan exercí el càrrec d'auxiliar en l'estació telefònica de l'ajuntament, abans d'anar a Buenos Aires, va donar al municipi un servei important i de moltíssima utilitat: va ser ell qui va ordenar — en el que era possible a causa de l'abandonament en el que es trobava feia molts anys—

l'arxiu municipal. Quan va tornar, va emprar els seus moments lliures dels primers temps fent feina en el foment de la cultura, amb la fundació de la societat Protectora d'Animals i Plantes, la presidència de la qual va exercir durant tots els anys que tengué d'existència.”¹⁹ Era membre del “Círculo Sollerense” i, el 1911 en fou elegit vice-president. Marquès el retrata, a un dels seus articles, a finals de 1914, assegut a la taula de lectura llegint els darrers telegrams de *La Última Hora* i fent comentaris des del punt de vista francòfil²⁰.

No sabem quants anys va fer feina a l'Ajuntament però hem vist que després d'aquesta feina, possiblement el 1902 emigrà a Buenos Aires on degué residir fins el 1910 que tornà a Sóller.

Per altra part Marquès en els seus articles ens defineix el seu caràcter. Diu que ha donat proves en moltes ocasions d'una sensibilitat exquisida, una humilitat exemplar, una dolcesa de caràcter que li ha donat el nom de “Dulce”. Té un cor compassiu, que persegueix la crueltat i s'interessa sempre pels dèbils, pels necessitats i pels animals dels que es declara protector públicament.²¹

Es veu que tenia per costum difondre les seves idees a partir de fulls impresos que repartia pel poble. Tant Marquès com Peregrino denuncien que es passegen fulls impresos pel poble que li atribueixen a ell. Un d'aquests fulls fou el que motivà la disputa amb el rector Sitjar.

Quan el 1913 Salvador Calatayud, juntament amb altra gent, emprengueren l'empresa periodística d'*El Pueblo*, Rullan, que devia tenir un cert capital, fruit de la seva estada a l'estranger, protegí, com ens diu Joan Marquès, l'empresa periodística d'esquerres dels seus enemics. I no només la protegí econòmicament sinó que també hi va escriure. És probable que, en un principi escrigués sense firma i que siguin seus els articles més anticlericals o antireligiosos dels primers temps d'*EP*. Però, és a partir de l'estiu de 1914, que comença una

Jaume Rullan Frau.

16 PABLO *De como perdí la fe. Mirada retrospectiva III*, EP, 19-12-14.

17 JO MATEIX, *Entre noltros dos I*, Sóller, 5-12-14.

18 JO MATEIX, *Entre noltros dos IX*, Sóller, 30-I-15

19 *Necrològica*, Sóller, 17-02-23.

20 JO MATEIX, *Vuits i nous*, Sóller, 28-09-14.

21 JO MATEIX, *Entre noltros dos IV*, Sóller 24-12-14.

tasca més sistemàtica i ambiciosa amb el pseudònim de “Pablo”. Primer escriu alguns articles pacifistes sobre la guerra que havia esclatat aquell mateix estiu però prest comença una polèmica amb Joan Marquès que el du a escriure una altra sèrie d'articles en els quals fa una història de les religions i explica la manera com va perdre la fe, a més de criticar l'Església catòlica i els seus texts sagrats. Aquests articles no són gens superficials, Rullan hi manifesta els seus coneixements històrics, sempre des d'una perspectiva anticlerical, d'esquerres i contrària a l'Església catòlica. En les seues escrits critica les barbaritats que havia fet i seguia fent l'Església, especialment l'espanyola, al llarg dels segles. Amb aquests articles es posava en contra de tota la dreta clerical, la gent d'Església que devia ser la majoria, les joventuts jaumistes i tot el clero que en aquells moments anava a favor d'Alemanya i en contra de la revolucionària França d'on creien que venien totes les idees revolucionàries i d'esquerra i tots els mals.

Segurament que fou membre del partit republicà a partir de la seva tornada d'Argentina però, de moment això no ho tenim documentat, només sabem que, el 1916, fou president del “Centro Republicano Solleense” fruit de l'escissió amb els altres republicans que s'havien tornat reformistes.

L'any 1918 escriu la carta contra el rector Sitjar que el 1919 publica la impremta Calatayud segurament costejada per ell.

És molt probable que, fruit d'aquest enfrontament amb el rector Sitjar, hagi de partir de Sóller. Marquès a la seva necrològica al *Sóller* de 17 de febrer de 1923 diu que havia mort el 15 “al seu domicili de Santa Catalina de Palma on feia pocs anys havia fixat la seva residència. Era persona coneguda a Sóller malgrat que darrerament a causa de la seva edat i al seu caràcter un tant excèntric, havia acabat per viure en complet aïllament social.”²²

Ja veim doncs, com va acabar, la persona que tengué el coratge d'enfrontar-se als poders fàctics d'aquella societat sollerica que a tots ens havia semblat sempre tan exemplar.

Es veu que 5 dels seus fills emigraren a l'Argentina i altres parts d'Amèrica i que l'únic que va quedar a Sóller —i que va cuidar de sa mare— va ser el seu fill Ramon “Dulce” que tenia els seus mateixos llinatges i que fou secretari de Jeroni Estades.

ELS ESCRITS DE JAUME RULLAN FRAU

Jaume Rullan Frau, amb el pseudònim de “Pablo”, comença a escriure els seus articles a *EP* l'agost de 1914, en el moment que comença la Gran guerra. Els escrits son francòfils i van en contra d'Alemanya que en aquells moments bombardejava la catòlica Bèlgica i havia tirat bombes a la universitat catòlica de Lovaina, fet que condemnava el cardenal catòlic Mercier. Si miram el

contingut d'aquests primers articles, veurem que hi ha diversitat, però que s'hi manifesten algunes idees clau. En primer lloc el seu pacifisme davant el gran drama de la guerra. En segon lloc la crítica als alemanys i a Alemanya i el seu posicionament a favor dels aliats i en contra de la dreta clerical sollerica i espanyola i els jaumistes que estaven de part dels alemanys. En tercer lloc la reflexió que fa sobre les causes profundes d'aquesta conflagració europea. En quart lloc la religió i la seva història, especialment la convulsa història de l'Església catòlica i la seva relació amb el protestantisme. Finalment, tot això ho fa a partir dels seus coneixements històrics els quals aprofita per donar-los a conèixer als seus lectors i, al mateix temps, perquè li serveixin per explicar les causes profundes que han menat la civilitzada Europa a un comportament bàrbar.

Aquests articles no passen desapercebuts a *LA* que, dirigida per Mn. Alcover lluita contra qualsevol heterodòxia que es manifesti a la premsa mallorquina. Malgrat que la revista és de Manacor, lluita contra tot aquell que surt del “bon camí” a qualsevol part de Mallorca. Per això, *LA* li contesta just després d'haver publicat el segon article en contra del papa Pius X i del preposít general dels jesuïtes que feia poc havien mort.

Però el que s'ocupa de contestar-li d'una manera sistemàtica és Joan Marquès al *Sóller* i ho fa el 21 de novembre de 1914, després de que aparegui el setè article de Rullan. I, contestant a “Pablo”, sense saber que és Jaume Rullan Frau, el tracta de mestre i suposa que ha perdut la fe, cosa que Rullan no havia dit expressament, i li demana que expliqui els fets que la li feren perdre perquè és amb fets, i no amb paraules, que convencerà els joves jaumistes a qui aconsella l'escarment.

Rullan Frau a l'article *El pseudónimo y la fe* contesta a Marquès i li diu que escriu per no avorir-se, que no té coneixements científics i que no ha arribat mai a ser una mitjaneria en els oficis que ha tengut de forner, pastisser, escriptur, arxiver i tenidor de llibres. A partir de tot això s'estranya que Marquès el vulgui per mestre. Després fa notar que Marquès ha tret la conseqüència que Rullan ha perdut la fe. I li confessa que sí que la va perdre juntament amb l'esperança i la caritat. Li quedava el consol de la moral cristiana i amb el trist espectacle de la guerra també l'ha perduda. Els que l'havien de practicar l'han destruïda i ha arribat a la conclusió que el cinquè manament és impracticable a la Terra. Tot i això, diu a Marquès que li farà el relat, des del principi, de la lluita que va sostenir a partir de l'adversitat i des de que li fou possible llegir llibres prohibits per l'Església. Diu que la seva prosa, sense ornaments literaris, serà ingènua i, perquè li sigui més fàcil, la donarà en forma de lliçons ja que Marquès s'encaparrota a fer-lo mestre, i les dividirà en dues parts: La primera dedicada a preguntes i la segona a l'ordre del dia, “com al Congrés dels Diputats”, diu.²³

²² Ens hem permès de traduir del castellà aquest text.

²³ PABLO, *El pseudónimo y la fe*, *EP*, 28-11-14.

A partir d'aquí comença una sèrie d'articles dobles titulats *Religión y mitología* els primers i *De como perdí la fe* els segons. Aquesta sèrie d'articles seguiran per parelles fins el 8 de maig de 1915 els dos i fins al juliol de 1915 els segons que és quan Rullan deixa d'escriure a *EP*.

El primer article d'aquesta darrera sèrie l'escriu el 5 de desembre i el titula *Lección primera*. Té una primera part en què intenta ensenyar a Marquès el concepte de religió i una segona en la qual comença a relatar com va perdre la fe. Després del títol, posa una nota que diu que és una explicació de doctrina progressista i la dedica al seu excel·lent amic Juan Marqués per tal d'ampliar els seus pocs coneixements. Després posa *Primera parte. Religión y mitología*. Comença fent la pregunta que és religió? I dona respostes de Scheleimacher, Feuerbach, Kant, Max Müller, l'etnògraf angles Tylor i Juan María Guyau. Finalment diu que, de la mateixa manera que hi ha moltes religions, també hi ha múltiples limitacions, i un crític contemporani proposa definir la religió com: "Un conjunt d'escrúpols que són obstacle al lliure exercici de les nostres facultats". La definició que dona per bona hem descobert que és de Salomon Reinach a la seva obra *Orfeo*. Diu que encara en podrien donar moltes més, de savis moderns però que, si n'han de triar alguna, li proposa que es quedin amb la del crític contemporani perquè "és progressista i té moltes conseqüències perquè elimina del concepte fonamental de religió, Déu, els éssers espirituals, l'infinit, etc. etc." Després defineix la mitologia com "un conjunt d'històries forjades —no inventades sinó combinades i embellides a caprici— els personatges de les quals fugen de l'examen de tota història positiva". "En el fonament de tota mitologia hi ha religió, però quan està en el terreny científic l'hem d'evitar".

Ara analitzarem en conjunt cada una d'aquestes dues seccions en les quals Rullan divideix els seus articles.

Religión y mitología

Jaume Rullan Frau amb els seus escrits *Religión y mitología* pretén fer, com diu ell mateix una història de les religions. Els objectius d'aquests articles són varis. En primer lloc, pretén il·lustrar aquella gent que no coneix més que la religió catòlica i fer-la conscient que hi ha més religions. En aquest sentit parteix del fet que el catolicisme és una religió més, que ha nascut com totes les altres i que, lluny de ser fruit d'un dictat de Déu, és un combinat d'elements que venen d'altres religions i que foren inventats molt abans que existís el Vell i el Nou Testament. En segon lloc, proporcionar als seus lectors aquelles qüestions que ell ha descobert, a través de la seva curiositat i a través de la lectura de llibres prohibits en aquells moments per l'Església catòlica. En tercer lloc permetre'ls fer en la seva fe un camí semblant o diferent al que ell ha fet. Possibilita als seus lectors que trobin la informació que li hagués agradat trobar, en el moment de confusió en el qual va perdre la fe i es va trobar angoixat. Un altre objectiu, que també es fa evident, és fer veure als

altres com hi entén de tots aquests temes i tota la feina que ha fet de recerca en el seu camí cap a l'ateisme o l'agnosticisme. Finalment també hi podem descobrir l'objectiu d'atacar la doctrina catòlica, cristiana i jueva i també, i especialment, els representants de la primera.

Hem de dir que possiblement hi aboca totes les coses que sap i que no les arriba a saber amb fermesa a causa de ser un autodidacta. Aquest fet provoca, a vegades, que sigui incoherent i passi d'un cap a l'altre.

Jaume Rullan Frau devers la cinquantena.

Vegem un poc resumidament les qüestions que tracta en aquesta espècie d'història de les religions. Als 4 primers articles, després d'explicar què és religió, com hem vist, parla succintament dels quatre factors principals de l'origen de les religions que diu que són els tabús, l'animisme, el totemisme i la màgia. Després estudia la religió dels egipcis, dels babilonis, dels siris, fenicis, assiris, aris i indis. Pel que explica i les cites que fa, segueix les teories de Friedrich Maximilien Müller del qual cita *Essais sur la mythologie*. Müller era un filòleg i orientalista alemany, historiador de la religió i pioner estudis de l'estudi comparatiu de la religió. Analitzà els mites com racionalitzacions dels

fenòmens naturals o conats primitius de la ciència antiga (*protociència*, en la seva terminologia), segons una perspectiva evolucionista i Rullan segueix aquestes directrius.

De como perdí la fe.

En aquests articles primer explica la seva experiència a la tercera guerra carlista i la fe que tenia en la defensa de l'Altar i el Tron. Conta detalladament algunes batalles i com una senyora de l'alta societat li havia posat un escapulari que deia "Detente bala, el Corazón de Jesús está conmigo"²⁴. A l'atac que fan a Manresa el desembre de 1872, a un moment determinat creu que l'escapulari l'ha salvat de ser ferit i diu que això augmenta la seva fe²⁵. En un segon cop que donen els carlistes a Pobla de Segur, el març de 1873, és ferit greument i comença a dubtar de l'eficiència d'aquell amulet en el qual creia. Aquí parla

²⁴ PABLO, *Desde Certe*, EP, 14-11-14.

²⁵ PABLO, *De como perdí la fe. Mirada retrospectiva. Bautismo de fuego*, EP, 5-12-12.

de la crueltat d'aquells homes. Conta les accions de dos capellans carlistes que eren més cruels que els homes normals i que, malgrat tots aquests crims i assassinats, ell seguia creient fanàticament en la justícia de la causa que defensava, l'Altar i el Tron.²⁶ Després conta el fracàs de la causa carlista i com Carles VII partí d'Espanya dient que tornaria però no va tornar. Conta el cas de persones que començaren com a progressistes i anaren avançant cap al conservadurisme i triomfaren, són els casos de Nocedal, González Bravo i Maura, aquest darrer no el cita expressament. Ell diu que va fracassar. Va passar el temps i vengueren molts anys d'adversitat en els quals quasi es va creure rebutjat per família, amics i coneguts i va invocar Déu que no el va sentir. Finalment es va demanar si Déu havia oblidat tot el que havia fet per ell. Demanava on trobar consol o on cridar. Es va refugiar en la lectura, era un lenitiu, diu, va llegir molt, va devorar llibres, i afirma que encara llegeix i que per ell és la seva panacea.

Després va aprendre que hi havia molts milions d'homes, d'arreu del món, del passat del present i del futur que, en morir i no estar en el si de l'Església catòlica aniran a l'infern. Per això i altres coses va perdre la fe i conta que, "com que el que surt de l'obscuritat irremissiblement ha d'entrar en la llum", va "cobrar la Raó que és la facultat de discórrer". Seguidament diu que quan va haver perdut la fe, que en la seva "joventut plaent i sense trevelades" l'havia fet feliç, va témer "per la salvació de la seva ànima"; s'apoderà d'ell "un terror supersticiós" que el dugué a investigar "l'origen de la religió d'aquells pobles", dels musulmans, del cristianisme, del catolicisme i la seva evolució i "desenvolupament en els primers segles" i al llarg de tota la història.²⁷

Quan Rullan ha explicat que va perdre la fe per les contradiccions que hi havia a l'Antic Testament, passa a fer una crítica del Nou Testament i de la veracitat dels evangelis que dura pràcticament fins que fineixen els seus escrits. Això passa el 7 d'agost en que publica l'article *En busca de la fe* i ja és el darrer perquè no posa "continuarà" i el signa a Palma el 28 de juliol 1915. *LA*, en canvi segueix fins el 4 de setembre.

A un article de recapitulació, mesos més tard, conta que quan se li va despertar "el desig de saber, d'indagar i d'estudiar l'origen de les religions", va augmentar la seva angoixa perquè "pressentia la pèrdua d'un tresor" guardat des de la seva infantesa, legat dels seus "estimats pares i oncles" que l'educaren. I continua: "Vaig passar el Rubicó... La lluita fou cruenta i tenaç, la pèrdua de cada creença dogmàtica era precedida de la lluita cruel, un esgotament de forces morals era el resultat de la contesa. Passaren uns anys de lluita, vingué la calma, la placidesa i tranquil·litat d'esperit i per fi aparegué la raó serena i clara, nítida i triomfant"²⁸.

26 PABLO, *De como perdí la fe. Mirada retrospectiva II*, EP, 12-12-14.

27 PABLO, *De como perdí la fe. Mirada retrospectiva III*, EP, 19-XII-14.

28 *Inauguración del nuevo curso*, EP, 5-06-15.

Per dos escrits de Joan Marquès titulats *Cartes descloses* al Sóller de 15-12-15 i 15-01-16 ens assabentam que per qüestions de conveniència política EP no deixà que Rullan seguís publicant els seus articles després de l'agost de 1915 i es va veure obligat a publicar-los a Palma al periòdic *La Voz del Pueblo*. Marquès hi fa referència irònicament contestant un article de Rullan a *La Voz del Pueblo*. Imagina que Rullan li ha demanat que intercedeixi davant els directors d'*HS* i del *Sóller* perquè li deixin publicar els seus articles a aquests periòdics i acaba acusant els articles de Rullan de despòtics i fent elogis de la llibertat.

El resum d'allò que Rullan defensa en aquests escrits, que és molt, ho trobarem, més avall, en la carta que escriu al rector Sitjar.

Per altra part, Rullan no oculta les seves fonts sinó que, a vegades, les cita dins el mateix text o a peu de pàgina. Parla d'Albert Houtin religiós i filòsof que fou excomunicat per defensar les seves idees que estaven dins el modernisme religiós. També parla d'Alfred Loisy un teòleg francès modernista, la totalitat de les obres del qual estaven a l'Índex de l'Església catòlica. D'aquest autor cita les obres: *Quelques lettres* i *Reflexions*. Hutin era amic de Loisy i modernista com ell. Per tant podem deduir que en certs aspectes segueix les doctrines modernistes d'aquests dos teòlegs que devia haver importat de França. Parla també del cardenal Newman i la seva idea de l'evolució dels dogmes, de William Robertson Smith orientalista escocès, estudiós de l'antic Testament la idea principal del qual era que les institucions religioses i les institucions polítiques son "parts d'un mateix conjunt de costums socials".

Però tal volta la principal influència la rep de Salomon Reinach que escrigué l'obra *Orfeo* on desenvolupà amb un estil molt personal les idees dels etnòlegs i exègetes anglesos agrupats en l'escola antropologista, de la que eren membres Maclenna, A. Lang i el mateix Robertson Smith. Influint pel racionalisme ateu, hereu del pensament francès del segle XVIII i dels ideals humanistes clàssics, va mantenir que totes las religions des de la prehistòria conserven concepcions totèmiques i de prohibicions de tot gènere. Rullan Frau en cita molts altres: Creuzer, Antoine Agustin Calmet un dominic, Miguel Nicolás, Fiedrich Maximilien Müller...

LA RESPOSTA DELS ALTRES MEDIS DE COMUNICACIÓ

Els escrits de "Pablo", anticlericals i antireligiosos, tenen una ampla contestació des de la conservadora societat mallorquina i des dels representants de l'Església catòlica que era l'espina dorsal d'aquesta societat.

Podem dividir aquesta contestació segons el medis de comunicació des dels quals l'escriuen i també en dues etapes diferents. La primera es redueix a La Vall i les respostes són des del setmanari *Sóller*. Li contesta el seu director amb el pseudònim habitual i conegut de "Jo mateix". *La Aurora* de Manacor també li contesta però de manera més lleugera. Només és quan Marquès veu

que no hi pot fer res, ni a les bones ni a les males, que es posarà en marxa tota la maquinària ideològica conservadora de *La Aurora* de Manacor encapçalada principalment per Mn. Alcover i Mn. Joan Rotger que, sense signar, contesten amb retard els articles de Rullan a partir del mes de febrer de 1915. Aquests articles també apareixen a Sóller car els reproduceix *Heraldo de Sóller*. També a principi d'any s'hi afegeix el pseudònim *Peregrino* que escriu primer des d'*El Grano de Mostaza* i més tard des d'*HS*. Finalment tenim notícia que li contestaren Joan Estelrich des de *La Veu d'Inca* i també *El seglar catòlico*.

Vegem ara, una per una, aquestes polèmiques i analitzem com s'hi manifesta Rullan i com li van contestant els seus contrincants. Veurem també des de quins principis ideològics contesta cada un d'aquests medis i també les formes de contestar que tenen.

Joan Marquès comença a contestar dia 21 de novembre de 1914, quan Rullan ja ha escrit set articles. Marquès li contesta en 10 articles que escriu entre el 21 de novembre i el 27 de febrer. Aquests articles duen com a títol *Entre noltros dos* i volen ser —com diu ell— una resposta personal a Jaume Rullan i no a un pseudònim qualsevol. Quan Marquès sap que el pseudònim de “Pablo” pertany a Jaume Rullan Frau i partint del fet que és amic seu i l'aprecia, intenta convèncer-lo de manera amistosa. Però, quan veu que Rullan persisteix en la seva manca de fe, ho fa d'una manera més brusca. Des d'un principi, Marquès tracta els escrits de Rullan com d'una malaltia, un bony que ha sortit a la societat sollerica. Diu que la malaltia és produïda per una indigestió d'història i d'idees dissolvents mal digerides produïda per la lectura de llibres que prohibeix l'Església i que el mal de Rullan el pateixen molts sollerics i gent de fora de Sóller. Per tant, partint de l'amistat que diu que els uneix intenta curar Rullan d'aquesta malaltia. Abans manifesta la seva infrangible amistat i recrimina a Rullan que essent amic seu l'hagi traït fent costat als seus enemics. Li demana que li expliqui la manera com va perdre la fe i que quan ho expliqui entrarà en contradiccions i veurà que va errat i que no és ver que ha perdut la fe, l'esperança i la caritat com diu ell mateix. Li diu que és impossible que hagin desaparegut les creences que li inculcà la seva tia quan era nin. Després li mostra la contradicció que suposa dir que no té caritat i maleir la guerra, interessar-se pels obrers, abominar l'opressió dels dèbils, que els desgraciats el moguin a compassió i ser president de la Societat Protectora d'Animals i Plantes. Marquès parteix del principi que les conviccions de Rullan no són profundes i que són fruit d'aquestes lectures i d'haver-se deixat influir per gent esquerrana i descreguda i que, una vegada fetes les afirmacions que ha fet i escrit el que ha escrit, es veu obligat a seguir i no pot tornar arrere. Darrere el pensament de Marquès hi ha sempre la convicció que la veritat la té el cristianisme i aquells que tenen fe, i que qualsevol desviació d'aquest camí o qualsevol descreença és un error.

Per tant intenta, de manera amistosa convèncer Rullan. Quan Rullan

explica per què va perdre la fe, diu que ha esclatat el bony i que és bo que hagi esclatat perquè sinó podria ser perillós. Quan veu que no pot convèncer Rullan a les bones intenta fer-li veure que entre els que no tenen fe hi ha els criminals i els facinerosos, els dolents en una paraula. Després li diu que els països moderns, com els Estats Units, tenen confiança en aquells que creuen en qualsevol religió i, en canvi, veuen amb mal ull i giren l'esquena als que no creuen en res. Quan veu que amb això tampoc el pot convèncer intenta fer-li veure que els seus escrits son insubstancials i que no són més que fullaraca sense sentit que no entenen els lectors sollerics, siguin de la corda de Marquès o lectors d'*EP*. També intenta contestar les seves afirmacions fent veure que no tenen lògica o que les seves definicions no s'atenen a allò que diuen els diccionaris, com la de religió, per exemple. Li diu que fa el ridícul quan s'esforça en demostrar el contrari de la realitat, donar a les paraules un significat distint del vertader com ho fa amb les paraules mitologia, escrúpul, tabú, animisme...

Aquesta foto du escrit per Jaume Rullan: “Pensando en mis hijos. Rincón de mi hogar. Puerto de Sóller 25 julio 1914.”

Rullan contesta a tot això amb una bona renyada que dona com a mestre al seu deixeble que no fa el que toca. Marquès li recomana paciència i el titlla de mestre retrògrad. A més ridiculitza els seus articles i li diu que l'únic que l'interessaven eren els motius pels quals va perdre la fe i no que li aclarís tot el que Rullan explica sobre la Bíblia i sobre les religions i la mitologia. Rullan l'ha tractat d'immobilista i ell li diu que prefereix ésser això a assemblar-se a Rullan que és massa flux i tou i totes les idees que sent li queden marcades;

això l'ha duit a passar de defensar “el Altar i el Trono” a defensar la democràcia i la llibertat. Marquès troba que el canvi d'opinions és signe d'ignorància, que no muda d'opinió aquell que sap i n'està segur. Després, Marquès l'acusa d'atrevir-se a interpretar el Vell Testament sense coneixements i de parlar d'allò que no coneix, cosa que produeix la manca de claredat dels seus escrits.

Després aprofita el fet que Rullan li hagi dit que estudiàs i li hagi criticat la prosa insulsa dels seus escrits, per qualificar-lo de maliciós i sense caritat, sempre per demostrar allò que Rullan no és i fer-se el dur. I aprofita el fet que Rullan li digui que no té estudis per fer-li veure que si no els té, és per seguir els seus principis religiosos que li ensenyaren i que conserva. Argumenta que aquests principis que inspiren coses bones no poden ser dolents i, no obstant, a causa que Rullan creia que eren dolents, es va apartar d'ells quan els llibres prohibits per l'Església li obriren els ulls i ara, amb tot això, s'ha proposat ridiculitzar-los. Li explica la seva vida i li diu que va renunciar als estudis perquè el seu pare no podia costejar-los i perquè la família el necessitava a Sóller per fer feina i, a causa d'això, no va poder anar allà on ell haguera volgut. Intenta demostrar que els seus principis religiosos i de fidelitat a la seva família, com a persona d'ordre, són la causa de la seva manca d'estudis. D'aquesta manera es posa d'exemple d'home íntegre que segueix els seus principis religiosos i conservadors contraposant-se a Frau que ha fet el contrari abandonant aquests principis i anant de l'integritat a defensar idees democràtiques.

A partir de finals de gener, Marquès, que cada setmana havia escrit un article contestant a Rullan, deixa de fer-ho durant quatre setmanes. Després escriu un article en el que diu que, durant un temps, ha deixat d'escriure per no cansar els lectors. Que considera innecessari defensar-se dels insults personals de Rullan. També troba inútils les consideracions que li pugui fer per demostrar-li que va errat. Que res no convencerà Marquès per deixar de ser qui és, ni Marquès, per moltes coses que digui no el convencerà a ell per fer-lo tornar al “bon camí”. Per això darrerament no li ha contestat. Diu que si Rullan no tengués tantes pretensions i fos més reflexiu, no hauria perdut la confiança en conduir-lo, altra cop al bon camí i fer-li veure que la seva manca de fe no tenia arrels molt fondes. Però ara, és impossible perquè l'actitud de Rullan ha cridat l'atenció i tothom el mira. N'hi ha molts que combaten allò que predica, però també molts que ho alaben. Així, Rullan es veu compromès davant els seus que l'han envalentit amb les seves aprovacions i alabances i per això el tornar arrera és qüestió d'amor propi i demostraria covardia, per això ho considera pràcticament impossible. Té la convicció que ni *La Veu d'Inca*, ni *El Seglar catòlic*, ni *La Aurora* ni el Peregrino de l'*Heraldo de Sóller*, ni ningú, per ara, és capaç de fer-lo canviar d'opinió. I això no és perquè cregui que hagi perdut la fe de debò com pretén, sinó perquè moltes vegades un trepitja la veritat i queda en ridícul quan creu cobrir-se de glòria. De tota manera no

renuncia a contestar-li a tot el que ha dit, però no té gran pressa en fer-ho. I no cal frissar perquè Rullan encara no ha acabat de predicar. Seguirà escoltant, així hagués estat si no hagués hagut de respondre a al·lusions personals seves que no tenien res a veure amb la fe ni amb la doctrina progressista. Li diu que segueixi predicant, que no té cap intenció de dificultar la seva tasca, que si *La Aurora* i demés confreres catòlics volen, podrà continuar tranquil.

A partir del mes de febrer hi ha un canvi d'estratègia. És molt possible que Marquès es posàs en contacte amb altra gent perquè coincideix la renúncia de Marquès a convèncer Rullan i que es posin a escriure articles dos contrincants més, un que signa sota el pseudònim de Peregrino primer a *El Grano de Mostaza* i després a *HS* i algú sense firma a *LA*.

Anem ara a la polèmica amb Peregrino. Amb aquest pseudònim apareix un article a *El Grano de Mostaza* titulat *Oh fe dame tu aliento!* en el que no fa cap al·lusió a Jaume Rullan, però aquest se sent al·ludit i li contesta amb el pseudònim de Perepau i aquí sorgeix la polèmica. La següent resposta de Peregrino és a *HS* a causa que *GM* havia desaparegut. Se'n riu d'ell perquè li diu que té la coa de palla perquè l'escrit anterior no anava per ell. Després li va contestant en una sèrie d'articles en els quals fa un elogi de la fe i dels que la practiquen i una crítica feroç als que no creuen als quals atribueix tots els mals. Peregrino es queixa que Rullan no li hagi contestat a *EP* sinó a uns fulls que han circulat pel poble. Una de les coses que fa Peregrino és acusar Rullan de flastomador i mentider, malgrat que després afirma que només ha dit que flastomava i deia mentides. Li fa por parlant-li del que li espera el dia que es mori. Per altra part desprestigia Rullan dient-li que no raona, que fa faltes d'ortografia, que copia malament el que copia i que si tot això ha fa malament no són fiables els seus articles sobre religió. També l'insulta i estén els insults als seus lectors si el se creuen. Per altra part, li diu que no contesta les preguntes que li fa *LA* i li proposa que apostin a l'honor o als doblers que no és capaç de demostrar allò que ha dit. Finalment li diu que com que no ha contestat l'aposta que li proposava és que no té resposta i ha perdut. A continuació insta el director d'*EP* a no permetre que hi escrigui algú que diu mentides.

També fa al·lusió als escrits de Rullan, Joan Estelrich a *La Veu d'Inca* a un sol article titulat *Paraphrasis*. En aquest article li diu que es permet donar-li una lliçoneta —que podrà aprofitar “Jo Mateix”— sobre el concepte de tòtem. Estelrich es basa en Lepine i explica la seva teoria per fer veure a Rullan que parla de coses que no coneix i que no explica com caldria. Al final del seu article diu que per no allargar massa, deixa d'explicar el significat d'alguns mots rars i que els explicarà un altre dia si no li falta el coratge. No hem trobat cap més article en aquest sentit a *La Veu d'Inca*. Hem d'aclarir que Estelrich era també un col·laborador habitual del *Sóller*.

Però la resposta ampla i teològica la dona LA en uns escrits sense firma que van contestant fil per randa tots i cada un dels articles de Rullan, això sí, amb mig any de retard. Aquests escrits parteixen del dogmatisme catòlic argumentant sempre a partir del principi que la veritat és la sostinguda per l'Església i tot el demés són teories sense substància. Aquests escrits també passen dels insults que solia fer Mn. Alcover a l'intent de complicitat. L'acusen de flastomar i li fan por amb el que li espera el dia que perdi la vida.

Sembla que també li contesta *El seglar catòlic* però no hem pogut trobar aquest periòdic per veure quines respostes hi ha. Imaginam que són semblants a les altres i que són per fer veure que no només hi ha respostes des del ram clerical sinó també des del seglar.

CARTA INEDITA A D. RAFAEL SITJAR

Aquesta Carta és escrita el dia 1 de febrer de 1918 i és publicada per Calatayud el 1919²⁹. La carta comença amb una cita de Lleó X que diu: "La fábula de Cristo produce tanto, que seria necio advertir el engaño a los ignorantes." A continuació hi ha la carta que comença amb una crítica a la preocupació que ha tengut Sitjar en enviar al bisbe un full que s'havia repartit per Sóller "per tal que, segons els preceptes de Jehovà, fos castigada l'ovella que osà belar veritat". Li diu que, contestant al seu atac, va voler "veure insult, befa i escarni a la Religió de l'Estat" en el fet d'apreciar una dita evangèlica que deia que Judes tenia molts de motius per témer que la virtut del Mestre flaquejàs "davant la perfumada i irresistible seducció de la més bella i pecadora de les santes, inquieta, sempre al costat dels homes víctima del furor... amorós".

Podem deduir de tot l'anterior que aquest full que es passejava pel poble era obra de Jaume Rullan Frau i que responia a un anterior atac de Sitjar. Això ens fa pensar que el febrer de 1919 és el final d'una disputa entre Rullan i Sitjar que venia d'abans. Si tenim en compte que Sitjar vengué destinat a Sóller el 1913 es degué cuidar de l'assumpte Rullan poc temps després d'arribar a la ciutat i possiblement a rel de la publicació dels articles de "Pablo" a *EP*. Per altra part, veim que Sitjar va dur aquest full al bisbe, poc temps després d'haver aparegut. També és significatiu el fet que Rullan parli d'escarni a la religió de l'Estat.

Pel que diu a continuació la carta, podem veure que aquest fet ha motivat que Rullan s'hagi separat de l'Església. Aquest fet Rullan el qualifica de miracle i diu que no s'hagués produït "sense la intolerància dels seus ministres que s'han excedit en la doctrina de l'evangelista Sant Joan" que diu que "el que se rebel·li contra mi i no romanguí en la doctrina de Crist, no té a Déu, i el que no el té, no ha de ser rebut a la casa ni tan sols saludat".

Seguidament Rullan manifesta que el batle maurista Francisco Enseñat

és un "agent eclesiàstic i fervent catòlic" que el dugué davant els tribunals de justícia. I exclama "¡Sempre les autoritats al servei de l'Església!" Després diu que els perdona i que no els té odi ni rancor i que en "sortir del ramat que tant va estimar", desitjaria que entràs dins el pit d'ells la tolerància que comença a néixer amb "raó i crítica demolidores de religions".

A continuació, diu al rector que li permeti, en el moment de deixar-los, un lleuger examen de la moral cristiana de la qual Sitjar es mostra tan gelós per "veure si resisteix la crítica" i si "les seves màximes són inhumanes, sectàries i teològiques".

El text que ve a continuació mostra la manca d'humanitat de l'evangeli, a través de cites evangèliques, tretes, segons ell en una nota al peu, de la versió C. Varela de l'original grec. Afirmar que Jesús va dir que per seguir-lo havien d'abandonar pare i mare i ser eunucs pel regne del cel. Seguidament es demana si el rector, els canonges i els bisbes segueixen aquest precepte, dubtant de la seva imposada castedat. També cita la recomanació de Crist que diu que degollin els seus enemics i el de que no facin feina esperant-ho tot de Déu. Es podrien posar, segons ell, molts més exemples que farien veure que l'Església ha seguit l'exemple d'intolerància de l'esperit i la lletra de la Bíblia i només s'ha

Jaume Rullan Frau en els anys que escrigué la carta oberta al rector Sitjar.

preocupat del seu interès particular i no de la realitat de la vida. L'Església és molt lluny de "l'ideal de perfecció que es va forjar la humanitat al principi del cristianisme!". Aquesta moral, li diu, és la de l'antic Testament rica en persecucions que l'Església ha practicat "des de que va ser declarada religió d'un Estat". Es va acarnissar a l'Edat Mitja, al llarg de la història i fins als nostres dies, en els quals "continua encara perseguint aquell que exposa les seves idees religioses, protegida per les lleis vigents en l'Espanya fanatitzada".

A continuació posa alguns exemples de la persecució de l'Antic Testament: L'exterminació de vint-i-quatre mil israelites per part de Moisés a causa de la seva idolatria, els 850 poetes de Baal exterminats per Isaies i els llibres Levític, Números, Salms i Macabeus que van plens d'intolerància i mort. Manifesta que no pot admetre aquesta moral que només defensen "els hipòcrites o els absorbits per la fe, mancats de tot sà criteri".

29 Jaime RULLAN FRAU, *Carta inédita a D. Rafael Sitjar Cura-Parroco de Sóller*, Sóller, 1919.

A continuació es lamenta, referint-se a ell, que “l’ovella esgarriada”, lluny del seu ramat i de tota religió dogmàtica es conformarà en menjar “les palletes d’or que el cristianisme *s’apropia* de les antigues religions d’Àsia”. Després diu que el precepte de “no fer als altres allò que no volem per a nosaltres”, ja el tenien Confuci, el xinès Mencí, el brahmanisme indi i el mateix Buda. Després diu que Sitjar no podrà admetre “que la moral budista és molt superior a la moral cristiana perquè admet la lliure investigació de la veritat, institueix la caritat universal i abraça, no només la humanitat, sinó també la Naturalesa”. Li comenta que l’amor al proïsme de la moral cristiana no “surt dels límits de la secta”, “és una espècie de nacionalisme català que no surt de les fronteres de Catalunya, i a més no es podrà trobar en tots els evangelis “una sola paraula favorable a la ciència”. “L’Església catòlica, mentre segueix predicant platònicament l’amor entre els homes, du l’investigador, el que cerca la veritat, davant els Tribunals de Justícia, com antigament els duia a la Inquisició confiscant-lis els seus bens que partia per la meitat amb les Arques Reials”. L’Església “obscura el cervell fent viure l’home en un ambient de pessimisme, resignació i humilitat, pobresa, dolor i privacions; refrena les seves més enèrgiques tendències; rebutja i condemna la naturalesa i exalta allò que més s’hi oposa. Imposa el menyspreu dels bens terrenals”, mentre accepta “el patrimoni de viudes i orfes” i pren els doblers a pobres i rics amb l’amenaça del foc etern. Els seus ministres santificaren, beneïren i fomentaren les innombrables guerres religioses d’Europa els segles passats i també les guerres carlistes. Després afegeix que la moral egípcia és superior a la catòlica perquè exigeix responsabilitat als seus feligresos, no només condemna els que fan el mal, sinó que els obliga a fer el bé i aquesta sana moral també fou coneguda molt abans que el cristianisme. Zoroastre, 1500 anys abans de Crist ja predicava que havíem de fer al proïsme allò que volíem que ens fessin a nosaltres i santificava el treball, mentre que Jesús sembla que fomenti la vagància quan diu que el regne dels cels és pels pobres i allò dels rics i els còs d’un agulla.

Finalment diu que “els eminents escriptors Dukes, Rodríguez, Cohan i Salvador, han demostrat de manera que no admet rèplica que tota la predicació moral de Crist [...] es formà, paraula per paraula, amb les cites de l’Antic Testament i això demostra [...] que el cristianisme es formà sense Jesús”, que ell no va existir, que “el poble jueu segueix pagant un crim que no ha comès” i tampoc es vera la creença de que l’home va ser creat a imatge i semblança de Déu sinó que és “l’home que ha creat Déu en la seva imaginació”.

“Si d’aquest lleuger examen de la moral cristiana passàssim al dels dogmes de l’Església catòlica”, continua, “veuríem que la ciència positiva ha demolit i desfet tot el bagatge de la superstició dogmàtica” i “ha alliberat el pensament i donat autonomia a la raó humana”. “Les ciències morals i físiques no admeten allò sobrenatural demostrant-nos que mai han existit els miracles i

els misteris” i en posa exemples i diu que els catecismes cristians segueixen ensenyant “desbarats als nins i fent befa de la ciència”.

Acaba dient que, com a Pastor d’aquest ramat, Sitjar haurà tengut la benvolença de “llegir i examinar aquesta carta i hi haurà trobat els motius que indueixen l’ovella descarriada en l’ocàs de la seva vida, a separar-se del vostre ramat; tot i així, ella se seguirà sustentant espiritualment remugant aquelles palletes d’or, mastegant aquelles perles de moral universal que regula els deures de l’home envers els seus semblants”.

Acaba amb un “Le saluda atento s. s. s.”

El tracte que dona Rullan a Sitjar al llarg de tota la carta és de: “Buen pastor”, “mi buen cura párroco”, “señor cura”, “señor pastor de almas”, “padre mío”, “mi respetable pastor”. Un tracte del tot correcte i respectuós.

Amb aquesta carta Rullan rebla el clau començant a clavar anys abans i possiblement, a causa d’això, i d’evitar que li fessin un funeral catòlic quan es morís, se’n va anar a viure, i morir a Palma a ca el seu germà Joan³⁰. Tot això són hipòtesis ben plausibles però l’única cosa que sabem és que morí a Palma, al barri de Santa Catalina.

Pel que sabem, no anava desencaminat Rullan Frau en les seves acusacions al rector Sitjar i amb ell a tota la comunitat eclesial i catòlica sollerica. A la seva influència podem atribuir la cremadissa de llibres importats pels emigrants sollerics que es cremaren a l’atri de l’església parroquial el 1925, influïts també pels missioners que havien predicat dies abans. Aquest dia es cremà un exemplar de l’Enciclopèdia que era a l’índex. Això ens ho conta Antoni Vicens en el seu llibre *Sollerics a França. Passions i quimeres 1870-1940* i comenta que “això sembla que no passà a altres pobles de les illes.” I que fins i tot el capellà il·lustrat Mn. Jeroni Pons intentà evitar indirectament la crema d’algun llibre. No sabem si entre aquests llibres hi havia els de Rullan, tan perseguits i vilipendiats pels seus enemics. Rullan les devia haver deixat al seu germà de Palma. Però segurament que si algun n’havia quedat a Sóller fou fruit d’aquesta cremadissa pòstuma.

CONCLUSIONS

La primer conclusió que podem treure d’aquest treball és la personalitat oberta, tolerant i pacifista de Jaume Rullan. Aquesta obertura i tolerància seran allò que li permetrà una evolució des de l’integritisme més ranci i la creença religiosa més ferma, a les idees més democràtiques i liberals i a perdre la fe en un procés llarg, reflexiu, dolorós i meditat. I això té mèrit perquè no tots els emigrants sofriren aquesta evolució. *El Pueblo* es queixava l’any 1913 que molts d’aquests emigrants en tornar a Sóller tornaven arrere de les idees progressistes que havien adquirit a l’estranger.

³⁰ Així m’ho insinua Joan F. Rullan.

En segon lloc, hem de destacar els amplis coneixements que tenia Rullan en els més diversos camps: història, etnologia, antropologia, filologia... malgrat que en els seus escrits manifesta que no té cap ciència. I això és doblement meritori perquè ho fa d'una manera autodidacta dedicant el seu temps lliure a llegir i a interessar-se per aquests temes. Segurament que no són certes les acusacions dels seus contrincants sobre el fet que Rullan copia allò que escriu, a vegades, s'equivoca i confon David amb Moisès en un passatge de la Bíblia on apareix l'Arca de l'Aliança. Això ens indica que feia els escrits per ell mateix encara que xuclàs a fonts diverses.

Les seves idees estan influenciades especialment per Müller i per Salomon.

Rullan es mostra clarament contrari al concordisme que era un corrent nou dins l'Església al qual encara no havien arribat els seus contrincants mallorquins.

Per les explicacions històriques que dona, especialment per la de la història del protestantisme, Rullan mostra una concepció progressista i filosòfica de la història que manifesta que no ens hem de conformar amb l'explicació de les causes aparents dels fets històrics, sinó que hem de cercar les causes profundes i així ho fa en els seus articles.

També cal destacar l'actitud dels contraris a Rullan que passa d'una certa complicitat —per veure si el condueixen una altra vegada a la fe— a uns atacs frontals presidits pels insults, les amenaces de l'infern a causa de llegir llibres prohibits, l'aïllament social i la por que tot això provoca. L'acusen de no haver estudiat, amb la mateixa intensitat que les altres, les doctrines de l'Església. Per això s'equivoca, per exemple quan diu que els infidels aniran a l'infern. Per altra part l'ataquen apel·lant al director d'*EP* perquè no li deixi publicar els seus articles que qualifiquen de dois.

Els arguments dels contraris tenen molt poca força i no li serveixen perquè sempre parteixen de l'absoluta veritat de l'ortodòxia catòlica. En són uns bons exemples el cas que *LA* li diu que la prova que els llibres del nou Testament són divins és que essent molt anteriors a Jesucrist anuncien coses de Jesucrist. I també intenten que demostrï que no és cert que els homes abans vivien més que ara, perquè han degenerat.

Davant tots aquests fets i arguments en contra, Rullan, en general, continua amb les pròpies explicacions i no els contesta, a vegades per la seva manca de coneixements de la doctrina catòlica i altres perquè la distància de plantejaments fa impossible el diàleg.

En fi un personatge i una història ben interessants, que ens acosten, una mica més, al coneixement de la dinàmica però conservadora societat sollerica de fa cent anys.

FONTS

La major part de la informació que apareix en aquest treball es troba en els periòdics: *El Pueblo, Sóller, La Aurora, El Grano de Mostaza, Herald de Sóller* i *La Veu d'Inca* que es publicaren entre el mes d'Agost de 1914 i el novembre de 1915. La *Carta inèdita* ens ha estat facilitada per Josep Morell al qual agraïm aquesta deferència com també la idea d'investigar aquest personatge. També hem consultat la Wikipedia i altres enciclopèdies com la Catalana i la Larousse per conèixer els personatges que cita Jaume Rullan.

LA NOSTRA LLENGUA A SÓLLER. L'OBRA CULTURAL BALEAR

Francesc Lladó i Rotger¹

Amb aquesta comunicació volem —ara que la llengua catalana és atacada per aquells que l'haurien de defensar— explicar la història d'aquesta llengua a Sóller a finals del segle XIX i durant el segle XX fent menció especial de la delegació de l'Obra Cultural Balear (OCB) a Sóller que fou creada el 1974 i que prolongà la seva existència fins el 1983.

Parlarem en primer lloc de Joan Marquès i la seva col·laboració al *Sóller* amb el pseudònim de Tòfol de l'Illa i de les gloses d'en Tambó i de'n Serol recopilades per Mn. Rullan i Mir i publicades al *Sóller*. Després farem referència a la pàgina *De l'agre de la terra*, tota en català o mallorquí dialectal, que es va publicar ininterrompudament al mateix *Sóller* des de 1910 fins a 1936. També parlarem de la Joventut Mallorquinista de Sóller i dels cursets d'ortografia mallorquina que organitzà Maria Mayol els anys 20. Després donarem compte dels diversos cursets d'ortografia i literatura mallorquines que es feren durant els anys seixanta. Finalment, comentarem la fundació de la delegació de l'OCB i la importància que tengué en la promoció de la llengua i la cultura catalanes el temps de la transició i recuperació de les nostres senyes d'identitat. Per acabar farem menció del que suposaren les seixanta set hores d'animació cultural, a finals dels anys setanta, i de com va quedar la defensa de la llengua a Sóller des de quan va desaparèixer la delegació el 1983 fins a la refundació d'aquesta l'any 2011.

La defensa de la llengua i la cultura pròpies tenen a Sóller una llarga tradició. La llengua, que ja parlava el que s'autoanomenava català de Mallorca Ramon Llull, va conviure amb moltes altres llengües i cultures, durant molts anys i va acabar essent, sense discussió, la llengua d'aquestes meravelloses illes, que ens agermana amb moltes altres terres que també la tenen com a seva. Fou també la llengua dels sollerics, la llengua que parlaven quan vanceren aquells pirates que ens volien prendre tot allò que estimàvem. A finals del segle XIX, el poeta Josep Lluís Pons i Gallarza s'expressà en aquesta llengua, i el setmanari *Sóller* amb Joan Marquès al cap davant presentava escrits en la nostra llengua que mostraven als sollerics la possibilitat del seu ús en el llenguatge escrit.

¹ Doctor en Filosofia per la UIB.

La defensa de la llengua a finals del segle XIX i principis del XX fins a la guerra civil

Josep Lluís Pons i Gallarza moria a Sóller el 1894. A la ciutat ja hi havia gent, que d'una manera o d'una altra, defensava i escrivia la nostra llengua. En tenim un cas clar en Joan Marquès, el fundador del *Sóller*, que ja en els seus inicis, i sota el pseudònim de Tòfol de l'Illa i altres pseudònims, escrivia en mallorquí dialectal. També li hem d'atribuir la publicació al setmanari de les gloses de'n Tambó i en Sarol que havia recopilat Mn. Rullan i Mir. Fou així mateix Joan Marquès qui inicià i va donar continuïtat, fins el 1936, a la pàgina *De l'agre de la terra* que feia el miracle de dur la nostra llengua als llocs més apartats del món, quan el *Sóller* era enviat per correu als nostres emigrants. En aquesta pàgina entre 1911 i 1915 el poeta i bibliotecari Miquel Ferrà hi va fer una campanya en defensa del català i el nacionalisme, que posava Sóller com exemple de ciutat que defensava la seva cultura i la seva llengua. Animava els joves a protegir-la contra tots aquells que no tenien clar el seu nom, que deien defensar la llengua mallorquina i després escrivien les coses importants en castellà, perquè no creien gens en les potencialitats de la nostra.

El fill del fundador del *Sóller*, Miquel Marquès, fou un dels fundadors, el 1921 de la Joventut Mallorquinista de Sóller, que va instituir una festa de la bandera mallorquina i en va regalar una a l'Ajuntament perquè la posàs al balcó en les festes solemnes. Aquesta institució, que tenia una quarantena de membres, va organitzar, l'agost de 1921, un curs de llengua mallorquina.

La dona sollerica també té un paper clau en la defensa de la llengua, i això que les dones, en aquells moments, eren mal vistes si s'ocupaven d'aquestes coses. L'any 1923, Maria Mayol, presidenta del Foment de cultura de la dona, organitza i dirigeix un curset de la nostra llengua del qual, segons el *Sóller*, en fou l'ànima i l'esperit. Era una iniciativa de la delegació a Sóller de l'Associació per la Cultura de Mallorca (APCM). El curset va començar a principis d'octubre i acabà el desembre, malgrat la implantació, el mes de setembre, de la Dictadura de Primo de Rivera. El curset es feu a la sala escola que havia cedit la professora Antònia Rullan, al carrer Palou. A la clausura hi va anar molta gent, hi assistí Elvir Sans president de l'APCM i el vicepresident de la secció sollerica Miquel Marquès Coll i altres membres de la junta, a més del rector Sitjar i el batle Jaume Arbona. El curset havia durat dos mesos i hi havien assistit 27 alumnes. Maria Mayol fou membre destacat de l'APCM i participà, el 1931 en l'Assamblea d'Ajuntaments i entitats que aprovà l'Avantprojecte d'estatut per a Mallorca i Eivissa. Al final de l'acte, es va cantar l'himne mallorquí. Després del curset es va fer un cicle de conferències organitzades per la delegació sollerica de l'Associació per la Cultura. Aquesta associació havia estat fundada, el mateix 1923, i n'era membre fundador el poeta solleric Guillem Colom que, com activista cultural, fou un element important per tirar endavant la recuperació de la nostra llengua i cultura en

aquells anys i els posteriors. El maig de l'any següent organitzaren a Sóller un Jocs Florals per promocionar la llengua i la seva creació literària. Guillem Colom guanyà la flor natural i Josep Carner i Joan Pons obtingueren premis extraordinaris.

La defensa de la llengua en els anys seixanta

Amb la guerra civil, tots aquests intents de defensar la llengua i la cultura mallorquines van sofrir un greu retrocés. Després de la guerra, el Casal de Cultura serà el lloc on es celebraran més actes a favor de la llengua que, malgrat ésser encara tímids, a causa de la persecució de les autoritats de la Dictadura, representaren l'inici d'un renaixement que sols es veié acomplert, uns anys més tard, quan les circumstàncies permeteren una major llibertat. La primera manifestació a favor de la llengua de la qual tenim notícia, en aquest sentit, es produeix el 1959.² El Casal organitza una conferència de Miquel Gayà que és un homenatge a la memòria de la poetessa Maria Antònia Salvà. És presentat per Andreu Arbona. Gayà, fa un estudi profund de l'obra poètica de Salvà. A continuació la nina Maria Francesca Colom Colom recita la poesia *La nina d'uè*, Antònia Rullan Perelló declama *El plor* i tanca la vetlada una peça de cant a dues veus amb lletra de la poesia *L'Estiu*, canten els versos Maria Isabel Pizà Ferrer i Catalina Colom Arbona acompanyades al piano per Isabel Puig.

El març de 1961, el Casal de Cultura organitza una conferència pels actes Literaris del club dels Novel·listes a Mallorca i Menorca, realitzada pel novel·lista i poeta català Joan Sales que havia escrit la novel·la *Incerta glòria*. Aquest club es va constituir per tal d'augmentar i estimular el nombre de lectors en català. Va presentar el conferenciant el director del setmanari *Sóller* Miquel Marquès. Joan Sales va parlar de la importància de tenir una literatura escrita en la nostra llengua.

El desembre la Biblioteca de Cultura Popular organitza una festa literària i musical on es representen els *Pastorells de na Rebeca i na Susanna*. La representació va a càrrec de les nines Maria Francesca Colom Colom i Maria Magdalena Vicens Codina. El nin Plàcid Pérez Pastor va cantar la sibil·la i les nines Trini Morell Serra, Elena Maria Estarellas Palomeque, Antònia Maria Oliver Codina, Catalina Garcia Socias i Magdalena Cañellas Noguera recitaren diverses poesies. No tenim constància que aquestes fossen en català però sí que ho eren la sibil·la i els pastorells, obra de Bartomeu Ferrà Perelló.

L'any 1962 apareix a Palma l'Obra Cultural Balear (OCB) amb la participació d'alguns sollerics com Miquel Marquès, Miquel Arbona, Joan Pons i Marquès i Guillem Colom. Durant els anys 60 dediquen els seus

² A partir d'aquí i fins al 1973, la informació sobre les activitats de defensa de la llengua a Sóller, han estat extretes de la Miscel·lània del llibre *Casal de cultura-Museu de Sóller*, Sóller, 2008. Aquesta informació havia estat extreta segons ens diu Joan F. Rullan del setmanari *Sóller*.

esforços, entre d'altres activitats, a cursos de llengua i literatura catalanes que, com veurem, arriben a Sóller.

Entre novembre de 1962 i abril de 1963 es feu a Sóller un curset de llengua i literatura mallorquines, organitzat pels Antics Alumnes del Col·legi Sagrats Cors. Fou impartit per Andreu Arbona al Casal. La primera lliçó va ser a càrrec de Francesc de B. Moll que dissertà sobre allò que s'entén per llengua i dialecte i sobre la conveniència d'aprendre el seu ús correcte mitjançant l'estudi de les regles ortogràfiques. El curset fou completat amb explicacions sobre els escriptors més importants de Mallorca. Hi oferiren la seva col·laboració diverses figures de la intel·lectualitat mallorquina. El curset començà el 27 de novembre de 1962. La segona lliçó fou el 3 de desembre i versà sobre l'ús de la O i la U àtones. La classe havia estat gravada amb cinta magnetofònica per Francesc de Borja Moll i repartida després en fulls impresos. Andreu Arbona amplià la informació, explicà diverses normes sobre l'ús de les dites vocals i en donà exemples concrets. La següent lliçó fou dia 12 de desembre i es retransmeté una rondalla. A més de la lliçó en cinta magnetofònica, Andreu Arbona explicà l'ús dels accents. La quarta sessió fou un homenatge al poeta solleric Bartomeu Barceló Miquel. El poeta Guillem Colom donà a conèixer un treball biogràfic i crític sobre la personalitat i la producció poètica de l'escriptor solleric. Passades les festes de Nadal, el 9 de gener es reprengueren les lliçons i es feu una audició de la rondalla *L'amo de so na Moixa* gravada en cinta magnetofònica. La lliçó consistí en un resum de les precedents per repassar tot el que s'havia ensenyat. La següent sessió fou el 23 de gener i escoltaren una altra rondalla. L'associat Cristòfol Pons, que no pogué assistir a les classes convidà els alumnes a una copa de vi per demostrar la seva adhesió entusiasta a la iniciativa patriòtica i cultural. La sessió següent fou dia 30 de gener i es substituï la rondalla per la primera part de la comedieta menorquina d'Àngel Ruiz i Pablo *Viatge tràgic de l'amo en Xec de s'ullastrar*. Continua el curset el 6 de febrer i aquesta setmana començaren amb la lectura d'una breu conferència de l'alumne Joan Antoni Estades Bisbal, corresponsal del setmanari *Sóller* a Fornalutx. Arbona informà que a final del curs o abans, els alumnes rebrien, de manera gratuïta, un regal que consistiria en el llibre *Ortografia mallorquina i rudiments de gramàtica* de Francesc de Borja Moll. El llibre, en aquells moments, es trobava en premsa a gràfiques Miramar. Dia 27 de març es donaren les darreres lliçons del curset en les quals es feu un examen escrit consistent en un dictat d'un text que serviria per a la qualificació personal de cada alumne per a l'obtenció d'un petit diploma de suficiència. El curset es clausurà el 3 d'abril de 1963 i hi assistiren els professors Francesc de Borja Moll i l'honorable doctor Paul Russell-Gebbet catedràtic de la universitat de Nottingham (Anglaterra). Un membre de l'Obra Cultural Balear lliurà a cada alumne les seves respectives qualificacions i l'exemplar de les normes ortogràfiques.

El dia 17 d'abril de 1963, al mateix Casal de Cultura, es produí la primera tertúlia literària per parlar de qüestions gramaticals. Empraren el llibre *Gramàtica normativa* que havia estat editat, feia poc, per Francesc de Borja Moll, fruit de la fusió de dues obres anteriors esgotades des de feia temps: *Normes ortogràfiques* i *Gramàtica preceptiva*. Els assistents llegiren i comentaren diversos *Poemes Bíblics* de Joan Alcover. A aquesta tertúlia informaren dels exàmens oficials de l'Obra Cultural Balear que havien de tenir lloc a l'Estudi General Lul·lià de Palma. El 24 i 29 d'abril tengué lloc la segona i tercera tertúlia literària per parlar de qüestions gramaticals, dirigida per Andreu Arbona, professor del curs elemental de gramàtica mallorquina. El 8 de maig feren una altra tertúlia dedicada a la lectura i comentari de la poesia lírica de Mn. Llorenç Riber. Dia 15 de maig la sessió fou dedicada a la poetessa Maria Antònia Salvà i a les seves obres *Espigues en flor* i *El retorn* que representen el període juvenil i el de maduresa de l'autora. El 22 de maig dedicaren la tertúlia a llegir i comentar la poesia de Miquel Costa i Llobera amb una selecció de les seves obres de joventut i maduresa: *Poesies*, *Tradicions i fantasies* i *Horacianes*. També es llegiren i comentaren les seves traduccions, menys conegudes, dels himnes llatins religiosos de Prudenci. Encara el 29 de maig de 1963 hi hagué una altra tertúlia literària amb lectures poètiques comentades del solleric mossèn Pere Antoni Magraner, de Josep Lluís Pons i Gallarza i de Pere d'Alcàntara Penya.

El juny de 1963, també al Casal, i a petició del seu president Gabriel Oliver Llinàs, hi hagué una lectura d'alguns capítols de les memòries del poeta solleric Guillem Colom, que eren a punt de ser editades. Aquesta tertúlia fou la darrera del cicle de tertúlies literàries d'aquest any, a les que varen assistir principalment els alumnes del curs d'ortografia mallorquina.

El gener de 1964, al Casal, es feu un conferència sobre *Música catalana moderna* a càrrec del poeta Josep Mª Llompart. També hi va haver música de les darreres creacions del Principat, que es reproduí a través de discos i de l'actuació en directe del cantautor Raimon que s'acompanyà de la guitarra.

Poc després, el 10 de gener de 1964, s'inicia el II curset d'ortografia mallorquina patrocinat per l'Obra Cultural Balear. El curset el dirigí novament Andreu Arbona i tengué de professor auxiliar Antoni Pou, professor del Convent. Els alumnes havien d'assistir a les sessions amb un exemplar de la *Gramàtica normativa* de Francesc de Borja Moll. A la primera lliçó, Antoni Pou va començar amb una definició del que són llengües i del que són dialectes i després va passar a l'estudi de l'article determinat i indeterminat. Acabà amb un dictat i amb la lectura d'alguns versos dels nostres grans poetes. El mes de març hi va haver al Casal un homenatge a la poetessa sollerica Francesca Alcover en el desè aniversari de la seva mort.

El mateix mes de 1964 hi va haver la conferència *La llengua de Mallorca vista des de fora*, dictada pel professor alemany Gunther Haench, Director

de l'Institut d'Interprets de Múnic i professor del mateix Institut i de la universitat d'aquella població. El tema desenvolupat a la conferència fou sobre la nostra llengua materna i el seu estudi, per part d'uns filòlegs alemanys, en el qual es podia apreciar el domini i la correcció en que pronunciava el mallorquí el conferenciant. Aquest fou acompanyat pel filòleg i professor Francesc de Borja Moll i pels senyors Miquel Marquès Vice-president de l'Obra Cultural Balear i Gabriel Oliver president del Casal de Cultura.

El 30 d'abril de 1964 finalitzà el II curset d'ortografia mallorquina. Declamaren la poesia *L'Estiu* de Maria Antònia Salvà i Andreu Arbona recità algunes poesies seves.

El novembre de 1966 s'inicia el curs de llengua i literatura mallorquina organitzat ara per la Biblioteca de Cultura popular i amb la variant que hi havia dues seccions: una per a principiants i una altra per a alumnes que tenien algunes nocions. Alguns alumnes avançats de cursos anteriors s'oferiren a col·laborar en les classes dels principiants.

L'abril de 1967 hi va haver una lectura de poemes i col·loqui a càrrec dels poetes, Premi Ciutat de Palma, Jaume Pomar i Guillem Frontera, representants de la poesia d'avantguarda en llengua catalana. Després de la lectura hi va haver col·loqui. El mes de maig, Francesc de B. Moll dicta una conferència sobre la formació del nostre idioma i la seva situació en el territori. Després d'unes paraules preliminars de presentació del conferenciant, Moll explicà l'origen i l'evolució de la nostra llengua i constatà que, a partir del segle X, ja apareixen escrits en català, castellà i portuguès amb una diferenciació totalment consumada entre les tres llengües. També definí la diferència entre llengua i dialecte i afirmà que tot idioma és llengua o dialecte en relació al seu punt de comparació (el mallorquí és una llengua en relació al castellà, al francès, l'anglès; i és un dialecte en relació a la manera de parlar de Barcelona València o Eivissa). Per acabar va combatre el tòpic del separatisme que s'atribueix a tot aquell que tracta de defensar el seu idioma i la seva cultura del perill d'absorció que les amenaça.

El 3 de novembre de 1967 s'inaugurà el Curs de Llengua i Literatura Mallorquines patrocinat per l'Obra Cultural Balear i dirigit pels professors Domingo Mateu i Andreu Arbona, en col·laboració d'Andreu Oliver, Joan Estades i Francesca Raymond. El curs fou dividit en dos graus: elemental (Ortografia Mallorquina) i mig (Gramàtica i Literatura). Dia 9 de gener es reprengueren les classes de llengua i literatura Mallorquina. S'utilitzà com a text el llibre *Gramàtica normativa*.

El 23 d'abril de 1972 la Biblioteca de Cultura Popular organitza una exposició de llibres d'autors sollerics. S'hi exposen 130 llibres de 35 autors. El més prolífic fou el poeta Guillem Colom Ferrà amb 20 obres exposades. Hi hagué també una conferència de Bartomeu Torres Gost sobre l'obra poètica i personalitat de Miquel Costa i Llobera, presentat per Andreu Arbona Oliver.

Per acabar la dissertació feu una lectura comentada d'*El pi de Formentor*. El 6 de maig de 1972 es feu la clausura de l'exposició de llibres anterior amb lectura de versos d'autors sollerics.

El 2 desembre de 1972 el Foment de Cultura de la Dona organitzà la presentació de *Entre el caliu i la cendra*, memòries de Guillem Colom. El presentà Miquel Arbona i en parlà també l'editor Jordi Fornés. Al final Colom en llegí alguns fragments i agraí l'acte.

Fundació de la delegació de l'Obra Cultural Balear a Sóller

L'agost de 1973, començà, dins la Primera Campanya de Mallorca,³ organitzada per una sèrie de joves universitaris de l'Obra Cultural de Palma, el curs de lectura i escriptura que impartí Francesc Lladó al Casal de Cultura. Es feren una quinzena de classes i també hi assistiren uns quinze alumnes majoritàriament joves.

Durant l'any 1973 i 1974 l'OCB de Palma envia una persona encarregada de fer socis a Sóller. Aquest senyor trobà el terreny abonat i aconseguí fins a 80 socis. El 1974, la central de l'Obra Cultural a Palma fa una campanya per crear delegacions als pobles. Francesc Lladó, en aquells moments col·laborava amb la central i, aprofitant les vacances d'estiu, va dur-la a Sóller i, juntament amb un grup de persones, amb el Casal de Cultura com a local social, fundaren la Delegació a Sóller de l'Obra Cultural Balear per acostar-la als sollerics que n'eren socis i als que no ho eren. Varen fer una reunió a la qual assistiren 15 persones. Parlaren de les possibles activitats que podria organitzar la delegació i tengué molta acceptació la idea de ressuscitar el Cineclub. Els assistents elegeixen una junta provisional formada per Francesc Lladó com a delegat i el diaca Francesc Munar com a secretari. Vicedelegada Aina Colom Calafat. Tresorer Joan Estades Ensenyat. Vocals: Jaume Albertí, Maribel Torrens, J. A. Estades de Montcaire i Caterina Rul·lan Miquel.

Dins la trajectòria de la delegació de l'OCB a Sóller hi podem establir tres períodes caracteritzats principalment pels tres delegats que hi va haver. Els tres períodes tenen com elements comuns l'organització anual de cursos d'ortografia mallorquina, conferències sobre llengua catalana o sobre l'actualitat del moment i les demandes a les autoritats de normalització lingüística i d'autonomia política per a les nostres illes.

El primer va des de l'estiu de 1973 fins a l'estiu de 1976. El 1973 Francesc Lladó organitza la primera campanya de mallorquí i, animat pel nombre de socis que hi ha a Sóller i dins la campanya de l'Obra Cultural de Palma per crear delegacions als pobles crea, com hem vist, la de Sóller l'estiu de 1974. És un període que es caracteritza per la provisionalitat, car Francesc Lladó viu a

³ A partir d'aquí la informació la prenem de la miscel·lània abans esmentada, del setmanari *Sóller* i de la nostra pròpia experiència.

Palma on estudia magisteri i a principi de 1976 se'n va a León a fer el servei militar. Durant aquest temps i fins l'estiu de 1976 la delegació és conduïda per Francesc Lladó i per un grup de persones que són les que la sostenen, especialment quan aquest se'n va a León. Malgrat aquesta provisionalitat és un període important perquè és el moment de la mort del Dictador i del principi de la transició. Podem resumir les realitzacions d'aquest període en la col·laboració amb Joventuts Musicals, la realització d'algunes conferències sobre els problemes més importants del moment com la transició, la llei d'educació i l'ensenyança, els drets laborals, el folklore i, fins i tot, el futbol. Aquest període també es caracteritza pels problemes continus amb els permisos governatius. També la delegació aprofita per, una vegada mort Franco, demanar amnistia pels presos polítics, l'adhesió a la tímida obertura del règim i la demanda de l'autonomia i dels drets lingüístics. En aquest període hi ha també la incorporació d'Aires Sollerics dins la delegació de l'Obra Cultural per qüestions tècniques de permisos governatius.

El segon període va de l'estiu de 1976 fins a finals de 1977. En aquesta etapa el delegat és Joan Antoni Estades de Montcaire. Es caracteritza per les contínues instàncies a les autoritats, especialment l'Ajuntament, i els ciutadans perquè s'adhereixin a la normalització de la llengua, la cultura i les institucions. En primer lloc les activitats s'estenen al veí municipi de Fornalutx. En segon lloc hi ha una estreta col·laboració i solidaritat amb el setmanari *Sóller*. El delegat i altres membres de la Junta Directiva són col·laboradors habituals del setmanari on duen a terme una campanya de major presència del català i de normalització d'aquesta llengua. En tercer lloc la delegació té una forta preocupació, amb la seva corresponent actuació, perquè a les escoles s'adhereixin a començar a ensenyar l'ortografia i la gramàtica catalanes. En aquest sentit la delegació s'ofereix per ensenyar als mestres i professors el català per correspondència. En quart lloc la delegació manifesta la seva fidelitat a la senyera catalana i a la de l'antic regne de Mallorca en el moment en què hi ha una forta polèmica sobre aquest tema. En cinquè lloc, es solidaritza amb l'associació d'Amics del túnel. En sisè, demana la cooficialitat de la llengua a les Illes Balears. També insta els ciutadans perquè inscrivin els infants acabats de néixer amb els noms en català.

Així mateix insta l'Ajuntament a que retoli els carrers en la nostra llengua, recuperant els noms tradicionals o altres que la mateixa delegació suggereix. Proclama la neutralitat, amb condicions, davant les eleccions de 1977. La delegació també convida els ciutadans a anar a la reunió que fa l'Assemblea Popular de Mallorca que elabora l'Estatut d'Autonomia i, més endavant, els convida a assistir a la Diada per l'Autonomia que es fa a Palma. Finalment la delegació manifesta el seu condol per dos ciutadans exemplars que han mort: Francesc Pérez i Miquel Arbona i els posa d'exemple com a defensors de la nostra llengua i cultura.

El tercer i darrer període va de finals de 1977 fins el 1981. En aquesta etapa el delegat és Plàcid Pérez. El període ve caracteritzat per seguir amb les lluites iniciades el període anterior com són la de la nova retolació del carrers, l'ensenyament del català a les escoles i la normalització de la llengua catalana. Segueixen també amb l'organització de conferències amb temàtica lingüística. Però allò que caracteritza més aquest període és la concentració de la major part de les activitats en els mesos d'estiu en les dues edicions del que varen ser anomenades 67 hores d'Animació Cultural. En aquesta organització el delegat Plàcid Pérez fou ajudat principalment per Miquel Bover i Vicenç Pérez, a més d'altres membres de la Junta Directiva de la Delegació de l'OCB a Sóller.

Primer període de la delegació (1974-1976). Delegat Francesc Lladó

El 24 de novembre de 1974, la delegació ja organitza, juntament amb Joventuts Musicals, un concert que farà el grup Albada del col·legi Montision de Palma. L'endemà, la delegació comença el *Cursillo de interpretació de la premsa nacional y local* de 15 dies que duren a terme Joan Bestard i Antoni Tarabini. El curset, per imperatiu legal, va dedicat exclusivament als socis de l'Obra Cultural Balear. Al final Tarabini fa una conferència sobre problemàtica turística.

El 1975, any de la mort del dictador, actua el grup de teatre pacifista *Un, dos, tres show* amb cançons de Llac, Raimon i espirituals negres. No es celebra, per manca de permís governatiu, un festival de cançons d'Isidor Marí i Ramon Muntaner. En el moment de començar l'acte, hi havia assistit un petit nombre de persones, per la qual cosa i, pensant en els problemes que la manca de permís podia ocasionar, el delegat amb part de la junta directiva de la delegació, decidiren que no es dugués a terme. En el *Sóller* de dia 18 de gener de 1975 hi ha una carta al director en castellà, signada per *Uno de por aquí* que es queixa que l'acte no es celebrà per manca de permís governatiu que havia demanat l'OCB, entitat organitzadora. Diu que no sap què passa en l'encantadora vall de Sóller que cada vegada que s'organitza alguna cosa, apareixen les mateixes dificultats. Argumenta, a continuació que, segons el corresponal de *Diario de Mallorca*, el mateix recital es pogué celebrar a Alcudia, amb l'assistència de quasi tres-cents espectadors, gràcies a l'interès i les diligències que feu el seu batle. Després diu que, a Sóller, les coses passen de manera distinta, i es demana si no serà a causa que al batle no li agraden les cançons. En aquells moments el batle era Miquel A. Lladó.

Cerquen, durant tot l'any un delegat que substitueixi Francesc Lladó, el vice-delegat passa a ser Jaume Albertí i la tresorera Catalina Bernat. En aquells moments l'agrupació folklòrica Aires Sollerics passa a dir-se Aires Sollerics de l'Obra Cultural Balear, suposam que per qüestió d'obtenir permisos governatius per a les seves actuacions. La delegació organitza un

curset de balls mallorquins i vàries conferències sobre temes d'actualitat: Antoni Alemany parla d'*Espanya davant el futur*, Pere Carrió i Rita Lliteras, de la *Llei d'educació i problemes de l'ensenyança*, Catalina Moragues sobre drets laborals, Antoni Tarabini i Marc Verger sobre futbol i, finalment, Bartomeu Ensenyat sobre balls mallorquins amb demostracions pràctiques. La conferència d'Antoni Alemany no acabà fins a les dotze de la nit a causa de l'animat col·loqui que es va organitzar després. Segons el *Sóller* hi assistiren 70 persones. Pel que fa a la conferència sobre educació, el *Sóller* recomana que hi vagi el personal docent que exerceix la seva professió a la vall, a causa de la importància del tema pels alumnes que volen cursar estudis de segon grau. El *Sóller* de 5 de juliol de 1975 dedica quasi tota la primera pàgina a la xerrada col·loqui organitzada per l'Obra Cultural Balear. Els titulars són *El BUP empieza y estamos a Cero*. L'article diu que els "agoreros" deien que no hi havia permís governatiu i que només era per mestres. Rita Lliteras va dur el permís. Hi assistiren alguns directius de la delegació de l'OCB i un d'ells presentà els conferencians.

El dia 26 de juliol de 1975 el *Sóller* anuncia la tercera campanya de mallorquí organitzada per la delegació de l'OCB. Les classes començaran el 4 d'agost i, com els altres anys es faran els dimarts, dijous i divendres a les 10 del vespre. També s'organitzaran classes per correspondència pels que no hi puguin assistir. És per persones que no hagin llegit ni escrit mai en mallorquí i en vulguin aprendre.

Divendres dia 25 de juliol Aires Sol·lerics d'OCB participarà al festival de balls i cançons mallorquines que organitza la delegació d'Algaida. Segons el *Sóller*, corren rumors d'un recital organitzat per la delegació d'OCB del grup UC on hi canta Isidor Marí i de Pio François que canta poesia, després no se'n diu res més.

L'any 1976 la delegació s'ocupa de demanar l'amnistia dels presos polítics. El 3 de gener, el *Sóller* du una nota informativa de la delegació de l'OCB de Sóller, signada pel delegat Francesc Lladó que demana l'amnistia dels presos polítics i s'alegra del programa del govern d'ampliació de les llibertats i demana l'autonomia del poble balear i demés pobles hispànics. El 24 de gener la delegació envia una carta al director del *Sóller*, signada per Jaume Albertí, Francesc Munar, J. A. Estades de Montcaire i Caterina Rul·lan demanant el dret legítim a la llengua i solidaritzant-se amb els treballadors tancats a l'església de Sant Miquel de Palma. L'Ajuntament, encara que tard, s'adhereix a la petició d'amnistia a la qual l'havia requerit la delegació.

Segueixen les conferències, Andreu Ferret parla sobre *Situació política present i futur*. La conferència s'ha de canviar de dia per manca de permís governatiu. El problema de cercar delegat encara no està resolt, Francesc Lladó ha hagut de partir a fer el servei militar a León i Jaume Albertí no vol seguir sent vice-president.

El 5 de juny 1976 el *Sóller* du una nota en pla humorístic: *L'Obra Cultural Balear de Sóller busca timonel*. Afirmar que l'OCB és molt tranquil·la i els directius la voldrien més moguda. "*Vista la renuncia de su delegado Francesc Lladó que está cumpliendo sus deberes militares en tierras leonesas, han decidido convocar una asamblea general de socios día 28 para entregar la delegación a un grupo de sollerics amantes de nuestra cultura autóctona que estén dispuestos a dar un buen empujón a l'Obra.*" L'única condició que posen és apreciar la llengua nativa i saber quin és el seu vertader nom. Els aspirants s'han de posar en contacte amb J. Albertí, J. A. Estades de Montcaire, Francesc Munar o Catalina Rul·lan.

Segon període de la delegació. Delegat Joan Antoni Estades de Montcaire

El 12 de juny OCB de Sóller torna repetir la convocatòria. Informa que la presentació de candidatures és fins al començament de l'assemblea. El 19 de juny l'OCB demana als candidats que tinguin ben clars els conceptes d'idioma i dialecte. El 26 de juny l'OCB fa un comunicat més extens i raonat animant la gent a presentar-se el dia 28. El vice-president Jaume Albertí no té intenció de seguir detenant el càrrec. Finalment el 3 de juliol es fa la Junta general. Només hi ha una candidatura i és proclamat delegat Joan Antoni Estades de Montcaire. A aquest mateix Sóller també hi ha una carta oberta del nou delegat que convoca a una reunió dia 9 de tots els patriotes. El 24 de juliol, la delegació comarcal de Sóller es dirigeix a tots els veïns de la vall. L'escrit va signat per J. A. Estades de Montcaire que fa una sèrie de demandes a favor de la democràcia i la llengua. Al *Sóller* de 31 juliol hi ha una entrevista a J. A. Estades de Montcaire, nou delegat de l'OCB. El mes d'agost la delegació saluda l'amnistia.

El 28 d'agost, organitzat per la delegació a Sóller de l'OCB, s'inaugura el que s'anomena "Cursillo de ortografia i gramàtica vernàcula" el dia de la inauguració es guarda un minut de silenci en memòria de Francesc Pérez, que malgrat el seu llinatge fou un gran enamorat del cultiu de la nostra llengua. El *Sóller* diu "Se personaron en el lugar de las clases, un buen número de alumnos de ambos sexos, deseosos de familiarizarse con la escritura de la lengua que hablamos en casa; esperándose que, en días sucesivos, aumenten las matrículas." Abans de la primera lliçó impartida per Jaume Albertí, mestre de Deià, el delegat de l'OCB pronuncià unes breus paraules de benvinguda per inaugurar, diu el *Sóller* "este nuevo cursillo para el aprendizaje de la correcta ortografía del idioma que nos han transmitido, verbalmente de padres a hijos y que trajeron las huestes catalanas de Jaime I de Aragón.". El delegat va demanar que es guardàs un minut de silenci en memòria de Francesc Pérez i Ferrer que feia poc que havia mort i del qual digué: "A molts de voltros sa mort d'En Francesc Pérez no els dirà absolutament res. A altres els recordarà

a un escriptor de s'Ajuntament. Però per noltros —per es sollerics que sentim amor per la llengua i els usatges de la nostra roqueta— el nom de Francesc Pérez mos du, a sa memòria, es record d'un ciutadà nostre; que, en els dies més negres per sa nostra cultura en que, la parla mallorquina, era perseguida no només per ses autoritats de s'Estat del qual érem i som ciutadans sinó que, també, ho era en els col·legis religiosos de sa nostra vall nadiva —perquè feia més fi *hablar en castellano*— sapigué mantenir dignament la llàntia viva del cultiu d'aquesta parla familiar nostra.” A continuació començà la primera classe que versà sobre l'estructuració del curset i fonologia de les vocals. Acabava la crònica el *Sóller* dient que les persones que volguessin encara es podien inscriure al curset.

El dia 7 d'agost el *Sóller* du informació d'un concert de piano a Fornalutx, patrocinat per la delegació de l'OCB i interpretat per Josep Mata i Grifol, jove català de 23 anys, de Piera, que feia el servei militar a Mallorca.

En aquests moments hi ha una sèrie de joves que, des de distints àmbits, i principalment des del setmanari *Sóller* duen a terme una campanya de defensa de la llengua i la cultura mallorquines. Són Jaume Albertí, principalment en el camp de l'ensenyament, Toni Oliver en el camp dels esports, Aina Colom, Joan Antoni Estades de Moncaire i Plàcid Pérez. Alguns també fan feina dins la delegació de l'OCB. Cada un d'ells comença a escriure al *Sóller* en mallorquí, no fent poesia o literatura, sinó sobre temes d'actualitat i de la vida quotidiana. Això du com a conseqüència que molts de lectors del setmanari hi estiguin en contra i que un tal “Grupo de defensa cristiana y patriótica” els amenaci de mort. L'actuació d'aquest grup la teniu més detallada a la comunicació de Jaume Albertí.⁴

El *Sóller* de 25 de setembre de 1976 deia que els dilluns dimecres i divendres seguia el curset de llengua vernacle. També donava compte que la Delegació Comarcal d'OCB havia enviat una circular als col·legis *Sagrados Corazones*, *San Vicente de Paül* i grup escolar *Reyes de España* i als presidents de les APAS respectives interessant la introducció de l'ensenyança gramatical i ortogràfica de la nostra llengua en totes les aules i cursos, ja des d'aquest mateix any escolar. Deia que el suggeriment havia estat en general ben rebut pel col·legi i que esperava que prest l'ensenyament de la nostra llengua en les escoles de la nostra vall fos un fet. També podeu trobar aquest tema ampliat a la comunicació de Jaume Albertí citada abans.

A partir de setembre de 1976 la delegació es comença a preocupar perquè les escoles de la vall introdueixin l'ensenyament de l'ortografia i la gramàtica de la nostra llengua. Així mateix expressa la fidelitat a les senyeres catalana i de l'antic regne de Mallorca en contra del nou estendard que diu que ha

⁴ A la comunicació de Jaume Albertí en aquestes mateixes jornades, hi podeu trobar més informació sobre la llengua catalana a la premsa, a les escoles i a l'Ajuntament.

inventat la Diputació. S'adhereix a la tasca patriòtica dels amics del túnel i es solidaritza amb la línia d'obertura del setmanari *Sóller* agraint el lloc preeminent que dedica a la nostra llengua. La delegació, conscient de la dificultat que suposa el que molts professors i mestres no saben el mallorquí, també ofereix ensenyar-lo per correspondència a totes les persones que ho desitgin. Jaume Albertí dedica una pàgina sencera del *Sóller* a una enquesta per saber què pensaven els directors de les escoles, sobre l'ensenyament de la llengua. Tots estan d'acord en la urgència d'ensenyar-la, menys El Convent que es nega a contestar absolutament cap pregunta.

Aquest mateix *Sóller* de 25 setembre de 1976 du un comunicat de la delegació de l'OCB en el qual creu convenient “1) Expressar la seva fidelitat a les senyeres catalanes i de l'antic Regne de Mallorca com a símbols històrics i legítims de la nostra illa, lamentant l'acord pres per la “Diputación Provincial de Baleares” d'inventar un nou estendard que no correspon als anhels autènticament sentits per cada una de les poblacions de les tres illes de nostre arxipèlag. 2) Manifestar la seva simpatia amb la tasca patriòtica progressista que pensa desenvolupar la nova “Associació d'Amics del Túnel” per a millorar, principalment, l'estat de les nostres carreteres. 3) Solidaritzar-se amb l'actual línia d'obertura del setmanari *SÓLLER*, agraint, a la seva estimada redacció la importància i el lloc preeminent que, en les seves pàgines i columnes, concedeix a nostra llengua materna.”

El dia 1 d'octubre de 1976 el *Sóller* du, a primera pàgina, el titular *La enseñanza de nuestra lengua. Continúa la campaña. Habrá Cursos por correspondencia*. Diu que la delegació de l'OCB ha enviat la circular al Col·legi Municipal de BUP i al mestre de l'escola de Fornalutx demanant la implantació de l'ensenyament de l'idioma vernacle. A més la delegació els demana que comuniquin, a totes aquelles persones que desitgin aprendre mallorquí per correspondència que es poden posar en contacte amb el delegat Juan Antoni Estades de Montcaire.

El 8 de desembre de 1976 la delegació de l'OCB a Sóller es manifesta sobre la cooficialitat de la nostra llengua amb motiu de la propera visita a Barcelona del president del govern Adolfo Suárez. Manifesta que espera la confirmació d'aquesta declaració a les províncies de la regió catalana i s'adhereix a la demanda del Consell de Gestió de la Ciutat en el sentit que la cooficialitat de l'idioma català hauria d'estendre's a l'àmbit de les nostres illes i del territori del país valencià, on és parlada habitualment amb les seves corresponents variants dialectals.

L'any 1977 la delegació torna demanar la cooficialitat de la llengua que ja està quasi resolta a Catalunya. Aconsegueixen que l'Ajuntament la demani per Mallorca. La delegació exigeix que sigui efectiva i, només ho serà, diu, si els administradors tenen l'obligació de saber-la i posa els exemples de Bèlgica i Suïssa. També es preocupen, des del *Sóller*, de promoure i donar notícia de

la possibilitat de registrar els nounats en català i de posar-se el nom en català.

La delegació també promou en aquests moments fer una demanda col·lectiva a l'Ajuntament perquè adopti l'acord de retolar els carrers en la llengua del país i amb el seu nom tradicional i popular. La gent pot signar les demandes a la delegació de l'OCB. Aquesta també convida els sollerics a assistir a la reunió de l'Assemblea Popular de Mallorca que presentarà l'avantprojecte d'Estatut d'Autonomia. Aquest any, al setmanari *Sóller* hi ha contínues polèmiques sobre la llengua, l'estatut i les banderes.

En el *Sóller* de 2 abril 1977, hi ha una carta al director signada per "Un balear a seques" referent a la bandera. Diu que la delegació de Sóller de l'OCB publicà a UH de 4 d'octubre de 1976 un comunicat en el qual expressava la seva fidelitat a les senyeres catalanes i de l'antic regne de Mallorca com a símbols històrics i legítims sentits per les tres illes. Mentre que ara en publiquen una al *Sóller* de 19 de març que considera la senyera com a símbol no exclusiu de Catalunya estricta, sinó com a símbol ample i generós, i l'anomenada bandera de Mallorca amb la franja morada i el castell com ensenya representativa de Mallorca. I demana si la delegació considera la bandera tricolor amb el castell com a representativa de tot el Regne o només de Mallorca. Finalment es demana "quines misterioses i estranyes directrius hauran seguit aquests obrers-culturals- balears (?) — sollerics per a convertir-se en empradors de la mentalitat castellana de fer-se seu aquell adagi foraster que diu "donde dije digo, digo Diego".

Davant les eleccions generals de 1977, la delegació manifesta la seva neutralitat. Però diu, que no pot ser neutral amb institucions i persones contràries a que tinguem un Estatut d'Autonomia, que la nostra llengua es digui catalana, que s'oposen a l'ús regular i freqüent d'aquesta llengua als medis de comunicació o els que volen que siguem província i neguen la catalanitat de la nostra cultura i història. No nega Espanya, però, abans de res, defensarà la identitat històrica i cultural dels pobles que formen les Illes Balears.

El *Sóller* de 25 de juny de 1977 du un comunicat de l'OCB que posa en coneixement de socis i veïns en general, que el passat dia 13 fou presentat a l'Ajuntament de dita ciutat un plec de signatures sol·licitant la retolació de carrers en llengua vernacle i amb la denominació tradicional i popular. Entre els signataris figuren persones pertanyents a totes les capes socials, així com un estol de compatriotes sollerics que tenen la seva residència habitual a Bèlgica. La delegació agraeix aquesta prova d'afecte a la nostra llengua i a les nostres coses i espera rebre noves adhesions a aquesta campanya.

L'estiu d'aquest any, Catalina Coll i Francesc Lladó imparteixen un Curset de mallorquí. Les classes són dilluns, dimecres i divendres al Casal de Cultura durant un mes. La primera classe la va donar Guillem Colom després d'una introducció del delegat. Colom parlà de l'origen, la història i les excel·lències de la llengua catalana que venim a aprendre suplint la falla de

les escoles que ens haurien d'haver ensenyat a llegir i escriure la llengua que parlam. Explica l'origen de les tres llengües hispàniques derivades del llatí que arriben a una completa divisió el segle XII amb variacions dialectals com la mallorquina. Comenta també la formació del romanç català partint dels estudis d'Antoni Rubió i Lluc. Explica que trobam la llengua catalana per primera vegada a les homilies d'Organyà, després a les cròniques de Jaume I i Ramon Muntaner, Desclot i Pere IV, seguidament a Ramon Llull, Bernat Metge, Joanot Martorell, Jordi de Sant Jordi, Ausias March. Aquests darrers formaren el segell d'or de les llengües catalanes. L'abandó de la llengua pels escriptors valencians provocà la desaparició de les lletres catalanes i el segle d'or de les castellanies. A pesar del decret de Nova planta i altres lleis que intentaven matar el català, aquest ha renaixut gràcies a poetes com Aribau, Verdaguier, el mallorquí Marià Aguiló i després Antoni M. Alcover, Pons i Gallarza, Salvador Galmés, Francesc de B. Moll i molts altres que han seguit cultivant la nostra llengua. Després Lladó i Coll comentaren l'estructuració del curset amb els alumnes. A la reunió que acabà quasi a mitja nit es comentà l'absència del Consistori i funcionaris municipals que havien estat convidats a l'acte. Els interessats encara es podien matricular i la matrícula era de 150 pts. Posteriorment hi ha un comunicat de la delegació de l'OCB que diu que, degut a l'èxit de matrícula del curset de mallorquí, les classes s'han hagut de traslladar al Col·legi Sant Vicenç de Paul. Conscients del moment que travessam conviden la ciutadania sollerica i especialment els que ocupen càrrecs públics a assistir a aquestes classes. Si sincerament som regionalistes la llengua pròpia és una part del pensament regional, no basta conversar en la llengua nadiua sinó que també és necessari saber-la llegir i escriure.

El setembre de 1977, 19 persones protesten perquè el programa de festes de Sant Bartomeu està escrit en castellà i demanen que això canviï i s'ofereixen per ajudar. Hi ha un atemptat contra la llibreria Marquès i una amenaça de bomba al teatre Alcazar, els enemics de la llengua i la cultura materialitzen els seus odis en la família Marquès de can Pinoi. Des del *Sóller* diuen que el primer document notarial bilingüe de Mallorca fou redactat a la notaria de Luís Ortega Costa de Sóller i animen a altres persones a seguir l'exemple.

El 15 octubre hi ha una nota informativa de la delegació. Comuniquen a tots els ciutadans que tenen consciència plena de la seva identitat col·lectiva que la delegació ha dirigit un escrit al rei Joan Carles i a l'honorable Josep Tarradellas celebrant la restauració de la Generalitat de Catalunya i fent vot perquè aviat tots els països catalans gaudeixin de la seva corresponent autonomia en "una Espanya democràtica, plural i solidaria."

El Sóller de 22 octubre diu que la delegació de l'OCB ha enviat una carta a l'Ajuntament de Sóller en la qual l'insta a la retolació dels carrers en llengua vernacle i amb denominació tradicional i popular. Suggereix per aquelles que no en tinguin, el noms de Llibertat, Progrés, Constitució, Drets humans,

Estatut d'Autonomia, Furs i costums, l'instador Crespí, Anselm Turmeda, Reis de Mallorca, Rei Jaume, Germanies, Joanot Colom, etc. És a dir, noms vàlids per a un sistema democràtic i plural. A Fornalutx li han suggerit els mateixos noms, a més dels de les Fundadores de la Puresa en record de les germanes fornaltuxenques, el Bisbe Nadal i Francesca Ballester també de Fornalutx.

Al mateix Sóller hi ha un comunicat amb el qual la delegació expressa el condol a la família per la mort de Miquel Arbona i Oliver cofundador de l'obra Cultural en un moment que semblava una empresa d'eixelebrats. La delegació rendeix tribut de respectuós record al consoci que des de les columnes del Sóller, i en unes circumstàncies no sempre afalagadores per la causa del nostre país, treballà en la divulgació dels nostres costums pairals i a l'enaltiment de la nostra llengua. I acaba dient que tant de bo tots els veïns sollerics tenguessin l'esperit patriòtic del que ja no escriurà més els seus *Glossaris* o les seves tertúlies. Seguidament hi ha un avís també de la delegació en el qual diuen que, conscients de la tasca històrica que sempre ha volgut assumir l'entitat, conviden a tots els sollerics —dignes d'aquest nom— a l'homenatge a Gabriel Alomar, polític i lluitador per la democràcia, mort a l'exili. Seguidament insta als sollerics de totes les creences i opinions a adherir-se a la Diada per l'Autonomia i que no oblidin que abans que espanyols són fills de les Illes Balears i Pitiüses.

Al *Sóller* de 29 octubre hi ha una nota en la qual el delegat de l'OCB convida el director, cap de redacció, col·laboradors i lectors del Sóller a la manifestació d'afirmació nacionalista i autonomista que es farà a Ciutat. Diu que l'autonomia i el recobriment de la nostra identitat ètnica i cultural no és patrimoni de cap colla política particular sinó obra de tots els que treballen per a l'assoliment de les llibertats democràtiques a les illes. No es tracta de separar-nos de la resta d'Espanya ni de convertir-nos en província de Barcelona, sinó simplement de ser fills d'una raça dreturera i forta i feels al Siau qui sou.

Tercer període de la delegació (1978-1981). Delegat Plàcid Pérez

A finals d'any, a la delegació de l'OCB, hi ha Junta General per crear el seminari d'estudis i investigacions sollerics Francesc Pérez, designar un consell directiu de la delegació i renovar els càrrecs existents. És elegit delegat Plàcid Pérez amb un ample programa d'activitats. Hi ha, com sempre, poca assistència. S'agraeix la labor de Joan Estades de Montcaire que havia salvat de la desaparició l'organisme. La delegació té 70 socis. El programa es basa en tres punts: 1) Lluita per la normalització de la llengua. El Servei de Traducció i Correcció de documents, totalment gratuït, ajudarà totes les persones que volen fer una carta privada, participació de nocces, necrològica, testament... Aconseguir una retolació dels carrers que perderen el seu nom tradicional i cursets de mallorquí a l'hivern i de més llarga durada. 2) Conservació del

patrimoni ecològic i monumental: lluita contra la cantera Es Forn del Guix; reivindicació de l'Oratori de Santa Caterina del Port; i projecte d'una guia turística monumental de Sóller. 3) Redescoberta dels nostres homes i la nostra història: Arxiu històric municipal de Sóller i fitxer d'escriptors sollerics. Aquest tercer i darrer punt és el que després hauria de prendre el nom de Seminari Francesc Pérez i Ferrer.

El 19 de desembre, Vicenç Terrassa escriu un article demanant al *Sóller* que faci setmanalment una pàgina amb la capçalera *Obra Cultural Balear*, en la que cada setmana hi trobassin treballs històrics i seccions anecdotàries, divulgacions lingüístiques, gramaticals i poètiques sense oblidar les glosades. El 24 Bartomeu Colom escriu un article al *Sóller* sobre el nom del carrers, parla de l'informe que ha lliurat la delegació i diu que els noms que es demanen no són nous sinó la recuperació dels antics.

A principi del 1978 el *Sóller* fa una entrevista al nou delegat Plàcid Pérez, col·laborador del setmanari, cronista de la informació local en mallorquí i corresponsal a Sóller de Radio Popular. Pérez afirma que els tres objectius de l'OCB són lluita per la llengua, per la natura i per l'autonomia. El seu programa de treball en parteix. Ell i Jaume Albertí faran un curset de mallorquí els mesos de febrer i març perquè hi ha gent que l'estiu no hi pot assistir. Parla i explica el servei de traducció. Ell, J. F. Rullan i J. Estades es proposen fer un expedient sobre recuperació de noms de carrer. També parla de la normalització del nom dels infants acabats de néixer. Desgraciadament als jutjats i a l'església encara s'inscriuen en castellà. OCB ha fet gestions amb el jutjat per posar un cartell informatiu però ho han denegat, ara ho demanaran a l'església. També fa gestions amb el ferrocarril per posar la benvinguda als turistes que hi ha a l'estació en mallorquí. Proposa fer un llibre amb les biografies dels fills il·lustres. Entrar en contacte amb les escoles per fer conèixer la cultura mallorquina. Faran tres conferències dedicades a pares, alumnes i professorat que seran el pròleg d'un dossier educatiu per l'ensenyança de i en mallorquí a totes les escoles.

El mes de febrer de 1978 es fan les tres conferències. La primera la fa Aina Moll i tracta sobre origen, noms i extensió de la nostra llengua. La segona va a càrrec d'Isidor Marí, hi assisteixen 40 persones. Explica la situació de la nostra llengua dins els distints grups humans que formen la societat mallorquina, i el per què ha arribat a aquesta situació. La tercera *Dificultats de la nostra llengua avui: Cap a una escola mallorquina* la fa Jaume Albertí. També projecten la pel·lícula *La ciutat cremada* en versió original en català. La presenten Plàcid Pérez, Jaume Albertí i Josep Maria Llompарт. El mateix mes de febrer, al *Sóller* hi ha una carta de Jaume Socias des de Brusel·les animant els membres de la delegació de l'OCB de Sóller.

El 8 d'abril Jaume Albertí escriu un article al *Sóller* en defensa de l'escola Mata de Jonc i convida les escoles mallorquines a imitar-la. El 13 de maig

apareix un article del delegat sobre el nom dels carrers. La delegació ha donat per acabat l'avantprojecte de recuperació de noms dels carrers que està a exposició pública al domicili del delegat.

El *Sóller* informa que, a la fira passada, només hi hagué banderes de l'Estat espanyol i no n'hi hagué de mallorquines, però Toni Oliver ha ofert 12 banderes mallorquines i el batle Soler ha dit que les posarien als llocs més cèntrics per Sant Bartomeu.

La delegació protesta perquè el programa de la fira ha estat fet en castellà i dóna les raons perquè sigui fet en mallorquí, recorda el servei de traducció que tenen. S'aconsegueix que el tren posi la benvinguda en mallorquí. A finals de juny Pérez, Estades i J. F. Rullan lliuren al batle l'expedient de recuperació dels noms que havia estat a disposició dels sollerics, però només tres l'havien consultat i només s'afegiren dues peticions a les de l'OCB.

El 8 de juliol s'anuncien al *Sóller* les 67 hores d'animació cultural pel mes d'agost. Vicenç Pérez i Miquel Bover són dos dels organitzadors. Van destinades a tothom a partir de 10 anys. Esperen els joves i tots els sollerics i mallorquins que hi vulguin participar. Hi ha llits i lloc per dormir pels que vinguin de fora. La majoria de conferencians i professors són sollerics. Es farà els capvespres, dos cursets d'una hora i mitja, una hora per anar a sopar i després espectacles. La idea és de fer a un poble les coses que normalment es fan a Palma com l'Escola d'Estiu per mestres, perquè fins llavors només s'havien fet coses d'aquesta categoria a Ciutat. Hi ha moltes activitats: Dos tallers, un de tècniques d'impressió i un de ceràmica. Dos cursets de català per iniciats i per a principiants. Un curs de balls mallorquins, conferències d'ecologia, literatura, història, un cicle de cinema fòrum, un de cant popular i teatre, teresetes i espectacles. Conferència de Josep Maria Llompart sobre *Literatura contemporània de 1900 a 1975*, Miquel Ferrà i Martorell disserta sobre *Història de l'Art a Sóller*, Miquel Ballester parla sobre *Climatologia del Mediterrani* i Antoni Serrà sobre Gabriel Alomar. El grup de teatre de Bunyola interpreta *Siau benvinguts* d'Alexandre Ballester. Cucorba representa la rondaia mallorquina *En Joanet d'es flabiol*. També hi ha balls mallorquins, una excursió i teresetes per a infants pel grup Drac-Mans. Hi ha 70 inscrits, quasi tots sollerics i algunes catalanes que estuegen aquí. Agraden molt les activitats de nit.

El 23 setembre, la delegació avisa que hi ha particulars que tenen dos llibres d'actes de l'Ajuntament del segle XVI i que ho denuncià.

El 14 d'octubre hi ha una enquesta de l'OCB de Sóller. Diu que l'ensenyament de la nostra llengua és inqüestionable. Posa en titulars que el 85% de l'alumnat parla mallorquí i sols el 2% no l'entén. 12,24 % entenen el mallorquí però no el parlen.

El 24 de febrer de 1979 l'OCB de Sóller informava que distribuïa gratuïtament la lliçó inaugural dels cursos de llengua del curs 78-79 de

Francesc de Borja Moll amb el títol de *Llengua o dialecte?* que havia editat el Consell General Interinsular. En feia un petit resum.

Dia 2 de març, patrocinat per l'OCB de Sóller i confeccionat pel GOB, es presenta el muntatge audiovisual sobre la Dragonera. El 29 de juliol de 1979 l'OCB de Sóller organitza un homenatge al poeta Guillem Colom Ferrà.

El 21 de juliol en una pàgina del *Sóller* dedicada a l'OCB es convoca la segona edició de les 67 hores d'animació cultural. Hi ha cursets de murals de terres i graves, tapissos i macramé, expressió corporal i maquillatge teatral amb una durada de 5 classes i els de Català i Ball de bot amb deu classes i dos nivells cada un. Els primers es faran de 6 a 7 i els altres de 7 a 9. Les conferències començaran a les 10 del vespre i n'hi haurà una cada dia amb els temes: Història, autonomia i economia, Para-normalitat i màgia, i Mediambient. El divendres a la mateixa hora hi haurà un espectacle, teatre o cançó. Dues excursions a peu a la font del Joncar i al Puig Major i una tercera en bicicleta. Els professors i conferencians són Maria Elena Ballester, Guillem Bernat, Jaume Ensenyat, Joan A. Estades de Moncaire, Francesc Lladó, Antoni Mateu, Caterina Coll, Lluís Aspiroz, Miquel Alenyar, Damià Pons, Joan Miralles, Sebastià Serra, Lleonard Muntaner, Lluís García Ruiz, Joan Bruno i Pere Noguera. Comparant amb l'any passat hi ha un esforç per popularitzar aquests actes que es concreta en que n'hi ha més realitzats al carrer i la temàtica és menys elevada que l'any anterior. S'intenten recobrar una sèrie de tradicions del nostre poble perdudes anys enrere com la festa pagesa, el tir amb bassetja o l'excursió al Puig Major. Tot i això, reconeixen que el treball de recuperació de la cultura popular està molt endarrerit i necessita una activitat continuada i l'esforç de tots. S'hi matriculen una seixantena de persones sense contar les que assisteixen a actes esporàdics. Joan Miralles parla del *Qüestionari sobre història i cultura* i també de *Màgia espiritisme i mal bocí*, Tomeu Colom d'*Autonomia a les Balears*, Joan Bruno d'*El medi marí al Mediterrani*. Hi ha teatre: *La fira de les banyes*, tres entremesos del segle XVIII pel grup de teatre de Bunyola, *El dimoni cucarell* del grup Cucorba, gratuït per tothom i *Ca na Paca... i sense llum* del grup del Coll d'en Rebassa. El taller de plàstica es fa a la plaça i es totalment gratuït i hi pot participar qui vol. També fan una excursió amb bicicleta i xerrada, de Joan Oliver, sobre aquest esport.

El 9 d'agost el *Sóller* publica *Per la unitat de la nostra llengua*, escrit en defensa de la normalització del català, per evitar la confusió que pot dur una errònia interpretació del Decret de Bilingüisme, dirigida al President del Consell General Interinsular. El *Sóller* de 15 de setembre du un editorial sobre *El decreto de bilingüismo* en el que es felicita de l'aprovació pel Consell de Ministres del que permetrà introduir la nostra llengua a les escoles. Miquel Marquès diu que el principal entrebanc serà fer entendre a la gent que la llengua té el nom de catalana i que el mallorquí és un dialecte com el solleric.

El Sóller de dia 5 de gener de 1980 es fa ressò de la primera celebració

a Sóller del dia de la conquesta de Mallorca promoguda per la Comissió de presidència de l'Ajuntament. Hi assisteixen les autoritats, alguns polítics, funcionaris, directius de l'OCB... La banda de música interpreta La Balanguera.

El 16 de desembre de 1981 hi ha la presentació per part de Plàcid Pérez, delegat de l'OCB a Sóller, del llibre *Ses sínies a Sóller* de Miquel Bover, Pere Crespí i Vicenç Pérez i de la pel·lícula amb el mateix títol de Xim Buades. L'OCB ha subvencionat les despeses de la pel·lícula.

A partir d'aquí ja no trobam més actes de la delegació de Sóller que degué desaparèixer. Bartomeu Colom que, en aquells moments estava a la Junta Directiva de la de Palma s'encarregà de passar els socis de Sóller a Palma i de lliurar els llibres a la central. Fruit d'això, encara trobam el 1982 dos actes que estan patrocinats per l'OCB, però ja no diu que sigui la de Sóller. Feim referència a la II mostra de llibres en català dedicada especialment al llibre infantil i juvenil feta del 12 al 23 de maig de 1982, organitzada per l'OCB i la llibreria Calabruix i a la projecció de les pel·lícules documentals *Arquitectura Modernista* i *Tramuntana* acompanyada de la conferència *El modernisme a Sóller*, a càrrec de Miquel Ferrà i Martorell, el 23 agost, patrocinats per l'OCB.

El 1983 el curs de català l'organitza l'Ajuntament i el Casal de Cultura es torna convertir en el lloc on es fan actes a favor de la llengua, l'autonomia i la cultura. També la creació, el 1982, de l'Associació Sollerica de Cultura Popular representarà una institució en defensa de la llengua i la cultura, que a partir de 1988, es farà a Can Dulce. Precisament aquesta entitat rep l'any 1998 el premi 31 de desembre de mans de l'OCB i es converteix, a partir d'aquell moment, en Entitat Amiga i ha fet, fins el 2011, les funcions de delegació, ajudant a la central de Palma en les seves campanyes a Sóller.

Aquesta és, molt resumida, part de la història de la nostra llengua i de la delegació de l'OCB a Sóller. El passat és passat i no es pot canviar, però pot constituir per nosaltres una magnífica lliçó de futur. Amb ella hem d'aprendre que, en les circumstàncies més dolentes, i les del temps del franquisme ho eren, podem tirar cap endavant sempre que estem convençuts del triomf. Ara necessitam posar-nos-hi una altra vegada. L'OCB té un lloc a Sóller ben digne, però només posant-nos tots a fer feina podem albirar aviat aquest futur prometedor que tots desitjam. L'OCB necessita socis i gent que treballi. Encara son massa pocs, però també ho eren aquells que començaren en plena dictadura franquista i, a poc a poc, i fent molta feina, arribaren a aquelles dues edicions de les 67 hores d'animació cultural que encara ara ens fan enveja. Si ens ho proposam podem arribar tan lluny com ells i demostrar que Sóller ha estat, és i serà un poble que estima i defensa la seva llengua, la seva cultura i el seu paisatge.

APUNTS SOBRE LA RECUPERACIÓ DE LA LLENGUA CATALANA A SÓLLER DURANT LA TRANSICIÓ 1970-1990

Jaume Albertí Sastre

Resum

La disminució de la presència de la nostra llengua a l'administració i a l'escola duta a terme pel nou Govern del Partit Popular sorgit de les Eleccions Autonòmiques del 2011 ha trencat el consens de tots els partits (inclòs l'anterior PP) aconseguit amb la Llei de Normalització Lingüística de les Balears de l'any 1986. La nova Llei de la Funció Pública arracona el català, fent-lo només un mèrit per als funcionaris i no un requisit, com ho segueix essent el castellà, i la disposició que els pares d'alumnes puguin escollir la primera llengua de l'ensenyament talla la immersió lingüística dels centres educatius i divideix els alumnes en grups per raons de parla. Que uns actuals governants disminueixin la defensa i promoció de la seva pròpia llengua, que és la seva pròpia Mallorca, Menorca i Pitiüses, ha obligat a nombroses entitats i ciutadans de les Illes a manifestar-s'hi en contra durant tot aquest any 2012, encapçalats per l'Obra Cultural Balear. Aquesta situació també ha obligat als qui han treballat per la llengua catalana durant dècades a recordar que la recuperació del català a Sóller i a Fornalutx i a tots els altres pobles de les Illes, va constituir una feïnada, sobretot en les dècades possibilistes de 1970 i de 1980, els anys de l'anomenada Transició Democràtica. Per això és oportú estudiar i enllistar les passes normalitzadores que es varen fer a la nostra vall. La premsa local i la lectura de periòdics i llibres, l'ús escrit i oral a les escoles, la iniciativa pública a ajuntaments i entitats autonòmiques i les empentes en el món de la cultura treballaren de valent, aconseguint que les noves generacions se'n sensibilitzassin i sumassin passes cap endavant i no cap enrere. Facem història apuntant els escalons més significatius de normalització lingüística dutes a terme a Sóller, sense pretendre que aquesta comunicació sigui un complet i exhaustiu treball, però sí un crit sensibilitzador.

El 1975 Francesc de B. Moll convida al "Sóller" a informar en català

Pregunta: ¿Com es passà d'un premsa local en castellà i una lectura quasi exclusiva de llibres en espanyol a dos setmanaris en català i una major presència lectora en la nostra llengua? Resposta: Amb iniciatives particulars d'utilitzar el català per part de col·laboradors del llavor únic periòdic local, el "Sóller", i amb les envestides de nous lectors de llibres en la nostra llengua, entrenats a la premsa i formats a les escoles.

Durant tota la ja seva llarga història, el setmanari "Sóller" s'ha distingit per la defensa i utilització de la llengua catalana. Tant el seu fundador, Joan

Marquès Arbona, com el seu fill, Miquel Marquès Coll, obriren les seves planes a la intel·lectualitat illenca i de tota l'àrea del paísos de parla catalana perquè s'hi expressassin. La secció literària "De l'Agre de la Terra" en fou la millor bandera. Els primers anys del franquisme es tallà la possibilitat de publicar qualsevol article en la nostra llengua, en que fos de caire cultural, i posteriorment, tira a tira, la censura hi permeté alguns escrits literaris. Així i tot s'ha de dir que tant en èpoques de llibertat d'expressió com en les de prohibicions de la llengua mai el "Sóller" va fer la informació en català, només l'opinió i la literatura. Fins i tot Miquel Marquès sempre hi escriví l'editorial.

Però a partir dels inicis dels anys setanta, últims dels franquisme i quan ja el "Sóller" ja és editat per Pere Serra, alguns col·laboradors comencen a fer alguna informació en català. Joan Estades de Moncaire és el primer. En la seva secció "Els Vuit Vents", signada amb el pseudònim Jaurés, ja combina castellà i català i jo mateix pel setembre del 1973, treballant de mestre a Deià, faig la crònica del petit poble veïnat en la nostra llengua. Aquest mateix any, pel desembre, les planes del periòdic serveixen perquè una iniciativa demani al Ferrocarril de Sóller que retoli també en català els cartells de benvinguda de l'estació de Sóller que ja hi estaven en castellà, anglès, francès i alemany. S'aconsegueix! Per l'abril del 1975 el "Sóller" inicia una nova secció còmica d'opinions i succeïts populars: "En Toni Tap", escrita per mi amb article salat per així introduir a poc a poc el català des de la vessant més dialectal i mallorquina. I el gran bot per augmentar la presència de la nostra llengua en les notícies es produeix el desembre d'aquest any esmentat.

Primera portada informativa tota en català del setmanari "Sóller" el 1975 en motiu del nomenament de Francesc de Borja Moll com a Doctor Honoris Causa de la Universitat de Barcelona.

La primera portada informativa tota en català del setmanari "Sóller" és la del 6 de desembre del 1975 per comunicar el nomenament de don Francesc de Borja Moll com a Doctor Honoris Causa per la Universitat de Barcelona. Aquest nombre del periòdic solleric, el 4629, dedica unes pàgines a destacar la labor extraordinària de la persona que més ha treballat i defensat la nostra llengua, sobretot durant els llargs 40 anys de dictadura franquista. Articles de Miquel Marquès, Andreu Arbona, Guillem Colom, Manuel Picó i Miquel Arbona lloen la constància i la tasca científica i popular del filòleg que acabà el Diccionari Català Valencià Balear iniciat per Mossèn Antoni Maria Alcover, que posà en marxa l'Editorial Moll dedicada a llibres en català, que fundà l'Obra Cultural Balear, que popularitzà per la radio les rondalles, que impartí les primeres classes de català... En el mateix "Sóller" i a pàgines centrals hi ha una entrevista signada per mi a Francesc Moll que du per títol una frase seva: "Quan s'escola sigui mallorquina sa cultura serà mallorquina". A l'entrevista, entre altres, fa aquestes sucoses manifestacions sobre la nostra llengua, en aquells anys setanta transcrits en article salat i dites mallorquí per ajudar a fer més natural i proper el pont del castellà al català:

"Ses dificultats van ser principalment de censura i també que es poble no estava acostumat a llegir en sa nostra llengua. (...) En conservar es mallorquí es pobles tenen s'avantatge de poder ser conservadors, i així com altres vegades ser conservador és un defecte, en aquest cas és una virtut. (...) Indubtablement sa nostra llengua entrarà a través de s'escola, però aquesta escola mallorquina s'haurà de combinar amb una ràdio, televisió i premsa que són altres elements de sosteniment d'una llengua. (...) S'al·lot hi hauria de començar s'escolaritat per a després introduir es castellà i altres llengües. S'ha d'anar cap es castellà des de sa llengua pròpia. (...) Hi ha, per exemple, una discriminació dins s'ensenyament. No obliga a ningú a aprendre es mallorquí. (...) Per altre costat, ensenyar es castellà és obligatori. (...) Si ensenyar sa llengua pròpia no és obligatori, naturalment per sa llei des mínim esforç sa gent no l'estudia. (...) Me demana per què no es fa sa informació en català i no només ets articles literaris? I per què no ho fan? A veure si ho comencen a fer en el "Sóller". Seria una gran cosa. Si sa crònica fos interessant la llegirien en mallorquí encara que diguessin que no l'entenien."

I aquesta convidada de Francesc de Borja Moll que la premsa informi en català serà la definitiva envestida per normalitzar quasi tot el setmanari en la nostra llengua perquè els col·laboradors i informadors del "Sóller" s'hi aniran sumant tira a tira. Però abans subratllem dos escrits del setmanari, comentaris sobre la nostra llengua, del mateix desembre del 1975.

Joan Estades de Moncaire dedica uns versos "a l'infatigable lluitador Francesc de B. Moll, nou doctor de la Universitat Central del Cap i Casal de Catalunya" i on fa una crida i defensa de la llengua:

“Aquest país és de tothom,
en la seva llar caben tots.
Però aquest país, abans de tot,
és el nostre país.

Les seves tradicions
són les nostres tradicions;
la seva gent
és la nostra gent
i la seva llengua
és també la nostra llengua

Volem que la seva llei
sia la nostra llei

que la seva llibertat
sia la nostra llibertat

Però si una externa ventada
volgués imposar-li
lleis i costums forasteres,
amb màscares cosmopolites,
enmig de l'amargor
de l'esclavatge
al menys la seva parla
conservarem,
indòmita i neta,
com una senyera
de sa dignitat.”

Miquel Marquès Coll, director, fa una editorial sobre un decret del BOE (Butlletí Oficial de l'Estat Espanyol) que regula l'ús de les llengües anomenades regionals. En ella MMC s'anima d'aquesta primera passa.

“Esta disposición no acierta a reconocer a los idiomas vernáculos aquel grado de importancia (...) pero constituye un primer paso. (...) Los que hemos estado obligados a expresarnos en el “idioma del imperio” (...) apreciamos ahora este actual reconocimiento explícito (...) se podrá ir recuperando el terreno perdido en épocas recientes y ganar de nuevo posiciones necesarias.”

Recordem que el mes anterior, el novembre del 1975 havia mort Franco, el dictador, i les Corts havien proclamat rei Joan Carles I. La Democràcia està per fer.

Durant el 1976 distintes seccions del “Sóller” se sumen a la recuperació del català escrit. El mes de febrer la secció “Pupitre” d'educació i signada per mi hi fa la primera crònica titulada “Concentració escolar en es Puig”, informant sobre el futur nou col·legi comarcal. Ocupa portada a quatre columnes i una pàgina interior. El mateix mes la ja esmentada secció de Joan Estades de Moncaire, “Els Vuit Vents”, signada Jaurés, destaca la visita del nou rei a Catalunya. Allà hi fa el primer discurs en català pronunciant clarament un “Visca Catalunya”. Seleccionam algunes frases d'en Joan:

“Ens hem emocionat davant el fet que la nostra llengua materna ha estat emprada, públicament, en un acte oficial després de més de tres segles, pel descendent directe d'aquell Rei que es deia Felip V i successor al mateix temps de l'home (Franco) que ha governat amb poder total l'Espanya per espai de quaranta anys. (...) I que és arribada l'hora d'exigir -amb respecte sí, però també amb energia- l'estatut d'oficialitat per l'idioma que ha bressolat la nostra infantesa, amb el qual

ens expressam diàriament en les nostres relacions a casa i al carrer. (...) Per de prompte no notam aquí (Mallorca) l'interès pel fet lingüístic com a la Catalunya peninsular.”

Pel juny, el llavor molt actiu col·laborador del setmanari, en Joan Estades de Moncaire, és també el primer que s'anima a escriure en català la primera crònica d'un Plenari de l'Ajuntament de Sóller. Són tres quarts de pàgina que obliguen al lector, avesat a llegir la informació en castellà a passar-se, cada vegada més, al català. Ara bé, les portades i pàgines en castellà encara són majoritàries.

I pel setembre alguns es desesperen d'aquest gir lingüístic i democràtic i és quan l'autoanomenat “Grupo de Defensa Cristiana y Patriótica” difon unes quartilles amenaçant de mort als joves escrivans del “Sóller”:

“Menos mallorquín y más cultura patriótica española. (...) Los Toni Tap, Estades de Montcaire, J. Albertí, Ana Colom, Toni Oliver, Agustín Serra, Jaurés y demás puercos comunistas que tanto hablan de estupideces democráticas (...) tienen sus días contados.”

D'aquest fet el setmanari ni tan sols en fa notícia pròpia, la reproduïx de “Última Hora”, i el director Miquel Marquès en unes declaracions a l'esmentat rotatiu qualifica al grup de: “jovenzuelos, hijos de papá, que no tienen preocupaciones de verdad”. Setmanes abans també hi havia hagut un avís de falsa bomba al cinema Fantasio a l'hora de presentar la ideologia socialista, puix els partits polítics ja es comencen a posicionar després de 40 anys de dictadura.

El 1976 es tanca molt positivament pel català. Pel novembre, la incorporació al Setmanari “Sóller” del jove Plàcid Pérez, recuperant les planes de “Crònica Local”, ara en català, llevat encara d'alguna notícia es castellà, decanta definitivament molt les notícies del periòdic cap a la utilització de la nostra llengua. L'investida ja ha pres força.

I la dècada 1980-1990 el periòdic ja consolida el català. Toni Oliver, l'octubre del 1981, hi inicia els esports i el segueix després Joan Oliver. Pel març del mateix any Pere Vicens i Vicenç Pérez s'afegeixen a l'equip d'escrivans amb la nostra llengua i després altres s'hi passeen com Aina Colom o Vicenç Terrassa.. Això sí, màxima deferència pels col·laboradors castellans que hi escriuen aportant notícies, com Nicolás Díez de la Cortina i Mari Vázquez. Apuntem com a important passa que l'any 1983 un estudi quantifica que el 37'5% del setmanari està escrit en català i va en augment.

L'any 1985 la campanya de normalització lingüística del PP de Gabriel Canyelles potencià la presència del català.

A partir d'aquí el "Sóller" fa rendibles aquests esforços. Dues mostres. El febrer del 1985 es presenta la Campanya de Normalització Lingüística pel conseller de Cultura de la jove Comunitat Autònoma, Francesc Gilet. Per a la zona sud-oest de Mallorca es tria Valldemossa com a seu. Hi són presents ajuntaments de la serra de Tramuntana: Valldemossa, Esporles, Bunyola, Calvià, Andratx, Banyalbufar i Fornalutx. Falta, entre alguns altres, representació de l'Ajuntament de Sóller, però per compensar hi va el "Sóller", únic periòdic de la zona i ja molt escrit en català. El conseller informa que hi ha 35 milions de pessetes a gastar en: cartells, reciclatges, vocabulari, material audiovisual, subvencions, activitats en català dels ajuntaments, etc. Recollim un fragment sobre educació de la crònica:

"Acabada la presentació de F. Gilet, es dona la paraula als representants dels ajuntaments. Un regidor de Bunyola apunta que "és trist que mentre es fan esforços com aquesta campanya no es posi més esment a s'escola, on sa nostra llengua se troba en mala situació. S'Ajuntament de Bunyola ha de pagar es professor de català perquè cap mestre el pot ensenyar". El conseller li recorda que en té sa culpa l'Administració Central que no contempla que els Concursos de Trasllats del professorat facin exigència del coneixement del nostre idioma."

I el juliol del 1985 la catalana TV3, que des de fa només dos mesos ja es pot veure a Mallorca, desplaça expressament un equip mòbil a la nostra ciutat per cobrir els actes del centenari del setmanari i entrevistar a Miquel Marquès. El "Sóller" publica una sentida carta de felicitació de Francesc de Borja Moll.

El maig del 1983 una pàgina del "Sóller" informa d'una enquesta socio-lingüística feta pels organitzadors de la III Mostra de Llibres en Català. Consultades les dues llibreries de la població, Calabruix i Marquès, aquestes informen que un 25% de llibres que es venen ja són en català (control anual del juny del 1981 al juny del 1982). No es té en compte el llibre d'estudi escolar i amb aquests el percentatge baixaria sensiblement. L'enquesta consulta la Biblioteca de "La Caixa" que informa que un 50% de lectures i consultes empren llibres editats en català. (75% en català si és infantil i un 80% en castellà si és científic).

Escola en català: La Caritat necessita dues envestides, 1979 i 1986

Pregunta: ¿Com es passà d'una escola exclusivament en castellà a una escola vehicular en català? Resposta: De mica en mica, amb unes poques hores setmanals de català als grans o fent mallorquines les aules dels més petits.

Durant el franquisme tot el que no fos castellà i en castellà estava prohibit i perseguit. A un "Centro de Colaboración Pedagógica" celebrat al Fossaret (reunions trimestrals de tots els mestres de la comarca iniciades el 1957 i treballades tota la resta d'anys de la Dictadura) l'inspector remarcà que en tot moment el mestre ha de parlar l'espanyol. Ara, així i tot molts mestres explicaven en mallorquí encara que la tasca i els llibres fossin en castellà. L'oratòria del mestre era surrealista, el "castellorquín":

"Es complemento directo respon a sa pregunta ¿qué es lo que? Per exemple a sa oración: El niño canta una canción, jo me deman ¿qué es lo que canta el niño? I sa resposta és: una canción. Es complemento directo és: una canción. Entès Miquel?

L'any 1970 el Llibre Blanc de l'Educació del ministre Villar Palacé i en la reestructuració de l'ensenyament en EGB, s'esmenta per primer pic, genèricament, que les altres parles regionals podran ser introduïdes i estudiades dins l'aula. Això m'anima i anima als pares a iniciar a Deià, on hi acabat de desembarcar de mestre el 1972, a impartir classes de català als alumnes majors, encara que el MEC no hagi desenvolupat cap decret-llei, en Franco encara sigui viu i no tinguem democràcia ni autonomia balear. Són dues hores setmanals, convidant també a les nines de l'escola de Ca ses Monges Franciscanes a participar-hi. Anteriorment a mi, Matilde Girbent a ses Marjades ja mostrava a llegir en mallorquí i posteriorment algun col·legi, puntualment, hi dedica alguna hora. A la revista escolar "La Bona Vista" de Deià ja publicam pàgines en català i l'any 1976, quan els deianencs

majors passen al col·legi Es Puig, començ ensenyament en català a la resta d'assignatures amb el alumnes dels quatre primers cursos d'EGB que han quedat amb mi. Queda reflectit a la nova revista "Sa Barrera Rompuda".

Aquest mateix any, pel gener, i ja amb un rei i no un dictador com a Cap d'Estat, el "Sóller" publica una proclama titulada: Principis generals per a un avant-projecte d'alternativa democràtica de l'ensenyament a les Balears. Entre altres punts diu:

"Per arribar a la normalització total i absoluta en l'ús del nostre idioma i aconseguir la reforma democràtica de l'ensenyament, EXIGIM, la proclamació de la co-oficialitat de la llengua catalana a les Illes i la resta dels Països Catalans. (...) Ens fem solidaris de les demandes de les llengües gallega i euskera."

També el nostre setmanari publica, pel novembre del 1976, una enquesta adreçada als col·legis sollerics demanant quin és el grau d'implicació de cada centre amb la introducció de la nostra llengua. Matilde Girbent, directora del Puig, informa que s'imparteix una hora setmanal de català a Segona Etapa d'EGB (6è, 7è i 8è: 246 alumnes) i afirma que el coneixement de la nostra cultura, de les nostres costums i de la nostra història té tanta importància com la llengua. És aposta que també Catalina Bernat imparteix classes de ball mallorquí. Apolònia Serra, superiora de Sant Vicenç de Paül, declara que són dues les hores setmanals als tres nivells de Segona Etapa, 170 alumnes, i subratlla que també cal fer conèixer molts aspectes de la nostra cultura. Josep Maria Alcover, director del Col·legi Municipal de BUP, diu que no es fan classes de català per manca de mitjans econòmics, però que s'hauria de fer tot l'ensenyament en català. Aleix Vallespir, superior del Sagrats Cors, no respon a l'enquesta.

Dos anys després, per l'octubre del 1978, una altra enquesta de l'OCB de Sóller quantifica que el 85'64 per cent dels estudiants de Preescolar i EGB de la comarca entén i parla el mallorquí i que només 34 alumnes de 1.577 no l'entenen. Per tant conclou que l'ensenyament del nostre idioma és inqüestionable. Aquest mateix mes una editorial conjunta de la Premsa Forana titulat "La nostra llengua a les escoles" es congratula que a Catalunya l'ensenyament del català ja és oficial pel BOE del 23 de juny i demana que la propera autonomia balear també l'incorpori. Aquest 1978 dues revistes escolars solleriques ja publiquen pàgines en català: la relliscadissa "Informació i Comunicació" del BUP Municipal feta pels alumnes i "La Nostra Veu" de la Caritat.

En aquests primerencs anys d'ensenyament del català de tant en tant sorgeix la polèmica de si ensenyament del mallorquí o del català. La que es perllonga més en el temps al "Sóller" és la protagonitzada per Juan Daniel Pascual Castañer, president de l'Associació de Pares del Puig, que ho vol posar

a votació en assemblea de pares. El talla, sabent nedar i guarda la roba, la mateixa directora del col·legi, Matilde Girbent. Puntualitza que el seu títol és Professora de Llengua Catalana i que Es Puig ensenya es mallorquí respectant la gramàtica catalana.

A principi de curs de l'any 1979 la valenta i arriscada directora del col·legi de Sant Vicenç de Paül, Catalina Alemany, vol posar en marxa, a tot nivell i de manera oficial, l'ensenyament del català i en català a la Caritat. Es fonamenta en el Decret 2.193/1979 de l'Estat Espanyol per la qual s'incorporen a l'ensenyament les modalitats insulars de la llengua catalana i la seva cultura.

"En los centros docentes de Preescolar, Educación General Básica y Formación Profesional de Primer Grado de las Islas Baleares se incorporará de forma obligatoria (...) la enseñanza de la lengua catalana (...) se podrán desarrollar, cuando se dispongan de los medios adecuados para ello, programas en lengua castellana o catalana correspondiendo la opción a los padres de los alumnos."

A la religiosa la iniciativa li surt el tir per la culata perquè els pares d'alumnes la fan tornar enrere al trobar el bot massa gros de fer-hi totes les matèries. I a partir d'aquí els col·legis i el professorat de la comarca mesuren millor les passes fent una introducció gradual del català a cursos i assignatures. També les noves lleis i normatives que sorgiran després facilitaran més els camins normalitzadors.

El 1983 un informe socio-lingüístic sorgit arrel de la III Mostra de Llibres en Català fa llista de les hores dedicades a aquesta llengua a cada escola. Als parvularis, sobretot estatals, i essent un ensenyament bàsicament oral i molt poc escrit, depèn de si la mestra és mallorquina o castellana. A EGB, FP i BUP (comparant-ho amb l'enquesta del 1976 comentada abans), ha augmentat la presència del català i ja és a tots els nivells manco als Sagrats Cors, on en canvi els alumnes majors, del 1983 al 1985, treballen una revista feta tota per pells i on ja hi ha alguns escrits en català..

A la escoles de la comarca de Sóller setmanalment s'imparteixen les següents hores:

Unitària de Deià: ensenyament en català a totes les assignatures.

Unitària del Port: 5 hores de català, sent el mestre castellà parlant, ajudat per un professor solleric.

Fossaret: (no quantificada), català i activitats en català.

Caritat: 4 hores a 1ª Etapa d'EGB (de 1er a 5è) i 3 hores a 2ª Etapa (de 6è a 8è).

Puig: 2-3 hores a 1ª Etapa i 2 hores a 2ª Etapa.

Convent: 1 hora a 5è d'EGB i 2 hores 2ª Etapa.

FP: 2 hores.

BUP: 3 hores.

El curs 1983-1984 torna l'EGB al Fossaret fent-hi ja primer i iniciant-s'hi decididament matèries en català. Els inspectors Bartomeu Rotger i Gaspar Nicolau s'interessen perquè el centre faci un informe sobre l'avaluació qualitativa del català. Dos anys després, el 1985, rebran 111.000 pessetes dels poders autonòmics per la incentivació del català al centre i 50.000 arribaran a la Unitària de Deià, l'altre centre públic que ja desenvolupa l'ensenyament en català.

Un dissabte i un diumenge, el 5 i 6 de maig del 1984, es fa a Lluc la I Trobada d'Escoles Mallorquines. L'organitza la CENC (Coordinadora de l'Ensenyament en Català) i l'acull el col·legi de l'Escolania de Lluc, que ja fa ensenyament en la nostra llengua. Hi són presents els col·legis públics de Campos, Deià, Montuiri, Lloret, Rafal Vell (amb el mestre de Fornalutx Miquel Cabot) i Gabriel Alzamora de Palma i les escoles Teix i Mata de Jonc (la primera iniciativa privada de fer ensenyament en català). A més, pugen a Lluc 150 mestres. Les conclusions de la trobada són prou sucoses:

El català s'ha d'ampliar a les altres assignatures, sent les Ciències la primera matèria a envestir.

S'han de seguir les normes lèxiques, ortogràfiques i morfosintàctiques de la Llengua Catalana.

S'ha d'iniciar l'ensenyament a partir de les varietats orals dialectals de l'entorn.

Es confeccionarà material propi.

La conselleria d'Educació ha d'ajudar a agilitzar que el professorat estigui preparat per l'ensenyament de i en català (La Unitària de Banyalbufar ha tornat aquest curs al castellà per un canvi de mestre vingut de fora i no coneixedor del nostre idioma).

I és que la Comissió Mixta (MEC-Conselleria d'Educació) porta molt lentament les sol·licituds oficials d'ensenyament en català i el reciclatge dels mestres en la nostra llengua. El juny del 1984 la Unitària de Deià, i jo com el seu mestre, ja fa més de set mesos (novembre del 1983) que espera se li reconegui ser escola mallorquina, tant com a col·legi com a mestre reciclat, quan des del 1976 ja fa ensenyament en català.

La nova Llei de Normalització Lingüística de l'abril del 1986 aprovada al Parlament Balear i publicada al BOE del 16 de juliol dona una gran passa normalitzadora: amplia el nombre d'hores de llengua i literatura catalanes a l'ensenyament no universitari (de tres a 4-5 hores) i obliga l'aprenentatge del català per part de tot el professorat que exerceixi a les Illes (tres anys de termini pels vinents de fora i els qui actualment ja la treballen aconseguir el títol en dos anys).

Amb aquesta nova meta legal el col·legi Es Puig amplia a 4 hores setmanals les hores de Català a Segona Etapa d'EGB, intentant fer atractiu i important l'estudi de la nostra llengua introduint incentius: Català Rock,

Antoni Serra Bauçà
San Ràpinyà
Ciutat de Mallorca

Estimats i joves autors:

Vaig rebre la vostra carta, el mateix dia que partia cap a València per participar a un congrés d'escritors i, per això, no l'he poguda contestar fins ara, just a la tornada.

Què us puc dir?

Que sou veritablement admirables per un interès per nostra llengua i, al mateix temps, per la cultura i la literatura catalanes. Jo, per carí, vivia una època difícil

Ceïfot.
4. XI. 1987
D'inrecer.

Els alumnes majors del col·legi Es Puig treballaven la nostra llengua escrivint-se amb els autors locals i els grups de rock en català.

El col·legi de Sant Vicenç de Paül el curs 1986-1987 inicià l'ensenyament de i en català a totes les seves aules.

Història de l'Idioma, D'on venen les paraules: etimologies, Autors Actuals i d'Aquí (Antoni Serra, Miquel Ferra Martorell, Joan Mas...).

Ara, l'empenta més destacada de normalització lingüística la fa el col·legi Sant Vicenç de Paül que fins ara ja era dels més compromesos amb dedicació i nombre d'hores. El curs 1986-1987 és el primer d'ensenyament en català a la Caritat. Comença amb 100 alumnes, 3-4-5 anys de Preescolar i el 1er d'EGB i fent pont amb la meitat d'assignatures (les Ciències és la primera matèria escollida per impartir en català). Després cada curs escolar s'avança un nivell i s'hi van incorporant les altres matèries. Així Sant Vicenç de Paül és la primera escola privada de Sóller que fa l'ensenyament completament en català i a nivell de Mallorca i, després de l'exemple de Mata de Jonc, una de les primeres de l'illa. L'acord pares, professorat i congregació queda reflectit en dues declaracions al setmanari "Sóller", les de Josep Morell, administrador i professor, i les d'Andreu Oliver, president de l'APA:

"Només el perfecte coneixement del mallorquí fa possible l'ús correcte del castellà perquè separa científicament l'estudi dels dos idiomes, que fins ara s'havien mesclat de manera incorrecta."

"Així els solterics podran escollir entre l'opció castellana del Convent o la nostra. Els pares han apuntat que es cuidi la varietat del mallorquí, que es reforci més que mai el castellà i que sempre que sigui possible el material i llibres siguin de Mallorca per raons de proximitat amb el vocabulari."

El curs següent, 1987-1988, és Es Puig el centre que fa la passa del català i en català. Una iniciativa del director de llavors, Bernat Lladó, ajudat a presentar el projecte a claustre pels mestres Catalina Bernat i Jaume Albertí, aconseguix afegir també les Ciències al nostre idioma, començant pel primer nivell i anant pujant un nivell cada curs. Per convèncer els poc convençuts (tant mestres com pares) hi ha dos compromisos: si per concurs de trasllats el MEC (l'Educació encara no estava transferida a la Comunitat) envia mestres castellans, els esmentats Catalina Bernat i Jaume Albertí seran tutors inicials dels nivells en català. Per altra banda, les classes de castellà es faran utilitzant en tot moment la parla castellana.

Durant els anys vuitanta d'aquest passat segle les revistes escolars són una substancial i paral·lela activitat més a la normalització lingüística. A Deià (ensenyament en català des del 1976) es publica "Dicodix" (1986-1990) sent-ne responsables Maria Ignàcia Pérez i Margalida Puig. Al Fossaret (ensenyament en català des del 1984) es fa "Tirurit (1987-1992), sent-ne mestra Antònia Marquès. A La Caritat (ensenyament en català des del 1986) es confeciona "Circular Informativa" (1985-1991), sent-ne coordinadora l'APA del centre. I al Puig (ensenyament en català des del 1987) s'imprimeix "Nadal, Pasqua, Estiu" (1988-1990), sent-ne impulsor Bernat Lladó.

La necessitat, per llei, que els mestres tinguin la titularitat de professors de i en català, m'anima a fer el Reciclatge de Català a Sóller mateix i no haver d'anar a Ciutat. Juntament amb Ramon Bassa, uns dels coordinadors a Palma, organitzam les classes per a mestres a l'Institut del Racó d'en Vives. Des del 1987 fins el 1991 es posen al dia una cinquantena de mestres, mallorquins o de parla castellana. Tres són les matèries: Llengua, Cultura i Didàctica. El professorat i llicenciats són solterics: Magdalena Reinés, Antoni Nigorra, Plàcid Pérez, Joan Miquel Castanyer, Jaume Oliver i Jaume Albertí.

L'any 1988 Sóller fou seu de la IV Trobada d'Escoles Mallorquines amb la participació de 80 escoles que ja feien l'ensenyament en la nostra llengua.

Pel maig del 1988, coincidint amb Sa Fira, es celebra a Sóller la IV Trobada d'Escoles mallorquines. Patrocinada pel Consell Insular de Mallorca i organitzada per la CENC hi participen ja 80 escoles d'arreu de Mallorca, moltes més que les nou primeres de Lluc de fa quatre anys. Les escoles de Sóller que hi participen i que ja fan ensenyament en català són: Sant Vicenç de Paül, Fossaret, Puig, Port, Marjades, L'Horta i Deià. La seu de les ponències són les aules de la Caritat i el lloc de les exposicions didàctiques és al Fossaret. A més, per dinamitzar la Trobada es fa: una exposició de llibres en català a Can

Cremat organitzada per la llibreria Calabruix, una projecció de cinema en la nostra llengua amb films del grup solleric Wilma, una benvinguda als mestres de Mallorca per les autoritats a l'Ajuntament i una bulla musical a Plaça amb els grups mallorquins Coa Negra, Orquestrina d'Algaida i Música Nostra.

Tancam aquest repàs de la labor de les escoles per a la normalització lingüística amb el premi de 500.000 pessetes (mig milió) que se'n du l'Escola de Deià el 1989. És el premi Baldiri Reixac de la Generalitat de Catalunya que es dona a les escoles que s'han destacat per l'ensenyament en català. Cada any es concedeixen premis a 10 col·legis catalans, a un centre valencià i a una escola de les Balears.

Franco, José Antonio, Mola, Calvo Sotelo, Goded ja no són carrers

Pregunta: ¿Com es passà d'un municipi on tot estava en castellà (els noms dels carrers, els cartells dels comerços, els empadronaments dels infants, la burocràcia de les Cases de la Vila... a un Sóller solleric? Resposta: Amb l'empenta d'alguns ciutadans i d'uns polítics conscienciats. Som-hi!

Passejant pels carrers del nostre poble qualsevol dia de qualsevol any del franquisme (1940-1950-1960-1970) les plaques dels nostres carrers eren plenes de noms militars o polítics del bàndol guanyador i si eren personatges nostres estaven escrits en castellà:

Almirante Abárzuza, Almirante Miranda, Plaza Antonio Maura, Avenida de Asturias, Plaza de Calvo Sotelo, Plaza de España, Avenida del General Franco, Avenida del General Goded, General Mola, Isabel II, José Antonio, Juan Bautista Enseñat, Juan Marqués Arbona, Lepanto, Médico Mayol, Pablo Noguera, Ramón Llull, San Antonio, Santa Catalina, Teniente Pérez Rojo, Vicario Pastor.

El 1977 l'Ajuntament encarrega un estudi per canviar els noms franquistes dels carrers pels seus anteriors noms populars.

La Delegació d'Obra Cultural Balear, amb un treball de Joan F. Rullan Vallcaneres, Joan Estades i Plàcid Pérez Pastor, assumeix l'expedient de recuperació dels noms dels carrers comanat pel maig del 1977 per l'Ajuntament de Sóller. Després de la desfeta del franquisme dues-centes firmes ho demanen i un any després, pel juliol del 1978, l'extens i detallat projecte ja està acabat i presentat a les Cases de la Vila. Tres són les parts del treball: recuperació dels noms antics i populars, retolació dels carrers en mallorquí i relació de noms que es proposen per retolar nous vials. Noms de carrers que podrien retornar:

Església, Ponent, Plaça Antoni Maura-Sa Raval,AVINGUDA Jeroni Pons, Plaça Major, Es Castellet, Es Born, La Gran Via, Sa Lluna, Nou-Isabel II, Sa Mar, Joan Baptista Ensenyat, Vent, Joan Marqués Arbona-Es Fossaret, Llebeig, Es metge Maiol, Cotxeres, Pau Noguera, Camí des Cementeri, Ramon Llull, Can Cap de Mort, Sant Antoni-Carreró des Fideus, M. Bisbal Canals, Poetessa Francesca Alcover, Vicari Pastor, la Rosa.

Ara, una cosa és l'entrada del projecte de canvi de noms de carrers a les Cases de la Vila i l'altre aprovar-ho a plenari i canviar les plaques. L'abril del 1980 es dona el sí als sis primers vials:

Plaça Calvo Sotelo passa a dir-se Plaça de sa Constitució
Calle José Antonio, Carrer de Sa Mar
Calle General Franco, Carrer des Born
Calle General Mola, Carrer de sa Lluna
Avenida General Goded, La Gran Via
Calle de la Victoria, Carrer de la Victòria 11 de maig.

Paral·lelament, una iniciativa dels veïnats, col·loca una placa de ceràmica en català vora la castellana als carrers de Sant Joan i Fortuny.

L'agost del 1983 el batle Antoni Arbona "Repic" envesteix alguns accions de normalització lingüística: fa bilingüe la pissarra d'anuncis de l'Ajuntament, contracta un assessor lingüístic, Antoni Nadal Soler i, seguint el treball de l'OCB, continua normalitzant carrers: Sa Seu, Plaça Espanya, Santa Bàrbara, Germanes Casesnoves, Plaça Joan Miró, Sant Pere, Plaça Estiradors. Són plaques fetes per Esperança Jaume. Aquest mateix any la ja esmentada Mostra de Llibres en Català feta al Casal de Cultura informa que l'única entitat que té impresos en català és "La Caixa". I també l'informe quantifica 71 tendes amb el cartell en castellà (la majoria) per només 13 en català (les primeres).

El 3 de gener del 1984 entra d'Assessor Lingüístic de l'Ajuntament de Sóller el jove Antoni Nadal Soler de vint-i-cinc anys. És professor de Grau Superior per Estudi General Lulià i té estudis de Dret, col·laborant amb Bartomeu Colom. L'assessor tindrà dues funcions: la de traductor de documentació i donarà classes de català als funcionaris (una hora setmanal, 48 hores durant tot l'any). És batle Antoni Arbona "Repic" i la regidora de

cultura és Isabel Alcover. El setmanari “Sóller” entrevista Antoni Nadal tres mesos després i, entre altres coses afirma:

“El “Sóller” està donant exemple. Ses cròniques esportives escrites en català són probablement ses més llegides i això fa que sa gent vegi que també sa seva llengua serveixi per això. (...) Miquel Marquès i Guillem Colom durant es difícils anys 40 es jugaren sa pell, persones conservadores que no varen desistir mai de sa seva consciència patriòtica”.

Pel març del 1984 no prospera al plenari de l'Ajuntament la petició dels regidors d'esquerra, Xim Buades i Bernat Ensenyat, de celebrar un ple extraordinari per discutir una proposta de normalització lingüística. Sis vots positius del PSOE i Independents i sis vots negatius d'AP i UM (Antoni Aguiló està malalt) fan que el batle hagi de exercir el seu vot de qualitat i retira la proposta. Aquesta proposta pretenia fixar quins serveis municipals ja s'escriurien en català, però pel novembre del mateix any la tasca desenvolupada per l'assessor lingüístic ja ha fet passes. Ja es redacten en català les propostes de les comissions informatives, les ordenances, els reglaments, les actes dels plens i alguns documents dirigits al Consell Insular i a la Comunitat Autònoma. Queda per normalitzar: expedients, plànols, projectes, padrons, cens, pressuposts, comptes, convocatòries, sessions, paper timbrat, tamps, rètols, cartells i plaques de carrers. Passes enrere i passes endavant, tira a tira!

Pel desembre del 1984 l'assessor Antoni Nadal publica al setmanari “Sóller” un reportatge sobre l'empadronament dels noms dels infants en català o castellà. En ell es veu que de 361 infants nascuts i inscrits a la nostra ciutat aquests darrers tres anys només a 22 (12 nins i 10 nines) els hi han posat el nom en mallorquí. El lingüista de les Cases de la Vila reflexiona i escriu:

“(...) la majoria dels noms estan registrats en castellà (142 de 186 nins i 111 de 175 nines), encara que, segons el meu parer, allò que ha de cridar-nos més l'atenció és el fet que la majoria, també, d'aquests infants seran anomenats en la vida privada amb el nom mallorquí. No és contradictori això?”

Iniciat el 1985, pel febrer, el Plenari de les Cases de la Vila aprova la normalització d'altres noms de carrers que s'afegiran el ja retolats en català. Són: Les Ànimes, Placeta de n'Aloi, Alqueria del Comte, carrer de l'Hospici, Germanes Casesnoves, Valentes Dones, Plaça dels Estiradors i Sant Pere. S'hi sumen a aquests ja existents el nous vials de: Xaloc, Tramuntana, Mitjorn, Mistral i Camí de ses Fontanelles.

També aquest mes l'Ajuntament estrena un nou assessor lingüístic: Antoni Nigorra Matamales, estudiant de Filologia Hispànica i filologia Catalana. A més de les funcions de l'anterior assessor també tindrà consulta oberta al públic. Precisament Antoni Nigorra, juntament amb Joan M. Castanyer,

Margalida Oliver, Brígida Vaquer i Plàcid Pérez, després de dos anys de feina, acaben d'ordenar l'Arxiu Municipal, gegantina obra que inicià bastants anys enrere Francesc Pérez. Per l'agost del 1985, festes de Sant Bartomeu, es fa la inauguració.

Que la normalització lingüística es feia tira a tira i no sempre amb el ritmes desitjats ho demostra que importants especialistes en la matèria demanen major agilitat, per exemple Bartomeu Colom, advocat, doctor en Dret i professor de Dret Administratiu de la Universitat de les Illes Balears. Aquest soler, participant amb Aina Moll i Isidor Marí, entre altres, a les III Jornades sobre l'establiment del llenguatge administratiu, juny del 1989, subratlla que l'Ajuntament de Sóller encara no té un us habitual del català escrit i ja no té assessor lingüístic. Bartomeu també declara que espera el Reglament de Normalització Lingüística del Consell Insular per facilitar definitives envestides. Un altre exemple és el del filòleg Antoni Nigorra que en un article a la premsa local destaca que la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Sóller acaba d'aprovar (juny del 1990) un reglament de normalització lingüística per aconseguir tota la documentació en català. I diu:

“El nostre Ajuntament és un dels més endarrerits. (...) Una bona part del funcionariat està a favor de la normalització lingüística. De fet molt d'ells han realitzat cursets de català.”

I tancam aquest punt municipal tira a tira. El gener del 1990 es tornen organitzar cursos de català per a adults. S'imparteixen a les Escolàpies sota el patrocini de l'Ajuntament i col·laborant l'OCB. Són 43 alumnes per a tres nivells: no catalano-parlants, grau mitjà i grau superior. I per l'octubre del mateix any s'aprova el Reglament Municipal de Normalització Lingüística amb normatives per als topònims, senyals, avisos, personal i la promoció de l'idioma.

Parla regional, llengua vernacle, la nostra llengua, mallorquí, català

Pregunta: ¿Com es passà d'una cultura nostra quasi del tot prohibida i només amb una mínima presència folkloritzada a l'actual on la nostra llengua hi té presència artística, científica i literària? Resposta: Graduant, combinant, alternant, provant, seleccionant, mesclant i sumant.

L'any 1962 dos intel·lectuals i a la vegada empresaris, el ciutadellenc Francesc de Borja Moll i el soler Miquel Marquès Coll fundaren, amb l'ajuda d'altres personalitats, l'Obra Cultural Balear. Al seu moment es baptia amb aquestes tres paraules per salvar els esculls de registre de la legislació franquista (està tan ben escrita en castellà que en català). L'OCB és una entitat que al llarg d'aquests cinquanta anys s'ha esforçat en activar la nostra llengua i cultura, convertint-se en una primera bandera pàtria. Exemples: A Sóller

el mateix 1962 recolzà que els Antics Alumnes dels SS CC organitzassin un Curset de Llengua i Literatura Mallorquines impartit per Francesc de Borja Moll i els sollerics Andreu Arbona "Queixal" i Guillem Colom, poeta. A Sóller el 1978 intervé en l'expedient de normalització dels noms dels carrers, presentà al cinema Fantasio la pel·lícula en català "La Ciutat Cremada" amb parlament de Josep Maria Llompart i organitzà les "67 hores d'Animació Cultural". A Sóller el 1982 muntà, conjuntament amb la Llibreria Calabruix, la II Mostra de llibres en català, dedicada al llibre infantil i juvenil... I és que la Delegació de Sóller de l'OCB és l'entitat que més umpl a la nostra ciutat aquests anys de transició a la normalització lingüística. Tant és així que Francesc Lladó i Rotger, el que fou primer president de l'Obra de la nostra ciutat, en fa una detallada comunicació a aquestes VII Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx.

La delegació a Sóller de l'Obra Cultural Balear destacà en la labor de normalització lingüística, com per exemple amb l'organització de les 67 Hores d'Animació Cultural.

Per tant aquest punt dedicat a la tasca normalitzadora dels anys 70 i 80 del passat segle de les altres entitats solleriques i persones que conclou aquest treball es circumscriurà a enumerar-les, posar-lis data d'inici i concretar objectius:

1958. Casal de Cultura i Museu de Sóller. Conferències, cursos i exposicions. Acull el Foment de Cultura de la Dona i la Biblioteca de Cultura Popular, posant a disposició les sales per molts de cursos de llengua. Seu de la Primera Època de la Delegació de l'OCB.

1961. Escoltisme. Neix l'agrupació Capità Angelats que en el temps es constituirà en les unitats: ferrerets, llops i daines i rangers/esplets es decanta per la llengua i cultura nostra. Des del 1978 el Grup Esplai desenvolupa semblant activitats com l'escoltisme.

Durant la dècada dels seixanta s'inicien a la nostra vall misses en llengua vernacle, així com altres actes religiosos. Els primers anys es combinen amb cerimònies en castellà, decantant ja quasi totalment el llatí.

1969. Naixement de l'agrupació de ball de bot Aires Solleric. Grup que també es dedica al seu ensenyament i a la història de la música, ball i vestuari tradicionals. Després, el 1982 Neix el grup Estol de Tramuntana de ball de bot. Divulgació i gravacions.

1972. Es comença a celebrar el Pregó que obri la Fira i després s'hi afegeix la Investidura de les Valentes Dones. El primers pregoners són destacats treballadors i defensors de la llengua: Miquel Arbona, Gabriel Janer Manila, Josep Maria Llompart, Miquel Ferrà...

1973. Comença l'agrupació de teatre Es Borino Ros conduïda per Josep Canyelles "Pepín", sempre representant obres en català. Al principi del deianenc Joan Mas i després d'altres autors. Una dècada després naixeria una altra agrupació, Nova Terra.

1980. ASCP. Associació Solleric de Cultura Popular. Seu a Can Dulce, anteriorment als antics Jutjats del carrer de Cetre i a Can Cremat. Cursos, exposicions i conferències d'artesanía i cultura nostra i cau d'entitats, com Aires Solleric de ball de bot.

1985. TV3 ja es pot veure a Sóller. El solleric Maties Oliver, a través d'OCB, és un dels promotors de la societat Voltor SA que compra mil metres quadrats a Alfàbia per instal·lar-hi la senyal, l'antena.

1985. Premis als sollerics cultivadors de la llengua catalana: Miquel Ferrà Martorell, premi Ramon Llull, Francesc Pastor WILMA, premi Catalunya per la divulgació fílmica en català. Antoni Serra, premi Ciutat de Xàtiva...

1987. Bartomeu Colom Pastor, solleric i professor de la UIB escriu i veu publicada l'obra: Els principis de la Llei de Normalització Lingüística.

1989. Es constitueix la Biblioteca Municipal. Desenvoluparà activitats de conta contes en català i altres tallers.

I entre totes aquestes entitats i persones volen destacar la labor, des del 1960, de Joventuts Musicals. És una entitat destinada a organitzar concerts de música clàssica, jazz, folk i nova cançó. La sollerica Maribel Torrens fins l'entrada de la democràcia s'esforça, a vegades sense permisos governatius, a portar a Sóller: Pi de la Serra, Lluís Llac, Joan Manuel Serrat, Maria del Mar

Bonet, Ovidi Montllor, Pau Riba, Jaume Sisa..., gairebé tots! La intenció és clara: reivindicar i estimar la nostra llengua. L'any 1964 Raimon és el primer que canta en català a Sóller, al Casal de Cultura, on paral·lelament hi ha una conferència de Josep Maria Llompart sobre llengua i cançó. Patio Fantasio, Casal, Convent, Atalaia són seus d'aquests concerts que a vegades s'han d'amagar clandestinament a cases particulars.

Claus

Per finalitzar aquest treball "Apunts sobre la recuperació de la llengua catalana a Sóller durant la Transició 1970-1990" pot ser oportú, a manera de resum, enllistar quines foren durant dues dècades les claus de normalització del català a la nostra vall.

1. El nom de l'idioma hagué de passar a dir-se: llengua vernacle, parla regional, la nostra llengua i mallorquí perquè en principi es polititzava el nom de català fent-lo sinònim de Catalunya pels qui no volien acceptar la seva unitat científica i social.
2. Els primers escrits (posam com exemple el setmanari "Sóller") es feren en article salat quan la tradició a les Balears, de sempre, ha estat utilitzar l'article literari. Entrevistes, primeres notícies i seccions populars escrits amb els articles mallorquins serviren de pont amb els qui només tenien present el seu idioma a través de les rondalles, les gloses i altres tradicions orals.
3. Les envestides d'aquests dues dècades, anys 70 i 80 del segle passat, es feren des d'entitats, persones individuals, ajudant-se de cursos d'aprenentatge de la llengua escrita i de la pràctica llegida, i ajudant-se de la naixent autonomia balear i les lleis que afavoriren la difusió i coneixement del català.
4. Les estratègies per entrar amb olivetes i passar d'una única llengua de transmissió, la castellana, a utilitzar també la nostra i/o primar-la, foren nombroses perquè culturalitzar la població en aquest aspecte, fins llavor prohibit, necessitava temps. Quasi sempre s'anà gradualment, començant per petits percentatges de català i continuant amb el castellà. També els escrits i/o les iniciatives combinaren o alternaren els dos idiomes. Durant un temps es seleccionà el que es treballaria en català (lo cultural de minories i lo folklòric) i el que es treballaria en castellà (lo popular i estandaritzat). A vegades es volia anar massa de pressa, de cop i provant, i després s'havien de fer passes enrere. A vegades la constància i la tasca ben feta en català demostrava la seva vàlua.

Tasca d'anys! Sí, tasca d'anys!

Quan Francesc de Borja Moll va ser anomenat Doctor Honoris Causa per la Universitat de Barcelona, el 1975, coincidint amb la mort del franquisme i el naixement de la nova democràcia, s'investiren, fins el present, 37 anys de decidida normalització lingüística.

Francesc de B. Moll i la seva filla Aina, dues generacions que han hagut de suar per salvar la nostra llengua.

Quan Aina Moll, filla de Francesc de B. Moll, ha estat anomenada Doctora Honoris Causa per la Universitat de Barcelona, el 2012, coincidint políticament amb una nova dreta popular que ha fet tornar enrere les pràctiques i consensos lingüístics, hem hagut d'investir, altre pic, la decidida normalització lingüística, sí, la decidida i nostra normalització lingüística, la justa i decidida normalització lingüística...

Joan Estades de Moncaire escrigué, 37 anys enrere. Uns versos defensant el català, dissortadament encara ara vigents.

Repetim, ho escrigué Joan Estades de Moncaire el 1975, fa 37 anys, i altre pic ja hi tornam a ser!:

“Aquest país és de tothom,
en la seva llar caben tots.
Però aquest país, abans de tot,
és el nostre país.

Les seves tradicions
són les nostres tradicions;
la seva gent
és la nostra gent
i la seva llengua
és també la nostra llengua

Volem que la seva llei
sia la nostra llei

que la seva llibertat
sia la nostra llibertat

Però si una externa ventada
volgués imposar-li
lleis i costums forasteres
amb màscares cosmopolites,
enmig de l'amargor
de l'esclavatge
al menys la seva parla
conservarem,
indòmita i neta,
com una senyera
de sa dignitat.”

Apunt

Tot aquest treball s'ha elaborat consultant el meu arxiu personal i, sobretot, dues dècades del setmanari “Sóller”, referència obligada i necessària com es pot veure a molts dels estudis de les Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx.

El setmanari “Sóller de Can Pinoi i després de Pere Serra (foto de la rotativa dels anys 70) una de les claus normalitzadores.

CLAUDE DERVENN. A MIG CAMÍ ENTRE ELS LLIBRES DE VIATGERS I LES GUIES DE VIATGE

Vicenç Amengual

EL LLIBRE

Corrien els anys 30 del segle XX, ja havíem deixat enrere aquells viatgers que al XVIII i principalment al XIX s'havien acostat a Mallorca. Així amb l'inici del segle s'inicien una sèrie de canvis fonamentals per les nostres illes, aquests són els derivats del turisme. No és gratuït que l'any 1905 es fundàs el Foment del Turisme de Mallorca, associació creada expressament per la promoció de l'illa, i és que aquells vells llibres de viatgers començaven a quedar enrere i començaven a ser necessàries les guies de viatge, en un principi aquestes varen quedar a mig camí entre els antics escrits de viatge i el que posteriorment serien les guies turístiques. Aquest és el cas de Claude Dervenn, una incansable viatgera francesa escriptora de nombrosos llibres-guides de viatge i que l'any 1932 es va acostar a les Balears per escriure un llibre titulat Les Baléares, molt poc conegut, editat per l'Editorial Occitània l'any 1933.

Il·lustració 1. Maurice Yvan Guibillon. Portada del llibre.

Les Baléares és un retrat del turisme dels anys 30 del segle XX, amb tres característiques principals, primer l'inici de la democratització turística, en segon lloc mitjançant el relat ens explica que és el que cerca el turista, els seus interessos i preferències i finalment és un llibre on el relat, la poesia i la bona informació s'ajunten per contar i promocionar les nostres illes.

En aquest aspecte Sóller té un lloc destacat per l'estreta relació que va tenir Sóller i França. Ens resulta útil perquè podem analitzar amb quines coses es fixaven els visitants de tot allò que els oferia la vila. Però és cabdal per explicar com era Sóller i especialment la impressió que l'escriptora va tenir del vilatans.

Estructura

El text es divideix en tres parts, que corresponen amb cada illa, així l'inici és Mallorca, segueix amb Menorca i acaba amb les Pitiüses, a les quals dedica dos subcapítols un a Eivissa i el segon a Formentera.

Tots, llevat del capítol dels tres monestirs, són rutes que es podien fer seguint les carreteres¹ i que formaven part dels circuits normals que s'oferien a les excursions concertades, la única excepció és Valldemossa que s'incloua dins el circuit Miramar, Deia, Sóller, Port de Sóller i que probablement per la condició francesa de l'autora i la relació tan estreta que tenia el poble amb Chopin va voler tractar-lo de forma individual.

Finalment el llibre porta una guia aferrada a la contraportada, la qual conté un mapa de Mallorca, així com multitud de dades d'interès turístic tant de Mallorca, Menorca i Eivissa: hotels, restaurants, excursions, itineraris, horaris, companyies navilieres i freqüència dels seus vaixells... Complementada amb publicitat de diferents empreses de les illes, principalment hotels i restaurants.

Il·lustració 2. Claude Dervenn. Fotografia cedida pel seu fill Jean-Pierre Guillou.

L'ESCRITORA

Claude Dervenn 1898-1978

Va néixer a la Bretanya i ja de molt jove es va dedicar a l'escriptura especialment a la poesia, en els anys 20 les seves poesies sortiren publicades a diferents diaris.

Però va ser a 1933 amb la publicació de *Les Baleares*. Edit-Occitania. Toulouse. 1933. (disseny de **Guibillon**), que es va iniciar la seva carrera d'escriptora de llibres de viatge, aquest fet li va permetre fer dues de les coses amb les quals més fruïa com eren viatjar i escriure.

Va viatjar per tota la mar Mediterrània des de les Illes Gregues fins a Marroc, passant per Espanya i Portugal, seguint cap a l'Orient Mitjà a Síria i Iran. També arribà a l'Extrem Orient:

Vietnam, Cambodja i la Xina on va haver de restar atrapada set anys durant la Segona Guerra Mundial. Ella estimava especialment les Illes Atlàntiques Madeira, Açores i les Canàries.

Aquesta intensa activitat viatgera va generar una gran quantitat de llibres dels seus viatges, en total de 19 que recullen les seves impressions.

Il·lustració 3. Maurice Yvan Guibillon. Autoretrate amb el seu fill. 1932. Imatge cedida pel seu fill Jacques Guibillon.

L'IL·LUSTRADOR

Maurice Yvan Guibillon

Va néixer a París l'any 1880 i va morir a Alger l'any 1935.

Exerceix d'arquitecte a Pau, Alger, Orà... Al marge de l'arquitectura practica intensament el disseny a l'exterior sobre fulles de 60 x 80. D'aquesta activitat va sorgir la publicació de *Les Baléares*. Editions Occitania. Toulouse. 1933, Textos de Claude Dervenn.

Les il·lustracions

Pel llibre *Les Baléares* es varen fer un total de 25 il·lustracions, 19 de Mallorca, 1 de Menorca: Ciutadella. D'Eivissa: la portada del llibre: Vista sobre la Penya i 4 més. Tots els dibuixos utilitzaven la tècnica del llapis de carbó. Encara que no tenim cap imatge de la vila si que en conservam una del Port de Sóller.

Il·lustració 4. Maurice Yvan Guibillon. Port de Sóller. 1932.

El dibuix titulat Port de Sóller no admet dubtes doncs Guibillon hi va incloure a sota la seva firma, el lloc i la data: Port de Sóller, Mallorca, 1932. La ubicació exacta del lloc és relativament senzilla ja que es va fer des d'una zona elevada on es pot observar una petita pared de pedra que constitueix el marge d'un camí, per això sembla clar que és la zona de Santa Catalina la qual puja cap a la muntanya. De la mateixa manera apareixen alguns elements que també ens ajuden força, així observem l'antiga església de Sant Ramon de Penyafort que a 1932 encara funcionava com a centre litúrgic, ja que va ser uns anys més tard que va quedar dins la zona militaritzada de la base naval, fet que va motivar eliminar el culte i construir una nova seu.²

El dibuix es tracta de la representació d'una escena quotidiana del Port de Sóller. S'observen unes dones que estenen la roba a uns fils preparats per l'ocasió. El conjunt està format per les cases dels pescadors i al fons la mar. Com a zona de pescadors que era hi observem una petita barca amarrada i a la llunyania una tartana.

LA VISIÓN DE LA VILA

El capítol al qual parla de Sóller és el número V titulat La Costa Brava, està dividit en tres subcapítols Miramar, Sóller i Formentor i és al segon subcapítol és on Claude Dervenn ens fa una visió de la comarca sollerica amb un aspecte que destaca per sobre de la resta: els sollerics.

Il·lustració 4. Vista general de Sóller. Targeta postal. Edicions La Artística. Entre 1910 i 1936.

Hem de tenir en compte la relació de l'autora amb la poesia i això es deixa veure de forma clara en els primer paràgraf al qual ens parla de la impressió que va tenir en veure la vall. L'inicia des dels peus del Puig Major on hi destaquen

una gran quantitat d'horts situats als marjals, d'aquests els de Sóller són els més importants.

Per a ella Sóller és una terra de promissió, com a tal la lliga amb imatges bíbliques, diu que hi raja el vi, l'oli i la mel en onades de prosperitat. tot ben aprop de la mar, acaba amb la frase "Vall d'Or" dels "moros".

Però si una cosa té preponderància són les taronges i les llimones, encara que a la seva visita li va sobtar especialment les flors dels arbres, que ella, comptava per milions, escampades per la vall. Amb el seu color blanc que reparteix l'olor de les flors nupcials.

El poble li agrada força i comenta que està ple de cases estil mallorquí i el que ella anomena villas que compara a les cases dels suburbis de París.

I és a partir d'aquí que parla dels sollerics, els quals, diu que estan molt orgullosos de ser-ho. Treuen pit del seu poble, del seu tren i de tot el que signifiqui ser solleric. Diu que aquest és el poble dels bons mariners, de les al·lotes maques i de les tarongers, però especialment diu que a jutjar per les cases i la vida del poble és el poble dels milionaris.

Posteriorment dur a terme la seva narració del Port on hi destaca el seus colors que ella anomena del blau del lapislàtzuli. Tot ple de les tartanes que omplen les seves bodegues de taronges i llimones, per al·lots responsables. L'autora comenta que després de quinze anys són molts els que han tornat al seu poble després de fer fortuna i es demana si tots marxen cap a les amèriques com és normal a Espanya però no és més que una pregunta retòrica que respon: de cap manera, que la seva destinació és el seu país, França. De la mateixa manera que els "seus bascs" marxen a Argentina, els al·lots de Sóller parteixen carregats de taronges cap a França.

Il·lustració 5. Vista general de Port de Sóller. Targeta postal. A. M. Entre 1910 i 1936.

Parla de les vivències, de l'autora, abans d'arribar a l'illa amb els sollerics. Els va trobar a Marsella i a Lilla, a les seves botigues amb les seves piràmides de fruits, amb la seva cançoneta i accent espanyol. Omplen els carrers amb les ametlles, l'oli de Banyalbufar o fruita madura de cistells plens. Recorda que en més d'una ocasió s'ha parlat a França que alguns han recaptat milions de pessetes. Aquests fets han possibilitat una gran gratitud dels sollerics cap a França, observa que és fàcil veure joves llegint llibres en francès, de la mateixa manera que pràcticament tothom parla francès i demostren la més gran hospitalitat cap a qualsevol ciutadà d'aquell indret.

Així s'allunya de Sóller parla de la Costa Brava com a cada cop més alta i inexpugnable, al seu costat es succeeixen els pobles Biniaraix, Fornalutx, a més de camins, fonts... tot increïble, al costat de la mar, amb les ombres de les roques de color rosat ardent.

EL TURISME

La guia posterior que porta el llibre es va fer exclusivament per vendre's conjuntament, com ho testimonia una llegenda a la primera plana.

La "guide Pratique" s'adjunta sense suplement a tots els exemplars de l'obra de Cl. Dervenn sobre "Les Baléares" i no es ven de forma separada.

L'arribada de forma massiva de turista va fer necessari el control i la gestió prèvia dels viatges, feina de la qual es varen encarregar les primeres agències de viatges,³ la guia parla de les següents a Palma: Wagons Lits Cook, Patronato Nacional del Turismo i Foment del Turismo, Tourist Office Mallorca, Agence Cook, Cie Espanyola de Turismo, Agència Schembri, Agència Mulet, Agència Cosmopolitan. Però Claude Dervenn destaca Viajes Baleares com aquella de la qual portaven publicitat els cotxes i autocars que feien les excursions turístiques. Tan actiu fou els trasllats en autocars que el 1934 a les Illes Balears ja hi havia cinquanta-set serveis per carretera amb una longitud total de 1225 kilòmetres.⁴

En el trasllat de turistes a les zones més interessants va tenir molt a veure el Foment de Turismo i el Patronat del Turismo ja que eren els que organitzaven un servei regular d'autocars que permetia visitar els llocs més remarcables. Les sortides es feien els matins a les 9:15 hores davant el número 36 del passeig Constitució, al costat de la Seu de Foment del Turismo.⁵ La guia fa una extensa relació de les sortides a tota Mallorca, restant el dilluns, el dijous i el diumenge la sortida a la zona de Sóller, concretament el servei era Palma fins Sóller, passant per Valldemossa i Deia i retornant a Palma, el preu de l'excursió incloïa el trasllat, el preu total era d'11 pessetes, per un total de 80 kilòmetres.

De la mateixa manera un anunci a la mateixa guia de la cooperativa taxista

ubicada al carrer Constitució 76 – 1er (Born) ofereix excursions per tota l'illa anunciant la disponibilitat de més de 200 cotxes variats pel turisme. Una de les possibles excursions era Valldemossa, Miramar, Deia, Sóller i el Port de Sóller, 40 pessetes si és un automòbil de 9 places o 60 pessetes per un de 6 places⁶. De tota manera, tot i que esmenten sis possibles sortides, deixa ben clar que s'ofereixen qualsevol possibilitat d'excursions dins l'illa.

"La Cooperativa Taxista"
qui a son siège rue de la Constitution, 76-1° (Borne),
dispose de 200 voitures variées pour le tourisme.

Excursions les plus intéressantes :

	0 places	6 places
1° Valldemossa - Miramar - Deia-Soller et port	40 p.	60 p.
2° Algaida - Montuiri - Villafranca - Manacor et grottes..	50 p.	70 p.
3° Cuevas Artá et Calaraxada	66 p.	98 p.
4° Pollensa et Formentor	56 p.	77 p.
5° Inca et monastère de Lluch	45 p.	60 p.
6° Andraitx - Estañell - Banyalbufar - Esporlas	55 p.	80 p.

Outre les excursions ci-dessus, on peut
faire n'importe quelle excursion dans l'île.

Constitution, 76-1° - BORNE — Téléphone 11974

Il·lustració 6. Publicitat de la cooperativa de taxista a la "guide Pratique", adjunta al llibre.

Però es clar que aquesta no era la única forma d'arribar a les diferents destinacions mallorquines i aquí la guia destaca el tren fent una doble distinció entre la Companyia de Ferrocarrils Elèctrics de Sóller i la Companyia de Ferrocarrils de Mallorca. Pel que fa als trens de Sóller ens parla de dues aturades la de Son Sardina i de Bunyola. La freqüència és de cinc trens cada dia d'anada i cinc de tornada i que es torbaven 1 hora en el recorregut.

Una possibilitat que es promociona a la guia és la combinació tren i autocar amb la possibilitat de la venda anticipada del bitllet combinat, que restava obert durant 12 dies. Una d'aquestes excursions era arribar a Sóller i posteriorment en autobús anar a Deia i Fornalutx, a peu al Puig Major o al "chateau" de Binibassí.

Altres possibilitats era fer els 4 kilòmetres que separen Sóller del Port amb tramvia. Un cop allà llogar una barca que es trobaven localitzades al port demanant informació als hotels i des d'aquí recórrer la costa a peu dels penya-segats, des de la Punta Grossa fins a la desembocadura del Torrent de Pareis amb un recorregut de 4 hores.

Aquesta alternativa d'utilitzar el mateix bitllet durant dotze dies demostra que es tenia clar que els visitants no només voldria anar als llocs preestablerts com a turístics, sinó que, com a turisme cultural, visitarien altres indrets, tenint la possibilitat de resta a dormir.

Totes les millores que s'havien aconseguit amb el transport de forma particular no anaven en consonància amb el que s'esperava de les carreteres i es que el maltractament per part de l'estat cap a Mallorca és una queixa que es repeteix durant els primers decennis del segle XX a la majoria de publicacions mallorquines,⁷ fins a l'arribada del govern feixista de Franco. Va ser Joan Servera Camps vocal del Foment del Turisme i propietari de les coves del Drac que es va preocupar pel mal estat de les carreteres, especialment per les que unien Palma amb Manacor i aquest amb Porto Cristo, per aquest fet l'any 1930 va sol·licitar, a una reunió del Foment, que donessin suport a una instància elevada per l'Ajuntament de Manacor, per tal que les carreteres esmentades fossin incloses dins el denominat Circuit Nacional de Turisme, amb l'objectiu d'aconseguir-ne el que s'anomenaven ferms especials.⁸ Realment tots els que es dedicaven al turisme, i en Joan Servera n'era un, tenien molt clar que pel desenvolupament d'aquesta indústria era cabdal corregir el mal estat de tota la xarxa viària mallorquina.

Per la relació d'hotels que observam a la guia sembla clar que la gran majoria es concentraven al municipi de Palma tot i que no podem oblidar que gràcies a la millora dels transports, no tant de les carreteres, també hi havia altres indrets de costa amb hotels.⁹ Naturalment un d'aquests era el Port de Sóller.

A Sóller la guia ens deixa constància d'un hotel i d'una fonda. Cap dels dos es troba en funcionament, l'hotel era el Ferrocarril segons l'autora, encara que també es conegut com a Hotel Estación, el qual destaca el seu preu de 12 a 15 pessetes i el segon és la Fonda del Pentinado¹⁰ amb un preu entre 7 i 10 pessetes, que eren uns preus força econòmics si els comparam amb altres hotels de superior categoria com el Gran Hotel amb preus entre 17 i 45 pessetes o el més car de tots que era l'hotel Formentor que oscil·lava entre les 35 i les 60 pessetes.

Il·lustració 7. Hotel Estación (Sóller). Targeta postal. 1930.

Al Port es troben quatre hotels, el primer just al final de la línia del tramvia, era l'hotel Mar i Sol que havia obert feia quatre anys el 1929 per la família Sastre. El preu de les seves habitacions era fixe 12 pessetes la resta d'hotels es trobaven a prop de la mar, l'hotel Marina i el Playa tenien un preu de 14 a 16 pessetes mentre que el Costa Brava oscil·lava entre les 10 i les 15 pessetes.

Il·lustració 8. Hotel Mar y Sol (Port de Sóller). Targeta postal. 1930.

Il·lustració 9. Hotel Costa Brava (Port de Sóller). Targeta postal. Anys 60.

Les xifres d'hotels eren del tot insuficients pel número de persones que arribaven a les illes, les actes del Foment de Turisme reflectiren molt cops aquest problema amb molts turistes que arribaven en creuers i no podien perllonga les seves vacances a l'illa per manca d'espai.¹¹ Un dels problemes pot estar motivat per les dificultats econòmiques de l'economia mallorquina afectada pel crac de 1929 on els pagesos varen veure molt limitades les exportacions¹² i per extensió les inversions.

Il·lustració 10. Publicitat del Banc de Crèdit Balear a la “*guide Pratique*”, adjunta al llibre.

Finalment hem de parlar de la publicitat que porta la guia, aquesta és nombrosa, especialment dels establiments que tenen relació amb els amics de França, la gran majoria ubicats a Ciutat. De Sóller només una referència a la publicitat del Banc de Crèdit Balear que anomena Sóller com a seu d'una de les sucursals del banc. Posteriorment la guia puntualitza que era l'únic banc a la vila en aquell moment.

FALTEN NOTES A PEU DE PÀGINA

BIBLIOGRAFIA

- Bardolet, Esteve [et al.] (2006). *Cien años de turismo en Baleares 1905-2005*. Palma de Mallorca.
- Cirer, Joan-Carles (2006). *El turisme a les Balears (1900-1950)*. Palma. Edicions Documenta Balear.
- Morell González, J A (2011). *La parròquia de Sant Ramon de Penyaforat del Port de Sóller*. Les obres. A V Jornades d'estudis locals de Fornalutx i Sóller. Ajuntament de Sóller. Sóller.
- Moreno, Ana. (2007). *Historia del Turismo en España en el siglo XX*. Editorial Síntesis. Madrid.
- Pellejero, Carmelo. (1999). *Historia de la economía del turismo en España*. Madrid. Civitas.
- Punch Fontcuberta, Enric. Matranya. A “SOROLLA”T”. Número 10. Juliol de 1995. Associació Cultural de mararranya
- Soriano Frade, Francisco (1996). *Pequeña historia del turismo en las Baleares*. Palma de Mallorca. Los Iconos de Ferón.
- Tugores, Francesca (Coordinadora) (2000). *Welcome! Un segle de turisme a les Illes Balears*. Barcelona. Fundació la Caixa.
- Vives, Antoni (2005). *Historia del Fomento del Turismo de Mallorca (1905-2005)*. Palma de Mallorca. Foment del Turisme de Mallorca.

“PROJECTE TS-ST: FRAGMENT, MEMÒRIA I CÒPIA”

Laura Marte i Neus Marroig

“Projecte TS-ST: fragment, memòria i còpia” és una exposició presentada i desenvolupada dins del primer cicle “Fills de la Serra” al Museu Can Prunera de Sóller. En ella, les artistes Laura Marte i Neus Marroig, s’interessaren per la part més personal, anònima, íntima i femenina dels records i arxius que ha generat el Tren de Sóller durant el trajecte de 100 anys. Per a donar visibilitat a aquest recorregut “intangible” es repartiren 600 postals, en les que es demanava als assistents que les omplissin amb un record, història o llegenda relativa al tren. El conjunt total de les imatges enumerades formaven 3 grans murals que s’anaren descobrint a mida que els assistents a l’exposició participaven. També s’adequà una gran taula amb un conjunt de relats, llibres, rondalles, fotografies i demés artefactes generats pels “amants” del ferrocarril solleric. Durant l’exposició s’articulà amés una sèrie d’activitats paral·leles per a la divulgació de l’arxiu i proposar-ne una continuació a la recerca iniciada.

MÈTODE DE TREBALL

“Projecte TS-ST: fragment, memòria i còpia” des dels seus inicis ha volgut ésser un projecte basat amb l’**Estètica Relacional**. Aquest concepte, definit per Nicolas Burriaud, l’art s’entén com a *“un terreny ric en experimentacions socials, com a un espai parcialment preservat de la uniformitat dels comportaments i no només un espai de representació. L’obra es presenta com una duració per experimentar, com una obertura possible cap un intercanvi il·limitat. La forma agafa consciència i adquireix una existència real, només quan posa en joc les interaccions humanes; la forma d’una obra d’art neix amb negociació amb allò intel·ligible. L’activitat artística s’esforça en posar en relació nivells de realitat distanciat uns dels altres establint xarxes entre diferents agents que enriqueixen el coneixement i la compartició sobre un mateix tema.”*

“Projecte TS-ST: fragment, memòria i còpia” neix amb aquesta mateixa *“preocupació democràtica i horitzontal amb la voluntat de que el públic plural sigui el generador de coneixement i d’experiències”*. Per aquest motiu s’ha treballat a partir d’ambients quotidians, formats propers que fan sentir identificat a l’espectador i faciliten l’intercanvi obtenint una resposta emocional, sincera i històrica del “qui mira”. Tampoc deixam de banda que es tracta d’un projecte de cultura popular que recull una memòria oral i immaterial entorn al Ferrocarril de Sóller generant uns relats de vida que reconstrueixen de manera social històries relacionades amb el tren fins a l’actualitat. A la vegada també es mostren objectes - llibres, pel·lícules, maquetes, fotografies, poemes, cançons, etc. - que el ferrocarril ha anat generat en forma de cultura.

Treballadors del tren un any per Nadal. Fotografia Joan Salvà

PUNT DE PARTIDA

Cap el mes d'abril del 2012 se'ns va proposar dur a terme un projecte a la sala d'exposicions temporals del Museu Modernista de Can Prunera de Sóller (Mallorca), que s'inauguraria a mitjans del mes d'agost. Un museu que alberga una col·lecció privada, d'artistes dels s.XX i XXI, així com la casa i el seu mobiliari restaurat, pròpiament modernista. El Museu iniciava una sèrie d'exposicions temporals dins del marc **"Fills de la Serra"**, una iniciativa per mostrar artistes amb un vincle especial amb la Serra de Tramuntana.

El projecte partia d'un pressupost tancat i sense cap tipus de condició, menys que ens adaptàssim a l'espai expositiu. Havíem de tenir en compte que el museu cobra una entrada per a visitar l'exposició (de 3€ per a residents sollerics i 5€ per a la resta).

Des del principi varem tenir clar que el tema que treballàssim per a l'exposició havia de tenir una relació totalment directa amb el poble de Sóller i els seus ciutadans, volíem, també que l'acció es desenvolupàs més enllà del Museu.

Barrejant les possibilitats de temes ens toparem amb una oportunitat inestimable: el centenari del Ferrocarril de Sóller, construït al 1912, que encara està en funcionament i és un símbol representatiu per al poble a tot el món. Aquest mateix any s'havien duit a terme diversos actes sobre aquest fet però en gran mesura defugien d'aquell aspecte més social i popular que l'ha caracteritzat des dels seus inicis. El motiu principal és perquè durant molts anys, el tren va ésser quasi l'únic mitjà de transport per a sortir de Sóller per terra, i en l'actualitat funciona com a un reclam turístic molt apreciat. Però aquest fet no deixa de banda que dins l'imaginari col·lectiu dels sollerics i

solleriques, el tren i el tramvia encara hi són totalment presents. Aleshores anomenàrem l'exposició TS-ST (Tren de Sóller – Sense Títol).

Laura Marte esperant el tren a l'estació de Palma, 1982.

INVESTIGACIÓ

L'inici del projecte es centrava amb la recerca i difusió dels relats i memòries de la gent respecte al tren i el tramvia, elaborant una història/relat col·lectiu basat en l'experiència. La formalització es basava en l'ampliació de 8 o 9 fotografies que després es tallarien a mida postal i on a la part de darrera hi apareixerien els relats entorn al tren. La idea era construir la imatge entre tots així com havia estat creat el tren fa 100 anys; entre les aportacions i participacions de la gent del poble. I també tornar a re-viure totes aquelles experiències que s'han generat amb un segle. La idea de la postal era per establir un simbolisme amb el tren que sempre te un trajecte d'anada i tornada i també pel tarannà turístic del poble de Sóller. Creiem que les imatges que formaven les peces havien de respondre a diferents aspectes com el treball, la intimitat, el progrés... però procurant que no fossin imatges vistes en les publicacions fetes fins aleshores. Això ens va dur a la recerca d'imatges d'entre col·leccionistes, amics, amants, treballadors, família i estudiosos del tren,... A la vegada que creàvem un perfil de Facebook i publicàvem anuncis als setmanaris locals per aconseguir que tota aquella gent que tingués una fotografia del tren ens la fes arribar. També destacar el seguiment mediàtic que ha acompanyat durant tot el procés de l'exposició per part dels setmanaris locals i els diaris insulars. Arran d'aquesta difusió rebérem la cridada de l'escriptora Rosa Colom que ens volia fer arribar els seus relats que tenien el tren de Sóller d'escenari o com a protagonista. Aquest fet va ésser l'inici de plantejar-mos la necessitat d'incloure en aquesta exposició el seguit de materials que el tren havia generat, que es va veure totalment reforçada des del moment que iniciarem la recerca.

Neus Marroig i Jaume Alcover “Cap de taller” durant la investigació, 2012.

NOU DESENVOLUPAMENT

A mida que anàvem fent entrevistes (enregistrades en vídeo) ens trobàvem amb un seguit de documents més interessants i que no podíem obviar: documentals en super8, maquetes, dibuixos, postals, relats, fotografies, i mil històries que transcendien amb força la primera idea de la recerca de 8 ó 9 imatges “novedoses” del tren. Amb tot això cal destacar la grandiosa generositat amb la que tots els entrevistats ens oferien els seus materials, l’interès en que fossin cedits, compartits i exposats. Cal destacar que molts dels grans apassionats del Tren de Sóller són els propis treballadors i ex-treballadors. I també anomenar que durant la investigació sorgí repetidament la pregunta: per què no hi ha un museu del tren enlloc d’un museu modernista?

Davant tot això ens férem un nou plantejament i afegirem la paraula **“Projecte”** al títol de l’exposició i iniciarem una feina de catalogació dels arxius anònims i privats sobre el tren: escanejar els documents cedits, escrits i fotografies, digitalització de vídeos i imprimir fotografies i textos. Els materials recopilats foren els següents:

1. Joan Salvà: arxiu fotogràfic.
2. Joan Socies: fotografies personals.
3. Francesc Pastor: Llibre de “Coverbos ferroviaris I i II”. Còmic del curtmetratge “Es Tren”. Documental “Tren de Sóller.” Maqueta ferroviària dins televisor inspirada amb el tren de Sóller.
4. Josep Lluís Sunyer: arxiu fotogràfic i textos.
5. Joan Albertí: cartells realitzats per a difondre el tren a l’escola.
6. Tren de Sóller: arxiu fotogràfic llibres de divulgació i objectes varis.
7. Ajuntament de Sóller: arxiu fotogràfic.
8. Rosa Maria Colom: novel·les i “Sa rondalla del tramvia”

Tots els arxius cedits és recopilàren en un DVD per a que tothom qui volgués hi pogués accedir.

La paraula **“Projecte”** sorgeix davant la gran quantitat de material col·leccionat, que l’exposició no podia abarcar per qüestions de temps, espai i economia. També afegint la paraula “Projecte” mostràvem la voluntat d’iniciar un camí i posar a sobre la taula una mostra del valor històric, cultural i sobretot popular i íntim que el ferrocarril havia generat en cent anys d’història. L’apèndix del títol **“fragment, memòria i còpia”** fa referència a tot el procés plàstic suportat per a un resultat expositiu basat en la recopilació d’un arxiu.

“Projecte TS-ST: fragment, memòria i còpia” en ha servit per a obrir una nova finestra a la participació cultural i social activa de la gent de Sóller, sentint que qualsevol aportació i sentiment envers al tren tenia i té valor.

L'EXPOSICIÓ

L’exposició es va desenvolupar a les tres sales temporals que té el museu situades als soterranis de l’edifici. En aquestes sales s’hi duu a terme una programació anual molt variada i activa ja que aproximadament cada dos mesos hi ha una mostra diferent.

A la **sala 1** hi ubicàrem tres les imatges que s’ampliaren a gran format i que després fóren retallades en fragments de 10x15cm i enumerades fins a 600 amb una llegenda a l’anvers que indicava que la postal pertanyia a una peça del museu que requeria de la participació i que fos retornada escrita amb un relat del tren abans del 14 d’octubre de 2012.

Mural del tren elèctric

A la **sala 2** s'habilità una gran taula i bancs per asseure's-hi i consultar les còpies de tots els arxius relatius al ferrocarril que havíem trobat. Hi podíem trobar llibres de diversos autors sobre el tren o novel·les inspirades amb ell. Una sèrie d'àlbums organitzats pels arxius personals que ens varen ésser prestats, entre d'altres objectes. També cal destacar una capsa amb material com bolígrafs i llapis per a convidar, també a la gent a completar aquest arxiu fotogràfic aportant peus de fotos si reconeixien algun personatge o situació. En aquesta sala també hi trobàvem un objecte de gran valor, una televisió que en el seu interior contenia una maqueta de tren inspirada en els paisatges de la Vall de Sóller ideada i construïda per Francesc Pastor.

Sala 2 de, arxiu.

A la **sala 3** s'hi projectà un vídeo documental elaborat durant la investigació amb els testimonis de les persones que ens han oferit el material i d'altres que tenien algun tipus de vincle amb la història de ferrocarril solleric.

Codi QR: escanear per a veure la investigació de l'exposició "Projecte TS-ST: fragment, memòria i còpia".

ACTIVITATS PARAL·LELES

Les activitats paral·leles a l'exposició es crearen per a donar més visibilitat al projecte i sobretot per a reforçar la idea de construcció cultural amb la participació i implicació del públic, així com per a generar debat crític. Totes aquestes activitats es dugueren a terme a les diverses sales del Museu Can Prunera.

- **Passi de documentals i curtmetratges de la productora Wilma.** En aquesta activitat recordarem la feina de documentació i experimentació audiovisual realitzada per aquesta productora local entre els anys 1968-83. Contàrem amb la presentació del director Francesc Pastor i alguns dels actors. La selecció de documentals projectats fou: "Xocolata a la pedra", "Oli d'oliva" i "Tren de Sóller". Com a curtmetratge de ficció "Es Tren" i "Metamorfosi" com a curtmetratge d'animació.

Pàgina del còmic fet a partir del el curtmetratge "Es Tren"

Taula rodona i col·loqui “Gestió de l'arxiu popular i anònim del Tren de Sóller”. Aquesta xerrada fou oberta a tothom i es varem poder comptar amb els col·laboradors de l'arxiu del **“Projecte TS-ST: fragment, memòria i còpia”**: Rosa Maria Colom, Francesc Pastor, Joan Sastre, Pep Sunyer, Jaume Albertí, Toni Quetglas i Joan Socies. Amb els convidats: Aina Bauzà Medrano (comissaria independent i educadora d'art), Francesc Bonnín (Arxiu de la imatge i el so del Consell de Mallorca), Joana Serra Figuerola (Directora Cases Museu del Consell de Mallorca). Les artistes Neus Marroig i Laura Marte i com a moderadora: Antonia Maria Miró (Cap de premsa del Museu Can Prunera). Aquesta reunió oberta serví per a confirmar la importància que el Tren tenguí un d'arxiu popular i accessible a tothom. També es parlà de quina seria la manera més eficient per a seguir endavant amb un projecte de recopilació i difusió del material, així com exemples d'arxius immaterials existents i de vies de finançament alternatives.

Francesc Bonnín, Marta Font, Rosa Maria Colom, Francesc Pastor, Laura Marte, Joan Socies, Joana Maria Serra, Aina Bauzà, Neus Marroig i Joan Sastre després del col·loqui.

• **Clausura de l'exposició amb la lectura de les postals TS-ST i acció performativa amb el grup de teatre amateur “Corriola”.** Aquesta activitat consistia en la lectura de les postals per part del públic assistent. La dinamització fou a càrrec del grup de teatre Corriola que per a la ocasió es vestiren ambientats d'època emulant la inauguració del tren al 1912. Durant l'actuació tant assistents com actors varen llegir les postals que durant els mesos d'exposició havien anat formant els murals, creant una divertida empatia entre els records escrits i els relats narrats.

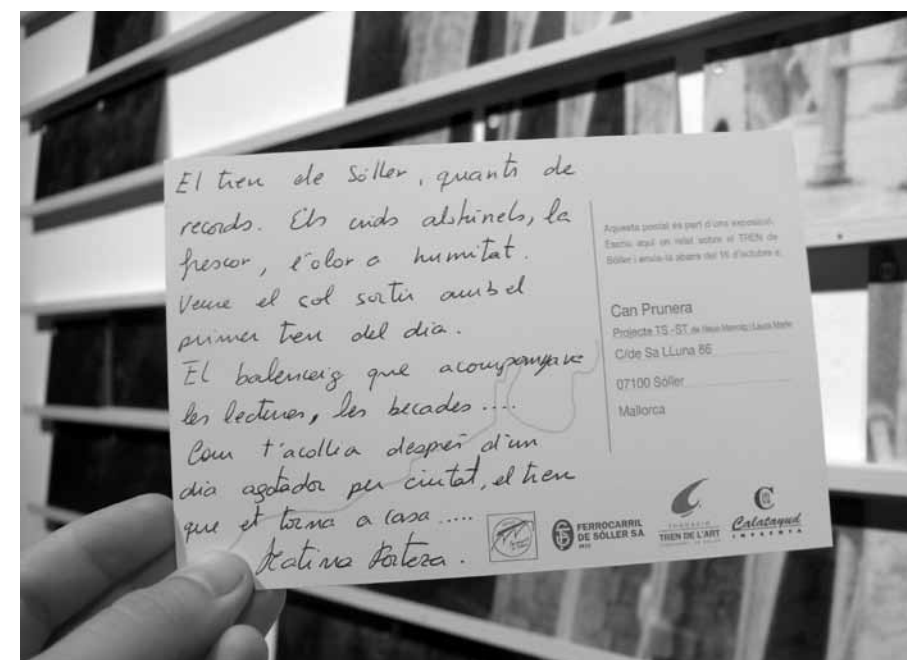
Lectura teatralitzada de les postals a càrrec del grup Corriola. Fotografia Margalida Oliver

CONCLUSIONS

1. **El públic**, s'ha implicat en la reconstrucció de les imatges i compartició de les experiències vers al tren, ha demostrat interès pel material exposat en forma d'arxiu (El Museu no havia tingut cap exposició amb format participatiu). Les xarxes socials han servit per a donar a conèixer el projecte però no s'ha obtingut el resultat esperat alhora de compartir/obtenir experiències o imatges personals.
2. Gran part de la difusió i consolidació del projecte ha sigut gràcies als setmanaris locals i a les noves tecnologies com: dropbox, facebook, digitalització, impressió, còpia, etc.
3. **Amb la investigació** s'ha pogut accedir a un extens nombre de material però amb el coneixement, que tan sols representa una petita part. El

termini d'investigació hauria de ser més llarg per a poder obtenir resultats d'arxiu reals, i també que fos extensible a tots els pobles dels recorregut ferroviari: Bunyola, Son Sardina i Palma.

4. La major part del **material col·leccionat** o elaborat a partir del tren, té una gran qualitat tècnica, estètica i conceptual. Fet que demostra la passió i respecte que el Ferrocarril de Sóller desperta.
5. Hem pogut saber que existeix un cert neguit vers a l'empresa que té la concessió del Ferrocarril de Sóller, pel fet de que no demostra gaire interès més enllà de la gestió empresarial. Aquest fet, en alguns moments molt puntuals ha repercutit en l'exposició ja que aquesta mateixa empresa és la fundadora i propietària del Museu Modernista Can Prunera.
6. Pensam que una bona manera de seguir endavant en l'elaboració d'un "Museu" sobre el Tren de Sóller partiria de la **gestió popular** d'aquest, per això es va dur a terme el col·loqui sobre la gestió d'arxius. No descartam fer més èmfasi sobre l'autogestió popular per a difondre activitats culturals, com alguns exemples que ja funcionen arreu de Mallorca.
7. Pel que fa a les activitats paral·leles val a dir que han aportat dinamisme i participació a la vida cultural sollerica i que han obert portes a seguir endavant amb una tasca de recuperació cultural i popular tan necessària en els nostres temps quan les institucions, que ho haurien de fer, no ho fan.
8. El fet de que el Museu Can Prunera cobri una entrada (mínima) per accedir-hi, ha estat un obstacle per alguns sollerics, però d'altra banda s'ha establert una altra relació amb els visitants estrangers del Museu, on molts han deixat les seves impressions i relats sobre el ferrocarril. Així doncs una tercera part dels escrits de les postals són relats amb idiomes estrangers: anglès, francès, alemany,.. Tanmateix una altra visió amb la que no havíem comptat i que atorga sinceritat i realitat en vers al projecte sobre qui dona veu i otorga cultura.
9. Com hem apuntat a la introducció, treballar en l'estètica relacional ha implicat un tracte continuu de les artistes amb el públic i l'exposició així doncs durant dos mesos les anades i vingudes, corregudes, reunions, impressions, cartells, col·loquis, xerrades, assajos, teatre, cinema, fotografies, vídeos, telefonades, missatges, whatsapps, problemes, berenars i entrevistes han estat una "marejadissa" pel Museu Can Prunera i totes les persones relacionades (Tren amb l'Art, Ferrocarril de Sóller, Papereria Can Calatayud i Fusteria Lluna 65) que ens han ofert totes les ajudes sol·licitades i un tracte tan professional com excel·lent a més de llarga paciència, tan necessari per a formalitzar un projecte d'aquestes característiques.

Relat escrit a una de les postals

Relat escrit a una de les postals

BIBLIOGRAFIA

BOURRIAUD, N. *Estética relacional*. Adriana Hidalgo Editora. Buenos Aires 2008

ENLLAÇOS

Codi QR, escanjar per veure el documental "Es Tren" de 1967, dirigit per Francesc Pastor i produït per Wilma.

UNA PRIMERA DESCRIPCIÓ GEOGRÀFICA I ELS PRIMERS MAPES DE LA VALL DE SÓLLER (FINALS DEL SEGLE XVI)

Antoni Ginard Bujosa

Joan Bauzá Llinàs

Universitat de les Illes Balears

1. INTRODUCCIÓ

És una obvietat afirmar que la Vall de Sóller és una referència central de la Serra de Tramuntana. La comarca de Sóller i el recer del seu port han estat objecte d'atenció a partir de les primeres descripcions geogràfiques i dels mapes més primitius. Els primers mapes específics de Mallorca, des de finals del segle XVI, registren la imatge cartogràfica de la Vall de Sóller i del seu litoral.

Els textos descriptius i les imatges més primerenques del territori solleric s'han de posar en relació amb dues obres de referència: els treballs geogràfics i cartogràfics de Joan Binimelis (*circa* 1601, però situables a la dècada de 1590); i el mapa de la muntanya de Mallorca de 1594, obra d'Antoni Verger, acompanyat de dues relacions descriptives.

Per presentar aquestes obres, ens centrarem primerament en el mapa i els textos descriptius de la vila i terme de Sóller, de la Història de Mallorca de Joan Binimelis. Seguidament, ens referirem al mapa de la muntanya de Mallorca de 1594, d'Antoni Verger, tot i que només farem ús dels aspectes més directament relacionats amb les terres solleriques, tant al mapa com a la seva documentació. Les transcripcions dels textos s'adjunten com a apèndix.

2. ELS MAPES I ELS TEXTOS DE LES CÒPIES DE LA HISTÒRIA DE MALLORCA, DE JOAN BINIMELIS

Joan Binimelis (Manacor, 1539/1540 – Palma, 1616) és un dels autors clau per a la història, la geografia i la cartografia de Mallorca. A més dels textos, la intenció és presentar els mapes d'un dels manuscrits de la seva obra; en concret, el de la versió en castellà de la Biblioteca Nacional de España (Madrid), datable cap a l'any 1601.

El manuscrit de la Biblioteca Nacional (BNE) és essencial per a l'anàlisi dels dibuixos dels mapes de l'obra de Joan Binimelis. La referència de catàleg és MSS/ 10394, Sala Cervantes de la seu de Recoletos: *Descripción particular de*

la isla y villas de Mallorca, y de algunas cosas memorables que en ella acontecieron. Tomo III, Libros 5-7, su autor el Dr. Ioan Benimelis, sacerdote natural de Mallorca (h. 1-388) [...]. Segons la descripció del catàleg, el manuscrit, datat l'any 1601, té 429 fulls (31 x 21 cm); la nota de procedència és: Duque de Osuna. En concret, inclou: Mapas dibujados a pluma y coloreados, en los márgenes y a página entera, en el Libro 5º de la primera obra.

El tom corresponent és el *Libro Quíto que trata de la descripción particular de la Ysla y villas de Mallorca y de algunas cosas memorables que en ella acontecieron. Autor el Dotor Ioan Benimelis, Sacerdote y natural de Mallorca. Tomus Tertius* (portada, f. 1). En un únic tom, és un exemplar que ha estat restaurat i que es llegeix amb certes dificultats, ja que la tinta es transparenta a les dues cares dels fulls. Algunes parts del text i dels mapes estan deteriorades per l'acidesa de la tinta.

Els mapes responen a diverses característiques: són dibuixos a tinta i color, de diferents mesures, intercalats amb el text; estan ubicats per acompanyar la descripció de les viles. Encara que mantinguin una certa proporció de les àrees representades, les escales –que no s'indiquen– són variables a cada mapa.

Els mapes són dibuixos en planta, centrats sobretot en el perímetre de la costa. La informació cartogràfica inclou signes convencionals, representació del relleu i cursos de torrents. Els accidents del litoral, entrants i sortints, hi són molt marcats, amb toponímia, illots i signes de torres o talaies i d'altres elements. A les zones de l'interior, hi ha altres aspectes, com les viles principals i llocs significatius, amb toponímia. S'hi dibuixen els nuclis de població, edificacions i cases disperses, santuaris, castells, etc. El relleu hi apareix en forma de petites muntanyes en perspectiva i les elevacions aïllades també són objecte d'atenció. També hi apareixen els cursos d'alguns dels torrents més importants fins a la mar.

Cada mapa correspon sobretot a un sector de costa que acaba sobreposant-se a l'anterior i al següent, raó per la qual hi ha topònims que estan repetits. Els mapes acompanyen el text i segueixen exactament el mateix ordre que la seqüència dels capítols de les descripcions particulars de les viles (per al text, vegeu BINIMELIS, edició de 1927).

La versió en castellà de la BNE és la més completa en dibuixos de mapes. Inclou un total de 22 imatges: 17 mapes del litoral, 1 de l'interior de l'illa i 4 mapes sectorials. A la costa, fins a completar tot el perímetre de Mallorca, hi ha els mapes de les viles de Felanitx, Santanyí, Campos, Llucmajor, Ciutat de Mallorca, Calvià, Andratx, Estellencs, Valldemossa, Sóller, Escorca, Pollença,

Alcúdia, Santa Margalida, Artà, Manacor, més el de l'illa de Cabrera. Un únic mapa representa el centre i l'interior de Mallorca. La majoria dels mapes ocupen la cara d'un full; altres, un full i part de l'altre, i fins a un doble full. A més, hi ha quatre mapes de sectors específics: el de sa Dragonera i sector de la costa d'Andratx, un sector de la costa de Valldemossa, un sector de la costa de Capdepera i un sector de la costa de Son Servera. Són mapes de menors dimensions, que ocupen el marge lateral exterior del full. La incorporació dels quatre mapes "sectorials", que no apareixen a altres còpies de l'obra, atorga al manuscrit de la BNE el caràcter de referència original.

La gran majoria dels mapes no tenen títol, però probablement el títol figurava a l'extrem superior del full corresponent. Actualment, en gran part haurien estat tallats i desaparegut per la restauració i l'enquadració del volum. Son visibles els títols dels mapes de Cabrera (*Yª de cabrera*), Ciutat (*Ciutat*) i Andratx (*Andraij*), parcialment visible el de Santa Margalida (*margarita*) i hi ha rastres del títol al full del mapa de Felanitx.

L'exemplar de la BNE és datable cap al 1601, data que coincideix amb el final de la redacció de la versió en castellà per part de Binimelis. La redacció de l'original en català de la Història de Mallorca s'ha situat *circa* 1593-1595. No obstant, el mateix Binimelis afirmava "*Yo tengo hecha hará algunos años una descripción de toda la Isla de Mallorca, [...]*"; per tant, possiblement abans de 1593. Quant a la datació dels mapes, és possible detectar una diversitat de dades que fan pensar que l'aixecament s'hauria efectuat, com a mínim, entre 1580 i 1590. Si més no, una part de la informació podria haver-se congruat en ocasió de la visita a les viles de Mallorca, que el virrei Lluís Vic duia a terme del 21 de gener al 25 de febrer de 1585. A la vista dels mapes, Joan Binimelis hauria pogut estructurar una base de dades cartogràfiques, a una escala i amb grau de precisió, que no seria superat pràcticament fins a finals del segle XVIII.

Altres còpies dels mapes

Juntament amb l'exemplar de la Història de Mallorca de Joan Binimelis de la BNE, existeixen dues còpies posteriors (datables al segle XVIII), que també inclouen còpies dels mapes (amb algunes diferències i mancances). Són la del monestir de Montserrat (Barcelona) i la de la British Library (Londres).

La còpia de la Biblioteca de Montserrat (ms. 476-480), segons les dades del catàleg té les referències següents: Autor: *Juan Binimelis*. Títol: *Nueva historia de la Isla de Mallorca y de otras Islas adjacentes / "Traducida de su original mallorquín al castellano por Guillermo Tarrasa" (cf. el llibre V o la portada del vol. IV)*. Descripció física: *5 volums (Ms. 476: 187 fulls; ms. 477: 158 fulls, ms. 478: 151 fulls; ms. 479: 152 fulls; ms. 480: 235 fulls) I, II i III: 230 x 155 mm; IV i V:*

197 x 140 mm. Notes: [...] *Fons Ayamans: 4187 Mitja pell Segle XVIII Hi ha il·lustracions a mà al vol. I (monedes) i IV (poblacions).*

El manuscrit de la còpia de Montserrat, obra de Guillem Terrassa i Pons (1709-1778), inclou un total de 18 imatges: 17 mapes del litoral i 1 de l'interior de l'illa. Els mapes són similars als del volum de la BNE i representen les mateixes àrees (amb diferències mínimes), però sense reproduir els quatre mapes sectorials. Són dibuixos de factura diferent, en blanc i negre, tots amb el títol del mapa, però canviant les dimensions, les orientacions i els signes convencionals.

La còpia de la *Història de Mallorca* de la *British Library* (ms. ADD 24911 - 24912) és un manuscrit, en castellà, enquadernat en dos toms de 304 fulls (I) i 204 fulls (II), respectivament. El títol que encapçala l'obra és *Nueva historia de la Ysla de Mallorca, y de otras / Yslas à ella adjacentes; compuesta por el D^{ro} Juan / Binimelis Sacerdote natural de Mallorca diri- / gida à los Ylustres Señores Jurados del Reyno de / Mallorca / Año 1597.*

El transcriptor és desconegut.¹ La sèrie dels dibuixos dels mapes que il·lustren els textos és incompleta. Són mapes en blanc i negre; en diversos mapes, la tinta del dibuix no coincideix amb la tinta dels topònims, la qual cosa fa pensar que la toponímia s'afegia després d'haver fet el mapa. Els dibuixos són de factura diferent, menys acurada, però els mapes són similars als de la còpia de Montserrat. El mapa de Santa Margalida s'estén a part de la costa d'Artà. El dibuix o còpia dels mapes ens ha arribat sense acabar, perquè hi ha dos fulls amb el títol del mapa, però sense el dibuix, que haurien de ser els de les viles d'Artà i de Manacor, que corresponen precisament als mapes que manquen per tancar el perímetre litoral de Mallorca. Fins i tot, hi ha un full incorporat amb l'orla marcada, però sense títol ni sense mapa, que hauria de correspondre al mapa de l'interior de Mallorca.

El mapa de Sóller de Joan Binimelis

Quant a la vila i terme de Sóller, seguim el mapa de Sóller de la còpia de la BNE (datable *circa* 1601), tot i que, a mode de fitxa, oferim un resum comparatiu dels mapes de les altres dues còpies que coneixem.

¹ Si el manuscrit de la *British Library* és raonablement datable durant el segle XVIII, és també notable la nòmina de personatges de l'època que, sens dubte, havien pogut accedir al coneixement de l'obra de Joan Binimelis.

Núm.		Títol - sector	mm	Descripció
11	BNE, f. 79r	Sense títol [Sóller]. Costa i terme de Sóller (des del cap del Cingle de Deià fins a Cala Tuent)	212 x 126	Orientació desplaçada a gregal (NE); nord cap a l'angle superior de l'esquerra. Signes i densitat de relleu de muntanyes en perspectiva, en torn a la vall de Sóller. Curs dels torrents de Sóller i Fornalutx fins a la mar. L'entrada del port de Sóller molt marcada.
11a	BM, f. 63 [62v- 63]	<i>Villa de Soller.</i> Costa i terme de Sóller (des del cap de l'Argentera fins a Cala Tuent)	137 x 173	Orientació desplaçada a xaloc (SE); nord cap a l'angle inferior de l'esquerra. Dibuixos i relleu de muntanyes en perspectiva. Vista en perspectiva de Sóller i Fornalutx. Curs dels torrents de Sóller i Fornalutx fins a la mar. L'entrada del port de Sóller molt marcada.
11b	BL, f. 41	<i>Villa de Soller.</i> [Igual que 11a; factura diferent]	195 x 280	[Igual que 11a; factura diferent]

El dibuix del manuscrit de la BNE representa la costa i el terme de Sóller. En tinta i colors, el mapa no té referències d'escala. L'àrea és ben identificable i, sense respectar una escala justa, segueix un criteri de proporcions de distàncies i posicions prou acceptable. Per calcular l'escala, s'ha calibrat la imatge del mapa de 1601 amb una aplicació informàtica que projecta una malla georeferenciada, amb quadrícules d'un quilòmetre quadrat, definida en base a nou punts de referència; l'escala general mitjana resultant és 1:81.000. És significatiu el canvi d'escala de la cala del Port de Sóller. Per altra banda, un altre element com és s'Illeta, igual que en el mapa d'Antoni Verger, està representada proporcionalment a menor escala que la resta de litoral. La xarxa hidrològica dels torrents Major de Sóller i de Fornalutx hi apareix també molt marcada.

L'orientació està desplaçada cap a gregal, amb el nord cap a l'angle superior de l'esquerra. El mapa fa ús de signes convencionals per representar les talaies, viles, llocs i possessions, indicades amb una torre si disposen de sistema de defensa. La representació del relleu és molt senzilla, amb una sèrie de puigs en perspectiva, sense diferenciar les altituds. En el contorn de la costa una línia vermella i una blava marquen el contrast entre la terra i la mar.

El mapa acompanya la descripció del terme de Sóller. Encara que la base lingüística de la toponímia és indiscutiblement la catalana, essent una còpia del text en castellà, hi ha errors de grafia o diverses adaptacions al castellà (*Cabo*). La taula recull els topònims del mapa de Sóller i el títol del mapa o mapes on el topònim és repetit. A la succinta identificació, s'ha de fer esment a la presència dels signes.

Núm.	Biblioteca Nacional	Biblioteca de Montserrat	British Library	Identificació
[1]	• <i>Singla</i> [sector de costa de Valldemossa] • <i>Cabo del Single</i> [Valldemossa] • <i>Cabo del Single</i> [Sóller]	<i>Cabo del Single</i> [Villa de Valldemoça]	<i>Cabo del Single</i> [Villa de Valldemoza]	Cingle de Deià
[2]	• <i>Cala de Deyá</i> [Valldemossa] • <i>Cala de Deya</i> [Sóller]	• <i>Cala de Deya</i> [Villa de Valldemoça] • <i>Cala de Deya</i> [Villa de Soller - fora del mapa]	• <i>Cala de Deyá</i> [Villa de Valldemoza] • <i>Cala de Deya</i> [Villa de Soller - fora del mapa]	<i>Cala de Deià</i>
[3]	• <i>Alcanaça</i> [sector costa de Valldemossa] • <i>Alcanaça</i> [Valldemossa]	<i>Alcanaça</i> [Villa de Valldemoza]	<i>Alcanaza</i> [Villa de Valldemoza]	<i>Alconàsser</i>
[4]	<i>Cabo de Argētera</i> [Sóller]	<i>Cabo de Argentera</i> [Villa de Soller]	<i>Cabo de Argentera</i> [Villa de Soller]	Cap (o torrent) de s'Argentera [Cap Gros]
[5]	<i>Muleta</i> [Sóller]	<i>Muleta</i> [Villa de Soller]	<i>Muleta</i> [Villa de Soller]	Muleta
[6]	<i>Puerto de Soller</i> [Sóller]	<i>Puerto de Sóller</i> [Villa de Soller]	<i>Puerto de Sóller</i> [Villa de Soller]	Port de Sóller
[7]	<i>fortaleza</i> [Sóller]	<i>Fortaleza</i> [Villa de Soller]	<i>Fortaleza</i> [Villa de Soller]	[Signe de castell] Fortalesa
[8]	<i>Sta Catalina</i> [Sóller]	<i>Sta Catharina</i> [Villa de Soller]	<i>Sta Catalina</i> [Villa de Soller]	[Signe d'oratori] Ermida de Santa Catalina

[9]	<i>Atalaya de Soller</i> [Sóller]	<i>Atalaya de Soller</i> [Villa de Soller]	<i>Atalaya de Soller</i> [Villa de Soller]	[Signe de torre] Talaia de Sóller
[10]	<i>Atalaya del coll de la ylla</i> [Sóller]	<i>Atalaya del Coll de la Y^a</i> [Villa de Soller]	<i>Atalaya del Coll de la Y^a</i> [Villa de Soller]	[Signe de torre] Talaia del Coll de s'Illa
[11]	<i>Coll de la ylla</i> [Sóller]	<i>Coll de la Ylla</i> [Villa de Soller]	<i>Coll de la Ylla</i> [Villa de Soller]	Coll de s'Illa
[12]	<i>Y^a de llampayes</i> [Sóller]	<i>Y^a de Llampayes</i> [Villa de Soller]	<i>Illa de Llampayes</i> [Villa de Soller]	[Signe d'illot] Illa d'en Llampayes, per s'Ileta
[13]	<i>Cala ferrera</i> [Sóller]	<i>Cala Ferrera</i> [Villa de Soller]	<i>Cala Ferrera</i> [Villa de Soller]	Cala Ferrera
[14]	• <i>Atalaya de la Seca</i> [Sóller] • <i>Atalaya de la Seca fa foc</i> [Escorca]	• <i>Atalaya de la Seca</i> [Villa de Soller] • <i>Atalaya de la Seca</i> [N ^a S ^a de Luch]	• <i>Atalaya de la Seca</i> [Villa de Soller] • <i>Atalaya de la Seca</i> [N ^a S ^a de Luch]	[Signe de torre] Torre de na Seca, al límit de Fornalutx i Escorca
[15]	• <i>Cala Roja</i> [Sóller] • <i>Cala roja</i> [Escorca]	• <i>Cala roja</i> [Villa de Soller] • <i>Cala roja</i> [N ^a S ^a de Luch]	<i>Cala Roja</i> [Villa de Soller] • <i>Cala Rotja</i> [N ^a S ^a de Luch]	Cala Roja (Escorca)
[16]	<i>Atalaya del forat</i> [Sóller]	<i>Atalaya del Forat</i> [Villa de Soller]	<i>Atalaya del Forat</i> [Villa de Soller]	[Signe de torre] Torre des Forat (Escorca)
[17]	<i>Forat</i> (afegit: de tuyent la atalaya no fa foch) [Escorca]	<i>Forat de Tuyent</i> [N ^a S ^a de Lluch]	<i>Forat de Tuyent</i> [N ^a S ^a de Luch]	Morro des Forat de Tuent (Escorca).
[18]	• <i>Cala de tuyent</i> [Sóller] • <i>Cala de tuyent</i> [Escorca]	• <i>Cala de Tuyent</i> [Villa de de Soller] • <i>Cala de Tuyent</i> [N ^a S ^a de Luch]	<i>Cala de Tuyent</i> [Villa de Soller]	Cala Tuent (Escorca)

La relació de noms de terra endins és molt breu; no passa de la mitja dotzena:

Núm.	Biblioteca Nacional	Biblioteca de Montserrat	British Library	Identificació
[1]	<i>forneluig</i> [Sóller]	<i>Fornelux</i> [Villa de Soller]	<i>Fornelux</i> [Villa de Soller]	[Signe de vila] Fornalutx
[2]	<i>Soller</i> [Sóller]	<i>Soller</i> [Villa de Soller]	<i>Soller</i> [Villa de Soller]	[Signe de vila] Sóller
[3]	<i>Alcaria del Conte</i> [Sóller]	<i>Alcaria del còpte</i> [Villa de Soller]	<i>Alqueria del Conte</i> [Villa de Soller]	Alqueria del Comte
[4]	<i>Jesus</i> [Sóller]	<i>Iesus</i> [Villa de Soller]	<i>Jesus</i> [Villa de Soller]	Convent franciscà de Jesús
[5]	<i>Beni Arax</i> [Sóller]	<i>Beni Arax</i> [Villa de Soller]	<i>Beniaraix</i> [Villa de Soller]	Biniaraix
[6]	<i>Beni baci</i> [Sóller]	<i>Benibaci</i> [Villa de Soller]	<i>Benibaci</i> [Villa de Soller]	Binibassí

La representació gràfica del port de Sóller

Si bé l'execució dels mapes implicava haver de tenir en compte un criteri de proporcionalitat, distància, direcció i posició dels espais i dels punts representats, també són evidents les distorsions i les incoherències internes respecte a un concepte d'escala general (sobretot quan no és explícit). Com s'ha dit, els accidents del litoral són objecte d'una atenció especial. Els ports i les entrades de la mar eren indrets de gran importància per al refugi i la provisió de les embarcacions (aigua, fusta, llenya); també com a paratges d'accés a terra, a defensar en cas d'invasió.

El coneixement de la costa era un objectiu central de l'obra de Binimelis: [...] *se me encargó mucho que vista y planteada toda la isla, cuando las partes marítimas les diese una traza, un modelo y ejemplar de todo el reino, para tener delante de sus ojos presentes todos los lugares, particularmente aquellos en donde se hubiese de edificar las dichas atalayas y torres de aviso. [...] Por donde esta fue la causa que emprendí hacer una nueva y verdadera descripción de esta isla de Mallorca, con las medidas y distancias geométricas, y en las situaciones de las partes de ella según los cuartos de los vientos, y particularmente fui midiendo todos los puertos, entradas y senos de ella, en la parte marítima de suyo y muy montuosa, asperísima y fragosa de caminar.* (BINIMELIS, edició de 1927, tom I: VIII).

En el nostre cas, un element particular i significatiu del conjunt del mapa de Joan Binimelis és el port de Sóller. En la seva representació és prou notable

un canvi d'escala. En efecte, per comparar amb l'escala general del mapa (de l'ordre 1:81.000), després de fer un calibratge específic en base a set punts de referència, a l'àrea del port l'escala mitjana resultant és 1:40.000, la qual cosa suposa un augment d'escala, amb un criteri d'ampliació 1 a 2 respecte a l'escala general del mapa. S'ha de destacar igualment l'estretor de l'entrada del port.

En general, no sembla que sigui possible atribuir el canvi d'escala únicament a la importància de la zona portuària, sinó que molt probablement s'hagi de relacionar amb el fet que, en els llocs i indrets ben coneguts, disposar d'una major informació permetia augmentar el detall i el grau de precisió, gairebé de manera inconscient. En una hipòtesi extensible al conjunt de mapes de Binimelis i als primitius documents cartogràfics, les zones més conegudes i més documentades eren les que podien tenir, aleshores, un grau de resolució més avançat en termes d'escala. En el sentit contrari, les àrees més desconegudes, més allunyades o menys accessibles eren representades de manera més imperfecta.

Els textos descriptius de Joan Binimelis

Els textos descriptius de Joan Binimelis sobre la Vall de Sóller tenen un caràcter històric-geogràfic i aporten una imatge del territori a finals del segle XVI.² Les transcripcions es presenten com apèndix. Pel que fa als textos de Binimelis, hom fa ús de dues fonts. La primera és la de la versió en català, que prové de la transcripció de mossèn Antoni Maria Alcover de la "Historia de Mallorca del Dr. Mn. Joan Binimelis", Codi Serra – Cortada, Llibre III, CAP. IV, publicada al *BSAL*, tom XVII, desembre de 1918, pàg. 187-188; i gener-febrer de 1919, pàg. 212-213. Casualment, la sèrie editada dels textos transcrits per mossèn Alcover del Codi Serra – Cortada acaba amb el text de la vila de Sóller, i la continuació, tot i que estava anunciada, restava inèdita [és segur que la transcripció si que estava feta i, per tant, el possible text de la continuació s'hauria perdut].

La segona font és la continuació del text, especialment referida al sector de la costa sollerica, que prové de la còpia en castellà de l'edició de la Història de Mallorca de Binimelis, feta l'any 1927, que segueix la còpia manuscrita de la Biblioteca del monestir de Montserrat, obra de Guillem Terrassa (vegeu BINIMELIS, edició de 1927, tom IV, pàg. 84-91). En el ben entès que, en aquest cas, només es reproduïen els paràgrafs més significatius en termes de descripció geogràfica.

² Una obra clàssica sobre el segle XVI a Sóller és la d'Álvaro SANTAMARÍA (1971).

La dualitat de les versions en català i castellà planteja un dubte interessant respecte a l'obra de Joan Binimelis, malgrat que és difícil de constatar únicament en el cas dels textos relatius a Sóller. La qüestió, potser aplicable a la totalitat dels textos de Binimelis, serien les possibles diferències entre ambdues versions. Breument, el Codi Serra – Cortada, transcrit per Alcover, seguiria la versió original en català, que Binimelis hauria redactat cap al 1593-1595. En canvi, el text en castellà, de la mà del propi Binimelis, estaria acabat cap al 1601.

Sóller i el seu terme

Si hom compara les dues transcripcions, la d'Alcover i la de l'edició de 1927, és notable l'alta correspondència entre els textos de les dues versions, no obstant algunes diferències de grafia i continguts i possibles errors de transcripció.

Quant a les característiques i contingut de l'esquema descriptiu (en general, sense entrar en matisos), hom hi reconeix aspectes de descripció geogràfica, d'extensió, de situació i límits, de relleu, de toponímia o d'etimologia toponímica. Entre els conreus i la producció agrària destaquen l'abundància dels olivars, “que han anat augmentant”, i els arbres fruiters, sobretot les “agrures”, en referència als tarongers i altres cítrics, així com els morers per a la producció de seda. També inclou dades sobre la producció agrícola i ramadera, de les collites i el bestiar, a més de referències a la producció d'oli, de blat, de vinya, o a cases de neu. Assenyala igualment la riquesa en aigües i fonts, que fa possible el regadiu, els horts i els molins hidràulics. El text esmenta tres fonts: la font d'en Degui [o Dagui] (terme de Bunyola), com a punt de naixement del torrent de Sóller, identificable amb la font d'en Degui o font de Can Topa; la font de na Ballerona (o Ballarona), identificable amb la font de s'Olla, de na Ballerona o d'en Tolosa; i la font dita d'en Llinàs, a Biniaraix, no identificada, com a mínim amb aquest topònim.³

La vila de Sóller es divideix en “vila deçà” i “vila dellà”, separades pel torrent “que corre tot l'any”. L'església de Sant Bartomeu s'esmenta de manera explícita. Als afores, els llogarets –la separació tenia més sentit i aleshores estaven ben diferenciats– apareixen clarament definits: Alqueria del comte d'Empúries, Biniaraix, Fornalutx, Binibassí o Castelló, més una referència concreta al convent de Jesús, amb la narració d'un episodi miraculós. El nombre de cases aporta indicis de les dimensions i del volum de la població. Una dada a comentar és la xifra de 4.290 “ànimes de comunió i gent inútil” de la vila de Sóller, que coincideix amb la recollida [4.292] a la visita a les viles de

³ Agraïm les indicacions de Pere Fidel Castro Lliteras i Plàcid Pérez Pastor.

Mallorca, que el virrei Lluís Vic duia a terme a Sóller els dies 18 i 19 de febrer de 1585 (vegeu ROSSELLÓ I VAQUER, 1977: 315).

L'abrupta i escarpada ribera marítima de Sóller es pot resseguir a través dels topònims de la costa, dels del terme de Deià fins al terme d'Escorca. Són centres d'interès el port, la fortalesa, Santa Catalina, les torres, talaies i llocs de guarda i les cales. [El text de 1927 conté una nota del transcriptor, sobre l'oratori de Sant Ramon de Penyafort, i una extensa narració del l'atac turc de 1561 (tom iv, pàg. 85-90), que hem suprimit].

Un aspecte molt interessant són les referències permanents a les distàncies i direccions, tant a l'interior com al litoral. En base a criteris de proporcionalitat i de localització i situació relatives, són dades que es poden traslladar a una representació gràfica. Les mesures que aporta serien les següents:

Les equivalències són aproximades. Com a unitat de mesura de referència, Joan Binimelis usava una mesura bàsica equivalent a una “llegua de quatre mil passos geomètrics”. Si un pas geomètric (5 peus x 0,27689 m = 1,384 m) és el doble d'un pas comú (2,5 peus x 0,27689 m = 0,692 m), quatre mil passos geomètrics (4.000 x 1,384 m) són equivalents aproximadament a 5.536 m (una llegua). L'equivalència de la milla és a 1.000 passos; una llegua, quatre milles.

Distància	Mesura	Equivalència
Diàmetre del terme	No més de 4.000 passos	≈ 5.536 m
Terme de Sóller - Ciutat	12 milles	16.608 m
Sóller - Alqueria del Comte	1.000 passos per la part de gregal	1.384 m
Alqueria del Comte - Biniaraix	1.500 passos, per la part de gregal	2.076 m
Sóller - Fornalutx	2.000 passos, per gregal cap a tramuntana	2.768 m
Sóller - Convent de Jesús	100 passos, a migjorn	138 m
Sóller - Port de Sóller	2 milles, per ponent	2.768 m

3. EL MAPA DE LA MUNTANYA DE MALLORCA D'ANTONI VERGER (1594)

El mapa de la muntanya de Mallorca, d'Antoni Verger, és un dels exemplars cartogràfics més antics conservats referits a Mallorca, que representa una part de la Serra de Tramuntana, de l'any 1594. És un document enviat a la cort de Felip II per, en el cas d'una invasió turca, definir i indicar els indrets de refugi per a la defensa de la població als llocs de relleu més inaccessible.

El mapa (Archivo General de Simancas, Valladolid; MPD 07-136) anava adjunt a un lligall titulat *1594 / Las preuenciones que se hizieron en el Reyno de Mallorca* (AGS; Guerra y Marina, 414-82), que conté dos documents inèdits: una “Relació de les diligències i prevencions de guerra” i una “Relació de la muntanya de Mallorca”, que és pròpiament una descripció dels continguts del mapa.

Els documents, tant el mapa com la seva relació descriptiva, fan referència sobretot a passos de muntanya i a noms del litoral, de llocs i de viles (dels quals s'adjunten una sèrie de propostes d'interpretació i de localització dels topònims més opacs, més desconeguts o que poden haver canviat).⁴

Prevencions de guerra; descripció i mapa de la Muntanya

El 18 de setembre de 1594, les notícies sobre l'albirament de vaixells turcs a l'est de Sicília donaven lloc a la transmissió d'instruccions per prevenir un possible atac i incursió dels otomans. En aquell context, es realitzava la descripció de la part central de la Serra de Tramuntana, com a lloc de defensa de la població no apta per a la guerra, que anava acompanyada del mapa d'aquella part de l'illa. Els fets es produïen pocs dies després de la mort del virrei Lluís Vic i Manrique (6 de setembre de 1594); Pere Vivot,⁵ que actuava com a lloctinent general del Regne de Mallorca, comunicava a la cort de Felip II la planificació de les possibles accions en cas de guerra i manava fer la descripció i el mapa de les parts més altes de la Serra de Tramuntana com a indret d'interès defensiu.

Els documents sobre les prevencions de guerra i la descripció de la muntanya de Mallorca, que justifica el mapa de part de l'illa, formen part d'un lligall titulat *1594 / Las preuenciones que se hizieron en el Reyno de Mallorca* (AGS; G y M, 414-82). Per ser uns textos inèdits se n'ha fet la transcripció, de la qual només se'n presenta una selecció parcial.

La primera part és la *Relation de las diligentias y preuentiones de Guerra que se an hecho, en esto Reyno de Mallca. dende los 18 de 7bre que se entendio que larmada turquesca era el faro sobre de Missina, hasta el dia presente que contamos 20 de octubre del mismo año 94.*

⁴ Sobre el mapa de la muntanya de Mallorca de 1594, vegeu BAUZÀ; GINARD (2012).

⁵ Pere Vivot (+ 1607) Fou procurador reial del Regne de Mallorca i virrei interí (1594 i 1604). Després de la mort del virrei Lluís Vic, el 6 de setembre de 1594, Pere Vivot ocupà interinament el càrrec, que jurà dia 7 de setembre, fins a l'arribada del nou lloctinent general, Ferran Sanoguera, el 20 de gener de 1595 (vegeu JUAN, 2002: 46).

La segona part és la *Relacion hecha por mandado del Capitan Gral. Pere Viuot Regente el Officio de la Procuracion Real y Lugartte. General del Rey. de Mallorca de la Montaña del, por Ramon Cos y Juanote Bruy caualleros para ver adonde se podra recoger mas commodamente la gente inutil en caso de armada turquesca.*

Els documents incorporen diferents aspectes sobre les parts altes de la Serra de Tramuntana, tot fent referència a les provisions necessàries per a la supervivència i el trasllat d'unes setanta mil persones, juntament amb les característiques de les quatre zones fortes a la muntanya: primera, el terme de Lluc; segona, la vall de Cúber; tercera, la zona del Teix; quarta, la vall d'Orient.

El mapa de 1594

Mapa de part de l'illa de Mallorca, de la part central de la Serra de Tramuntana, des dels vessants sud-occidentals del puig del Teix fins a la zona nord-oriental d'Escorca, entre la mar, Valldemossa, Bunyola, Alaró, Selva, Campanet i Pollença. És un manuscrit en paper, en tinta i colors, de 576 x 428 mm, sense nom d'autor, ni data ni lloc de realització, però aixecat a Mallorca l'any 1594. Sense referències d'escala gràfica ni d'unitats de mesura, l'àrea representada és ben identificable i, encara que no respecti una escala justa, la imatge segueix un criteri de proporcions de distàncies i posicions prou acceptable.

Per calcular l'escala, s'ha calibrat la imatge del mapa de 1594 amb l'aplicació que projecta una malla georeferenciada, amb quadrícules d'un quilòmetre quadrat, definida en base a catorze punts de referència; l'escala general aproximada resultant és 1:55.000. La major precisió coincideix amb la línia de la costa i les majors distorsions apareixen cap al vessant meridional de l'interior.

L'orientació del mapa està desplaçada cap a gregal, amb el nord cap a l'angle superior de l'esquerra. Té una rosa dels vents de 16 puntes (vuit grosses i vuit petites), a l'anomenat *Fuerte 1* (centrat en el santuari de Lluc). Té una flor de lis per indicar el nord (també desplaçat a gregal) i una petita creu per indicar l'est (la direcció cap a Jerusalem). Hi ha escrits altres vents: *mijorn, mastral, ponent*. Enmig de la rosa: *nuestra seniora de Lluch i Lluch* (amb un signe).

El mapa fa ús de signes convencionals (per a les viles i alguns llocs, en vermell) i de lletres i números (per marcar els passos a defensar). La representació del relleu és senzilla, amb alguns puigs en perspectiva i les diverses àrees delimitades amb línies perimetrals i ombres de color, marcant les zones de separació i els passos d'accés. És destacable el contorn del litoral,

on el port de Sóller és ben evident, juntament amb l'illot de l'*Illa* (s'Illeta); un signe circular amb un punt enmig podria referir-se a la Foradada. És significatiu –a diferència amb els mapes de Binimelis– que el mapa de 1594 només tengui un signe relatiu a torres de la costa, situat part damunt del port de Sóller [en farem referència més endavant, en parlar de la toponímia litoral].

És un mapa fet amb finalitats defensives; les parts més altes de les muntanyes de la Serra tenen la funció de servir com a lloc de refugi en moments de perill. La inseguretat derivada de les incursions puntuals i del constant perill latent de l'exterior, obligaven a prendre mesures per a la defensa, que, per a qui no la practicava amb les armes a la mà, la forma més segura era cercar un amagatall ben arrecerat i amb provisions. Aquest seria el tret definidor del mapa de 1594.

El document defineix fins a quatre àrees, o forts: els dos més importants, primer i segon, estan centrats en torn a les valls de Lluc i de Cúber, dins el terme d'Escorca, ressaltats amb un fons de color groc; els dos secundaris són el tercer, a les altures del Teix, i el quart, a la vall d'Orient. Hi consten els noms dels passos d'accés a cada un dels forts. Cap al quadrant inferior de la dreta, el mapa inclou el detall del nombre d'homes d'armes per defensar cada pas dels dos primers punts forts.

Quant a l'autoria i datació, el mapa manuscrit no inclou referències d'autor ni de data de l'execució. No obstant, les instruccions del virrei interí Pere Vivot permeten identificar les persones responsables del mapa i de la descripció.

L'autor del mapa és *Antonio Verger sculptor*, també anomenat *enginyero*. El termini de realització del mapa (deu dies) i de la relació descriptiva s'ha de situar entre el 18 de setembre i el 20 d'octubre de 1594, possiblement durant la primera quinzena del mes d'octubre. Antoni Verger és considerat *muy ingenioso para este efecto* [per aixecar el mapa].

A més d'aquest mapa, Antoni Verger és més conegut perquè és l'autor de dos plànols, que mostren l'estat de les obres de les murades de la ciutat de Mallorca i la continuació del projecte de fortificació [escala aproximada 1:4.000], datats a Mallorca, el 15 de setembre de 1596. (vegeu Tous, 2002: 32-38).

L'escultor i "enginyer" Antoni Verger (ciutat de Mallorca, *circa* 1555 – 23 de desembre de 1635) fou un artista reconegut i responsable de la fàbrica de diferents obres d'art i arquitectura, com el portal major de la Seu (1592-1601) (vegeu CARBONELL, 1996). Era un personatge significat que, com Joan

Binimelis, formà part del cercle del bisbe Joan Vic. Sens dubte, Antoni Verger dominava la planimetria a causa de la seva activitat professional.

Per altra part, els responsables de la descripció, els cavallers *Ramon Cos y Joanote Brull*, que acompanyaren Antoni Verger, serien identificables amb el capità Ramon Descós Desbrull, propietari (1575) de Son Cós (Marratxí) (*GEM*, 4: 286), i amb Joanot Desbrull, que tenia propietats a Pollença (vegeu MASSOT, 2010: 28).

Topònims del mapa i de la "Relació de la muntanya de Mallorca"

La toponímia del mapa i de la "Relació de la muntanya de Mallorca" registra particularment passos de muntanya, orònims, noms del litoral, llocs i viles. Les taules inclouen la transcripció del topònim del mapa, del de la relació descriptiva, la identificació i la situació dels noms menys coneguts. L'apartat d'observacions es reserva a les propostes per interpretar i localitzar els topònims més opacs o que poden haver canviat. La situació dels topònims a la cartografia actual s'indica de manera abreujada. La codificació indica el mapa de referència i la quadrícula del topònim. Per a la georeferenciació s'han utilitzat tres fonts:

- IGN: *Mapa Topográfico Nacional de España*. Escala 1:25.000. Madrid: Instituto Geográfico Nacional. 2001.
- MTIB: *Mapa Topogràfic de les Illes Balears*. Escala 1:5.000. Mallorca, 2006 (Servidor Infraestructura de Dades Espacials de les Illes Balears).
- MP: MASCARÓ PASARIUS, J. (1958) *Mapa General de Mallorca*. Escala aprox. 1:31.250. Mallorca.

És evident que la base lingüística dels topònims és el català de Mallorca. La llengua del mapa és el català, amb alguns noms i indicacions en castellà. La relació descriptiva està redactada en castellà, la qual cosa afecta sobretot a la denominació d'alguns genèrics (per exemple, *pas* – *passo*).

En aquest cas, només es referencien els topònims que tenen més relació amb la Vall de Sóller, com els del fort 2, centrat a Cúber:

	Mapa	Relacion	Identificació	Situació	Obs.
[24]	<i>Fuerte 2 dicho Cuber Almaluig Binimorach y Lofre</i>	<i>Cuber, Omaluig, Binimorach, Loffre, tosals verts, Larrom, y otros lugares</i>	Fort 2, Cúber, Almallutx, Binimorac i l'Ofre (Tossals Verds, l'Arrom i altres llocs)		
[25]		montaña den Torrella	Muntanya d'en Torrella		Puig Major
[26]	<i>1 – pas de la montaya den Torella</i>	<i>1 ... a la montaña den Torrella hay un passo que dizen den Torrella [...] muy engosto y hazer un estrecho en medio de dos peñas que tiene de ancho no mas de siete o ocho palmas</i>	a la muntanya d'en Torrella [Puig Major] hi ha un pas dit d'en Torrella (molt estret, enmig de dues penyes, de no més de set o vuit pams d'ample)	MP 4-9D	Pas de sa Pomera Borda [?]
[27]	<i>2 – altra pas molt astret</i>	<i>2 ... junto a dicho passo hay otro muy pequeño</i>	Un altre pas molt petit	MP 4-8E	Coma des Ribell [?]
[28]	<i>3 – al pas del baranc anant anves Soller</i>	<i>3 ... passo al Barranch hyendo azia la Villa de Soller</i>	El Barranc anant cap a la Vila de Sóller [Barranc de Biniaraix]	MP 9-4B	
[29]	<i>4 – al pas de larom demunt Soler</i>	<i>4 ... passo del arrom [...] al vessante de dos peñas</i>	Pas de l'Arrom damunt Sóller	MP 9-2D	S'Arrom
[30]	<i>5 – al pas de Son Bennasser demunt la vila de Soller</i>	<i>5 ... passo de son Benasfer ensima de la Villa de Soller</i>	Pas de Son Bennàsser damunt la vila de Sóller	MP 8W-10G	Pas del puig de Son Bennàsser
[31]	<i>6 – al pas morisc del fabia</i>	<i>6 ... passo Morisch de Alfàbia a son Bennasser</i>	Pas Morisc, d'Alfàbia a Son Bennàsser	MTIB-7497	

Del fort 3, centrat en el puig del Teix:

	Mapa	Relacion	Identificació	Situació	Obs.
[36]	<i>El Tex. Fuerte 3</i>	<i>Teix</i>	El Teix, fort 3		
[37]	<i>A – La plana de astada</i>	<i>A passo de Bartholomeo Estada hyendo de Soller a Daya que se llama la plana de Bartholome Estada</i>	Pas de Bartomeu Estada, anant de Sóller a Deià que s'anomena la plana de Bartomeu Estada	MP 8W-10A	Can Prohom

Dels altres topònims, com els noms de viles i llocs, la majoria dels quals amb signes convencionals al mapa, tan sols n'assenyalem dos: [90] *Villa de Soller / Soller* i [91] *marina de Soller*.

La toponímia litoral, de nord a sud, està definida a la descripció com *Relacion de la costa de la marina de Soller y parte de la Montaña*:

	Mapa	Relacion	Identificació	Situació	Obs.
[64]	<i>cala al codolar</i>	<i>por la parte del Cosconar hay tres calas la una se llama Cala Alcodolar</i>	Cala Codolar	MP 1W-6D	Cala Codolar
[65]	<i>cala del mix</i>	<i>La otra se dise Cala Mitjana</i>	Cala del Mig	MP 1W-5D	Cala Mitjana, o del carregador de Lluc
[66]	<i>cala altest</i>	<i>la otra Cala Altest</i>	Cala el Test	MP 1W-4E	Cala es Tests
[67]	<i>cap de la vacua</i>	<i>a la Mola que esta despues del cabo de la Vaca</i>	Cap de sa Vaca	MP 1W-3D	Morro de sa Vaca
[68]	<i>cap de la mola</i>	<i>Primeramente a la Mola que esta despues del cabo de la Vaca hyendo azia la parte de</i>	Cap de la Mola	MP 4-6B	Mola de Can Palou / Pas des Cocó

		<i>Soller hay un cabo que se dize la Mola adonde hay dos passos estrechos [...] y hay mal lugar para hauer de desembarcar</i>			
[69]	<i>pas del coll de miramar</i>	<i>hiendo a la parte de Soller ay otro passo que se dise del Coll de Miramar el qual es ancho</i>	Pas del Coll de Miramar	MP 4-4E	Coll de Biniamar, o de Miramar
[70]	<i>Cala Ferrera</i>	<i>Despues viene Cala ferrera adonde no hay desembarcadero en el qual pueden estar dos baxeles</i>	Cala Ferrera	MP 4-2D	Cala Ferrera, o port de, Fornalutx
[71]	<i>Lilla [illot]</i>	L'Illa		MP 4-1E	S'Illota
[72]	<i>coll de Lilla</i>	<i>passo que se dize el Coll del Illa</i>	Coll de l'Illa		[pot estar desubicat]
[73]	<i>Las puntas</i>	Les Puntetes		MP 8-6B	Ses Puntetes
[74]	<i>coll de lera</i>	<i>los cabos adonde desembarcaron los moros quando fueron a Sollar hay mal passo y no pueden passar por mas de un passo para hauer de yr a Soller que se dise del Era junto a la Atalaya</i>	Coll de l'Era	MP 8-6C	Pas de sa Torre [?]. També podria situar-se a l'actual Coll de s'Illa
[75]		[junto a la Atalaya]	Talaia de Sóller		També antiga torre des Coll des Cingle
[76]		<i>La fortaleza de Soller no guarda nada por estar en</i>	Fortaleza del port de Sóller	MP 8-5D	Sa Torre (port de Sóller)

		<i>mal lugar y tener padastre y solo sirve para que no entren en el puerto pudiendo entrar por el coll del era</i>			
[77]	<i>La pedra picada</i>	<i>una fortaleza a la piedra Picada guardaria que no desembarcassen a los cabos ni entrasen por el coll del era por donde fueron los moros a Soller y de dicha fortaleza guardaria el puerto de Soller y no tiene ningun padastre como ahora tiene la q. hay</i>	La Pedra Picada	MP 8-6C	Torre Picada
[78]	<i>S. Caterina</i>	Oratori de Santa Catalina		MP 8-5C	
[79]	<i>port de Soller</i>	<i>puerto de Soller</i>	Port de Sóller	MP 8-5D	
[80]	<i>alconasa</i>	<i>cala del Conassa lugar que no se puede guardar por ser abierto ni menos se puede guardar hasta el agua dulce por ser assi mesmo habierto pero no pueden entrar en ningun lugar de la montaña</i>	Alconàsser	MP 8-3F	
[81]	<i>cala de daya</i>	<i>La Cala de Daya es lugar adonde pueden estar quatro vaxeles</i>	Cala de Deià	MP 8W-6C	

El nom del *Coll de l'Illa* [72], que el mapa situa front a l'illot de *L'Illa* [71, s'Illota], podria estar mal ubicat, atès que l'actual Coll de s'Illa, segons el

mapa i la lectura de la descripció, podria correspondre a l'anomenat *Coll de l'Era* [74].

Les “Previsions de guerra” i l'obra de Joan Binimelis

Una circumstància afegida, però interessant, del mapa i de la descripció de 1594 és la seva possible relació amb l'obra coetània de Joan Binimelis. En efecte, en primer lloc, la datació de 1594 és coincident amb la redacció dels textos en català de la Història de Mallorca (1593-1595). En segon lloc, el contingut del mapa sobre el concepte de fortificació a l'interior de l'illa front a un perill exterior seria complementari amb les descripcions del litoral i els mapes de l'obra de Binimelis. En tercer lloc, i més directament, la qüestió de les muntanyes com a llocs de fortificació és objecte d'una referència explícita, en primera persona, per part de Binimelis.

En el text de Binimelis, en començar la descripció de la costa d'Escorca, el primer topònim esmentat és Cala Codolar, que és precisament també el primer topònim del litoral del mapa de 1594. Joan Binimelis especifica que: *Aquí [a Cala Codolar] fenecen los términos y límites marítimos de Escorca en donde se descubren y ven otras cosas dignas de ser sabidas las que dejo por haber tratado de ellas, en el tratado de la fortificación de los montes de la Isla de Mallorca que tengo hecho y pronto se dará a luz para más utilidad y provecho de mi patria.* (BINIMELIS, edició de 1927, IV: 96). Aquell tractat de Binimelis ha de tenir correspondència amb l'obra assignada per Bover: *III. Tratado de los montes de la isla de Mallorca*, com a manuscrit, citat a la vegada per Josep Barberi (vegeu BOVER, 1868: I, 103).

L'obra de Binimelis inclou referències directes a la idea dels llocs forts de la muntanya per a la defensa, sobretot quan descriu el terme d'Escorca (i en menor mesura també a la descripció del terme de Pollença). També afirma que havia escrit “*un copioso tratado*” sobre com defensar les muntanyes i com fortificar els passos. El dubte és si seguia unes disposicions semblants a les prevencions de guerra de 1594, una documentació a la qual podria haver accedit. A pesat de tot, Binimelis no defuig de fer-ne una descripció de caràcter molt més geogràfic.

La transcripció del text de la còpia en castellà de la BNE (MSS/10394; 1601) és: [...] *Este termino de Lluch y Escorca esta en medio de altissimos montes, y de grandes precipicios y lugares asperissimos. Todo el dicho termino se puede fortificar en muchas partes y lugares y principalmente la valle de Almalluig que esta en lo mas alto de toda la isla.* [...].

Esta valle de Cuber y Almelluig esta rodeada [f. 80v] toda de una grande y alta muralla de peñas y mōtes altissimos, asperos e inaccesibles, que con industrias ne

ingenios humanos no se pueden detallar ne suspeditar. [...].

A poca distancia desta valle, ay otra valle mas hōda, por la parte [?] de su Norte: y es toda ella otro fuerte poco menos fuerte: y se llama valle de Taurixant o Turixant como agora dizen y era un Rafal de dos jовadas de tierra que dio el Rey á Pedro Periz. Es valle muy aspera y difficil de caminar. [...] Esta valle de Turixant uniendola con la valle de Lluch y Escorca, hazē un fuerte que comprende mucha tierra, y se puede guardar con poca gente [?], guardando los pocos passos que tiene, que con muy poca dificultad y menos gasto se pueden poner en defença. Y bozo jo dezir, que los montes de Mallorca exceden á quantos ay en fortaleza: y son los demas inexpugnables. Cosa seria (á mi parecer) muy valiosa [?] para los vezinos de Mallorca, que por las generales necesidades que pueden acontecer supiesen y [f. 81] estuviesen del todo al cabo de todos los lugares fuertes de los dichos montes. De todo lo qual tengo escrito un copioso tratado, en donde trato mas en particular todo lo que conviene para poner en su pūto para las defenças destas fortalezas, y los modos como se tienen de guarnecer y fortalecer los passos para impedir y detener al enemigo. [...] [f. 81v].

Les referències precedents plantegen diferents qüestions. Primera, del possible tractat de fortificació de les muntanyes fet per Binimelis no en tenim altres notícies i ens és desconegut, però, a la vista de la documentació analitzada, tot fa pensar que Joan Binimelis, entre 1593 i 1601, bé tenia el treball elaborat, bé conegué o tengué accés al mapa i a la descripció ordenades per Pere Vivot, que dugueren a terme Antoni Verger i els cavallers Descós i Desbrull.

En segon lloc, el dubte són les connexions entre els dos coetanis, Joan Binimelis, més humanista, i Antoni Verger, més tècnic; a més del fet que, tant l'un com l'altre, podrien haver disposat de cartografia prèvia per dur a terme els seus mapes posteriors. Aquests interrogants, de moment, només els podem deixar enunciats. Sigui com sigui, el mapa de 1594 i el mapa de Sóller de Binimelis són mapes diferents i no únicament per raons d'autoria.

El mapa de 1594 -a diferència dels mapes de Binimelis- té un únic signe de torre a la costa. El signe podria referir-se a la talaia de Sóller [75], o servir per reiterar la necessitat de la torre de *La pedra picada* [77], on s'hi plantejava edificar-la des del 1561, per tal de defensar el pas des de la cala de ses Puntes (la torre fou aixecada entre 1614 i 1622).

En termes comparatius, entre Cala Codolar i la Cala de Deià, el conjunt de mapes de l'obra de Joan Binimelis (circa 1601) augmenta la densitat de topònims, fins a 22 per 16 del mapa de 1594, encara que la correspondència se situaria en torn al 50 per cent; sols en 9 casos els topònims són els mateixos.

En particular, als mapes de Binimelis hi destaca també la presència dels signes de les torres del litoral.

Una diferència en la toponímia és la denominació *Y^a de llampayes* [12], a Binimelis, per referir-se a l'illot de s'Ileta, que és *Lilla* [71], a Verger (1594). L'anomenat *Escull d'en Llampayes* és recollit a la *GEM* (vol. 7: 301 [Mascaró Pasarius]), a la costa de Fornalutx, entre el pujador de sa Costera i es Joncar, situat més a prop de Cala Ferrera.

Binimelis (circa 1601)	Verger (1594)	Identificació
<i>Cala Codolar</i>	<i>cala al codolar</i>	Cala Codolar
	<i>cala del mix</i>	Cala Mitjana
	<i>cala altest</i>	Cala es Tests
<i>Atalaya Nova</i>		[Signe de torre] Torre de Lluç
<i>Cabo de la Vaca</i>	<i>cap de la vacua</i>	Moro de sa Vaca
	<i>cap de la mola</i>	Mola de Can Palou
<i>Port de la Calobra</i>		Port de la Calobra
<i>Atalaya de la Calobra</i> (<i>Calobra tatxat;</i> <i>afegit: la mola fa foch</i>)		[Signe de torre] Torre de sa Mola de Tuent
<i>Cala de tuyent</i>		Cala Tuent
<i>Forat (afegit:</i> <i>de tuyent la atalaya</i> <i>no fa foch)</i>		Morro des Forat de Tuent
<i>Atalaya del forat</i>		[Signe de torre] Torre des Forat
<i>Cala Roja</i>		Cala Roja
<i>Atalaya de la Seca</i>		[Signe de torre] Torre de na Seca
	<i>pas del coll</i> <i>de miramar</i>	Coll de Biniamar o de Miramar
<i>Cala ferrera</i>	<i>Cala Ferera</i>	Cala Ferrera
<i>Y^a de llampayes</i>	<i>Lilla</i>	[illot, als dos mapes] S'Ileta
<i>Coll de la ylla</i>	<i>coll de Lilla</i>	Coll de l'Illa [pot estar desubicat]

	<i>Las puntas</i>	Ses Punes
	<i>coll de lera</i>	Pas de sa Torre [?]. També podria situar-se a l'actual Coll de s'Illa
<i>Atalaya del coll de la ylla</i>		[Signe de torre] Talaia del Coll de s'Illa
	<i>La pedra picada</i>	[Signe de torre] Torre Picada
<i>Atalaya de Soller</i>		[Signe de torre] Talaia de Sóller
<i>Sta Catalina</i> <i>fortaleza</i>	<i>S. Caterina</i>	[Signe d'oratori, a Binimelis] Ermita de Santa Catalina [Signe de castell] Fortalesa
<i>Puerto de Soller</i>	<i>port de Soller</i>	Port de Sóller
<i>Muleta</i>		Muleta
<i>Cabo de Argêtera</i>		Cap, o torrent de s'Argentera [Cap Gros]
<i>Alcanaça</i>	<i>alconasa</i>	Alconàsser
<i>Cala de Deya</i>	<i>cala de daya</i>	Cala de Deià

4. CONCLUSIONS

En base als continguts exposats sobre una primera descripció geogràfica i els primers mapes de la Vall de Sóller és possible extreure una sèrie de breus conclusions.

Primera. El primer mapa del terme de Sóller és atribuïble a l'obra de Joan Binimels, segons la còpia de la BNE datada l'any 1601. En el seu context serveix també per significar la importància i la transcendència dels treballs cartogràfics de Binimelis en relació a un primer aixecament d'un mapa de Mallorca.

Segona. El text descriptiu de Binimelis (sense analitzar-lo en profunditat) és important com a una primera referència, perquè els manuscrits de Binimelis eren reproduïts, copiats o "visitats" per un gran nombre d'autors posteriors, fins i tot sense citar-ne la procedència.

Tercera. L'anàlisi i transcripció del mapa de 1594, d'Antoni Verger, i de la seva relació descriptiva ens situa davant un document coetani, però amb

una datació anterior, que aporta una imatge cartogràfica de l'àrea de Sóller i algunes referències toponímiques i descriptives.

Quarta. En conjunt, els dos mapes i els aspectes descriptius tenen interès en la mesura que suposen uns primers documents cartogràfics i geogràfics referits a la contrada sollerica. Sens dubte, són dues visions elaborades a partir del coneixement del territori, mitjançant l'ús d'un llenguatge cartogràfic primitiu, però que aconsegueixen una imatge molt acceptable (del litoral i de l'interior), de l'àrea que volen descriure i representar.

Salvant totes les distàncies, les imperfeccions i les limitacions dels continguts dels documents, els mapes i els aspectes descriptius són una valuosa font de coneixement i d'informació, de la qual nosaltres ens n'hem de considerar deutors.

5. BIBLIOGRAFIA

BAUZA LLINÀS, Joan; GINARD BUJOSA, Antoni (2012) “La toponímia d’un mapa de la Muntanya de Mallorca com a refugi de la població de l’illa (1594)”. Comunicació presentada a la XXV Jornada d’Antroponímia i Toponímia. Universitat de les Illes Balears (Palma, 11 de maig de 2012) [text inèdit].

BINIMELIS, Juan (1927) *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*. Palma: Imprenta de José Tous.

BOVER, Joaquín María (1868) *Biblioteca de escritores baleares. Tomo I*. Palma: Imprenta de P. J. Gelabert.

C[ARBONELL], M. (1996) “Verger, Antoni” a *Gran Enciclopedia de la Pintura i l’Escultura de les Illes Balears*, vol. 4, pàg. 364-366.

DIAZ, Ramon; GINARD, Antoni; PICORNELL, Climent; RULLAN, Onofre; SEGUÍ, Joana M. (1988) «Un mapa de part de l'illa de Mallorca de l'any 1594 (Circa)» a *Treballs de Geografia*, 40, 113-117.

Gran Enciclopèdia de Mallorca (1989-1998) [GEM]. Mallorca: Promomallorca Ed.

JUAN VIDAL, Josep (2002) *Els virreis de Mallorca ss. XVI-XVII*. Palma: El Tall.

MASSOT RAMIS DE AYREFLOR, Mª José (2010) “Herencia y reproducción social en una Casa noble mallorquina: los Desbrull” a *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 20, 7-42.

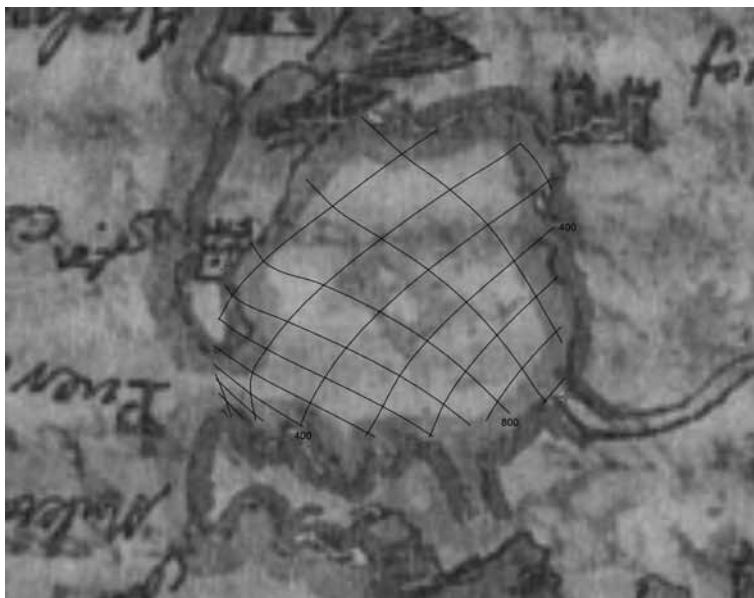
ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon (1977) "Visita de D. Lluís Vich, virrei de Mallorca, a les torres, homes d'armes i material de defensa de Mallorca (1585)" a *Fontes Rerum Balearium*, I, 305-322.

SANTAMARÍA, Álvaro (1971) *El valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*. Sóller: Imprenta Marquès.

TOUS MELIÀ, Juan (2002) *Palma a través de la cartografía (1596-1902)*. Palma: Ajuntament de Palma.

Mapa del terme de Söller, de l'obra de Joan Binimelis. Extret del manuscrit MSS/10394, Biblioteca Nacional de España, datat l'any 1601 (accessible per Internet).

Detall del port de Sóller, calibrat, del mapa de Sóller, de Joan Binimelis. Extret del manuscrit MSS/10394, Biblioteca Nacional de España, datat l'any 1601 (accessible per Internet).

APÈNDIX

Joan Binimelis. Text I

Transcripció de la versió catalana, per ANTONI Mª ALCOVER; Codi Serra – Cortada. Llibre III, CAP. IV.

§ 13 De la Vila de Soller y son terme

La Vila de Soller sta scituade en una gran vall, y fondure circuide per totas parts de unas altissimas montañas qui venan a fer una figura rotunde, y concaue, per esto los moros la anomenaren Soller que en llengua arabiga significa coneya. Deyas tambe en la matexa llengua arabiga suelber, que era antes alqueria de 15 jouades, que son 240 quarterades. fenne lo Rey en lo compartiment dos parts, la mitat dona a Baranguer Ferrer, y la altre a Martí ferran. tota aquesta vall, y las suas montañas stan plenas, y fornides de grans oliuars, y fruytals de tota spetie que lleva ventatje a tota la Illa y Villas de Mallorca | 54 la major part del pla del seu terma se rega ab gran abundancia de ayguas, y de lo que mes abunde, y es la sua major riqueza son los grans oliuars, y apres la abundancie de las agruras, morerals de haont se treu cade any passats de 30 quintars de seda, y altres fruytas de no menys importantie que de alli se treu com son anous, pomas, cireras, pares, y finalment noy ha en tota la Illa fruytas que alli nos tropien ab gran abundancie y copia. Aquesta ubertat, y riqueza que te tante li ve de la abundantie de ayguas manantials, ab las quals se rega tot lo seu terma que contades totes las seuas fons passen de 200. Passa per lo mitx de esta Vila un gran barranch, o, torrent qui la partex en dos parts, aquest corre tot lo any, y en lo inuern ve mol caudelos. Naxen estas ayguas de unas montañas que anomenan lo tex, y de las terras, y vesants de la font den Degui en lo terma de Buñola, que es una de las onza fons de la muntañe tan auentatjades, y principalment la de la muntañe dita den Bennasser no molt distant de la Villa de Soller, la font dita done ballerone.

Partaxanse los habitants de esta Vila en dos parts ço es desde el barranch, o, torrent enuers la part de la tramontane, nomanan ells Vila dessa, y a la part vers lo mitx jorn Vila della, passes de una part a le altre per tres ponts. | 54 g. Es la Vila de Soller de 400 casas, los homens de armes passen de 940. = las animas de comunio ab la gent inútil excedexen a 4290.

La grandesa y capacitat de son terma no excedex a 4000 passos geometricos ab lo seu diametro, y en esta tan poca terra sta tote la sua riqueza, y poxansa dels grans oliuars, y es trobe de compte, y de asso es te memorie que en lo any 1524 se culliren 20000 trullades, y solien en esta terra retra a 40, o, 50 quartans per trullade y sempre han vist las perçonas de hedad, que los oliuars han enat aumentant, y

millorant cade die en tant que en lo año 1593 valgue lo seu oli en suma de 80000 Ducats, pero be es dextra veure, y tocar en las mans la riqueza en los stims generales que per orde del Rey Nro. Señor se feren en tota la Illa de Mallorca, en que la Vila, y terma de Soller fonch stimade en 900000 Ll.

La sua cullita en formens es fins 1500 quarteras, ordís 500; las suas munitions de respecta que te en son districta son de ouellas, y moltons 5540 caps; —cabres pocas per causa del dañ que causarien en llurs oliuars, eguas y caualls 40; —mulas, y matxos 400; —asens 300, bous, y vaques 70 y de porchs 200.

Lo terma de Soller per la part de la tramontana confronta ab la sua costa, y terma de Scorca y per la part del mitx jorn confina ab las terras de Valldemosa | 55 y per lo lleuant ab lo terma de Buñola, y per la part del ponent ab la mar, y ribera de Deya, y de Valldemosa y sta a distancie de 12 millas de la Ciutat de Mallorca.

La Iglesia principal de aquesta Vila sta sots inuocatio de St. Barthomeu Apostol, sta molt adornade de robas riques, y aparells per los altars e ministres del Culto Diuino; hay 17 binifets fundats, y celebransi en ella los officis ab gran solemnitat, y cerimonia. Aquesta Iglesia fonch conegrade Diumenge 20 maig 1492 per D. Juan de Deu Arcabisbe de Tarcia. Aquest bon Archabisbe concedi una indulgencie perpetua de 100 dies a tots los qui per cade vegade visitarian la dita Iglesia dient la oratio del Pater Noster, y Ave Maria. En lo qual matex die se feu una solemne processo, y offici. eran assistens Pere Colom Balle Rl. Gabriel Castañer Juan Pons, Guillem Soler, y Jaume Pons jurats, y Matheu Palou Not., y Scriua de aquella Universitat. Padrins de aquesta consagratio foren Baranguer de Aliues pre. y beneficiat en aquella Iglesia, y conseruen ells fins vuy una (diuen ells) ceremonie priuilegial, que lo Rector, o qualseuol qui diu la missa conuentual dels Diumenges, y festas manades en la fi de la missa dona la bendicio cantade Episcopalment.

Te Soller alguns suffraganeos en son districta, y territori de alguns lloguerets, com son la Alqueria del Compte de Ampuries (que li fonch donade por el Rey D. | 55 g. Jaume per quant que li caygue en lo compartiment de la terra, es lloch de unas 20 casas distant de la Vila mil passos per la part del grech, aquest lloch es dels mes amenos, y alegres de tot Soller, y es de moltes ayguas, del qual lloch naxen tres fonts de aygua abundantissimas ab lo qual molen molins, y regas tota aquella orta y fruytals, y moltissims tarongers, y altres agruras, y finalment antren aquestas aygues per la via principal ab que es regan tots los orts, y orta de aquella.

Te altre suffraganeo de baix de si que es el lloch de Binarax de 55 casas per la matexa linea del grech, distant de dita Alqueria del Compte 1500. aquest vocable sta corruput, que en llengua arabiga se diu benualge que era un refal de Bernat Soler de Tarragona que lo Rey li dona ab 4 jouades que son 64 quarterades, esta edificat

en un lloch alt, y prou eminent pera la bella mirade, te moltes, y bonas ayguas de que los habitants del lloch se seruexen, y majorment de la font dita den llinas. los habitants de aquest lloch son de molt llarga vida; cullsi en ella moltissimas fruytas de tote spetie, moltes agruras, y grans morerals.

La suffraganea de Fornalutx es un poble de 150 casas sta distant de la Vila de Soller per la linea del grech enuers la tramontane 2000 passos. en aquest lloch se administran Sagraments com en la Iglesia major, y precias | 56 molt de star ben adornade de moltes robas, y ornaments per lo altar y fins en tenir orga en la sua Iglesia, ha volgut imitar aquest poble a la Iglesia principal, y causen que son los habitants de molta riqueza.

Los habitants de aquest lloch de Fornalutx son de molt llarga vida per causa del bon temperament del cel, y tenuitat del ayre, y bondat de las ayguas, esta defensade dels ayres del mitx jorn, y purificade de los de tramontane, qui tot ho apure per alla haont espira.

Los oliuars de aquest lloch son molts, y lo oli que si cull es lo millor de tota la terra, los fruytals, y la sua orta se rega de una aygue que abaxa de la alqueria dita dels Mallols, ab lo qual molen quatre molins, es lloch molt delicios, y molts grans frescures, y regalo y de moltissimas fruytas. en est territori de est lloch se solen conceruar las casas de neu, ab lo que lo estiu prouehexen la Ciutat, y lo forment roig que assi es sembre se conuertex en candeal, que en Mallorca nomenan xexa. lo seu viñet sera de sis quarterades de terra.

La suffraganea de Binibassi es de 7 casas es lloch molt ameno, y delicios per rao de una font gran de ayguas ab que regan tota aquella orta, y orts y fruytals, y ortolissas. assi se crian los millors codoñys de tota la Illa de Mallorca, y ja mes de tota spetie y de tot en gran copie y abundancie, sens los grans oliuars que es la sua major | 56 g. riqueza. Ay altre suffraganea en la part del llabetx, qui es diu Castello de 20 casas molt fertil de olis, y viña, y orts y tots los habitants son gent molt rica.

A la part del mitx jorn de esta Vila de Soller sta edificat un monestir de frares menors sots inuocatio de Ntra. Sra. de Jesus a distancie de 100 passos de la Vila en un vessant, y de gran, y spessiosissima vista, de haont se descobri casi tot lo territori de Soller, fonch aquest Monestir edificat per un St. Religios fray Barthomeu Catañy lo any 1458 en temps que governaue la sua Silla Pontificia Pio Segon en Roma. lo que molt emballex aquest Conuent son los grans orts, y tantas ayguas, y moltissims fruytals quel fan de gran regalo, y tan alegre, y particularment prop lo dit Monestir nax la font de na Ballarona, y altres de la qual se pren una gran siquia qui passa per lo mitx, y ab ella molen 10 molins, y es rega la major part de la orta. esta encare vuy en aquell Monestir una coue haont aquest Sant Religios fray Catañy molt souint se

retirau per la oratio, y contemplatio.

Esta casa es de molta deuotio, y de gran concurs de gent, y en ella se han seguit alguns miracles dignas de ser manifestats pere conuidar als faels a mes deuocio, y entre los altres nos deu dexar en olvido el que es segui en la Iglesia de est Monestir de un miracle que lo Señor fonch seruit obrar ab un miserable home per no voler perdonar certa injuria, y vexatio notable que li fonch \ 57 feta de una ferida mortal que hauie rebut de sos inimichs, als quals stant pera morir no volgue perdonar la injuria. esta vuy en peu lo acte de la veritat ad perpetuam rei memoriam, que mena se sabes D. Juan Vich Bisbe de Mallorca, y lo siguent.

Nos D. Juan Vich y Manrique per la gratia de Deu y de la S.ta Sede Apostolica Bisbe de Mallorca y del C. de sa Mag.d, notificam a tots los Christians com circa del any 1530 en los darrers dies del mes de febrer se segui en la Vila de Soller que nafraren un home bandoler de la matexa Vila de faridas mortals, y assent casi a la mort moltes personas mogudes de zel, que la sua anima nos pades, lo persuadien a que als perdonas a sos inimichs qui li hauen pegat, y ell respongue que no volia sino venjarse; per lo qual li fonch portat lo Christo qui staue dins la capella pare mes moure a que perdonas, y com lo ferit lo tingues deuant de si, en lloch de perdonar, se mogue a major ira, y rancor contre los inimichs, y jurant, y blasfemant segons diuen, rafaixen testimonis sobre asso mitjensants juraments, y scomunications; y fonch Deu seruit que lo tal Crucifici comensa aqui matex a suar molts dias en presentia de tots los prasents quil anauen a veurer, los quals fent testimoni que axugantlo moltes vegades tornaue a brollar per totes parts, particularment se asolauen a la punta de la barbe unas gotas claretjants tant grossas \ 57 g. com un ciuro, y altres com una llantia fins que vingueran a entendre que obraue Deu aquest miracle pera mostrar quant gran era la offensa se li hauia feta de aquells qui no volien perdonar las injurias a sos inimichs y que si Christo Redemptor nostre en esta vida mortal se fos trobat alli haguera fet tal sentiment, puis representantse li lo castich de Hjerusalem plora viuas llagrimas, y en la Creu feu lo matex pregant per sos inimichs com diu Sant Pau, y fent oratio en lo ort vuyhent los turments que hauia de patir, y lo poch que se se hauen de aprofitar, sua ab gran abundancie gotas de sanch. Dons perque perdone als qui at fan mal, y te esmenas de jurar, y at guardes de blasfemar, y lloas, y benayescas el Señor, so es posat aqui aquest, y scriptura, y sia memoria eterna per los qui viuran.

La major part de la ribera y costa marítima de Soller son peñas molt altas, e inexcesibles, y los passos pera desembarcar son poch; part de esta ribera sta subjecta a la trauesia, e vent de mastral, y part al vent de tramontana. La sua costa marítima te lo seu principi haont finex lo terme del lloch de Deya, que es la cala de alcanosar, en la qual hi caben fins en dos vaxells, y es la trauesia del ponent, en la qual va cade nit una guarde peu per torn, y sens pague ninguna.

Joan Bininelis. Text II

Continuació de la descripció de la vila de Soller en la versió en castellà, de l'edició de 1927.

Luego se sigue el Promontorio de la Argentera que está casi junto al puerto de Sóller. La villa mantiene allí una guarda de a pie, y le da 36 libras de salario, y envía cada noche tres guardas más que van por turno y sin paga. En doblando el Promontorio de la Argentera y la Muleta viene luego el puerto de Sóller tan nombrado, y muy seguro de todos los vientos solo tiene un poquito de transversia de Maestral; está a distancia de la villa dos millas por el Poniente, aquí toman los marineros el camino derecho para Barcelona, y está este puerto muy defendido de los corsarios, por una fortaleza con siete piezas de bronce; pero digo con parecer de muchos que la dicha fortaleza estuviera mejor situada en el lugar del Heremitorio de Santa Catalina que está en la entrada del puerto en un lugar alto, y no tendría el padastro que tiene y señorearía gran parte de su ribera hasta la Atalaya de Sóller, y ahora en el lugar en que está no sirve para más que guardar la ropa de los marineros.
[...]

Nota del transcriptor, referida a l'oratori de Sant Ramon de Penyafort.

[...]
En la Atalaya de Sóller paga la Universidad de Mallorca a dos guardas continuas 60 Libras y sin esto la Universidad de dicha villa de Sóller envía allá cada noche una guarda de a pié por turno y sin paga. La dicha torre de guarda comunica sus fuegos de aviso con la Atalaya de Valldemosa y de la Seca, y descubre toda la otra parte de la ribera hasta el promontorio de Groser, enfrente de la Dragonera.

A poco trecho de dicha torre se sigue el desembarcador llamado el Coll de la Illa, que es el lugar donde desembarcaron los Corsarios Argelinos en el año 1561 [...]

[...]
Los vecinos de Sóller porque no les aconteciese otra semejante invasión edificaron en medio de la villa un fuerte, para poder allí recoger su gente inútil con lo cual queda también guardada la Iglesia edificaron también en el Coll de la Illa, en donde desembarcaron los moros una torre de guarda, para guardar aquel paso, a la cual envían cada noche seis hombres de guarda y a la mañana cierran la torre, y se vuelven todos. Iban dichas guardas cada noche por turno y sin paga; no sirve por otra cosa aquella torre, que para guardar aquel paso y por estar puesta en un valle ninguna la descubre, ni ella descubre a otras.
[...]

A poca distancia del Coll de la Illa, se sigue luego Cala Ferrera pequeña para bajeles, y tiene dentro una agua que hasta basta para proveer hasta tres, delante de la cual está la Isla den Llampayes, en donde se crían cada año casi todas las gavinias de aquella tierra, en la que hay una fuente manantial que puede proveer a muchos bajeles.

Luego viene el Promontorio que llaman de la Seca, sobre el cual hay una torre de guarda que comunica sus fuegos de aviso con la Atalaya de Sóller, y con la torre nuevamente fabricada en 1596, sobre un monte que llaman la Calobra o Mola de Tuent. La torre de la Seca descubre y guarda las aguas y desembarcadores de Cala Rotja y aquí fenecen los límites y términos de Sóller toda la cual costa es áspera y fraguosa, pero muy rica y descubierta a la transversia de los vientos Maestre y Norte.

Previsions de guerra i descripció del mapa de la muntanya de Mallorca (1594)

Selecció parcial dels textos. Transcripció del document original.

Primera part:

Relation de las diligencias y preuentiones de Guerra...

[...]

Tambien embie dos caualleros y un enginyero a reconocer y visitar las montanyas con instruction que reconozcan las mas fuertes, y los passos que se han de guardar y la gente que aura menester para ellos y como se pueden fortificar los quales lo hizieron con mucha diligencia y curiosidad y dieron relation muy particular de todo que se vera a parte.

[...]

Item se ordeno particularmente al capitan y bayle de la Villa de Soller que en dicho caso de armada auiedo de retirar la demas gente embie 25 hombres de confiansa a la torre del puerto de dicha Villa de Soller que tiene artillaria dexandoles bastimentos y muniones necessarios senyalandoles una cabessa a quien obedescan los otros y el seguira la orden del Maestre de Campo questara a la Montanya.

La artillaria desta torre pensaua dexar don Michel de Moncada para hazer algun fuerte en la Montanya.

[...]

Hauendosi de retirar en caso de armada la gente inutil a las montanyas que seran numero de 70.000 personas conforme a la orden dada y a la voluntad de V.

majd. me parescio necessario reconocerlas primero y saber como se pueden guardar y que gente puede caber en ellas y la comodidad del biuir y otras circunstancias necessarias embie dos caualleros Ramon cos y Joanote Brull y con ellos Antonio Verger sculptor y muy ingenioso para este effecto con la instruccion conueniente de lo que auian de hazer estuuieron dies dias y bueltos me truxeron relation muy particular y distinta puesta la montanya fuerte y los passos que se an de guardar en diseno y pintura ques la siguiente.

[...]

[Rúbrica] *pe viuot*

Segona part:

Relacion hecha por mandado del Capitan Gral. Pere Viuot Regente el Officio de la Procuracion Real y Lugartte. General del Reyno de Mallorca de la Montaña del, por Ramon Cos y Juanote Bruy caualleros para ver adonde se podra recoger mas commodamente la gente inutil en caso de armada turquesca.

[...]

Habiendo dado fin al termino de Luq y para que huiese mas lugares se ajustaron Cuber, Omaluig, Binimorach, Loffre, tosals verts, Larrom, y otros lugares empeçando a juntar desde el molin de Turixant siguiendo a la mano derecha la montaña den Torrella.

1 Primeramente empassando a la montaña den Torrella hay un passo que dizen den Torrella puede se guardar con 10 hombres con seguridad y se puede fortificar con facilidad y poco gasto por ser muy engosto y hazer un estrecho en medio de dos peñas que tiene de ancho no mas de siete o ocho palmos.

2 Assi mesmo junto a dicho passo hay otro muy pequeño que dos hombres le guardaran puede se fortificar facilmente y sera seguro sin hauer necessidad de poner guardias.

3 Mas adelante hay otro passo al Barranch hyendo azia la Villa de Soller puede se guardar con 10 o 12 hombres y estara seguro, dicho passo esta en medio de la montaña y con facilidad se puede guardar densima della.

4 Mas adelante es el passo del arrom que se puede guardar con 25 hombres puede se hazer una trixera y sera muy seguro por estar al vessante de dos peñas.

5 Mas adelante es el passo de son Benasçer ensima de la Villa de Soller puede se hazer fuerte con 20 hombres con mucha seguridad conuenia hazer en el alguna trinxera.

6 Mas adelante del passo Morisch de Alfabia a son Bennasser se puede hazer fuerte con 10 hombres y se puede fortificar facilmente y sera muy siguro.

[...]

10 Mas adelante es el passo de la foradada a mano isquierda ensima Comasema a Orient se guardara con 10 hombres y si dicha fortification se sierra o junta con los Tossals verts que es el termino de Luq dentro dicha fortification hay muchas leñas, muchos conrradisos, muchas aguas y muchas partes comodas adonde recogerse saluo que en dicha fortification no hay ningun molino pero pueden se proueber como dicho tengo de la Vall den March a la parte de Pollença hay seys molinos de agua y por la parte de Soller hay 17 y por la de Daya hay 7 y por la de Valldemossa hay 7 y por la parte de Coanegra ay 8 y assi mesmo por la de Alaron ay 7 y dentro de las dichas montañas puede estar todo el bestiar del llano en tiempo de necessidad.

Este segundo fuerte de montañas que tiene 10 passos que guardar es grandissimo y tan fuerte como el primero y se junta con el y los numeros de cada capitulo corresponden a los de la traça.

Fortification del Teix separada del fuerte del termino de Luque y otras partes

A Primeramente el passo de Bartholomeo Estada hyendo de Soller a Daya que se llama la plana de Bartholome Estada para hazerse fuerte ha menester 60 hombres.

[...]

L. Finalmente ay el passo del Garrouer ensima de Biniforani para hauelle de guardar con seguridad habran menester 25 hombres. En esto se concluye toda la fortification dendl Teix saliendo de Soller y Valldemuça boluiendo para el camino de Alfabia juntamente con todas las montañas q. le estan junctas y dicho luhar es muy prouido de leñas conrradizos y aguas y muy sufficiente para recoger y tener bestiares.

Este fuerte 3 del teix no lo es tanto como los otros por estar mas abierto y hauer menester mas gente que le guarde y estar mas cercano de la Ciudad y assi en caso de armada no conuiene retirar gente inutil en el pues tenemos los dos fuertes primeros que son inexpugnables y commodos y sera no tener la gente tan desrramada.

Relacion de la costa de la marina de Soller y parte de la Montaña

Primeramente a la Mola que esta despues del cabo de la Vaca hyendo azia la parte de Soller hay un cabo que se dize la Mola adonde hay dos passos estrechos que se pueden guardar con 20 hombres y hay mal lugar para hauer de desembarcar.

Assi mesmo hiendo a la parte de Soller ay otro passo que se dize del Coll de

Miramar el qual es ancho. Para guardarlo habra menester 100 hombres haziendo una trinxera unos 100 hombres arcabuzeros le guardaran y sera muy fuerte.

Despues viene Cala ferrera adonde no hay desembarcadero en el qual pueden estar dos baxeles dicha cala esta sujeta a Poniente maestre y tramontana.

Mas adelante son los cabos adonde desembarcaron los moros quando fueron a Sollar hay mal passo y no pueden passar por mas de un passo para hauer de yr a Soller que se dize del Era junto a la Atalaya esta señalado dicho passo en la planta con una cruz.

Mas adelante hay otro passo que se dize el Coll del Illa dos hombres le guardaran y fortificandole que se puede hazer con diez escudos quedara fuerte de manera que no habra necessidad que le guarden.

Ha se de aduertir que la fortaleza de Soller no guarda nada por estar en mal lugar y tener padastre y solo sirue para que no entren en el puerto pudiendo entrar por el coll del era y correr toda la costa y si se hiziesse una fortaleza a la piedra Picada guardaria que no desembarcassen a los cabos ni entrasen por el coll del era por donde fueron los moros a Soller y de dicha fortaleza guardaria el puerto de Soller y no tiene ningun padastre como ahora tiene la q. hay de todo lo que se adierte.

Mas adelante es la cala del Conassa lugar que no se puede guardar por ser abierto ni menos se puede guardar hasta el agua dulce por ser assi mesmo habierto pero no pueden entrar en ningun lugar de la montaña.

La Cala de Daya es lugar adonde pueden estar quatro vaxeles para impedirles que no suban se puede deffender con 30 hombres.

Mas adelante hay otro passo a la foradada el qual pueden guardar 12 hombres es a saber en un passo ensima la montaña ques muy engosto y baxo hay muchas partes adonde pueden desembarcar baxeles pequeños con mucha facilidad.

En el puerto de Valldemuça hay un passo que se puede guardar con trenta hombres.

Mas adelante hay otro passo que se dize la coua den Claret el qual se puede guardar con 40 hombres y sera guardada la costa de Marina con mucha seguridad con la dicha gente repartindola en cada parte como esta señalado.

Esta relacion de la costa de la marina de Soller y la montaña se hecho para q. sea necessaria por guardia, o fortification de los que estaran en la montaña de Luque

porq. con guardar los 9 passos del dicho fuerte nra. Sra. de Luque quedan serrados y seguros los que en el estuuieren que no pueden ser presos sino por hambre. Ha se puesto la dicha relacion de la costa y marina para lo que toca a tenerla guardada a fin de asegurar el socorro y auisos que pueden venir por essa parte seguramente.

[...].

RECONSTRUCCIÓ DE LA INUNDACIÓ DEL 15 D'OCTUBRE DE 1885.

Joan Rosselló Geli
Grup de Climatologia, Hidrologia, Riscs Naturals i Territori. UIB.

RESUM:

La inundació del 15 d'octubre de 1885 fou un fet extraordinari que va ser descrit per Mn Rullan i Mir a la seva obra *Inundación de Sóller y Fornalutx*, publicada aquell mateix any. Representa el darrer gran episodi d'inundacions fora mida a la Vall de Sóller, ja que els temporals del segle XX i el que duim de XXI no han tengut una magnitud comparable.

A partir de les fonts documentals existents s'intenta reconstruir el procés de la inundació, analitzant la situació atmosfèrica que provocà les pluges i fent esment als camins que va seguir l'aigua en el seu desbordament així com els impactes provocats per la inundació.

Introducció

Les inundacions constitueixen el risc natural més important en el nostre àmbit geogràfic. Existeixen prou antecedents, històrics i recents, tant a nivell local com insular com ho mostren les obres de Rullan (1875 i 1885) o de Grimalt (1992).

Un aspecte important d'aquestes inundacions és la seva recurrència històrica. La Directiva Europea 2007/60/CE, que vol reduir i gestionar els riscos derivats de les inundacions, assenyala que per avaluar el risc cal "descriure les inundacions succeïdes en el passat que hagin tengut efectes negatius significatius...".

És doncs necessari estudiar crescudes històriques ja que s'admet que el coneixement del passat pot millorar la prevenció de futurs riscos (Coeur i Lang, 2000).

L'ús de fonts històriques com a eina per aconseguir informació referida a inundacions antigues és ampliament acceptada a nivell científic (Barriendos i Rodrigo, 2006; Payrastra et al, 2005; Naulet et al, 2005; Coeur i Lang, 2008).

Les fonts documentals poden donar una informació útil però que cal analitzar críticament. Les dades s'han d'obtenir de documents originals sempre que se pugui i s'han de revisar amb cura (Benito et al, 2004).

Existeixen prou exemples de l'ús de fonts històriques per a la reconstrucció d'inundacions passades tant a nivell europeu (Brázdil et al, 1999; Burger et al, 2006; Sudhaus et al, 2008) com espanyol (Balasch et al, 2010; Bullón, 2011; Rico et al, 2001). A nivell nacional existeix un manual per facilitar l'estudi de les inundacions històriques (Barnolas i Llasat, 2007). Fins i tot existeixen treballs referits a esdeveniments històrics a Mallorca, com són els casos de Manacor (Grimalt et al, 2005) i Palma (Grimalt i Rosselló, 2011).

En el nostre cas la font històrica és el llibre de Mn Rullan i Mir que narra els fets de la inundació. Atès que se tracta d'un testimoni directe cal tenir cura de la possible subjectivitat del narrador (Ibisate i Sáenz, 2008). Malgrat tot, les dades que s'empren per fer el recorregut de l'aigua i els danys ocasionats semblen prou acurades per permetre una reconstrucció correcta de la inundació. També s'ha consultat la informació que apareix al Setmanari Sóller, que a les setmanes següents dels fets publica informacions que permeten completar les aportades per Rullan.

La metodologia seguida ha consistit, per una banda, en la recollida de les dades sobre nivells i danys que presenta el llibre, per a continuació passar aquestes a un mapa aprofitant les fites que són els noms de les cases i horts afectats. Així es poden conèixer els espais que l'aigua va cobrir als diferents punts de la vall. També es fa una estimació de la quantitat de pluja precipitada i, finalment, els límits de l'afectació de la torrentada es traslladen a un mapa actual de la ciutat de Sóller per veure el possible impacte que tendria un fenomen semblant avui dia.

La situació atmosfèrica i la precipitació

Es poden conèixer les circumstàncies de la circulació atmosfèrica al llarg del temporal que va culminar amb la gran torrentada de 1885. Els mapes de temps corresponents s'han pogut obtenir del web www.wetterzentrale.de i ofereixen informació a nivell de superfície així com també als nivells atmosfèrics mitjans (Figura 1). Estan elaborats a partir de dades de reanàlisi derivades de les informacions dels escassos observatoris que aleshores estaven operatius.

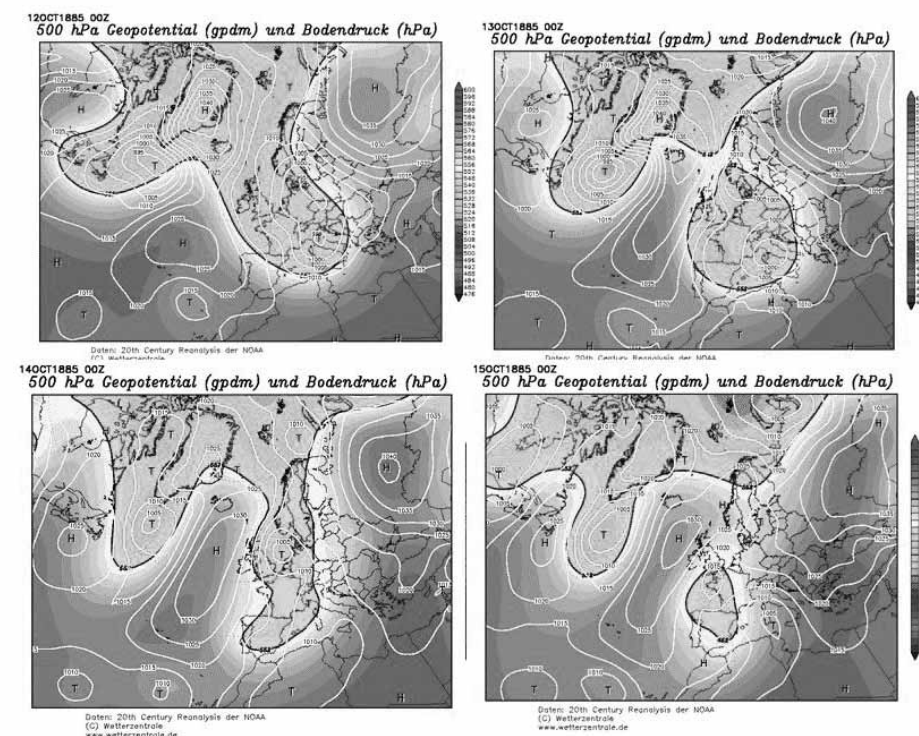

Figura 1. Mapes de temps del 12 al 15 d'Octubre de 1885. Font: www.wetterzentrale.de

Es tracta de mapes mancats de definició, circumstància derivada dels pocs punts on aleshores es mesurava la pressió atmosfèrica. Són dades fiables per a una visió genèrica de la situació, però no permeten lectures de detall.

Si es tenen en compte els mapes dels dies precedents, es pot comprovar com la situació va venir provocada per una baixada d'una important massa freda des de latituds més elevades, aquesta entrada va culminar en consecutives tongades de ciclogènesi mediterrània i en la darrera és quan succeeix el desastre.

La situació atmosfèrica en el moment de la màxima precipitació (que correspon a la matinada del 14 al 15 d'octubre) ve marcada per una entrada de vents de component nord amb presència d'una depressió mediterrània a l'est de les Illes Balears i a nivell de 500 hPa una depressió freda a la vertical dels Pirineus, situació anàloga a la de bona part de les inundacions sofertes a l'àrea septentrional de Mallorca.

Realment no es pot conèixer on era el centre de la depressió així com només s'intueix la molt notable difluència en alçada que hi havia a la nostra àrea geogràfica.

Es veuen similituds importants (tot salvant les diferències derivades del detall de la informació) amb la situació que va provocar els aiguats de 1974.

El relat que de la circulació de vents i meteors fa Rullan encaixa perfectament amb els mapes de temps que s'han trobat. A manca d'informació més concreta el procés de la inundació es degué generar per la coincidència de circumstàncies de inestabilitat molt acusada (en aquest cas la difluència en alçada i l'aire fred a les capes mitjanes), el forçament orogràfic dels relleus que envolten la Vall i finalment –sense que se'n tinguin dades– unes condicions idònies d'humitat a les capes baixes.

Pel que fa a les precipitacions, les dades que ofereix Rullan i que també apareixen al Setmanari Sóller, permeten fer un càlcul aproximat de les quantitats precipitades.

El dia 12 ja presenta indicis del temporal que ha d'arribar, amb temperatures de 10°C i neu. L'endemà bufen forts vents i comença a ploure de manera feble però és dia 14 quan, a les cinc del dematí, comença el temporal. Rullan (pàg. 19) i el Setmanari Sóller descriuen la tempesta amb paraules com “resonando con pavoroso estruendo el estallido de deslumbradoras chispas eléctricas, cosa á que estamos acostumbrados, aunque no eran pocos los vecinos que ya sacaban agua de sus casas y tenían que acudir a las goteras que la lluvia por momentos más impetuosa, les causaba”. És a dir que llamps i trons marcaren l'esdevenir del dia 14 juntament amb una pluja que a les cinc del capvespre, dotze hores després de començar, havia caigut en una quantitat de 12 cm.

Com diu el Sóller (17-X-1885) “los torrentes corrían caudalosos é imponentes, sin que hubiesen salido de madre, aunque poco les faltaba para desbordarse”.

Aquests dotze centímetres es correspondrien amb una precipitació de 120 mm. Si els torrents ja anaven ben plens d'aigua pot ser que ja hagués plogut anteriorment o bé que la intensitat de la precipitació fou tan important que provocà un augment sobtat de cabal.

La nit del 14 al 15 comença amb un descans de la pluja però ràpidament aquesta torna a caure amb força. Com diuen Rullan (pàg. 20) i el Sóller “el día 15, a les tres de la mañana, ya no era lluvia lo que tenía aterrados á estos

vecinos, era un verdadero diluvio, parecía que se habían abierto las cataratas del cielo”.

A les set del matí Rullan indica que el pluviòmetre marca una columna d'11 cm però que “hubo rebosado una cantidad de líquido, triple en nuestro concepto, del que contenía”(pàg. 20). Això representaria una quantitat propera als 330 mm de pluja. Cal afegir que a les vuit i mitja torna a mirar la quantitat i són 5 cm més el que marca.

En total (Taula 1) es pot calcular que la quantitat total precipitada durant l'episodi s'apropa als 500 mm encara que la pluja, mesurada per darrera vegada a les vuit del matí de dia 15, seguirà caient fins el migdia.

Dia	Meteors	Quantitat cm 1885	Quantitat en mm
12	Neu	No quantificat	-
13	Vent	No quantificat	-
14	Pluja	12	120
15	Pluja	7AM: 11*3	110-330
15	Pluja	8:30AM: 5	50

Taula 1. Les precipitacions caigudes durant l'episodi. Font: Rullan (1885).

El procés d'inundació

Les fonts documentals que expliquen els fets permeten fer una reconstrucció espacial de la inundació però no la temporal. No hi ha prou dades que mostrin quins torrents es desbordaren primer i quina va ser la pauta temporal del repartiment de les aigües per la plana de la vall. Tant el setmanari Sóller com el llibre de Mn. Rullan fan esment dels efectes de cada torrent per separat fins a juntar-se donant lloc al torrent Major.

Donada la manca d'una seqüència temporal en aquest article seguirem la pauta espacial, presentant mitjançant taules els efectes que provoca cada torrent desbordat. Cada taula mostra el topònim del lloc afectat així com els danys que s'expliquen i les alçades que arribà a assolir l'aigua.

El primer torrent del que se parla és el d'Alfàbia o del coll. Comença a fer estralls a la carretera que uneix la vall amb Palma, afectant tant a la calçada com a ponts que troba en el seu recorregut. Una vegada arriba a la torrentera, els efectes sobre els jardins i horts de les cases del carrer Nou són desastrosos (Taula 2).

Torrent	Topònim	Danys	Alçades
Alfàbia/coll	Can Grech	Fonaments casa/molí afectats	Sense dades
Alfàbia/coll	Can Massach	Camí inundat	Sense dades
Sa Coma	Can Vives	Pont afectat	Sense dades
Sa Coma	S'Ametlerà	Hort inundat	Sense dades
Torrentera	Can Mayol	Jardins enfonsats	Sense dades
Torrentera	camí	Camí destrossat	Sense dades
Torrentera	Can Siré	Pont afectat	Sense dades
Torrentera	Can Costitxo	Hort afectat	Sense dades
Torrentera	Sa Plaça	Pont obstruït	Sense dades
Torrentera	S'Ort-deviu	Síquia afectada	Sense dades

Taula 2. Llocs afectats pels torrents d'Alfàbia i de sa Coma.

Quan se l'hi uneix l'aigua que ve del torrent de sa Coma l'augment de cabal incrementa l'impacte a la part final del carrer Nou i cap a la plaça. En ambdós torrents els danys foren provocats més per l'arrossegament de materials per part de l'aigua que no per desbordaments fora del jaç.

El torrent de sa Regana, que drena cap a l'Alqueria del Compte, fou un dels que més danys provocà. Com bé diu Rullan, “los escasos servicios de su cauce ... han dado lugar a que se estrechase su álveo de tal modo que, en algunos puntos, ni el nombre de torrente merece siquiera” (pàg. 27). La torrentada se va repartir en tres cursos que provocaren quantiosos desperfectes (Taula 3).

Torrent	Topònim	Danys	Alçades
Sa Regana	Noria Can Creveta	Parets esbucades	Sense dades
Sa Regana	Can Doy	Finca inundada	Sense dades
Sa Regana	Es Pontet	Cases inundades	2 o 3 metres
Sa Regana	Can Rullan	Hort i casa inundats	Sense dades
Sa Regana	Can Salat	Hort i casa inundats	Sense dades
Sa Regana	Can Mussol	Hort i casa inundats	Sense dades
Sa Regana	Can Renou	Casa inundada	Sense dades
Sa Regana	Carrer Rullan	Carrer destrossat	1,5 metres de pedra
Sa Regana	Font de s'Uyet	Galeria esbucada	Sense dades
Sa Regana	Cas Pué	Casa inundada	Sense dades
Sa Regana	Carrer d'Ozonas	Carrer inundat	Sense dades
Sa Regana	Moli	Casa inundada	Sense dades

Taula 3. Llocs afectats pel torrent de sa Regana.

El tercer torrent que s'esmenta és el de Biniaraix o com diu Rullan *torrent d'es Barranch* (pàg. 29). Amb el de sa Regana fou un dels més destructius, sobretot en el tram que va de la sortida del llogaret de Biniaraix fins l'Alqueria del Compte i ca les Ànimes. Com mostra la taula 4 foren varies les cases afectades de manera greu així com els ponts que quedaren totalment destruïts. La torrentada també s'endugué horts, jardins i, fins i tot, la carretera que unia Sóller amb Biniaraix.

Torrent	Topònim	Danys	Alçades
Biniaraix	Can Cuart	Pont sense murs	Sense dades
Biniaraix	Can Cuart	Casa ruïnosa	Sense dades
Biniaraix	Cas Fiols	Casa esbucada	Sense dades
Biniaraix	Pont de fusta	Pont destruït	Sense dades
Biniaraix	Can Ahí	Camp anegat	Sense dades
Biniaraix	Can Vives	Hort anegat	Sense dades
Biniaraix	Can Porret	Hort anegat	Sense dades
Biniaraix	Can Ozones	Hort destruït	Sense dades
Biniaraix	Capella i Creu des Pont	Derrumbats	Sense dades
Biniaraix	Pont de sa Creu	Pont esbucat	Sense dades
Biniaraix	Can Garrit	Hort anegat	Sense dades
Biniaraix	Pont de can Bala	Pont esbucat	Sense dades
Biniaraix	Can Negre	Cases afectades	Sense dades
Biniaraix	Pont de ca les Ànimes	Parets arrebassades	Sense dades
Biniaraix	Pont des Ases	Pont afectat	Sense dades

Taula 4. Llocs afectats pel torrent de Biniaraix.

Els desperfectes provocats pel torrent de Fornalutx foren també de consideració. Deixant de banda tots els efectes negatius que provocà al municipi veïnat, els danys entrant dins el terme de Sóller començaren al pont de Can Caixal. Fins arribar al pont de Binibassí “no queda muro alguno que no haya sido mordido ó arrastrado” (Rullan, pàg. 32). Una gran quantitat d'horts foren destruïts i fins i tot se va formar un llac degut a l'embossament del pont de Binibassí per arbres arrossegats per la torrentada (Taula 5). La carretera fou destruïda a diferents trams, destacant la destrucció del tram proper al *Camp d'en Mayol* després del Pont Nou. A la zona del *Camp d'en Canals* el desbordament es generalitzat i les aigües del torrent de Fornalutx s'uneixen a les del torrent de Biniaraix formant un sol llit fora dels jaços propis.

Torrent	Topònim	Danys	Alçades
Fornalutx	Can Caixal	Pont i carretera sense murs	Sense dades
Fornalutx	Can Moyana	Pont destruït	Sense dades
Fornalutx	Casa de Fornalutx	Casa esbucada	Sense dades
Fornalutx	Pont de Binibassí	Pont destruït	Sense dades
Fornalutx	Can Nicolau	Hort destruït	Sense dades
Fornalutx	Can Prhom	Hort destruït	Sense dades
Fornalutx	Can Gaspá	Hort destruït	Sense dades
Fornalutx	Can Dil	Casa esbucada	Sense dades
Fornalutx	Can Trota	Hort anegat	Sense dades
Fornalutx	Pont Nou	Pont esbucat	Sense dades
Fornalutx	Camp d'en Mayol	Camp anegat i carretera destruïda	Sense dades
Fornalutx	Can Font	Casa i hort afectats	Sense dades
Fornalutx	Cas Ferré	Casa i hort afectats	Sense dades
Fornalutx	Can Lleña	Hort destruït	Sense dades
Fornalutx	Camp d'en Canals	Camp anegat	Sense dades

Taula 5. Llocs afectats pel torrent de Fornalutx.

La unió dels torrents d'Alfàbia, Biniaraix i Fornalutx dins l'espai urbà de Sóller dona lloc a l'anomenat torrent Major. Les aigües desbordades dins el Camp d'en Canals formen una imatge terrible, descrita per Rullan com “un mar embravecido, llevando en suspensión árboles y muebles destrozados, puertas y maderaje de casas derrumbadas, animales arrebatados de sus viviendas...” (pàg. 35).

El punt de confluència dels torrents era ocupat per un molí que fou el primer lloc afectat pel torrent Major així com les cases del voltant, ràpidament desplomades per la força de l'aigua. Aquesta mateixa força és la responsable de la inundació de l'Horta, quan els murs de contenció del torrent Major no poden mantenir l'aigua dins el llit i se formen dues corrents, una que corr dins el jaç i l'altra que inunda la part dreta del torrent. La primera corrent afectarà ponts i finquen properes al llit mentre que la segona s'extén per Can Guida cap el Rafal i La Villalonga. Una vegada juntades les dues corrents a l'altura de Can Pérlos se'n formen tres de noves que anegaran la part baixa de la vall. La primera pren camí cap a l'Albufera, la segona destrueix la carretera del port i la tercera anega les finques situades a la dreta del llit primitiu del torrent. La sortida de mare de totes aquestes corrents suposa la inundació de

tota l'Horta que queda submergida quan les aigües desbordades són aturades pels relleus de sa Mola i Binidorm. Finalment, el torrent inunda el *Camp de sa Má* penetrant per l'estret de sa Roca Rotja fins arribar a la mar on desemboca ocupant tot l'espai entre *la Torre* i *el Lazareto*. Tots aquests danys es mostren a la taula 6.

Torrent	Topònim	Danys	Alçades
Major	Can Joseph des moli	Moli esbucat parcialment	Sense dades
Major	Can Manescal	Parets esbucades	Sense dades
Major	Can Guida	Parets esbucades	Sense dades
Major	Gorch den Bassó	Sistema de reg destruït	Sense dades
Major	Can Tabalet	Hort destruït	Sense dades
Major	Pont de fusta de sa Villalonga	Pont destruït	Sense dades
Major	Pont de sa Má	Barana botada	Sense dades
Major	Sa Creu	Hort destruït	Sense dades
Major	Can Gorgay	Hort destruït	Sense dades
Major	Camí de son Pussa	Camí anegat	Sense dades
Major	La Villalonga	Finca anegada	Sense dades
Major	Es Rafal	Finca anegada	Sense dades
Major	Can Puig	Hort destruït	Clots de 3 m de fondària
Major	Can Barona	Hort destruït	Clots de 3 m de fondària
Major	Camí de s'Alborada	Camí destruït	Sense dades
Major	Can Fumat	Hort destruït	Sense dades
Major	Can Pérlos	Finca anegada	Sense dades
Major	Can Magedeu	Hort anegat	Sense dades
Major	Ca na Biniaraixa	Hort anegat	Sense dades
Major	S'Albufera	Camí anegat	Sense dades
Major	Carretera des Port	Carretera destruïda	Sense dades
Major	Ca na Bizañas	Finca destruïda	Sense dades
Major	Can Falet	Hort i casa anegats	2-3 metres
Major	Can Pau	Hort i casa anegats	2-3 metres
Major	Can Batlet	Hort i casa anegats	2-3 metres
Major	Can Mangadedeu	Hort anegat	Sense dades
Major	Can Carindos	Tenda anegada	2-3 metres

Major	Cas Missé Morell	Hort destruït	Sense dades
Major	Cas Fedrinet	Hort i casa destruïts	Sense dades
Major	Camp dels Egos	Finca anegada	Sense dades
Major	Son Llampayas	Finca i casa anegades	Sense dades
Major	Son Pussa	Finca anegada	Sense dades
Major	Son Salas	Finca anegada	Sense dades
Major	Can Ahí	Finca anegada	Sense dades
Major	Can Bernedet	Hort anegat	Sense dades
Major	Can Turba	Hort anegat	Sense dades
Major	Can Noguera	Casa anegada	Sense dades
Major	Can Garau	Pont de fusta arrossegat	Sense dades
Major	Can Garau	Hort destruït	Sense dades
Major	Can Quich	Casa destruïda	Sense dades

Taula 6. Llocs inundats pel torrent Major.

Reconstrucció de l'àrea inundada

Una vegada s'ha completat el llistat de topònims afectats per la inundació la següent tasca és situar tots aquests llocs a un mapa per poder dibuixar els camins de l'aigua i la superfície inundada. En aquest cas la major dificultat ha estat aconseguir un mapa adequat ja que no existeix cartografia de Sóller d'aquells anys. S'ha hagut de recórrer a un mapa cadastral de 1857, realitzat per Moreno (Figura 2), per poder marcar tots aquells topònims que, mitjançant treball de camp, s'han pogut localitzar a l'actualitat.

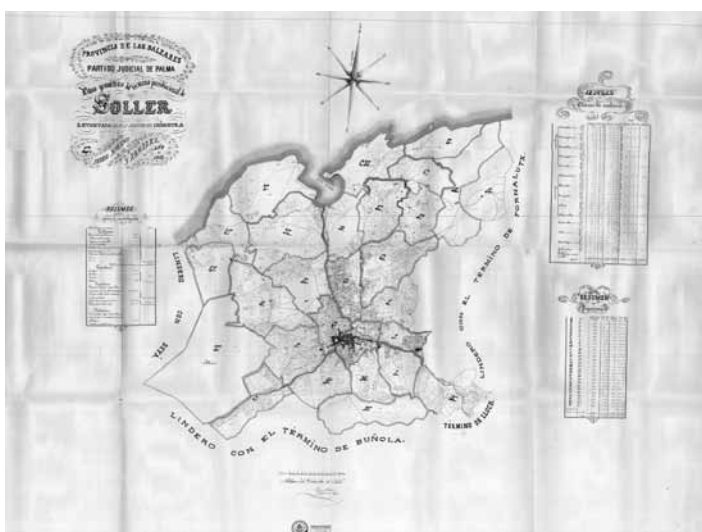

Figura 2. Mapa cadastral de Moreno. Font: Arxiu Municipal de Sóller.

El resultat de situar sobre el mapa aquells punts afectats per les aigües i que avui dia es poden situar espacialment permet veure com se varen distribuir les aigües desbordades. La manca de nivells d'altures de l'aigua fa impossible el càlcul de cabals però les dades recollides fan possible dibuixar l'extensió de la inundació sobre el territori (Figura 3).

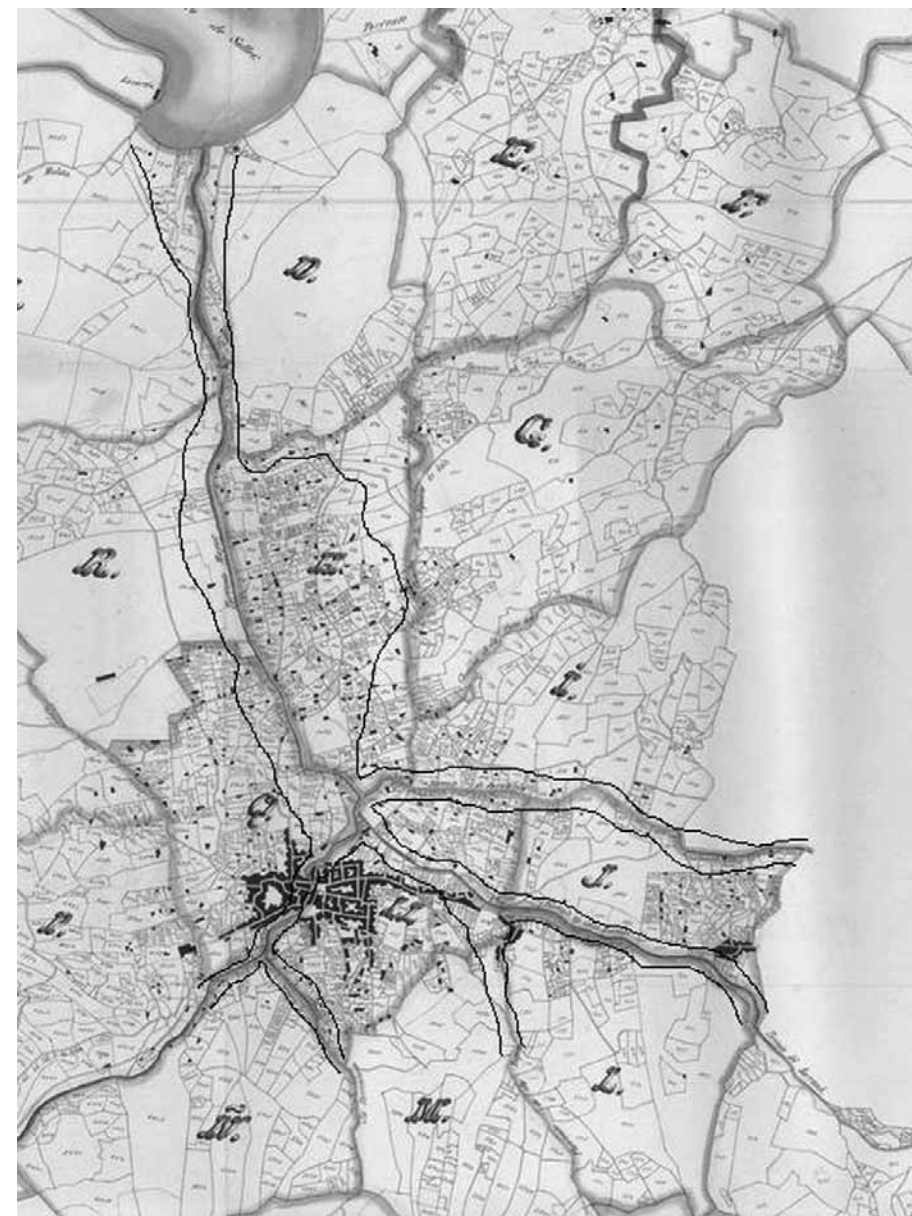

Figura 3. L'espai inundat per la torrentada.

Els danys

L'impacte econòmic de la torrentada fou fora mida. Rullan parla de danys agrícoles molt destacats tant a l'horta com als olivars. El setmanari Sóller de dia 31 d'octubre fa referència a que quatre/cinquenes parts de la població han perdut béns per l'anegament de botigues, rebosts i magatzems.

També foren destacades però no comptabilitzades les pèrdues d'animals domèstics que moriren ofegats (Sóller, 31 octubre 1885).

El setmanari Sóller del 17 d'octubre parla de 62 persones salvades d'una mort imminent ja que, vàries vegades, les cases on se trobaven varen esbucar-se al poc temps d'abandonar-les. Fins i tot la casa de *Son Llampayes* no fou auxiliada fins l'endemà de la torrentada (Sóller, 24 octubre 1885).

L'aigua ha destruït carrers, camins, síquies, preses, ponts, murs, marges i cases. La taula 7 recull el nombre d'elements afectats per la torrentada.

Pérez (2009) indica que tots els viaductes del municipi foren afectats per la força de l'aigua i que Sóller va quedar aïllada de Palma, Biniaraix, Fornalutx, Escorca i del port.

Elements afectats	Quantitat
Ponts	13
Cases esbucades	5
Cases malmenades	Més de 20
Carrers, carreteres i camins	8
Elements hídrics i industrials	7
Horts i olivars	Més de 50

Taula 7. Distribució dels danys materials.

Comparació amb la ciutat actual

Un dels punts més importants dins l'anàlisi d'inundacions històriques és comparar l'espai afectat per les aigües amb l'entramat urbà actual. D'aquesta manera es pot cartografiar el risc que per a la població suposaria un fet semblant a l'estudiat.

En el cas de Sóller, la superposició de la taca de la inundació sobre la xarxa urbana mostra quins llocs tendrien un major perill per a persones i béns. S'han utilitzat mapes del municipi en els que, emprant el treball de camp i el seguiment de les corbes de nivell, han estat dibuixats els límits aproximats de l'aigua desbordada.

En primer lloc (Figura 4) observam l'impacte de la torrentera i el torrent de sa Coma. Els danys del primer quedarien minimitzats per la fondària del seu llit i pel fet que la majoria de cases es troben prou lluny del jaç. El camí de sa Torrentera podria inundar-se i els murs de contenció dels jardins del carrer Nou podrien sofrir esbaldreges. Pel que fa a sa Coma, hi han possibilitats que desbordi a l'altura del cementeri afectant carrers com Pau Noguera, Germanes Casesnoves, Can Vives i Fossaret. Val a dir que un possible tap a l'entrada de la galeria subterrània del torrent a l'altura de l'estació podria provocar danys a la zona de los Caídos i Plaça Constitució.

Figura 4. Espai inundable: Torrentera i torrent de sa Coma.

Dos dels torrents que més estralls provocarien són el de sa Regana i el de Biniaraix. Ambdós tenen un llarg recorregut dins l'espai urbà de Sóller i ja foren culpables de nombrosos danys el 1885. El primer podria sortir de mare a l'altura de l'institut escampant-se la inundació en dues direccions. Una seguiria la pendent per l'Avinguda Juli Ramis i el carrer Rullan fins arribar al carrer Ozones juntant-se amb el torrent de Biniaraix i inundant l'Alqueria del Compte. L'altra direcció seguiria el carrer del torrentó de Can Creueta, inundant cases i horts dels voltants, fins arribar a les cases de Cas Manyo i els Estiradors, i seguint el llit podria arribar fins al carrer de sa Lluna passant pel carrer Rullan i Mir (Figura 5).

Per la seva banda, el torrent de Biniaraix podria anar encaixat dins el seu llit fins arribar al pont a l'altura de Cas Fiols on una acumulació de roques

i arbres podria provocar un taponament que suposàs una eixida del jaç en direcció s'Alqueria. Des del pont de sa Creu, i juntament amb les aigües de sa Regana, la torrentada s'escamparia per Cals Panarers i afectaria horts i cases des del pont de Can Bala, passant per Ca les Ànimes i fins el pont dels Ases (Figura 5).

Figura 5. Espai inundable: torrent de sa Regana i torrent de Biniaraix.

El torrent de Fornalutx té un recorregut dins un espai poc urbanitzat el que fa que el risc per a la població sigui inferior que en casos anteriors (Figura 6). Això no obstant, una sortida de jaç seguint el recorregut de la inundació de 1885 suposaria l'anegament d'horts i finques situades al voltant del torrent i posaria en perill els habitatges localitzats a la zona del pont de Can Rave, sobretot a l'esquerra del llit. El major perill es troba a la part final del torrent abans de juntar-se amb el torrent Major. Els carrers d'Andreu Coll i Joan XXIII podrien sofrir anegaments puntuals de baixos i soterranis.

Finalment, el torrent Major provocaria un seguit d'impactes al llarg del seu llit que suposarien un risc per a un nombre elevat d'habitants de Sóller (Figura 7). Des del punt on s'uneixen els tres torrents que donen lloc al Major es poden produir desbordaments en direcció a la Villalonga i es Rafal que afectarien a les finques que allà se troben. Un altre punt de sortida d'aigua fora del llit seria a Can Guida en direcció al camí de Son Bou i a la zona del pont den Barona cap a les cases que voregen el carrer Poetessa Alcover. Finalment, el torrent Major podria escampar-se cap a la zona de Son Puça i Son Sales a l'esquerra del seu llit mentre que cap a la dreta del llit podria inundar l'entorn del Camí Vell del Port en direcció a Son Llampaires. Després de la Roca Rotja

el torrent anegaria l'espai entre la platja den Repic i la carretera del Port, el que podria originar un risc elevat sobretot en el cas d'una possible inundació a finals de l'estiu o principis de la tardor, quan un gran nombre de persones es troben a aquella zona.

Figura 6. Espai inundable: torrent de Fornalutx.

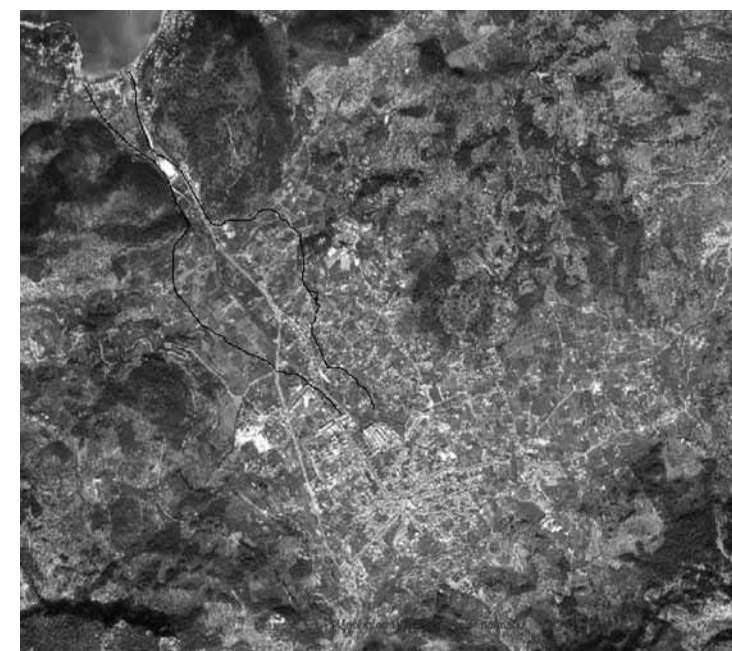

Figura 7. Espai inundable. Torrent Major des del pont den Barona.

Conclusions

La inundació del 15 d'octubre de 1885 fou un esdeveniment extraordinari a tots els nivells.

En primer lloc trobam una precipitació que aproximadament arribà als 500 mm en 32 hores amb unes intensitats desconegudes però que en qualche moment s'aproparen als 100 mm/hora.

En segon lloc es va produir una revinguda generalitzada de tots els torrents de la vessant oriental de la vall que va confluïr a la zona baixa a la sortida de la vila en direcció a l'Horta. En aquest lloc la taca d'inundació tenia una extensió de 6 km² (Rullan, 1885).

En tercer lloc els danys foren generalitzats. Si bé no hi varen haver danys personals, les pèrdues econòmiques no se poden calcular. Els terrenys agrícoles, com els horts i olivars foren força afectats pels desbordaments. L'espai urbanitzat també resultà malmenat per la inundació que va destruir ponts, camins, carrers i cases. Rullan relaciona clarament aquesta destrucció amb la manca de manteniment dels llits així com que els camins propers als torrents sovint es confonen amb els mateixos. També dona la culpa a la cobdícia de l'home quan diu que l'afany per engrandir propietats provoca la desviació o l'estretor dels jaços.

Finalment, cal esmentar que un fet semblant que tengues lloc avui dia tendria unes conseqüències desastroses. L'augment de la població així com del teixit urbà a l'entorn dels torrents provoca que el nombre de persones en situació de risc sigui realment elevat. L'aigua desbordada s'extendria per molts de carrers de Sóller ocupats per habitatges amb soterranis, plantes baixes i jardins, que quedarien sota les aigües amb el dany conseqüent pels béns i possiblement per les persones. Els espais de major risc són aquells situats a les conques dels torrents de sa Regana (torrentó de ca'n Creueta) i de Biniaraix així com al punt on se forma el torrent Major i tot el tram de l'Horta des del carrer de sa Mar fins a la Roca Rotja. La desembocadura del torrent Major a la platja de'n Repic seria també una àrea de risc alt.

Bibliografia

Barnolas, M.; Llasat, M.C. (2007): *Metodología para el estudio de inundaciones históricas en España e implementación de un SIG en las cuencas del Ter, Segre y Llobregat*. Monografías CEDEX, 90. Madrid.

Balasch, J.C. et al (2010): Reconstruction of the 1874 Santa Tecla's rainstorm in Western Catalonia (Spain) from flood marks and historical accounts. *Nat. Hazards Earth Syst. Sci.*, 10: 2317-2325.

Barriendos, F.; Rodrigo, F.S. (2006): Study of historical flood events on Spanish rivers using documentary data. *Hydrological Sciences Journal*, 51 (5): 765-783.

Benito, G. et al (2004): Use of systematic, paleoflood and historical data for the improvement of flood risk estimation. Review of scientific methods. *Natural Hazards*, 31: 623-643.

Bullón, T. (2011): Relationships between precipitation and floods in the fluvial basins of Central Spain based on documentary sources from the end of the 16th century. *Nat. Hazards Earth Syst. Sci.*, 11: 215-2225.

Brázdil, R. et al (1999): Flood events of selected rivers of Europe on the 16th century. *Climatic Change*, 43: 239-285.

Burger, K. et al (2006): Hydrometeorological reconstruction of the 1824 flood event in the Neckar River basin (southwest Germany). *Hydrological Sciences Journal*, 51(5): 864-877.

Coeur, D.; Lang, M. (2000): L'information historique des inondations: l'histoire ne donne-t-elle que des leçons? *La Houille Blanche*, 2: 79-84.

Coeur, D.; Lang, M. (2008): Use of documentary sources on past flood events for flood risk management and land planning. *C.R. Geoscience*, 340: 644-650.

Grimalt, M. (1992): *Geografia del risc a Mallorca. Les inundacions*. Institut d'Estudis Balearics. Palma.

Grimalt, M. et al (2005): Aproximació a l'estudi de les inundacions històriques a Manacor. *III Jornades d'Estudis Locals a Manacor. Geografia i Medi Natural*. Ajuntament de Manacor: 377-391.

Grimalt, M.; Rosselló, J. (2011): Reconstruction of the 1403 flood of Palma (Mallorca) from historical sources. 5th HyMeX Workshop. Menorca.

Ibiate, A.; Sáenz, A. (2008): Aproximación al estudio de las inundaciones históricas del río Oria: registro de eventos (siglos XVI-XX). *Forum de sostenibilidad*, 2: 79-90.

Moreno, P. (1857): Plano cadastral de Sóller.

Naulet, R. et al (2005): Flood frequency analysis on the Ardèche river using French documentary sources from the last two centuries. *Journal of Hydrology*, 313: 58-78.

Payraastre, O.; Gaume, E.; Andrieu, H. (2005): Use of historical data to assess the occurrence of floods on small watersheds in the french mediterranean area. *Advances in Geosciences*, 2: 313-320.

Pérez, P. (2009): La introducció del carro de rodes a la vila mallorquina de Sóller: impacte i conseqüències (1847-1914). *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida: 523-549.

Rico, M.; Benito, G.; Barnolas, A (2001): Combined paleoflood and rainfall-runoff assessment of mountain floods (Spanish Pyrenees). *Journal of Hydrology*, 245: 59-72.

Sudhaus, G. et al (2008): Discharges of past flood events based on historical rivers profiles. *Hydrol. Earth Syst. Sci.*, 12: 1201-1209.

Publicacions periòdiques

Setmanari Sóller. Núms. 15, 16 i 17 (Octubre 1885).

LES NEVADES DEL SEGLE XIX

Alberto Darder Rosell

SEGLE XIX

Ja esteim dins el segle XIX. Les informacions sobre nevades ja comencen a ser més abundants, i les fonts d'informació molt més accessibles que no pas els segles anteriors. A més, és durant aquest segle quan es comencen a realitzar les primeres observacions meteorològiques a la nostra illa, si bé eren molt bàsiques. Trobarem molta més informació a la segona meitat de segle que no pas a la primera.

Per començar, tenim dades sobre dos hiverns consecutius, que ara detallam:

Hivern 1811-1812: Al voltant del 15 de desembre tenim plogudes generoses i generalitzades per tot Mallorca. No neva, perquè les temperatures a Palma es mantenen sempre per damunt els 10°C. No tenim fredorades pel Nadal.

Les primeres nevades de l'hivern no arriben fins que comença el 1812: Dia 7 de gener plou a Palma al llarg del dia, amb unes temperatures que baixen dels 8°C fins als 7°C, per la qual cosa de ben segur nevà als 800 metres. El 27 de gener es repetí la situació, ploquant a Palma amb 7°C a les 17h.

El febrer de 1812 és molt suau, i no tenim constància de neus. El març es presenta més animat, amb tempestes els dies 3 i 9, que són en forma de neu als cims més alts, amb vents de ponent. Dia 16 de març la cota de neu torna a baixar als nivells de gener.

Hivern 1812-1813: Hivern substancialment millor que l'anterior, del que ara celebrem els seu 200 aniversari. És durant el vespre del 26 al 27 de desembre quan cau la nevada més important del 1812, doncs la neu aferra a partir dels 300 metres, vestint de blanc el monestir de Lluc.

El 1813 ens regala un munt de grans nevades de muntanya, ben encadenades: La primera arriba dia primer d'any, on la neu aferrà als 800 metres. Després, durant la nit del 10 al 11 de gener cau una gran calabruixada que enfarina els cims, amb una cota de neu que baixa als 700 metres al dia següent durant l'horabaixa. Seguim sense treva: entre les 22h de dia 15 i les 12h de dia 16, un front de pluges afecta tota l'illa, deixant temperatures de 8°C al nivell de la mar i neu novament als 600-700 metres.

Però les nevades més intenses venien a continuació... la primera a partir de la nit del 20 de gener, i continuà el dia 21 fins les 16h de l'horabaixa: Nevà a totes les muntanyes per sobre els 400-500 metres, i a Palma novament superà els 8°C tot el dia.

Més forta i generosa és encara la nevada del 2 de febrer: neva a cotes mínimes, i tant Valldemossa com Pollença queden blancs. Dins Sóller es veu nevar, i a Palma la temperatura màxima es queda curtíssima: 6 graus.

Per març es produeixen algunes fredorades més, completant un hivern brillant. De l'any 1814 hem descobert que en el transurs de la nit de l'1 al 2 d'octubre caigué una gran tempesta que consternà a tota la ciutat de Palma, i que un llamp entrà a la catedral. A Andratx va esbucar una casa, provocant víctimes mortals. No sabem si va nevar, però de totes formes seria massa prest. Una enorme mestralada dia 8 de febrer de 1827 deixà ones de 6 metres.

Amb el 1829 trobam el primer referent de nevada col·lossal del segle: Va ser un any de moltíssimes pluges i dues grans nevades; la primera just a principis d'any, i la segona passat Nadal, molt més forta:

Ocasionà molt de mal, perquè després de nevar van fer unes gelades espantoses. La gent descarregava amb pales la neu dels teulats i terrasses de casa, deixant enormes caramulls de neu enmig del carrer: se'n veia cada 50 passes. Als porxos d'algunes cases, els seus habitants tenien que sortir per les finestres, i el sòtil passava per ull. Hi havia 6 o 7 pams de neu pels carrers de Palma. Aquesta nevada va ser l'inici d'un hivern 1829-1830 terriblement gelid.

1 de desembre de 1852. Els nostres avantpassats no olvidaran aquesta data, en la qual es produí la pitjor tempesta recordada (acompanyada de tornados) que castigà tot Mallorca. Fou una fatalitat que causà escenes de pànic, horror i destrucció. Queien predes i teulades, arbres centenaris eren arrabassats d'arrel i empesos a molta distància, les cases s'inundaven, els torrents desbordats se'n duïen per davant les parets i els molins, convertint a Sineu en una espècie d'illa envoltada d'aigua (el camí de Sóller era com la mar). Un tornado acompanyat de calabruix va fer caure un convent de monges, que deixà 5 víctimes mortals.

Les localitats més afectades van ser: Santa Maria, Consell, Binissalem, Inca, Artà, Manacor, Andratx, Sineu, Capdepera i Sóller.

Dins Sóller els desperfectes van ser molt greus (si bé la tempesta arribà hores més tard) amb arbres xapats, la carretera del port destrossada, olivars sense terra (desaparescuts literalment) i torrents desbordats.

Ha estat, fins avui en dia, una de les pitjors tempestes que hi ha registrades en la nostra història, possiblement més greu encara que el famós cap de fibló de Palma del 4 d'octubre de 2007, doncs aquest darrer afectà sols a Palma i les proximitats. Aquesta monstruositat de tempesta, apart de deixar llamps, trons i calabruix de tamany d'ous de gallina, portà les primeres enfarinades als cims més alts de la Serra (a Palma rondaven els 10°C-11°C). El que és segur és que l'atmosfera estava molt moguda, doncs ja el 22 de novembre s'havien vist a Campos dos tornados que causaren alguns desperfectes.

Estàvem passant una ratxa d'anys massa intensos i amb massa desastres,

perquè pel 1854 arribaria una nevada de proporcions inimaginables: El 14 de febrer va caure una enorme nevada que deixà dos pams a tots els indrets de Mallorca. La gent no surtia de les seves cases, i els qui ho feien, acabaven patinant pel carrer. La neu ho cobria tot i de forma molt abundant, amb tanta intensitat com poca gent recordava haver vist mai. Els carrers (intransitables) pareixien pistes d'esquí, i la neu va romandre intacta sense fondre's fins el capvespre del dia 18, tot i sortir el sol dia 15. No es veia res igual d'ençà l'hivern de 1829.

Aquestes son les temperatures que es van registrar a Palma:

Data	Hora	Temperatura	Humitat
13-1-1854	17:00	5°C	78%
14-1-1854	07:00	1°C	82%
14-1-1854	12:00	2°C	82%
14-1-1854	17:00	2°C	80%
15-1-1854	07:00	0°C	80%
15-1-1854	12:00	5°C	82%

Arribam a l'any 1855. Havent començat l'any amb temperatures bastant suaus, a partir de la segona quinzena de gener ens van venir dies molt freds, responsables de la gran nevada que caigué a Barcelona dia 19; mateix dia en el que nevava lleument a les nostres muntanyes.

La neu ens arribà amb més abundància la matinada del 27 de gener, i deixà una bona nevada a partir dels 500 metres, mentres al nivell de la mar ens plovia abundantment amb 5°C i algunes dècimes.

De cara al 4 de febrer va tornar a ploure molt, però amb unes temperatures que ja no permetien veure neu més que als cims.

Després de tant de moviment, arribà el descans. L'hivern de 1855 a 1856 passarà a la història per ser un dels més suaus que s'han vist, amb absència de fred i nevades. Ben diferent fou el proper hivern, el de 1856-1857: es succeïren els temporals de forma consecutiva, un rere l'altre i sense interrupció. I és aquí on ens trobam amb la següent nevada fins baix: el capvespre i el vespre de dia 28 de gener. Ni de bon tros va tenir el nivell de 1854 o 1829, però tornà a cobrir de blanc i es fongué al migdia del dia següent. Dies abans (el 17) una tempesta va causar danys a l'església de Montuïri al impactar-hi un llamp, i a finals de febrer en cauria una altra de més duració. Fred i plujós es presentaria el 10 de febrer de 1860, amb neu als cims.

A partir d'aquí, ja entram dins l'època de les dades meteorològiques recollides directament des de Sóller, de la mà de Rullàn i Mir.

El 18 de gener de 1863 nevà quasi fins el nivell de la mar. El nostre poble va viure una jornada molt freda, amb temperatures que oscil·laven entre els 4°C i els 5°C al llarg del dia, mentres queia aigüaneu. La neu aferrà als 100-200 metres d'altura. El 1867 passarà a la història per ser un dels anys més càlids registrats: a Palma la mitjana anual arribà als 20°C.

Tenim bastants detalls sobre com va ser la tardor de 1868. La primera enfarinada de la temporada caigué prest, el 7 de novembre, gràcies a una calabruixada que desplomà la temperatura dels 10°C fins als 6°C.

Tornà a nevar quatre dies després, durant el matí, a partir dels 700 metres. Pel capvespre sortí el sol i es donà la màxima del dia: 11 graus. No hi ha constància de neus pel desembre, que fou ben sec.

L'any 1869 acaba millor de com comença. Pel gener no tenim cap nevada a cotes baixes, si bé dia 27 es passa ploguent tot el dia. Una gran calabruixada a finals de març tanca aquell hivern.

És aquí on trobam la primera referència antiga sobre una nevada caiguda en el mes d'octubre: el dia 29. S'enfarinen els cims més alts, no havent aturat de ploure fins el migdia de dia 30.

Després d'un plujós novembre, el calendari ens regalà un Nadal blanc: Es passà tot el dia 24 ploguent (a estones amb calabruix) i dia 25 de desembre varem despertar amb una gran nevada que cobrí les muntanyes, mentres continuà ploguent al fons de la vall.

D'una manera molt parellada es comportà el 1870: tot caigué al final, i de quina manera. Plogué bastant durant els primers mesos, però la neu no ens visità: solament a les muntanyes entre el 20 i el 22 de gener. L'estiu fou plujós, mentres que el setembre va ser molt sec i novembre ens portà una calabruixada dia 11.

Tres nevades *in crescendo* van caure pel desembre: La primera entre els dies 1 i 5, on plogué molt i les muntanyes més altes quedaren nevades. La segona, els dies 16, 17 i 18; més intensa i que quallà a partir dels 500 metres. La tercera, encara més forta: dia 30 de desembre, ploguent tot el dia deixant una gran nevada a les muntanyes a partir dels 300 metres tan sols.

Gener de 1871 continuà aquesta tònica: Els dies 4 i 5 nevà un altre pic a les muntanyes d'uns 600 metres, i els dies 12, 13 i 14 nevà encara més fort gràcies a una borrasca molt tancada i humida de 995 hpa i vents humits de gregal, que deixà molta neu a cotes baixes, de 100-200 metres.

Com podem comprovar, entre desembre de 1870 i gener de 1871 nevà moltíssim a la nostra Serra, acumulant-se nevada sobre nevada; essent una de les ratxes de neu més memorables de la nostra història.

Febrer i març van significar el descans, després de tanta neu.

Però el 1871 tenia que amollar més: Dia 1 de desembre va ploure tot el dia, apareguent les primeres neus. Dia 5 plogué des del matí, però en arribar l'horabaixa es generà una forta tempesta que ens desplomà la cota de neu fins el nivell de la mar, si bé va aferrar poquet. Fou una enfarinada fins baix molt primerenca, que completava un any memorable.

Però ja sabem que en meteorologia tot són ratxes. I ja tocava la dolenta, que es confirmà amb el 1872. Nevà breument a les muntanyes dia 9 de gener i això fou tot. El febrer vengué molt càlid, i entre el 7 i el 12 de març vam patir un enorme temporal de pluges, però sense neu a cap cim.

Novembre es comportà igual de sec i càlid que el febrer, amb vents del sud, i pel desembre nevà finament als 800 metres dia 13. Plogué ben poc la resta del mes. Havíem tornat a la "normalitat".

Poques coses podem treure de 1873. Un gener avorridíssim i anticiclònic donà pas a un febrer més fred, on es produí la única nevada destacable de l'any, dia 6. No nevà fins baix. No hi ha referències dels darrers mesos d'aquest any, per tant no degueren ésser massa productius.

Ja esteim al 1874. Repetíem un gener anticiclònic i sec, però nevà el 20 de febrer. Molt més destacable va ser la nevada dels dies 12 i 13 de març, que quallà a totes les muntanyes i pel vespre es van veure flocs dins el poble, que no aferraren. La tardor va venir animada, perquè els dies 13, 14 i 15 de novembre ens visità una gran irrupció d'aire polar, molt potent per aquestes dates, que ens deixà una gran nevada a partir dels 600 metres. Exactament un mes després es repetí la nevada, però amb menys intensitat.

Pel que fa a l'any 1875 sols tenim notícies de les nevades de tardor, i sols una es pot considerar com a tal. La primera enfarinada de la temporada es produí el 22 de novembre (nevant als 700 metres) i tengué una rèplica més descafeïnada dia 28. Dia 2 de desembre plogué tot el dia, però la neu quedà sempre per damunt els 1000 metres; a més dia 4 una mestralada va fer net. La segona quinzena de desembre fou absolutament càlida i seca.

Any terrible, però terrible. Així podríem descriure el 1876 en concepte de neus. Nevà a les muntanyes els dies 8 i 9 de gener, però seria la primera i darrera nevada de l'any. Novembre totalment anticiclònic i un desembre amb una profundíssima circulació zonal amb vents del sud ens donaren un ambient molt càlid per tronar-nos a les portes de l'hivern. No nevà gens.

La mala ratxa continuà pel gener de 1877, amb més calor, sense exagerar (màximes de 23°C-24°C). Afortunadament aquest hivern tan

catastròfic tengué dues enfarinades , no inusuals però sí notables: el 24 de febrer i el 10 de març, a cotes mitjanes; tota una bocanada d'aire fresc, abans de donar pas a un abril extremadament sec.

El novembre de 1877 va rompre tots els esquemes: va fer una calor extraordinàriament forta, superant-se els 20°C als cims més alts de Mallorca en ple dia de Santa Catalina, i atracant-se als 30°C al pla. Era un ambient sofocant i tòrrid, d'autèntic rècord. Afortunadament els dies 2, 3 i 4 de desembre arribà el fred i les primeres neus testimonials per damunt els 1000 metres. Finalment, el 21 de desembre van caure algunes gotes que foren de neu a partir dels 500 metres, essent molt fina la nevada (teníem un llevant anticiclònic), acabant un any que passarà a la història com un dels més calents del segle XIX.

Però ja sabem que la meteorologia sempre compensa. Si pel 1872 havia arribat una pausa després del frenètic 1871, ens tocava un frenètic 1878 després de la pausa de 1877. I en efecte, així va ser.

Dia 6 de gener de 1878 començà a nevar a les muntanyes per damunt els 900 metres. Però sols era l'aperitiu... :

Dia 10 de gener de 1878 ens visità una irrupció d'aire àrtic que deixà pluja pel matí, una pluja que ben aviat es transformà amb neu, que quallà per tot el poble. La nevada s'intensificà al llarg de tot el dia 11, aferrant amb abundància, i s'afegí més neu dia 12 fins que aturà de nevar. Els gruixos acumulats van ser molt abundants, convertint a aquesta nevada en la més forta dels darrers 24 anys. Fort vent de mestral i neu als 900 metres van tancar aquest gran gener. Pel febrer es produïren algunes enfarinades als 700 metres, però més important va ser la nevada tardana del 18 de març, que arribà a cotes baixes. La tardor va ser molt més productiva que l'any anterior: La primera enfarinada testimonial als cims arribava el 14 de novembre.

El 4 de desembre es produeix la primera gran nevada de la temporada, que aferrà als 500 metres, mentres a Sóller vam rebre calabruix i ruixades fortes. Els dies 13 i 14 tornà a nevar una mica als 800 metres, i a partir d'aquí les temperatures es van recuperar, donant-nos un Nadal bastant suau.

Uns bons temporals de pluja ens regalà el 1879. Primer del 8 al 11 (amb vents de ponent) i després del 26 al 29, quan cau un gran diluvi amb vents de llevant, fins a tal punt que es va fer una processó fins a la catedral de Palma demanant que deixés de ploure. La neu arribà a les muntanyes durant la darrera setmana de febrer, però les precipitacions van ser molt minses. Després nevà als cims més alts dia 2 d'abril.

Arribam al desembre i ens trobam amb la primera enfarinadeta dia 2, si bé seria entre dia 8 i dia 9 quan arribà la nevada més grossa de l'any, que vestí de blanc les cotes de 300 metres. Una setmana després es configurà una gran borrasca mediterrània que, enviant vents de gregal, ens deixà unes intenses plogudes que inundaren l'horta. No nevà enlloc llevat del cims més alts, doncs era una situació molt temperada i humida.

Any ferest i olvidable, el 1880: Febrer, novembre i desembre van ser anormalment calorosos, amb absència gairebé total de precipitacions. Sols nevaria a finals de gener, amb una llevantada que deixà pluges irregulars, escasses i mal caigudes, amb flocs despistats als 900 metres.

De forma simpàtica començà el 1881, on el primer dia de l'any vengué protagonitzat per una gran nevada als 600 metres. Però els 364 dies restants van ser molt miserables, nevant únicament als cims el 15 de desembre. El novembre va ser un allargament de l'estiu. Pel febrer no caigué ni un sol foc. Gràcies a tot això, esteim davant un dels anys més càlids registrats a Palma, just després del 1867 (19°C de mitjana).

No va fer llarg el 1882. Entre gener i febrer nevà algunes ocasions per sobre els 800 metres, i una mica més avall el 23 de març. Arribada la tardor, nevà a cotes altes dia 29 de novembre i el desembre fou inútil.

Com podem veure, havíem iniciat una mala ratxa de nevades, que arribaria al seu punt culminant pels mesos de gener i febrer del 1883: van esdevenir escandalosament càlids i secs.

No obstant el 1883 ens preparava sorpreses: A continuació es registrà el mes de març més fred que s'ha registrat mai:

Es van encadenar diverses entrades polars i siberianes, deixant-nos contínues nevades a totes les muntanyes, arribant-se a veure flocs dispersos al nivell de la mar, els dies 5 i 10.

El plat fort arribaria pel desembre: els dies 7 i 8 ens afectà una gregalada que ens donà molta neu a les muntanyes, neu que baixà de cota fins el punt cobrir el nostre poble per complet, com feia 6 anys que no es veia.

Dia 9 de desembre la borrasca de gregal s'aprofundí, aportant més temperatura i humitat; per la qual cosa la cota neu apujà fins als 500 metres però les precipitacions es van fer intenses, sense aturar durant 48 hores, fins al punt que es desbordaren diversos torrents de Sóller. La neu aguantà a partir dels 500-600 metres, amb uns gruixos que van ser extremadament abundants. Una setmana completíssima.

Però encara faltava la traca final: dia 18 una entrada polar ens donà moltíssima aigua i moltíssima neu a cotes baixes, causant novament

inundacions. De nou havia arribat la compensació, i a lo bèstia.

Els primers mesos de 1884 es van prendre un descans, perquè nevà molt poc. Per veure una nevada amb cara i ulls en aquest any ens n'hem d'anar al 23 de novembre, que aferrà a partir dels 500 metres, essent la nevada més important vista en un novembre des de l'any 1875. Posteriorment tenim notícies de que el 21 de desembre es desfermà una intensa mestralada huracanada que causà moltes destrosses, tant als arbres de Palma com a les oliveres de Sóller. Plogué ben poc.

El 1885 serà recordat a Sóller per les terribles inundacions d'octubre, una de les més importants de la nostra història recent, sols comparable a les viscudes a finals de març de 1974.

Les inundacions començaren el 12 d'octubre, dia en el qual arribà a nevar al cim del Puig Major, caiguent la temperatura a Sóller fins els 10°C. Fou una nevada molt prematura i testimonial que desaparegué en poques hores, conforme el diluvi s'intensificava.

Una nova nevada primerenca va caure el 7 de novembre, als 900 metres. Després d'una pausa, una gran calabruixada ens caigué el capvespre del 30 de desembre, que donaria pas, al dia següent, a una gran nevada als 300 metres, tot i que amb bastant de vent. El gener havia estat fred i amb algunes neus als cims, i el febrer pràcticament no existí.

Amb el 1886 encaram la transició cap a una sèrie d'anys apoteòssics. Però comencem del principi: tenim una primera nevadeta dia 10 de gener, que afectà als 500 metres. Més important va ser la nevada del 8 de febrer, que deixà totes les muntanyes blanques, als 300 metres; tot i que acabà desembocant amb un furiós vendaval que va fer volar teules.

Dia 6 de desembre de 1886 ens trobam amb la primera nevada sèria de la temporada de tardor, tot i que la cota no baixà dels 700 metres. A continuació varem tenir una pausa nadalenca, però el cap d'any es presentava extremadament interessant... el 1887 seria rebut amb honors.

El primer dia de l'any 1887 despertà amb tot Sóller nevat, després de precipitar durant tota la matinada. El gruix de neu era tal que costava distingir els horts dels carrers, on dominava la blancor.

Però això no acabà aquí: el dia 10 de febrer caigué una nevada encara més forta que aquesta, d'una acumulació tal que causà moltes destrosses materials. Res es lliurà del blanc i gruixat element, perquè nevà fins i tot a Cabrera. Els olivars de la serra quedaren capolats, i a Palma tot eren bassiots congelats. Així i tot, no fou tan forta com la que vendria pel 1891.

Tornà a nevar (a les muntanyes) per novembre i Nadal. Fantàstic any.

Arribam a 1888, que únicament serà recordat per la nevada de muntanya del 31 de gener i per l'episodi de la segona quinzena de febrer (ben marges van ser la resta de mesos). Al llarg del febrer vam estar inmersos dins una llarguíssima ona de fred, que ens deixà nevades a cotes baixes. Es registrà neu dins Sóller (sense aferrar) els dies 16, 26 i 27, tot i que els vents no van propiciar grans precipitacions ni grans acumulacions de neu, cosa que sí succeí a tota la península, dins la que és coneguda com "*la nevada dels tres vuits*".

Gran any de nevades va ser el 1889, després de passar uns mesos avorrits. En diverses ocasions nevà als cims pel gener, essent més destacable la nevada del 25 de gener, que emblanquinà els pobles de la serra situats a més de 200 metres d'altura. A Sóller brusquejà.

Moviment també pel febrer: enorme calabruixada la nit del dia 5 i nevada fins baix la nit del dia 13, dominant un fred intens accentuat pel vent. Per tercer any consecutiu el poble es vestí de blanc.

Ja dins la temporada de tardor, la primera nevada vengué després d'una nit tempestuosa de llamps, trons, pluja i calabruix com fou la del 28 de novembre: les muntanyes es van despertar blanques a partir dels 400 metres tan sols.

Una brusca molt fina, els dies 8 i 27 de desembre, significaren les darreres enfarinades d'aquest bon any.

Un gran temporal de gregal -els dies 2 i 3 de febrer de l'any 1890- aportaren la següent nevada, després de passar per un gener anticiclònic. L'1 de març caigué una bona nevada a les muntanyes, però va fer moltíssim vent.

La primera nevada de tardor arribà els dies 29 i 30 de novembre (als 600-700 metres) mentre que pel desembre la neu visità aquestes mateixes cotes dia 14. Tancàvem així un any que, a diferència dels tres anteriors, no ens portà cap nevada fins baix... una bona pausa per agafar aire, perquè el que vendria a continuació seria fora de sèrie, espectacular.

Una de les escasses fotos que es conserven del Puig Major verge (amb el cim de punta, sense les instal·lacions militars) feta a finals del segle XIX. El penyal del Migdia tenia sensiblement menys vegetació que avui en dia.

1891. És un any que mai es podrà entendre sense les conseqüències de la inmensa nevada que ens caigué, dividida en dos episodis: La primera nevada caigué durant la matinada del 8 de gener, una neu que aferrà dins Sóller però passà ràpid i sense fer massa mal (els majors incidents foren el nostre aïllament telefònic i per la carretera del coll) essent una nevada molt vistosa, doncs deixà un pam del blanc element als nostres carrers.

Però la segona... tengué unes conseqüències molt severes: nevà durant la nit del 17 al 18 de gener, amb una irrupció d'aire extraordinàriament fred (uns -15°C als 850hpa) el que deixà una nevada que causà un vertader col·lapse i terror al nostre poble, més que en qualsevol altre de Mallorca.

Les teulades de les cases varen passar per ull, i als carrers literalment hi havia muntanyes de neu que sobrepassaven el mig metre d'altura, fent que caminar fos impossible: la gent no podia sortir a fer feina.

L'ajuntament va tenir que repartir pa, arròs i oli entre la població per a que pogués sobreviure, i a l'església es van dur a terme plegàries, demanant a Déu que fés aturar aquella blanca calamitat. La gent estava consternada al veure la persistència i dimensió de la nevada, cosa molt diferent del que estaven avesats al llarg de les darreres dècades. Ja ni parlem del gruix de neu s'hi acumulà a les muntanyes, que superà els límits del que puguem imaginar.

Concluïnt, aquesta fou la nevada més forta vista a la vall des de l'any 1854, i ens causà moltes incidències. És una d'aquestes nevades que es repeteixen en un interval superior als 50 anys, fou com un retorn a la petita edat de gel, i no es tornaria a veure res semblant fins el 1956, l'any de la gran nevada del segle XX.

Aquest any històric ens tornà a deixar neu a les muntanyes al llarg del 24 de març, als 800 metres; i el 21 de desembre als 500 metres, quan vàrem estar tot el dia sense superar els 7°C . Una intensa calabruixada de llevant ens caigué tres dies després. Arribam al 1892 i aquí es posà punt i final a les observacions meteorològiques del senyor Rullàn i Mir, que tant ens han ajudat a comprendre la climatologia sollerica de finals del segle XIX. Afortunadament, el setmanari *Sóller* portava ja 7 anys en marxa, i la seva hemeroteca ens ha estat de gran utilitat a l'hora de seguir relatant el transcurs dels anys que tot seguit comentarem.

D'aquest any, 1892, podem dir que plogué molt el 6 de gener, amb unes temperatures que, al llarg del dia, oscil·laren entre els $6,8^{\circ}\text{C}$ i els $5,2^{\circ}\text{C}$; motiu pel qual nevà ben avall, als 300 metres d'altura.

Del 15 al 20 de gener de 1893 es van produir diverses nevades a tota la Serra, que van caure fins a una altura de tan sols 100 metres. Dins Sóller la neu no quallà.

De l'any 1894 hem de destacar la seva adelantadíssima nevada testimonial que caigué al cim del Puig Major dia 30 de setembre, essent la segona enfarinada més prematura de la nostra història. El rècord el té l'any 1936, quan la neu caigué just un dia abans. Apart, els primers dies d'aquest any van ser molt freds i plujosos, amb nevades constants a les muntanyes, que dins Sóller no arribaren, però sí a Valldemossa i Lluc.

Bucòlic inici el que tengué l'any 1895. Es passà durant tota la nit anterior i tot el dia primer d'any nevant, una neu que aferrà als nostres carrers. Sabem que els operaris municipals van haver de fer feina de valent per retirar la neu de les aceres, una nevada que podia semblar a ben poc tenint en compte el precedent de 1891.

Hem de dir que sols hi ha hagut dos anys dins la nostra història on es tenguí constància que despertam blancs durant el primer dia de l'any: el 1887 i el 1895. Posteriorment no s'ha tornat a veure res paregut, si bé pels anys 1932 i 1971 hi nevà però sense aferrar. El fred de neu continuà al llarg de tot el mes, tornant a nevar amb força (ja a les muntanyes) dia 28, convertint a la carretera del coll de Sóller en una pista de gel totalment intransitable.

Ben puntual arribà la primera nevada de la tardor: el 24 de novembre i als 800 metres.

Una bona nevada als 600 metres estrenà la temporada d'hivern el 4 de desembre de 1897, tot i que després sols tornà a nevar als 800 metres a finals de febrer de 1898.

L'hivern de 1898 a 1899 sols ens va regalar neu a les muntanyes dia 22 de desembre. El febrer va ser molt càlid (sols nevà finament a finals de mes) i plogué molt per març (376 litres al far del port).

A finals de 1899, la nevada caiguda a cotes mitjanes dia 10 de desembre tancaria un segle ben nevador.

LA VESSANT ORNITOLÒGICA DE JOSEP RULLAN I MIR

José Luís Martínez Martín¹

Cristina Fiol París²

Introducció i situació

Contrastar informació, dades i conclusions entre científics o pensadors quan ha passat més d'un segle sempre és problemàtic degut principalment a l'augment dels coneixements, especialment en les darreres dècades quan el món de la informàtica fa possible comparar opinions de persones de tot el món en qüestió de poques hores.

En el cas de D. Josep Rullan i Mir, hem de recordar que no es tracta d'un ornitòleg com a tal (estudis de les aus silvestres en el seu medi natural) però com a bon erudit de l'època va cultivar àmpliament els camps de l'agricultura (sobretot tot el referent als cultius locals), la botànica, la geologia, geografia i meteorologia entre d'altres.

En aquesta comunicació es vol analitzar des d'un punt de vista actual però a la vegada tenint present l'època en la que es varen escriure, els pensaments i conclusions extrets per J. Rullan i Mir sobre les aus i la seva relació amb el medi, concretament amb l'agricultura, basant-nos en l'obra "Los pájaros y el agricultor", inclosa a "Ensayos de Agricultura y prehistoria, 1900".

Sempre hem de tenir al cap que encara que aquests assajos es publicaren el 1900, l'escrit original és del 1883.

Abans d'entrar en matèria volem dir que, al contrari del que es pot interpretar i veurem de la seva obra, Rullan i Mir no era un ecologista tal i com entendríem avui en dia, simplement va basar la seva vida i els seus escrits en la pura observació dels fets i esdeveniments que el rodejaven.

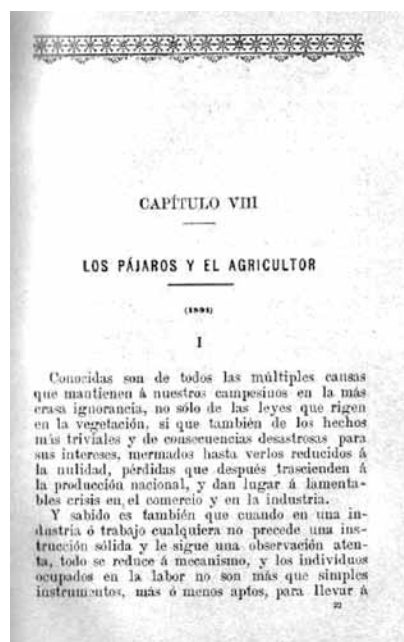
Anàlisi de "Los pájaros y el agricultor"

Per fer aquesta revisió s'han extret alguns dels temes o afirmacions més destacades, ja que una anàlisi paràgraf per paràgraf seria massa densa. Així i tot és molt recomanable la lectura del manuscrit complet per poder entendre millor el context.

En la present comunicació no s'analitza la part corresponent al llistat d'espècies ja que creim que es mereix una revisió a part.

¹ Ornitòleg. NHS-Balears Wildlife

² Biòloga. NHS-Balears Wildlife

Imatge 1. Imatge de l'inici dels capítols dedicat als ocells i els agricultors dins l'obra *Ensayos de agricultura y historia*.

Per començar, la seva vessant profundament religiosa queda clarament reflexada en els seus textos “... **por causas todavía desconocidas, vemos aparecer diariamente nuevos seres, animales o vegetales . . . sin que podamos afirmar que sean nuevas, y sí que han sido transportadas de un sitio a otro . . . la teoría de la creación espontánea no es admisible, solamente Dios puede crear**”.

No obstant això i a pesar d'aquests pensaments bastant allunyats de la ciència, la seva capacitat per observar amb deteniment i analitzar el perquè de les coses el conduïren a una “guerra verbal” amb els seus contemporanis agricultors:

“... debería ser ya cosa demostrada, la necesidad de los pájaros en nuestros campos como poderosos auxiliares del agricultor por la asombrosa destrucción de insectos que realizan durante todo el año, ya sea sobre las plantas arbóreas o sobre la herbáceas”.

“... y si se apropian de algunos granos de trigo y prueban alguna fruta, es después de haber salvado millares ¿quién no les ha visto cebarse en el pulgón, escarbar la tierra en busca de crisálidas, buscar orugas sobre la verdura y acechar a toda clase de bicho destructor en los escondrijos de la

corteza? Para el colono eso pasa desapercibido, solo ve la espiga magullada y el fruto picado por el pájaro sin pararse a pensar en los miles que han llegado a la trilla gracias a ellos”.

Si cercàssim actualitzar fins els nostres dies aquestes paraules, les podríem trobar fins i tot en la Directiva Aus de la Comunitat Econòmica Europea. Allà s'exposen casos especials pels danys causats per algunes aus a l'agricultura, sent, pot ser, el cas més proper a l'illa de Mallorca el dels estornells (*Sturnus vulgaris*) sobre alguns olivars de la Serra de Tramuntana. No obstant això, aquesta mateixa directiva europea reconeix l'esplèndida tasca que en general realitzen les aus com a controladors naturals de danys a l'agricultura i als boscos, incentivant a la població a l'estudi i conservació de l'avifauna.

Hem de recordar que durant molts d'anys els ajuntaments mateixos varen pagar “**por la eliminación de pájaros y aves, perjudiciales TODOS para los bienes del ser humano**” i que avui en dia estan protegits per la llei.

En aquest aspecte, i com ja defensava el Mossèn el 1883, gairebé el 90 % de les aus de mida petita i mitjana, són fonamentalment insectívores a les illes Balears, al menys durant gran part de l'any.

Un altre dels aspectes que va avarcar, explicar i discutir, és sense dubte el de la globalització, de gran actualitat en els segles XX i XXI: “**Nuestros mayores no viajaban tanto como nosotros, ni tenían el prurito de ensayar nuevos cultivos, satisfechos como estaban con los indígenas por no conocer otros de más valía . . . y esto les guardaba de traer con las nuevas plantas nuevos enemigos . . . como hemos hecho nosotros con el naranjo y la vid**”

Per desgracia des de l'any 1700, es troben documentades 479 espècies de VERTEBRATS extingides directament per l'acció d'espècies introduïdes, per tant sense comptar invertebrats i flora, organismes que són sovint menys coneguts, fet que ens serveix per adonar-nos de la magnitud real d'aquesta globalització.

“... pues nadie se ocupaba de averiguar de que se alimentaban los bribones (los pájaros) durante la temporada, muy larga por cierto, en que no había ni trigo, ni semillas, ni frutos . . . he aquí la falta de observación atenta, que de seguir por el sendero que lleva ha de costarnos muy cara.”

Constantment D. Josep Rullan i Mir es refereix a l'observació directa com a mètode empíric per conèixer la realitat. Cal recordar que no és fins ben entrat el segle XX quan es comença a xerrar d'etologia, és a dir l'estudi del comportament dels animals, ja que fins aquell moment l'estudi es basava en taxonomia i evolucionisme.

Aquesta observació minuciosa i atenta, com ell mateix ho anomena, el du a observar comportaments que avui en dia són ben coneguts: “... **pero cuando aumentan (los pájaros) esta constancia en la búsqueda de larvas y otras alimañas que devorar es durante la cría para alimentar a sus polluelos incluso los conirrostrós (granívoros) acuden a los insectos para dicho fin**”.

Actualment es troba ben documentat l'aport que fins i tot les espècies granívores realitzen durant la cria dels seus polls, basada principalment en insectes, en forma de larves, orugues o adults, ja que el component protèic d'aquests fa créixer més ràpidament els pollets.

En aquest aspecte i ja el 1883, Rullan i Mir comença a afirmar que: “**La oruga puede acabar con el campo de hortalizas en breves días, la fruta desaparece como por ensalmo cuando llega la maduración si le pica la mosca voladora y el arbolado más robusto se troncha si le ataca el gusano roedor. Estos hechos tan evidentes pasan desapercibidos en nuestros campos y cuando se pierde una cosecha nadie se fija en buscar en que estriba la causa principal de la pérdida, de cuyo conocimiento se deriva que la falta de pájaros, son en muchas ocasiones la causa de la pérdida**”.

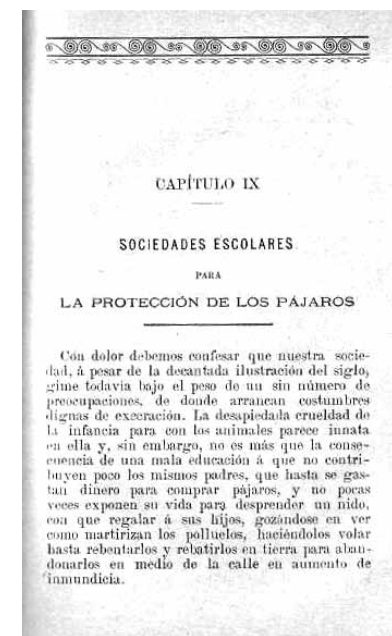
També aquest fet està ben acertat, posat que avui en dia es sap, gràcies a càmares de circuit tancat instal·lades en els nius, que algunes espècies poden consumir fins a 200 orugues per dia durant l'època reproductora, i que no fa falta la desaparició total d'una espècie per a comprendre els desastres que poden esdevenir pel descens poblacional d'algun d'aquests ocells consumidors d'orugues.

Per desgràcia pel present de les aus, Mossèn Rullan i Mir tenia raó en algunes de les seves afirmacions en aquest sentit, de les quals destacam: “**La Pyrala del manzano, no es un insecto nuevo en Mallorca. Desde nuestra juventud hemos visto manzanas picadas pero no con la intensidad que se ven de unos años a esta parte. Puede muy bien asegurarse que la fuerza de invasión de este insecto crece a medida que decrece el número de pájaros**”.

S'ha de recordar que la utilització del famós i perjudicial DDT va fer una vertadera escabetsina entre les aus, i per tant, de forma també directa i/o indirecta sobre l'agricultura i el benestar dels nostres boscos.

Per acabar i per poder veure que Rullan i Mir era un pensador molt avançat als seus temps, transcrivim una frase d'indubtable actualitat: “**Supongamos que las sociedades protectoras de las aves se extiende y que los municipios cambian de pensamiento, consignando en sus presupuestos alguna suma destinada a mejorar a estos animales que tantos beneficios dan a la agricultura y a la sociedad en general. La obra tendrá que tropezar con escollos, pero en nuestros días todo se puede si los que gobiernan tienen una voluntad decidida.**”

Efectivament parla de pressuposts, societats protectores d'animals, d'agricultura i de voluntat decidida entre els polítics. Fins i tot per acabar aquest capítol dedicats als ocells escriu les bases ideològiques d'unes societats escolars per la protecció de les aus.

Imatge 2. Imatge de l'inici del capítol dedicat a formació de societats escolars per protegir els ocells.

És ben cert que si la voluntat dels nostres polítics fos decidida en aquesta direcció es podrien trobar innumerables vies de sortida per protectors, agricultors o simples ciutadans que el que cerquen és gaudir del medi ambient que ens envolta.

Agraïments:

Volem agrair l'ajuda de les bibliotecàries de la biblioteca municipal de Sóller, Carme Llinàs i Magdalena Calafat, i també a Toni Quetglas, arxiver municipal, per ajudar-nos en la cerca i consulta del manuscrit.

Bibliografia:

Carson, R. *Silent spring*. Houghton Mifflin. Boston. 1962.

Quetglas Cifre, A. *Biografía de Mossèn Josep Rullan i Mir, 1829-1912. Sacerdot, historiador i naturalista*. Arxiu Municipal. Ajuntament de Sóller.

Rullan i Mir, J. *Ensayos de Agricultura y Prehistoria*. Sóller. 1900.

DEL TEMPS “DELS MOROS” AL PRETALAIÒTIC. MÉS DE 125 ANYS D'ARQUEOLOGIA A LA VALL DE SÓLLER

Jaume Deyà Miró

Resum

La nostra vall i l'arqueologia han mantingut una relació més o menys estreta des de finals del segle XIX. L'interès i les inquietuds personals per aquesta matèria anaren arrelant fortament dins Sóller i Fornalutx, on al llarg d'aquesta darrera centúria apareixeran nombrosos aficionats i arqueòlegs, que de forma directe o indirecte, són i foren una peça clau pel coneixement arqueològic actual. Si gratem cap enrere, podríem considerar que l'instigador de tot aquest grup d'inquiets és Mossèn Josep Rullan i Mir.

L'objectiu d'aquesta comunicació és realitzar un repàs cronològic des don lo antic és considerava “del temps dels moros” fins a la introducció del terme pretalaiòtic, moment on la primera metodologia arqueològica aparegué a Mallorca. Gràcies a la recollida de diferents fons personals, formades per documents i fotografies inèdites, podrem endinsar-nos als primers anys de l'arqueologia a la nostra vall.

Introducció.

Arrel de la celebració del centenari de la mort del nostre il·lustre personatge, Mossèn Rullan i Mir, i la dedicació de les VII jornades d'Estudis Locals a la seva persona, ens decantarem de proposar aquest article corresponent a la

tradició arqueològica de la nostra Vall, en el qual ell juga un paper essencial. La nostra vall ha donat com a fruit un conjunt d'investigadors de gran importància, no tan sols a nivell municipal, sinó a nivell illenc i estatal. Però els llibres d'història han passat desapercebut un gran conjunt de persones, aficionades a l'arqueologia, que han estat la base de la majoria dels actuals arqueòlegs sollerics. A aquests va dedicat aquest article, a la seva tasca silenciosa, la qual pretenem presentar en aquestes breus línies.

Per lo tant, realitzarem un repàs cronològic, fins avui dia, de totes les figures que han aportat el seu granet d'arena a la investigació arqueològica de